
Il Marchese Ruffo

28,544/D

20452

DISSERTATIONIS

ISAGOGICAE

AD

HERCVLANENSIVM VOLVMINVM

EXPLANATIONEM

PARS PRIMA.

NEAPOLI

EX REGIA TYPOGRAPHIA

ANNO 1797.

FERDINANDO IIII

NEAPOLIS SICILIAE ET HIERVSALEM REGI

PIO FELICI AVGVSTO

IAm ab eo tempore , FERDINANDE Rex Augustissime , quo divae memoriae CAROLVS Pater Tuus horum Regnorum possessionem , singulari in nos Dei beneficio , adeptus est ; nihil habuit antiquius , quam ut ea non armis modo & virtute tueretur , ornaret moribus , legibus communiret ; sed etiam ut eorum fines , quantum in ipso esset , & qua late posset , amplificaret :

qua in re non aliam Princeps iustissimus pacisque amantissimus Sibi ineundam esse rationem statuit ; nisi unam illam , quae quum magno , ut sperari poterat , Sibi emolumento , tum nemini detrimento esset futura . Quare fabulosum illum Herculem imitatus , quem ab ultima Hispania in haec ipsa loca profectum , praeter alia poëtis decantata facinora , e subterraneis specubus maxima gloriosissimaque victoriarum insignia reportasse ferunt ; item CAROLVS in has Terras delatus , post multa praeclare glorioseque gesta , id praeterea studuit , ut ignoratam neglectamve ab decessoribus provinciam imis terrae visceribus abditam scrutaretur , repertamque & exploratam , nemini noxius in neminem iniuriosus , imperio Suo adiungeret . Nec sane sterilis infructuosaque ea provincia fuit ; immo vectigalium omnium , si rem aestimare momento suo volumus , ditissima maximeque quaestuosa . Tot enim multis abhinc saeculis occultas opes , tot inquam tantique pretii Antiquitatis omne genus monumenta in apricum protulit ; quot Herculanense Tuum Museum ad ceterarum Europae Nationum admirationem , ne invidiam dicam , collecta habet . Hanc Tu provinciam , Rex Augustissime , idemque cum Regnorum tum paternarum in primis virtutum heres , novis in dies accessionibus amplificare omni ope dum studes ; rem facis Tibi , si quam aliam , nominique Neapolitano honestissimam ; dignissimam certe , quae historiae mandata monumentis , seris nepotibus propagetur . Ac sane historiam iamdiu iure quodam suo sibi videtur postulare haec subterranea Regni Tui pars ; ut & quae huius conditio ab ultima antiquitate fuerit , quo fato ruinis oppressa tanto saeculorum intervallo sub terris iacuerit , cuius auspiciis , quaque ratione fuerit luci restituta , quam denique fructuosa non modo Dominis suis , sed universo ferme Terrarum Orbi extiterit , palam fiat . Atque hanc quidem historiam magnus ille Alexius Symmachus Mazochius litteris mandare quum instituisset (nam id sui muneris pensique esse voluerat) morte interveniente , absolvere est prohibitus . Quamobrem nostrarum partium esse duximus

mus huic oneri succedere, quod libentissime fecimus; Mazochiique vestigiis insistentes Isagogicam Dissertationem adornavimus; operam in id suam in primis conferente strenuo collega nostro Carolo Rosinio. Accidit autem istud quidem percommode, ut quo tempore subiecta typis Dissertatio in lucem prodit, eodem Principi Iuventutis FRANCISCO lectissima ex Austria Coniux adveniat; ut quum in florentissima Tua haec Regna beatissima Nurus pedem intulerit, eorum regnorum divitias noscere mature incipiat; quas inter principem obtinet locum haec Antiquitatum, ut ita dicam, fodina; de qua tam multa, tamque varia, & saepe a vero aberrantia litteris adhuc mandata sunt. Deus O. M. Te, Clementissime Rex, bono Populorum natum, quam diutissime servet incolumem.

E Scrinio Domus Augustae Idib. Iul. Ann. CIƆIƆCCXCVII.

Devoti Numini Maiestatique Eius
Academici Herculanenses

DISSERTATIO ISAGOGICA

AD

HERCULANENSIUM VOLUMINUM

EXPLANATIONEM.

I. Quid Veſuvio debeamus.

CUM Veſuvius mons amoeniſſima in planitie biceps culmen extollat, quorum alterum perpetuo vireſcit, alterum ſterile totum cinereumque (1) ſe mon-

(1) Ea ſcilicet eſt hodierna montis facies, quam e Neapoli ſpectantibus exhibet. Adſurgit ille ſolitarius in amoeniſſima planitie ad orientalem urbis noſtrae plagam a reliquis Apenninis diſſitus, & meridiem occaſumque verſus mare proſpectat. Senſim enim quaqua verſum tellus intumeſcit clivo vitifero laetiſſimoque (atque hi ſunt *agri pulcherrimi* αγροι παγκαλοι, queis cinctum dixit Strabo); ſed cum in altum conſcenderis occaſum contra, *planum* (ſic incolae vocant) ſatis patens invenies ſterile totum cinereumque, & exinde bifurcus mons adparet. Nam eo in plano meridiem verſus iugum extollitur, coni inſtar, adſpectu teterrimum, nonniſi arena, cinere, lapidibuſque obductum, quod ſtrictius Veſuvium dicunt; ad boream vero continua cum radicibus compage ad cacumen uſque mons alter adſcendit, quem ſi ab ortu, & aquilone ſpectes, dorſum praebet arboribus laetum ac virens, ſi vero a meridie reſpicias, interiora exhibet nuda, & rupes igni exeſas; orificium autem praeruptum & inaequale, ita ut quivis coniecturam facere queat, hunc olim montem ignivomum fuiſſe, cuius parietes, qua mare proſpicit, igne abſumti aliquando conruerint, & viſcera exuſta detexerint. Hic alter eſt, quem proprie *montem viridem*, ſeu *montem Summae*, a ſubpoſito cognomine pago, vulgo adpellant; etſi ſaepe *Veſuvius* & *Mons Summae* συνωνυμως adcipiantur. Ex hac autem deſcriptione patet, cur eminus intuentibus unus idemque mons biceps adpareat.

Hunc autem adſpectum recentem eſſe, & veteribus ignotum, facile demonſtrari poteſt. Etenim veteres omnes ſic de eo loquuntur, ut unum verticem cum ante Titum, tum inſequutis temporibus habuiſſe deſignent. Et quidem Strabo, qui eum, ut erat ante Titiana tempora, ſedulo deſcripſit, unius της κορυφης meminit. Statius vero ſtatim poſt illam vaſtitatem *Sylv. lib.III: Veſuvinum apicem, & lethalem apicem*, & Silius *ſummum verticem* memorant; & mox Dion *in Tito cap.*21 graphice montis figuram deſignavit his verbis: Το ορος το βεσβιον ην μεν ποτε παν ὁμοιως ὑψηλον, και απ᾽ αυτου μεσου το πυρ ανετελλε, ταυτη γαρ πεπυρωται μονον, τα δε εξωθεν αυτου παντα απυρα και νυν ετι διαμενει· εκ δε τουτου εκεινων μεν ακαυστων αει οντων, των δε εν τῳ μεσῳ κραυρουμενων και τεφρουμενων, αἱ περιξ κορυφαι το αρχαιον ὑψος ες δευρο εχουσι· το δε εμπυρον παν δαπανηθεν εν τῳ χρονῳ κοιλον εκ του συνιζειν γεγονεν, ὡςε κυνηγετικῳ τινι θεατρῳ το ορος συμπαν (ὡς μικρα μεγαλοις εικασαι) εοικεναι. και αυτου τα μεν ακρα και δενδρα, και ἀμπελους πολλους εχει, ὁ δε δη κυκλος ανειται τῳ πυρι. Quae ſic latine ſonant: *Veſvius mons totus olim erat aeque altus* (h. e. eius ſummitas ubique aequalis & plana erat), *& ex ipſa eius medietate ignis erupit. Etenim ea tantum parte exuſtus eſt, exteriora autem eius omnia ab igne intacta uſque adhuc permanent. Propterea, cum exteriora illa igne conſumta non ſint, contra vero, quae medium tenent & igne abſumantur, & redigantur in cinerem, exterior verticis ambitus ad haec uſque tempora veterem altitudinem ſervat, ſed tota pars ignita temporis tractu conſumta, ſubſidendo concava facta eſt; itaque totus mons amphitheatri figuram (ut parva magnis componam) refert. Et quidem montis ipſius culmina arbores & vites multas habent, circularis autem cavitas igne permeatur*. Quibus ſane verbis ſuo adhuc aevo montem uno tantum vertice inſignem fuiſſe apertiſſime docet; imo & eum veterem altitudinem extrinſecus ſervaſſe, etſi in medio, amphitheatri inſtar, fuerit ab igne excavatus. Nec alius Euſebii aetate, h.e. quarto Eccleſiae ſaeculo, fuerit oportet, ſiquidem & ipſe unius της κορυφης loquitur: το βεσβιον ορος κατα κορυφης ραγεν πυρ ανεβλυσε: *Veſvius mons in vertice ruptus ignem evomuit*. Nicephorum, & Cedrenum non moror, qui etſi ſero ſcripſerint, ab Euſebio ſua excerpſerunt. Praeterea hunc verticem ignivomum, de quo ſcriptores illi loquuntur, ipſum hodiernum Summae montem fuiſſe, teſtatiſſimum faciunt ſaxei torrentes quamplurimi, quos ſeptentrionem verſus olim decurriſſe deprehendimus & in agro Nolano, & qua ad Coenobium S. Mariae ad Arcum itur, quo certe pervenire non poterant, niſi ex eo vertice mons evomuiſſet. Hodiernum enim os flammivomum meridionale, a boreali altero immenſa valle diſpeſcitur, qua adhuc vacua, in alterum clivum materiem illam liquidam adſurrexiſſe impoſſibile erat, ut Cl. Seraus in Hiſtoria incendii anni 1737 abunde demonſtravit. Denique id ipſum ſuadet Dion *l.c.* qui Veſvium exterius ad verticem uſque arboribus vitibuſque conſitum dixit, cum contra Strabo totum verticem *ſterilem*, *& adſpectu cinereum* (ακαρπος ὁλη, εκ δε της οψεως τεφρωδης) deſcripſerit. Idem enim culmen, quod ſterile & cinereum erat ante Titum, poſtea, cum terrea & pumicoſa pluvia (ea enim fuit illius eruptionis materies, ut infra docebimus) coopertum fuerit, arboribus vitibuſque alendis, qualis hodiedum cernitur, idoneum evaſit. Id autem minus mirum videri debet, ſi quis noverit, quod paſſim Deſcriptores Incendii ann. 1631 teſtati ſunt, nempe ante ea tempora Veſuvium, h. e. meridionalem verticem, qui nunc ignivomus eſt, totum herbis, arboribusque coopertum fuiſſe tum exterius, tum interius intra ipſum craterem, quem homines, & pecora tuto adibant. Vide Braccinum *Incend. ann.* 1631. Id ipſum ante teſtatus erat Iul. Caes. Capacius in ſua *Hiſt. Neap. lib.II, cap.* 8. Et multo ante Io-

annes

monſtrat ; hinc ſane laetitiam , ubertatemque , quaſi data fide , ſpondere videtur , illinc clades & excidia aperta fronte minitari. Et re quidem vera, etſi identidem ſive mugiendo , ſive flammas lapidesque eiaculando nunc formidinem , nunc vaſtitatem ſubiectis campis oppidisque creaverit , ut eorum excidiorum memoria ſine horrore nequeat refricari ; non pauca tamen eidem referenda eſſe emolumenta a nobis adcepta neceſſe eſt fateamur . Inter ea autem non ultimum certe locum illud

annes Bocatius in *lib. De Montibus* ſcripſerat : *Veſevum undique vinetis ac fructetis abundantem , & tantummodo ſtare in montis vertice ingentem hiatum praeteriti teſtem incendii .*

Primus ergo , qui novam Veſuvio faciem adpinxit, eſt Nonnus , qui *Dionyſiac. XIII* τριλοφον, *tricollem* adpellavit his verſibus :

Τοις επι φαυνος ικανε πυρι σφρηγιστον εασσας
Ιταλιης τριλοφοιο πελωριδα πεζαν εριπνης .

Quos ſic interpetror : *His ſupervenit Phaunus linquens vaſtum Italiae regionem ſignatam igne tricollis rupis*. Diſtinguenda enim verba πυρι σφρηγιστον reor, contra quam vulgo legunt uno ſpiritu πυρισφρηγιστον , ut ſit σφρηγιστον πυρι τριλοφοιο εριπνης ; etſi, uti vulgo legunt , non utique diverſa ſententia oriatur . Haec autem *tricollis rupes* , quae Italiae ſolum igni ſugillaret , alia eſſe non potuit Nonni aetate , quam Veſuvius , ut optime vidit Bochartus in *Chanaan p.* 582 , ubi recitatis Poëtae verbis ſic ſubdit : *ideſt Phlegraeos campos , & vicinum Veſuvium , qui tamen eſt biceps , non triceps : itaque legerim lubens* διλοφοιο *pro* τριλοφοιο. Sed in hac emendatione magno Viro non ſubſcripſerim ; fallitur enim reputans Veſuvium ab ea uſque aetate bicipitem , ut ſeſe hodie monſtrat, fuiſſe. Imo vero illud τριλοφον mordicus retinendum duco, utpote quod nos doceat, quo demum tempore montis noſtri facies immutari occoeperit . Cum enim Nonni iſtius aetas Eruditiorum calculo circa Theodoſii Iunioris imperium incurrat , admodum veroſimile eſt , eum ſuperſtitem fuiſſe Veſuvinae illi inflammationi in Graecorum Menologiis celebri, quae anno decimoſexto Leonis I. Imperantis, Coſſ. Marciano & Feſto h. e. an. Chriſti 472 Nonis Novembrib. adcidit, de qua Caſſiodorus *lib. IV*, *ep.* 50, Procopius *Got. lib.II*, *cap.* 4 , Marcellinus Comes in *Chronic.* , aliique , cum cinis lapideſque inflammati Conſtantinopolim uſque magno cum incolarum terrore devenerunt. Tum enim probabile fit, ſeptentrionalem illum conum, qui ſolus eo uſque prominebat, & ignes eructabat , in ſemetipſum ſic debacchaſſe , ut, cum exuſta evomuerit viſcera, ſummum crateris orificium ſic diffiſſum, & in partes comminutum fuiſſe, ut poſtea τριλοφος adparuerit, quaſi *tribus criſtis* inſigne ; & tota montis compages eviſcerata , atque adeo ruinoſa manſerit . Novimus enim Procopii aetate , qui paulo poſt illud excidium floruit , montem noſtrum αποτομον ατεχνως , *abruptum ſine regula* ſe monſtraſſe , & in immanem profunditatem eius craterem fuiſſe excavatum, ut idem hiſtoricus teſtatur in *De Bell. Goth. lib. IV c.* 38 , & *lib. II c.* 4 : εν δε του βεσβιου περιβολη σπηλαιον κατα μεσον μαλιστα βαθυ φαινεται , ὡστε εικαζειν αυτο αχρι και ες τα εσχατα του ορους διηκειν , και πυρ ενταυτα ὁραν παρεστιν , ην τις ὑπερκυπτειν τολμητειε , *in medio Veſvio ſpelunca maxime profunda cernitur , ut coniicere poſſis ad uſque montis radices pervenire ; & inibi ignem conſpicari licet, ſi quis curvus introſpicere audeat* . Quare mirum non fuerit , ſi deinde tractu temporis totum eius latus meridionale labefactatum , ac fatiſcens deficiente baſi ſenſim ſine ſenſu (altum enim Scriptorum ſilentium) peſſum iverit ; itaque veteris amphitheatri parte deiecta, theatrum nunc tantummodo exhibeat. Et quidem, ſi eius orificium, ut nunc exſtat , proſpicias , bina rupium cacumina e Neapoli ſpectantibus ſeſe offerunt ; etſi circumeundo in plures cuſpides illud acuminari cernitur. Et proinde haud difficile eſt vel mente concipere, tertium conſpicatius cacumen olim in ea parte , qua mons praeceps ivit , adſurrexiſſe; vel potius illud Nonnianum τριλοφον interpetrari *multiplici criſta munitum* . Notum eſt enim vel tyronibus in Graeca palaeſtra particulam τοις in compoſitione interdum non ſtricte *ter* , ſed *pluries* , & *valde* deſignare . Itaque Nonnii τριλοφος non aliud erit, quam Procopii ατεχνως αποτομος . Ipſi autem teſtes ſumus , & ex maiorum narrationibus didicimus poſt maiora incendia ſummi verticis , qua ignis erupit , figuram fuiſſe immutatam , & diverſimode truncatum pinnatumque conum adparuiſſe, ut recentiſſime elapſo anno 1794 adcidiſſe vidimus . Etenim diſpulſo fumo non modo humilior, ſed & laciniosſus , pinniſque munitus hodierni Veſuvii apex adparuit ; atque adeo in dies comminui, & peſſum ire viſus eſt.

Diſtracto itaque apertoque meridionali vetuſti montis latere, cum novus extuberaret ex imis terrae viſceribus igneae materiae cumulus, in propatulo h.e. in exorta planitie fieri coepit, quod antea intra conicum montis infundibulum peragi ſolebat. Non enim, ut vulgus autumat, intra ipſos montanos parietes ea materies adgeritur, & concoquitur, ſed longe ab inferiori ſede excocta adſurgit. Itaque fit, ut non ſemper e ſuperiore hiatu erumpat ; ſed ſaepe ſaepius in montis latera incurrat, diſiiciatque . Quo propemodum pacto in incendiis poſt an. 472 ſubſequutis evenire debuiſſet, cum materies congeſta in ipſum meridionale latus erumpere intenderet , niſi diſiectum & ſolo aequatum latus illud inveniſſet. Ibidem igitur terra, uti in talpae cuniculis, in conicam figuram intumeſcere coepit, indeque excocta materies erumpere . Non ſecus Puteolis *Mons novus* in patenti campo adſurrexit. Et, ne ab ipſo Veſuvio excedamus, ita prorſus anno 1760 non e Veſuvii hiatu, neque e dirupto latere , ſed e mediis vineis in eius radice poſitis Orientem verſus maſſa ignea erupit. Nam cum terra ſtatim in quinque tumulos, veluti totidem κυθοκκας excreviſſet, inde materies ebulliens tanto cum impetu prodiit, ut intra ſex horarum ſpatium ad mare uſque devenerit. Ut argumento fuerit tum Camaldulenſium pumicoſum tumulum, tum alios eiuſdem naturae in ea vicinia poſitos , ſimiles telluris excretiones fuiſſe , unde vulcanica materies meatum habuerit . Cum ergo data porta iterum ac ſaepius e novo hoc hiatu exitum quaeſiverit ignis , facile coniici poteſt , quomodo cineris , lapidumque ſurſum eiaculatorum, & in ſeipſum recidentium adgeſtione ad eam altitudinem exſurrexerit, quae veteris montis cacumen , eodem fortaſſe naturae artificio olim efformatum, exaequaret. Quod ſi hae coniecturae probabiles videantur, utique dicendum, hunc alterum tumulum, quem novum adpellare non dubitabis , non ante annum 512 adſurgere coepiſſe, cum primum poſt an. 472 vehementi inflammatione ſub Theodorico Rege Veſuvium debacchatum fuiſſe adcepimus . Videſis Caſſiodorum , & Eutropium . Haec in anteceſſum monuiſſe haud piguit , ut dicendis via planior ſternatur.

lud habet, quod huiuſce regionis celebritati, & recentium hominum eruditioni quam maxime conſuluerit, tot tantasque antiquitatis gazas in altum telluris ſinum defodiendo. Ex quo enim prolixa Regum noſtrorum munificentia e tenebris illas vindicavit, huc undecumque omnis hominum natio confluit, non tantum caeli ſalubritate, colliumque pulcherrimorum fertilitate inlecti, vel naturalium rerum ſtudio permoti, ſed in primis quotquot ſunt omnigenarum antiquitatum curioſi, & bonarum artium aeſtimatores, qui ſine piaculo haec remotiſſimae antiquitatis ſacraria praeterire non poſſe arbitrantur.

II. Herculanenſis Academiae inſtitutum.

Quod ſi ex Herculanenſis Academiae inſtituto noſtra intereſt univerſae litteratorum reipublicae pretioſiſſima quaeque artium ſcientiarumque monumenta, quae indidem e tribus conſepultis urbibus eruuntur, palam facere; procul dubio a nobismet harum cupediarum amatores exquirent, ut de ipſis tam claris urbibus, deque earum hiſtoria ſive ante, ſive poſt everſionem, ex quo ſcilicet clariores adhuc evaſerunt, aliquando tandem diſſeramus. Et fortaſſe id a nobis iampridem factum fuiſſe eruditi diſcupiebant; ordinisque ratio illud poſtulare videbatur, ut non prius ſingula eruta monumenta elucidanda ſuſciperemus, quam de ipſa uberrima eorum fodina ſermo inſtitueretur. Noſtri autem contra prius de Herculanenſibus antiquitatibus, quam de Herculaneo, & finitimis oppidis pertractaverunt.

III. Cur primi Academici de effoſſis urbibus non diſſeruerint.

Et quidem iure meritoque noſtris illis deceſſoribus imprudentiae notam inurere liceret, niſi iidem ſapienter animadvertiſſent, feſtinandum in eo negotio non eſſe, neque ſe in ipſo ſtatim effoſſionum initio, cum vix unius conſepultae urbis exſuviae prodire occoeperant, de Herculaneo (quid dicam de reliquis adhuc deliteſcentibus?) loqui tuto poſſe, cum non ſatis adhuc inter eruditos liqueret, an illud Herculaneum eſſet, unde ea κειμήλια eruebantur; ſed maturandum potius, donec certiſſimis monumentis res tota conficeretur. Noverunt enim non ea ſolum a nobis litteratum Orbem exſpectare, quae carptim e vetuſtis ſcriptoribus quivis colligere queat, ſed quae vel eorum ſcriptorum fidem facto ipſo probarent, vel obſcuritatem omnem ex eorum ſcriptis detergerent.

IV. Quot fabulae de his effoſſionibus prodierint.

Quod quam ſapienti conſilio exiſtimaſſent, facillime arguet, ſi quis haſce, quas modo dabimus enarrationes, cum iis, quae ſparſim apud tot ephemeridum, itinerumque ſcriptores ſive noſtrates, ſive exteros habentur, qui, quaſi noſtrae negligentiae ſuccenſentes, praemature admodum de iis, quae vix, aut ne vix quidem a limine ſalutaverant, differere geſtierunt. Quot fabulas, bone Deus! quot abſurda, quam diſconvenientia (2) prae nimia feſtinatione effutiere.

V. In quod tempus eam tractationem diſtulerint.

Ampliandum ergo cordatiſſimi illi Viri cenſuerunt, uſque donec pretioſiſſimum Herculanenſis Muſei monumentum, h. e. papyraceorum voluminum ſylloge, Deo dante, cum litterato Orbe communicaretur. Cum enim bene longum temporis intervallum in hiſce voluminibus ſive evolutandis, exſcribendis, & aere incidendis, ſive ſupplendis, interpretandis, commentandiſque neceſſario eſſet abſumendum, regias interim effoſſiones feliciter procedendo amplam certamque fandi ſegetem ſuppeditatum ire providebant. Hinc in editis Herculanenſium Antiquitatum libris ſaepe lectores, uti quoties de characteribus, de pugillaribus, & ſcriptoriis inſtrumentis ſermo incidit, ad primum Papyrorum Tomum amandarunt.

VI. Mazochio ea provincia demandata.

Neu forte iniquius ſuſpiceris, id de induſtria ab illis factitatum, ut ſcilicet in praeſenti laborem a ſe amolirentur, atque in poſteros reclinarent. Etenim cum tota ea Papyrorum provincia Alexio Symmacho Mazochio immortalis memoriae viro non forte quidem, ſed providentiſſimo Caroli Regis conſilio fuerit demandata, ſtatim is ad inſtruendam hanc Iſagogicam Diſſertationem (3) doctas manus admovit. Et quidem ipſe hanc operis deformationem, quam nunc habes, invenit. Atque utinam abſolvere eidem licuerit! Sed trium partium primam vix adumbraverat, cum ſenio confectus repueraſcere Vir magnus viſus eſt, mox ſupremum diem obivit. Deinde aliud ex alio, quominus ei ſucceſſor daretur, prohibuit.

VII. Reſtitutâ Academiâ auctori obtigit.

Denique cum anno 1787 reſtituta a ſapientiſſimo Rege noſtro Ferdinando IV Her-

(2) In iis autem enarrandis, vel confutandis noſtram minime operam abutemur. Non enim id agimus, ut aliorum famae diſpendio liber intumeſcat. Satis tibi erit, amice Lector, ſi vera, nec fucata a nobis adcipias; ut, quantum alii (viri cetera docti) a vero aberraverint, tute videas.

(3) Hae nimirum ſunt *Herculanenſes Diſſertationes*, quas ipſemet Vir magnus in additis ad Voſſianum Etymologicum ſic indigitavit in Voce *Veſuvius*: *Cetera nominis huius parem originem habent, ut in Herculanenſibus, ſi quando prodierint, declarabitur.*

Herculanenſis Academia (4) foret, cumque mihi ea provincia obtigiſſet, nihil antiquius ſane habui, quam tanti deceſſoris veſtigiis preſſim inſiſtere in hac diatribe adornanda: in qua & quidquid proxime ad Papyracea volumina, omnigenamque librariam veterum materiem ſpectat, expeditum, & huiuſce Veſuvinae regionis hiſtoriam enucleatam ex illius ſapientiſſimi Senis conſilio invenies.

VIII. Summaria huius diatribes partitio.

Eam itaque trifariam diviſam habes. I. Pars prima de tota hac regione Veſuvii eiectationibus ſaepe ab ultima uſque aetate peſſumdata, & preſſim de Herculanei, Pompeiorum, Stabiarumque Originibus, Vicibus, extremoque Fato aget, & in immutatam ex inflammatione Titiana locorum faciem inquiret. II. Pars altera cum vetuſtiores, tum Regias ab anno 1738 Herculanenſes, eiuſque viciniae effoſſiones, veteremque defoſſarum urbium ſtatum e monumentis ibi exſtantibus deſcribet; atque in primis bibliothecam Herculanei detectam, eiuſque voluminum numerum, & calamitates, & quo artificio evolvi tum coeperint, enarrabit. III. Pars tertia totam papyrorum tractationem exſequetur; quippe de papyraceae chartae fabrica, de voluminum ſtructura, ornamentis, tituliſque; tum de eorum characteribus, notis, ſiglis, atramento, calamis pertractabit; nec non in univerſam artem ſcriptoriam data occaſione excurret; denique catalogum, & argumenta ſingulorum voluminum huc uſque evolutorum exhibebit.

PARS I.

(4) Inſtituta primum Palatina Academia fuit a Carolo Rege glorioſiſſimo anno 1755 in ipſa domo auguſta, in eamque quindecim Viri adlecti, quibus praeeſſet Marchio Bernardus Tanuſius, qui huius Regni conſiliis adſidebat, adpellataque *Herculanenſis* ab Herculaneo, cuius ruderibus inluſtrandis principio incubuit. Deinde primis illis XVviris fato functis, cum fere intercidiſſet, novo ſupplemento expleta eſt dicto anno 1787 Marchionis Dominici Caraccioli a ſanctioribus Regni conſiliis opera: quo tum Praeſide, & mox optimo eius deceſſore Marchione Carolo Demarcho, qui inter graviſſimas ſupremi miniſterii curas, litteras bonaſque artes fovere non ceſſat, fauſto omine refloruit.

Topografia dei Villaggi di Portici, Resina, e Torre del Greco, e di porzione de' loro territorj, per quanto serve a rischiarare altra Carta dell' antico stato dell' agro Ercolanese.

Le parti colorite rossette dinotano le Lave di pietra corse roventi sì scoperte, che coperte da quella che dicesi Terra di Fuoco, eruttata nel 1631:, quelle distinte con tratti indicano la detta Terra di Fuoco: tutto il restante dinota la materia dell'eruzione di Tito, detta Terra Vecchia, non coperta da posteriori eruzioni.

III. IV. V. VI. *Dinotano le colonne migliarie presenti, che poste nella Regia strada segnano gl'indicati numeri, di miglia, incominciando dall'estremità orientale del ponte detto della Maddalena.*

La parte di colore lionato chiaro, dinota la lava di pietra corsa nel Giugno 1794.

1.... *Dinota il pozzo dal quale si estrafsero le prime statue, ed altri pezzi attinenti agli edificj di Ercolano: vicino la Chiesiuola di S.ta Caterina, e propriamente dietro a quella di S. Giacomo.*

Aniello Cataneo Napolitano incise.

A B C D E F G H I K L M N O P Q R S T U V X Y Z
a b c d e f g h
I II III IV V VI VII
HERCULANUM
RETINA
Retinae Portus
Placea
SEPTENTRIO
Aquilo
SUBSOLANUS
Corus
Vulturnus
FAVONIUS
Africus
AUSTER
Scala unius veteris milliarii, seu pedum Romanorum quinque millium
1000 2000 3000 4000 5000
Scala milliarii unius Neapolitani, seu palmorum septem millium
100 200 300 400 500 600 700 800 900 1000
1000 2000 3000 4000 5000 6000 7000
Franciscus la Vega Academicus Herculanensis, Regiis Anti=
quitatum effossionibus Prefectus, investigavit et descripsit.
Petrus la Vega Architectus Adiutor delineavit.
Topographia Herculanensis, qua ejus agri facies, prout olim, ante quam celeberrima Vesuvii eructatione, anno primo Titi Imperatoris obrueretur, erat spectabilis, ex varia multiplicum adgestionum altitudine et situ investigata exhibetur.
1..... Puteus, ex quo prima consepultae urbis rudera et signa emerserunt.
2. Theatrum.
3 Forum.
4 Basilica.
5 Templa.
6 Domus pseudourbana, ubi volumina sunt reperta.
Veterum aedificiorum vestigia Herculano coaeva, eadem eruptione consepulta.
ʃ Sepulcretum
⊙ Designantur putei per quos subiecti soli altitudo, et multiplices adgestiones fuerunt exploratae.
Hac linea designatur, quousque in presenti litus procurrit.
Numeri Romani indicant VII Vesuvii iuga ipsius eructationibus tumentia in veteri agro Herculanensi.
Cataneus incidit.

P A R S   P R I M A

De priſcis Veſuvii Montis incendiis; deque Herculaneo, Pompeiis, Stabiis, circumpoſitiſque pagis ſub Tito conſepultis.

C A P U T   I.

Quid de antiquioribus Tito Caeſare Veſuvinis incendiis ſcriptum, ſive traditum olim fuerit.

I. De priſcis Veſuvii eructationibus Hiſtorici ſiluerunt.

CUm de infanda illa Titianorum temporum inflammatione, quae una tantam nobis inveſtigandi, ſcribendique ſegetem ſuppeditavit, multus ſermo nobis futurus ſit, ſtatim praeludii loco ea quaeſtio legentibus ſeſe offert: num ante celeberrimam eius aevi vaſtitatem, ignivomam Veſuvii indolem perſpectam, nec ne habuerint mortales? Etſi enim in dubium revocari nequeat, ut infra oſtendemus, non ſemel, vel iterum, ſed pluries ignitos torrentes eum montem elapſis retro ſaeculis evomuiſſe, mirum tamen videri debet veterum ſcriptorum de ea re ſilentium. Nam ex quo apud Romanos condi annales, imo & acta diurna, Pontificum induſtria ſcribi coeperunt, nihil in huiuſmodi commentaria curatius referebatur, quam prodigioſa quaeque, ſive Urbis, ſive Latii, ſive adiacentium regionum eventa. Haec vero omnia lectitaſſe Livium, Dionyſium Halicarnaſſeum, aliosque annalium conditores ex eorum hiſtoriis patet. Nec tamen uſquam Livius, adcuratiſſimus conquiſitor prodigiorum, ſive in exſtantibus eius libris, ſive in Flori Epitomis, ubi prodigia minime negliguntur, Veſuvii exardeſcentis meminit, nec Dionyſius, aliuſve Tito antiquior. Quid hos memoro? cum ne Plinius quidem, qui nihil non antiquarum memoriarum legerat, excerpſeratque, & in *Electorum Commentarios centum ſexaginta*, (quos memorat iunior Plinius *lib.III*, *ep.5*) redegerat, ne is quidem, dico, naturalis hiſtoriae promus condus, cum *lib.II*, *cap.CVI* totus in ignivomis montibus percenſendis eſſet, de Veſuvio meminit; ubi vero *lib. III*, *cap. 9* hunc deſcribit, ne verbum quidem de priſcis eius ardoribus addit. Cur ita, niſi quod nihil prorſus de montis huius ignibus traditum litteris invenit?

II. Non ita de Aetnae incendiis.

Enim vero non ita factum de antiquioribus Aetnae incendiis novimus, quae Graecorum monumentis conſignata reperiuntur. Cuiuſmodi illud eſt pretii quantivis, quod in Chronico marmoreo Arundelliano habemus, ubi anno ipſo Plataeenſis pugnae, Archonte Xantippo (h.e. ann. ante Chriſtum 508) Aetna arſiſſe memoratur his verbis: Και το πυρ ερρευσεν εν Σικελια περι την Αιτνιαν: *& in Sicilia circa Aetniam (1) torrentes ignei inundaverunt*. Sic quinquageſimo poſt anno hinc numerato iterum conflagraſſe memoriae prodidit Thucidides *lib.III in fine*, h.e. *quinquageſimo anno* μετα το προτερον ρευμα, *poſt inundantiam priorem*: illam ſcilicet, cuius Chronicon marmoreum meminit, ut ad eum locum Thomas Lydiatus adnotat. Atque hinc paſſim a Graecis, Latiniſque Scriptoribus huiuſmodi phaenomenon memoratum eſt. Eccur nihil tale de Veſuvii incendiis notatum legimus, de quibus altum apud omnes primaevos hiſtoricos ſilentium? Non alia certe de cauſa id factum puto, quam quia vel ipſis mundi natalibus aequalia fuerunt, vel certe omnes hominum memorias litteris conſignatas illa incendia praeverterunt.

III. Quid Strabo de Veſuvio tradiderit.

At meminit, inquies, ardoris Veſuvini Strabo, meminit Vitruvius, meminit Diodorus Siculus (2). Atqui ipſa eorum loquendi ratio nos magis magiſque in iſta opinione confirmat; quippe hi ſatis aperte indicant, nihil prorſus ex hiſtoricorum ſcriptis diſcere potuiſſe. Et quidem Strabo, *lib.V*, *p.247*, ubi verticis Veſuvini ſterilitatem, cinereumque totius montis adſpectum, nec non cavernas, ſive rimas fatiſcentibus fuliginoſis lapidibus, tamquam igni ambuſtis efformatas deſcripſiſſet, ſtatim ſubiicit: ὡς τεκμαιροιτ᾽αν τις το χωριον τουτο καιεσθαι προτερον, και εχειν κρατηρας πυρος, σβεσθηναι δ᾽επιλιπουσης της ὑλης, *ut coniicere quis poſſit, hunc locum arſiſſe olim, & ignis crateras habere, qui materia deficiente reſtinctus ſit*. Deinde proſequitur, hinc etiam *fortaſſe* repeti poſſe ſoli fertilitatem, exemplo ducto a Catanae circumpoſita regione, quam vitium fertiliſſimam praedicabant, ex quo Aetnaeo cinere conſperſa fuerit. E quibus loquendi formulis ecquis non aperte intelligit ſcripta huius rei monumenta doctiſſimo Geographo prorſus defuiſſe, alioqui fruſtra ad nutantem coniecturae fidem confugiſſet. Nutantem dico, nec plane ſuam, utpote cui nec ipſemet animum tuto committeret. Id quod con-

(1) Αιτνια regio eſt τῃ αιτνῃ adiacens.

(2) Addi his poſſet Lucretius in carminibus, quae mox ex *lib. VI* recitabimus.

conligere dant non modo illa verba dubitationis plena : τεκμαιροιτ' αν τις , *coniicere aliquis poſſet*, & alia : ταχα δε και της ευκαρπιας τουτο αιτιον , *fortaſſe etiam fertilitatis haec eſt cauſſa* ; ſed potiſſimum ex eo , quod paullo ſuperius eodem libro ſcribit, eruimus; ubi de Phlegraeorum camporum nomenclatione huic ſolo tributa , & de Gigantum pugna inibi pugnata verba faciens, non quidem eam nomenclationem , & fabulam a veris circa Veſuvium excitatis olim incendiis repetit (ut multorum ferebat opinio , cui procul dubio ipſe prolatis modo verbis digitum intendit, & diſertiſſime tradit Diodorus Siculus, in loco mox proferendo) , ſed aliorſum ſecundum Polybii opinionem trahit his verbis : και το φλεγραιον καλουμενον πεδιον , εν ᾧ τα περι τους γιγαντας μυθευουσιν , ουκ αλλοθεν , ὡς εικως , αλλ' εκ του περιμαχητον την γην ειναι δι' αρετην : *hoc vero ſolum Phlegraeum fuit adpellatum, ubi gigantum facinora eveniſſe fabulantur , non alia de cauſſa, ut ſit veriſimile, quam quia propter telluris bonitatem multi de ea contenderunt*. En igitur quomodo Strabo ſatis aperte indicat hiſtoricorum monumentorum hac de re ſilentium , etſi non pauci ea incendia ex ipſis loci indiciis , ex camporum *phlegraeorum* adpellatione , & ex fabulae myſterio adſtruerent.

Luculentiora ſunt etiam Vitruvii verba, quae habes *lib.II, cap.6.* Agit ibi Architectus de Pulvere Puteolano (3), eumque inveniri ait non modo Puteolis , & Baiis , ſed etiam *in agris Municipiorum, qui circa Veſuvium* ſunt. Deinde eiuſdem pulveris naturam Vulcanicam eſſe adſerit hoc fretus argumento, quod ea loca olim arſiſſe viderentur ; ait ergo : *ardores eſſe in his locis etiam haec res poteſt indicare , quod in montibus Cumanorum, & Baianis ſunt loca ſudationibus excavata . . . non minus etiam memoratur antiquitus creviſſe ardores, & abundaviſſe ſub Veſuvio monte , & inde evomuiſſe circa agros flammam . Ideoque nunc , qui ſpongia , ſive pumex Pompeianus vocatur, excoctus ex alio genere lapidis in hanc redactus eſſe videtur generis qualitatem*. E quibus verbis liquido id conliges, quod, ſicut ſagacem Latini Architecti obtutum illa veterum ambuſtionum (4) indicia minime fugerunt , ita ipſi quaecumque hiſtoricorum teſtimonia omnino defuere ; ſiquidem non aliud in medium proferre potuit , quam incertum , adcolarum fortaſſe, rumuſculum (5), quod verbo IV. Quid Vitruvius.

(3) Vitruvii verba ſunt : *Eſt etiam genus pulveris, quod efficit naturaliter res admirandas: naſcitur in regionibus Baianis, & in agris Municipiorum, qui ſunt circa Veſuvium montem.* Quibus in verbis vides ab Architecto vocari απλως *pulverem* , ſine addito *Puteolani* , quod in capitis epigraphe , recenti certe manu adpoſita, hodie legitur. *Puteolanum* tamen vocarunt Seneca *lib. III Rerum Naturalium* , *cap.*20, & Plinius *lib.XXXV*, *cap.*13 non alia ſane de cauſſa , quam quia in agris, qui circa ſinum Puteolanum poſiti ſunt , naſceretur . Puteolanus autem tunc temporis audiebat totus is ſinus, qui olim a Cumarum celebritate *Cumanus*, & nunc a noſtra Metropoli crater *Neapolitanus* dicitur (Vide quae infra in hoc capite diſputabimus). Atque hinc diſces, cur idem Vitruvius *lib.V*, *cap.*12 de eodem pulvere verba faciens , ait: *portetur pulvis a regionibus , quae ſunt a Cumis continuatae ad promontorium Minervae* : quibus ſane verbis, non aliud, quam ipſum craterem deſcribit.

(4) Mirum videri debet inter vulcanici ſoli indicia neque ab Architecto, neque a Geographo recenſeri igneos torrentes in nigreſcentes lapides concretos , qui montem noſtrum , non ſecus ac Aetnam, candentia & liquefacta ſaxa (quae *lavas* dicimus) olim evomuiſſe locupletiſſime teſtabantur. Dicendum igitur tunc temporis naturalium rerum indagatores non bene perſpectam eorum lapidum naturam habuiſſe. Etſi enim noſſent, quo pacto ab Aetna flammarum rivi eructarentur, ut videre eſt apud Virgilium *Georg.I*, *v.* 412 & *ſeq.*, & apud Strabonem *lib. VI*, *pag.* 269 ; non tamen eius lapideſcentis vitri naturam , variaſque ſpecies cognoviſſe dicendum eſt. Cum enim obſervaſſent Aetneas materies in nigra ſaxa concreſcere , ut Geographus l. c. diſerte meminit; το ὑπερχυθεν της κορυφης ὑγρον πηλος εςι μελας, ρεον κατα της ορεινης· ειτα πηξιν λαβον γινεται λιθος μυλιας την αυτην φυλαττον χροαν , ἣν ρεον ειχε, *liquor e vertice effuſus nigrum coenum eſt* (quales nempe interdiu huiuſmodi flammarum rivi adparent) *per montem deorſum fluens*; *deinde*, *ubi concrevit* , *lapis fit molaris* , *eodem retento* , *quem fluens habebat*, *colore*. Hinc factum eſt, ut eorum lapidum , & quidem molarium venas quibus Veſuvinam regionem contextam cernebant , diverſae naturae exiſtimarent , utpote quas ferrugineo vel hiacynthino colore infectas viderent. Etenim quotquot huiuſmodi lapidum rivos antiquitus eructatos deteximus, eodem colore imbuti adparent, excepto Pompeiano illo, qui ſpongias, ſive pumices ſuppeditabat, quemque propterea ſagax Architectus, deſumto ex Aetneis lapidibus argumento, *excoctum ex alio genere lapidis ſibi videri* adfirmavit. Quod autem huiuſmodi vulcanicorum lapidum naturam non admodum perſpectam veteres haberent , teſtis eſt Lucretius , non ſane ſpernendus naturalium rerum indagator, qui vitreas huiuſmodi maſſas , quibus Aetnea fornax compacta eſt, *fere ſilices* craſſe nimis adpellavit , cum *lib. VI* , *v.* 683 de Aetna ſic cecinit :

. . . . . . *totius ſubcava Montis*
Eſt natura fere ſilicum ſuffulta cavernis.

Hinc , quod erat princeps vulcanicarum eructationum indicium, Aetneis non abſimile , nec in Veſuvina regione , nec paſſim per Italiam, & in agro ipſo Romano agnoverunt.

(5) Quod Veſuvii adcolae antiquos ejus montis ardores memorarent , erui e Strabone poteſt. Is enim ſub primi libri initium *p.* 26, ut doceat Ulyſſem circa Siciliam, & Italiam ſecundum Homerum erraſſe , ſic argumentatur : επει τις επιςα ποιητης , η συγγραφευς Νεαπολιτας μεν λεγειν μνημα Παρθενοπης, της σειρηνος ; τους δ' εν Κυμη , και Δικαιαρχεια , και Βεσουβιῳ Πυριφλεγετοντα , και Αχερουσιαν

bo illo *memoratur* explicavit.

V. Quid Diodorus Siculus. Et quidem incerta, neſcio quae, fama adhuc ſuperabat, ſi non apud adcolas, certe apud eruditos, & mythologos; una enim Gigantomachiae fabula, & Phlegraei campi adpellatione vetuſtiſſimorum incendiorum monimentum continebatur: id quod Diodorus Siculus nos docet. Adcuratiſſimus enim ſcriptor, cum *lib. IV* de Herculis in Latio geſtis verba feciſſet, ſic pergit: κατηντησεν εις το Κυμαιων πεδιον, εν ῳ μυθολογουσιν ανδρας ταις τε ρωμαις προεχοντας, και επι παρανομιᾳ διωνομασμενους ονομαζεσθαι γιγαντας· ωνομασθαι δε το πεδιον τουτο φλεγραιον απο του λοφου του το παλαιον απλετον πυρ εκφυσωντος, παραπλησιως τῃ κατα την Σικελιαν Αιτνᾳ (καλειται δε νυν ὁ τοπος Ουεσβιος, εχων πολλα σημεια του κεκαυσθαι κατα τους αρχαιους χρονους) τους δ᾽ουν γιγαντας πυθομενους την του Ηρακλεους παρουσιαν αθροισθηναι παντας κ. τ. λ., quae verba ſic latine ſonant: *pervenit (Hercules) in Cumanorum agrum, ubi fert ſabula viros robore eximios, & ſceleribus infames Gigantum nomine fuiſſe adpellatos; dictum praeterea hoc ſolum phlegraeum a monte, qui antiquitus magnam ignis vim eructabat, non ſecus ac Aetna in Sicilia (adpellatur autem mons iſte Veſvius multa prodens indicia, quod priſcis temporibus arſerit); illos vero Gigantes, audito Herculis adventu coiiſſe omnes* &c. Non alii igitur, quam Mythologi, Diodoro teſte, antiqua huius montis incendia, & inde ortam Phlegraei ſoli adpellationem memorabant, non ſecus ac de Gigantibus, & de Hercule eorum domitore fabulabantur. Ipſe autem hiſtoricus de ſuo id tantummodo adfert: *adpellatur mons iſte Veſvius multa prodens indicia, quod priſcis temporibus arſerit*, quae verba parentheſi includenda eſſe quisque videt. Ubi & de quo monte fabula loqueretur, & quam bene patentibus adhuc indiciis ea traditio congrueret, opportuniſſime monet, & ſuo ſuffragio tuetur. Ex quo Diodori teſtimonio certiſſime evincitur, non hiſtoricorum fidei eam memoriam deberi, ſed fabulis incluſam perduraſſe, eiuſque veritatem non aliunde, quam loci inſpectione ſe doctis probaſſe. Atque hoc nempe eſt ieiunum illud *memoratur* a Vitruvio uſurpatum, quod argumentis a loci natura petitis fulcire opus habuit.

VI. Quodnam Diodorus vocet Cumanum ſolum. Neque alicui negotium faceſſant verba Κυμαιων πεδιον *Cumanorum ſolum*, quod *Phlegraeum* fuiſſe adpellatum edicit, quaſi vel Diodorus duo loca ſatis inter ſe quindecim fere milliaribus diſſita, agrum nempe Cumanum, & Nolanum confundens, male de ſuo addiderit montem illum fuiſſe Veſvium, cum fortaſſe veteres de Gauro, Cumis proximo, aut de Vulcani Foro loquuti fuerint; vel illud ſit ineptum aliquod gloſſema male cum Diodori textu conſarcinatum. Non unus enim Diodorus Veſuvium in Cumano agro poſuit. En tibi Lucretius, qui *lib. VI*, *v.* 747 de miris Averni lacus effectis locutus, ſtatim ad indicanda loca pertranſiens, binos illos vexatiſſimae lectionis hexametros ſubiicit, in quibus aliquid de Vulcanica huius montis natura compertum habuiſſe prodit:

Qualis apud Cumas locus eſt, Montemque Veſevum (6),
Oppleti calidis ubi fumant fontibus auctus.

Eratoſthenes praeterea apud Strabonem *lib. I*, *p.* 22 hunc nobiliſſimum Campaniae ſinum, quem Geographus *Craterem* vocat, quique a Minervae promontorio ad Miſenum uſque pertinet, & quem Sirenuſae inſulae a Poſidoniate diſtinguunt, non *Neapolitanum*, ut nos hodie, nec *Puteolanum*, ut veteres nonnulli, ſed *Cumanum*, κυμαιον κολπον, vocat. Certe non alia id factum de cauſa dixerim, quam quod ea urbs priſcis temporibus ceteris eius orae omnibus potentia, magnitudine, gloria longo intervallo praeſtaret, uti ſinus alter a Paeſto, ſive Poſidonia nomen adcipiebat, qui nunc *Salernitanus* dicitur. Hinc Diodorus cum ea, quae narrat, ab antiquio-

σιαν λιμνην, κ. τ. λ. *Quis enim Poëta, vel Scriptor perſuaſit Neapolitanis, ut monimentum Parthenopes Sirenis oſtentarent, degentibus autem Cumae, Dicaerchiae, & ad Veſuvium, ut Pyriphlegetontem, & lacum Acherontem?* E quibus verbis, ni fallor, diſcimus Veſuvinos, qui non ſecus ac Cumani, & Puteolani Pyriphlegetontem oſtentabant, de ignivoma ſuae telluris natura fuiſſe perſuaſos. Suus autem Pyriphlegeton aliud eſſe non potuit, quam thermales aquae, quae circa montem tum temporis exſudabant, & quibus digitum intendit Lucretius in carminibus modo recitandis. Neu dicas conrupta ea carmina eſſe, propterea quod huiuſmodi thermae non amplius compareant. Scitum eſt enim ante annum Ch. 1631 thermas huiuſmodi circa montem extitiſſe, quae cum magno aegrorum emolumento celebrabantur. Id Recupitus diſerte teſtatur in ſua *hiſtoria an.* 1631, & Iulius Caeſar Capaccius in libello, quem inſcripſit *Incendio di Veſuvio*, ſtatim ab illa eruptione edito, ubi ait: *ancor ſi van commemorando i bagni per varie infermità*. An coaevorum teſtimonium ea in re repudiabimus, propterea quod poſtea diſparuerint?

(6) Faber ſic reſtituendum duxit:

Qualis apud Cumas eſt locus Euboico ſub monte.

Utique ex ingenio. Quippe ſibi perſuaſerat nihil commune Cumanum ſolum cum Veſuvino habere. Quod utique falſum ex adductis teſtimoniis evincitur. Legunt alii:

Is lacus eſt Cumas apud, & Veſvi per montes.

Alii

.... *Et Veſvi prope montem.*

Sed hae lectiones nobis negotium non faceſſunt.

quioribus Scriptoribus hauſerit, a quibus Cumanus ager, aeque ac ſinus, παχυμερως ad Veſuvium uſque, & ultra extendebatur, noluit ab ipſorum verbis diſcedere. Sed quia ea verba fraudem ſui aevi lectoribus facere poſſe vidit, ſubdidit verba illa, quae parentheſi incluſimus, ut illos moneret, eouſque Cumanum agrum extendi debere, ut Veſvium includeret. Id autem adeo verum eſt, ut in Pſeudo-Sibyllae oraculo apud Plutarchum, in quo, certe poſt rem geſtam, Veſuvina Titi conflagratio praecanitur (& de quo nos *Cap. XI* commentabimur) ea prodigia *circa Cumam, & Dicaearchiam* (7) eventura dicuntur. Eo autem temperamento callidus impoſtor uſus eſt, ut vetuſtatis phraſeologia, & ambiguitate fucum facilius facere credulis poſſet. Dixit autem circa *Cumas, & Dicaearchiam*, quippe ſinum, qui antiquitus *Cumanus* dicebatur, poſtea *Puteolanum* vocitabant (8). Sic etiam in altero Theſpeſii oraculo apud eumdem Plutarchum *Dicaearchia* a Veſuvio ſubruenda edicitur, h.e. ſinus Puteolanus. Hoc autem magis exploratum habebis, ſi memineris Phlegraeum campum, ubi Gigantes Iovis fulminibus uſtulati dicebantur (9), qui idem cum agro Cumano fuiſſe a Diodoro dicitur (10), non ita primitus anguſtis limitibus coërcitum, ut poſtea Plinius deſignavit, ſed uſque ad Capuam, & Nolam excurriſſe, teſte Polybio, qui *lib. II, c.17* de Etruſcis ſcripſit: *Phlegra os etiam campos, qui circa Capuam, & Nolam ſunt, tenebant:* τα φλεγραια ποτε καλουμενα τα περι Καπυην, και Νωλαν πεδια.

VII. Gigantomachia pro Veſuvinis incendiis vulgo adcepta.

Et re quidem vera tam arcte in hominum mentibus montani incendii, & gigantomachiae ideae cohaerebant, ut, teſte Dione apud *Xiphyl. lib. XLVI*, in ipſis Titianae eruptionis praeludiis Gigantes in aëre circa montem vagari trepidis hominibus viderentur, & cum denique ſublato ſole teterrima nox illa mortalibus incumberet, εδοκουν οἱ μεν τους γιγαντας επανιστασθαι· πολλα γαρ δε τοτε ειδωλα αυτων εν τῳ καπνῳ διεφαινεται, και προσετι και σαλπιγγων τις βοη ηκουετο, *putabant nonnulli Gigantes (11) reſurgere, quippe multa eorum ſpectra in fumo conſpicerentur, & ſonitus praeterea quidam tubarum exaudiretur.* Quo in loco opportune adnotat Hermannus Samuel Reimarus: *Forte ex veteri fabula haerebat aliquid hominibus credulis, ut fumum, vapores, & exhalationes manes Gigantum crederent.*

VIII. Prima Veſuvii incendia ad mythicum tempus referenda.

Quod ſi ita ſe res habet, rectiſſimo inferes argumento, Veſuvii incendia hiſtoricis penitus ignota fuiſſe, mythicis non item; atque ea idcirco indeterminate a Diodoro, & Vitruvio *antiquitus* eveniſſe dicta, quippe tempus omne hiſtoricum antecederent, & ad mythicum pertinerent. Igitur & ante Olympicorum inſtitutionem, & ante Troiae excidium, ſi unum Ariadneum fabulae filum in tanta obſcuritate ſequi volumus, ipſa amandabimus; ut mox *cap. III* docebimus. Huc enimvero reſpiciens Tacitus ponderoſiſſimis more ſuo verbis *lib. I Hiſt.* ſic de Titi eruptione ſcripſit: *Italia novis cladibus, vel poſt longam ſaeculorum ſeriem repetitis, adflicta: hauſtae, atque obrutae urbes foecundiſſima Campaniae ora.*

CAP. II.

(7) Atque hinc melius diſcis, cur Strabo loco ſuperius citato dixerit: τας δ'εν Κυμῃ, και Δικαιαρχιᾳ, και Βετουβιῳ.

(8) Pomponius Mela coaevus *lib. II, cap. 4* ſicuti huic lemmati, PAESTANUS SINUS, deſcriptionem ſubdit: *Paeſtum oppidum* &c. uſque ad *Minervae promontorium*; ita huic alteri lemmati, SINUS PUTEOLANUS, haec ſubiicit: *Surrentum, Herculaneum, Veſuvii montis adſpectus, Pompeii, Neapolis, Puteoli, Lacus Lucrinus, & Avernus, Baiae, Miſenum, Cumae, Liternum, Vulturnus amnis, Vulturnum oppidum: amoena Campaniae oppida.* Ergo aetate Melae ora omnis Campaniae ab Surrento ad Vulturnum *ſinus Puteolani* nomine veniebat. In hac autem Geographi deſcriptione quiſque ſtatim videt, Herculaneum, & Pompeios, deſcriptorum ſomnolentia, locum alternaſſe, ideoque eorum nomina tranſponenda.

(9) Sic etiam Pallene in Theſſalia φλεγρα dicta eſt, iisdem Gigantum, & Herculis fabulis ornata: conſule Geographum *lib. VII, pag. 330*: φλεγρα το πριν εκαλειτο· ῳκουν δ' αυτην οἱ μυθευομενοι γιγαντες, εθνος ασεβες και ανομον, οὓς Ηρακλης διεφθειρεν, *Phlegra prius vocabatur: habitaverant autem eam, quos fabula Gigantes adpellat, gens impia & exlex, quos Hercules domuit.*

(10) *Phlegraeum* campum eumdem eſſe, ac *Cumanum* innuit etiam Strabo *lib. V, p. 243*, ubi cum de Cumae fundatione egiſſet, ſic proſequitur: προτερον μεν ηυτυχει, και το φλεγραιον καλουμενον πεδιον, εν ᾧ τα περι τους Γιγαντας μυθευουσιν, ουκ αλλοθεν, ὡς εικος, αλλ' εκ του περιμαχητου την γην ειναι δι' αρετην, ὕστερον δε κ. τ. λ. *Initio quidem fortunata urbs fuit; & Phlegraei campi nomen, in quo Gigantum res geſtas fabulantur, non aliunde ortum ſit veriſimile, quam quod eam regionem ob ſoli virtutem multi ſibi certatim vindicarent, poſtea vero* &c. *Cumanum* igitur idem, ac *Plegraeum*. Idipſum etiam eruitur e veterrima eorumdem camporum nomenclatione. Hi enim *Laboriae*, vel *Leboriae* primitus dicebantur, ut Plinius *Lib. XVIII, c. 11*: *Quantum autem univerſas terras campus circumcampanus antecedit, tantum ipſum pars eius, quae Laboriae vocantur, quem Phlegraeum Graeci adpellant.* Inde media aetate factum eſt nomen *Liburia*, aut *Liguria*, & hodiernum denique *Terra di Lavoro*. Atqui Cl. Mazochius argutabatur id vocabulum ſermone illo primitivo, quem huc Pelaſgi, ſive Tyrrheni ex Oriente adtulerunt, *flammam vehementem* ſignificare, ab eodem nempe Syriaco fonte, unde *Liparae* nomen cadit, ob igneas exſpirationes, quibus ea loca ſcatent: vide *Tyrrhen. Diatrib. VIII.* Quare των φλεγραιων adpellatio non alia eſt, quam purum putum antiqui nominis interpetramentum.

(11) Ita επανιστασθαι vertendum, non *ſeditionem facere*, ut Blancus, vel *contra ſe inſurgere* ut Leunclavius. Vide Reimarum ibidem.

CAP. II.

Indubia vetuſtiſſimarum eruptionum monumenta, quae in Regiis effoſſionibus deprehendimus, unde remotiſſimam earum aetatem licet arguere.

I. Materies eructata veterrimas inflammationes indicat.

De priſcis Veſuvinis incendiis quid hiſtorici, & mythologi tradiderint, quidve docti viri argutaverint, vidimus: nunc quae eorum monumenta indelebili naturae manu ſignata noſmet, obrutas urbes effodiendo, deprehenderimus, proſeremus. Piaculum nobis profecto foret in tanta naturalis hiſtoriae luce coecutire, & unis veterum coniecturis inhaerere. Si enim Strabo, & Diodorus, & Vitruvius ex uno circumiecti pulveris, & ambuſtorum lapidum obtutu in ſuſpicionem vulcanicae montis naturae adducti ſunt, etiamſi numquam concoctas huiuſmodi materias eructaſſe vel viderint, vel ſando a maioribus certa traditione adceperint; nos ſane, qui ſub oculos habemus, quae a Titi aevo ad nos uſque frequentiſſime evomuit, num dubitabimus, quin & tophus, & pumices, & ferrugineus cinis, & pulvis, quem puteolanum dicunt, & lapideſcentes maſſae, quibus univerſa monti circumpoſita regio conſtrata eſt, ab ipſo Veſuvio fuerint eructata? Quando igitur immenſam eiuſdem excoctae materiae vim iam ante Titi tempora, imo & ante Herculanei, & Pompeiorum fundationem congeſtam inſpicimus, non utique coniecturis indulgemus, ſed certiſſimis nitimur argumentis, ſi eodem prorſus modo, ac nunc cernimus, montem antiquiſſimis temporibus eam eructaſſe adſeramus.

II. Quomodo eructata dignoſcatur ante Herculaneum conditum.

Quidquid autem ante Titi tempora evomuerit tam facile eſt dignoſcere, quam quod facillime. Cum enim hodie Herculaneum, eiuſque ager terreae adgeſtioni, quae paſſim in tophum concrevit, quem incolae vocant *pappamonte*; Pompeii vero pumicibus, ſive lapillis, ut infra *Cap. XI* deſcribemus, ſubiaceant; facili negotio conligimus, totum illud, quod ſive topho, ſive pumicibus ſubeſt, in retroacta tempora eſſe amandandum. Atqui ne hiſce quidem Titianae adgeſtionis characteribus in praeſenti diſcuſſione indigemus, ut antiquiores materias e monte effuſas fateamur. Si enim vulcanicae materiae vim in eo ipſo ſolo invenerimus, in quo hinc Herculaneum, illinc Pompeii impoſiti ſunt, non tantum Tito, ſed ipſis antiquiſſimis urbibus antiquius eructatam ſe prodet. Et re quidem vera inveſtigando deprehendimus, totam illam telluris linguam, in qua Herculaneum poſitum eſt, & proprie ubi theatrum conſurgit, e topho conſiſtere illi, quod inſuper eſt, penitus gemello. An quid topho ſubſit, in eo quidem loco inſpicere non eſt, cum aqua in topho ipſo adſurgat. Sed ſi hinc recta in altum collis, (qui in mappa ſignatur num. II) adſcendas, invenies ſub eo topho, qui modo plus, modo minus compactus adparet, ſicubi lapideſcentium maſſarum fragminibus immiſcetur, lapillos ſeu pumices candidos; dehinc tophum alium fragiliorem, ſub quo humus iterum ligone ſubacta cernitur: nec dum tamen in primigenio ſolo haeres. Sub hac enim humo rurſus pumices candidos, Pompeianis nihil abſimiles reperies; pumicibus vero ſubſternitur lapidea vitrificatae materiae maſſa, quae in tophaceo tenaciſſimo ſolo ſedet. Omnes igitur haſce materias, quae centum palmorum altitudinem exaequant, iam ante Veſuvius eructaverat, quam collem illum e topho efformaret, ubi Herculaneum antiqui mortalium exſtruxerant. Sic etiam in praecedenti iugo, quod ſignatur num. I, & altero eſt elatius, ſub Titianae eiectationis altitudine, quae ad palmos 168 deſcendit, inventa eſt humus agricolarum manu exercita; ſub ipſa vero quinque lapideſcentis materiae rivi alter altero impoſiti, quorum duo bene alto vulcanici pulveris tegumento operiuntur. Ea autem tam occulta telluris penetralia luſtrare licuit per puteos, qui obſtinata incolarum audacia ad tantam altitudinem effoſſi inveniuntur, ut illi non ſuis commodis, ſed noſtrae eruditioni conſulere voluiſſe videantur (1).

III. Quomodo ante Pompeios conditos.

Quod ſi Pompeios adcedas, eam urbem uno atque altero tumulo inaequalem adſpicies, quos tumulos aliud non eſſe comperies, quam ignitum torrentem ſub inaequali ſuperficie concretum in poroſos admodum lapides e ſolo paſſim exſtantes

 par-

(1) Ita pariter reliquos ſex colles, ſive iuga, quae in veteris Herculanei mappa Romanis numeris deſignantur, repetitis Veſuvii adgeſtionibus efformata deprehendimus. Ne autem huius inveſtigationis dubitatio aliqua eruditos inceſſat, & ut naturalis hiſtoriae cupidis quam maxime conſultum iret meritiſſimus noſtrae Academiae ſocius Franciſcus La Vega Regiis excavationibus, & Herculanenſi Muſeo Praefectus, cuius diligentiae ac ſagacitati iſta debentur, omnium illarum eiectationum, quibus octo illi colles antiquitus adſurgebant, fragmenta ad ſpecimen e puteis extracta ſuo ordine ac numero in ſeriem digeſſit, ut in ipſo Herculanenſi Muſeo ſuis loculis apte diſpoſita curioſi queant inſpicere.

partim nigros, partim purpuraſcentes, quos nempe *pumices Pompeianos* Vitruvius vocat. Praeterea cum puteus nuper effoſſus fuerit in porticu poſt theatrum, quod in ima urbis parte poſitum exſtat, erutae inde fuerunt vulcanici cineris plures ſpecies altera ſuper alteram adgeſtae ad altitudinem fere 30 palmorum, donec ad lapideam maſſam ventum eſt, qua tandem effoſſa, aqua adſurrexit. Lapideam huiuſmodi maſſam ipſiſſimam (2) eſſe agnovimus, ex qua trapeti Pompeiis, & Stabiis inventi, elaborati fuerant. Et quidem Cato certiores nos facit molas olearias non tantum Sueſſae, & Nolae, ſed etiam Pompeiis emi ſolitas (3): id quod ſatis oſtendit huiuſmodi vulcanicorum lapidum fodinas paſſim ſub Pompeiis abſcondi. Omitto denique in utraque urbe vias eodem veſuvino lapide conſtratas fuiſſe, & domos aedificatas. Hinc igitur non modo luculentiſſime evinces, quam ſaepe olim Veſuvius mons ignes eructaverit, ſed etiam eas eructationes harum urbium aedificationem longe anteceſſiſſe. Quod ſi earum fundationis epocam inter denſiſſimas antiquitatis tenebras expiſcari liceat, vetuſtiſſimarum etiam eruptionum tempus plus minus ariolabimur. Ad eam igitur expiſcandam ſequenti capite adgrediamur.

CAP. III.

De primis Herculanei, & Pompeiorum conditoribus, cum ex hiſtoricorum fide, tum ex ipſius adpellationis indicio.

QUandoquidem in dubium nullo pacto revocare licet, binas urbes Herculaneum, & Pompeios, quas demum veluti indignabundus Veſuvius obruit, olim eius adgeſtionibus ſuperbas inſediſſe; hinc profecto fit, ut, ſi earum fundationis tempus per nos inveſtigetur, non modo id, quod nobis propoſitum eſt, nempe illarum hiſtoriam ab ultima origine retexere, dabitur, ſed etiam ad vetuſtiſſima illa montis incendia quavis hominum memoria ſuperiora propius adcedere. Audiamus igitur, quid de prima Herculanei origine tradant hiſtorici. Et primo Dionyſius Alicarnaſſeus ſic de Herculaneo *lib. I*: Ηρακλης δ᾽επειδη τα τε κατα την Ιταλιαν ἁπαντα, ὡς εβουλετο, κατεστησατο, και ὁ ναυτικος αυτῳ στρατος σωον εξ Ιβηριας αφικετο, θυσας τοις θεοις τας δεκατας των λαφυρων, και πολιχνην επωνυμον αὑτου κτισας, ευθα ὁ στολος αυτῳ ενκυλοχειτο, ἡ και νυν ὑπο Ρωμαιων εικουμενη, και Πομπειας εν μεσῳ κειμενη, Νεαπολεως τε: *Hercules vero compoſitis pro lubitu rebus Italicis, & recepta incolumi ex Hiſpaniis claſſe, ſacrificia ex praedae decimis obtulit, & urbeculam ſibi cognominem condidit, ubi eius claſſis ſtativa habuit, quae urbs etiam num a Romanis habitatur, inter Pompeios, & Neapolim poſita.* Solinus porro non abſimilem de Pompeiorum fundatione fabulam tradidit *Cap. II*: *a comitibus Herculis Policlen* (1); *ab ipſo in Campania Pompeios: qua*

I. Quid de harum urbium fundatione veteres tradiderint.

(2) Vide Herculanenſium Antiquitatum *Tom. VIII De Lucernis*: ibi enim in *Praefat. p. XXV* eam lapideam maſſam, ex qua Stabienſe trapetum elaboratum exſtat, deſcriptam habes.

(3) Cato *cap.* 135: *Trapeti Pompeiis*, *Nolae ad Rufri maceriem emuntur*. Obiter autem adnotaſſe ne pigeat haec Catonis verba lucem Virgilii carminibus adfundere, quae modo, utpote ad rem noſtram facientia, adleganda erunt. Aeneidos enim VII *v.* 37 de Oebalo ſic cecinit:

. . . . . late iam tum ditione tenebat
Sarraſtes populos, & quae rigat aequora Sarnus,
Quique Rufras, Batulumque tenent, atque arva Celennae,
Et quos maliferae deſpectant moenia Abellae.

Cum enim ex hiſce verſibus adpareat illius regis ditionem a Sarno fluvio ad uſque campos Abellae moenibus ſubpoſitos protendiſſe, ecquis negaverit Poëtae *Rufras* cum *Batulo*, & *Celenna* a Nola non multum diſtaſſe? ſiquidem Abella, notum Campaniae oppidum, quam modico intervallo ab ea urbe diſſitum eſt. Adeo ut putaverim non alios, quam Nolanos ipſos eſſe ex Abellae altitudine conſpicuos, quos utpote Poëtae inviſos, proprio nomine compellare iterum noluerit. *V. Gell. lib. VII c.* 20. *Rufri* igitur, ſive *Rufrii* maceries non alibi, quam in agro Nolano, vel ad eius limites exſtitit, & fortaſſe ubi ad hodiernum Ciſternae pagum lapideus Veſuvii torrens molis parandis opportuniſſimus etiam num a lapicidis caeditur. Parcendum tamen Cl. Heyne, qui utpote exterus homo immanes locorum diſtantias confundit, cum *Excurſ. VIII* ad haec carmina ſic commentatur: *Rufrae vel Rufrium in Hirpinorum finibus* (ubi ſane Nola erat) *in Samnitium poteſtate habitum, nunc Ruvo in Terra di Bari; circa eadem loca Batulum, & Celennam ſita eſſe videntur.*

(1) Alicarnaſſei locus Solinum tranſverſum egit, qui illud πολιχνην ſic adcepit, quaſi proprium urbis nomen *Polichne* fuerit; itaque in ſuo Polyhiſtore procul dubio ſcripſit, *a comitibus Herculis fuiſſe Polichnem* conditam, & *Pompeios*. Sed ea vox Deſcriptorum ſomnolentia alibi in *Polidem*, alibi in *Policlen* turpiter degeneravit. Salmaſius porro in ſua editione magis ſollicitavit, & in *Polieon* convertit, ſuſpicatus eam urbem eſſe, quae alio nomine Siris vocabatur. Verum quae convenientia Sirim inter, & Pompeios? vel quis umquam Polieon ſive Sirim ab Herculis comitibus conditam dixit?

qua victor ex Hiſpania Pompam boum duxerat. Ex quo Servius ad Aeneid. *lib.VII, v. 662* ſic adnotavit : *Veniens autem Hercules de Hiſpania per Campaniam , in quadam Campaniae Civitate pompam triumphi ſui exhibuit , unde Pompeii dicuntur Civitas* (2). Et Martianus Capella ſic de utraque urbe *lib. VI : Ab Hercule Herculanium ad radicem Veſuvii , a quo haud procul Pompeios , cum boum pompam duceret Iberorum*. Quae narratiunculae adprime conſonant Diodori Siculi verbis, quas *cap. I* retulimus , de Herculis adventu in *Cumanum* agrum, dictum etiam *Phlegraeum* . Si igitur concordibus horum auctorum teſtimoniis aliquid dandum eſt , ambae illae urbes Herculem auctorem habuere, vel certe eius aetate fundatae ſunt.

II. Quiſnam Hercules earum urbium dictus fundator.

Sed quinam is Hercules (3) ? Ille utique , omnes aiunt , qui victor ex Hiberia cum claſſe redivit . Quod ſi verum eſt , non alius eſſe potuit , quam Hercules Phoenicius , ut invictiſſimis argumentis Samuel Bochartus in ſuo *Phaleg* adverſus Graecorum iactantiam , qui eam expeditionem de more Herculi ſuo adſcribunt, oſtendit . Atqui huiuſce Herculis Phoenicii aetas antiqua admodum eſt. Niſi enim cum nonnullis Moſis ſupparem dicere velimus , certe Ioſue coëvum faciamus oportet , h. e. ſecundum Petavii rationes ante Chriſtum natum 1486 , ante Troiae excidium 301 , quo tempore Phoenices ſive Cananaei Ioſuae victricibus armis e patriis ſedibus pulſi , diverſas terrarum oras maritimas inſederant , Heſperiam praecipue, ut Bochartus fuſe demonſtrat. Quod cum non animadvertiſſet Peregrinius, valde ſe torſit in ſua Campania *Diſc.VI, §.6*, ut Strabonis verba de harum urbium antiquitate cum Herculis adventu in Italiam conciliaret; quippe de Hercule Graeco (4) ſermonem ab auctoribus fieri putabat.

III. Quomodo Strabo eius aetatem deſignet.

Atqui Strabo mirifice cum reliquis conſentit, eorumque fidem firmat, cum *lib.V* primos earum urbium habitatores fuiſſe Oſcos , eiſque Tyrrhenos & Pelasgos ſucceſſiſſe ſcribit: Οσκοι ειχον, ειτα Τυρρηνοι και Πελασγοι . Etenim Oſcos , ſive Opicos , ſive Auſones pro αυτοχθονοις, vel certe pro antiquiſſimis harum regionum cultoribus habendos , in dubium revocari nequit , teſtante non modo eodem Strabone *lib. V , pag. 232 ;* ſed & Dionyſio, qui eos tanta vetuſtate commendat , ut a Pelaſgis (5) inde eiectos tres fere ante Troianum bellum aetates narret. Cui conſonat adprime Virgilius , qui Pelaſgos inibi regnaſſe cecinit , adveniente in Italas oras Aenea ; quippe de Oebalo Teleboarum Capreis habitantium rege ait :

. . . . late tum ditione premebat
Sarraſtes populos , & quae rigat aequora Sarnus .

Quo in loco hiſtoricam veritatem de more adtexuiſſe patet ex Tacito, qui *Annal.IV, 67 famam tradere* ſcribit *Capreas Telebois habitatas ;* nec non ex antiquiſſimo Scriptore Conone , quem opportuniſſime ſic citat Servius in hunc locum : *Conon in eo libro, quem de Italia ſcripſit , quoſdam Pelasgos, alioſque ex Peloponneſo convenas ad eum locum Italiae veniſſe dicit, cui nullum ante nomen fuerat , & flumini , quem incolerent , Sarno nomen impoſuiſſe ex adpellatione patrii fluminis , & ſe Sarraſtes adpellaſſe* . Pelaſgi igitur, & ex Peloponneſo convenae, quales nempe erant Teleboae ex Acarnania profecti, iam eam oram incolebant, quam Sarnus rigat, & ubi Pompeii ſunt poſiti , cum Aeneas in Italiam venit . Ergo multo ante Oſci eam tenuerant . Tota autem haec argumentatio, ni fallor , perſuadere cuivis valet , Herculem illum, de quo fama loquebatur huc antiquitus adpuliſſe, vel nullum, vel longe diverſum fuiſſe a Graeco Hercule , qui vix paucis annis ante Troiae excidium in Italiam adventaſſe Graeci fabulatores commenti ſunt (6) : atque ita inter Dionyſium,

(2) In haec Servii verba aliquanto fuſius *Cap. XIII* commentabimur .

(3) Plures fuiſſe Hercules, e quibus unum poſtea Graeci ſuae gentis heroem conflarunt, teſtis eſt Diodorus Siculus, qui tres enumerat, quorum primum Aegyptium dicit cum armis orbem peragraſſe: Tullius vero *de Nat. Deor. lib. III* ad ſex uſque enumerat. Sed Hiſpanienſis expeditio Herculi Alcmenae filio ſine ανακρονισμω tribui non poteſt; quippe is iuxta Petavii calculos non amplius, quam LV annis ante Troiae vaſtitatem floruit. Contra novimus e Strabone, ut mox differemus, Pompeios, & Herculaneum longe ante eam aetatem fuiſſe conditas; utpote quas Pelaſgi ab Oſcis eripuerint. Atqui Pelaſgorum ultima in has oras migratio ad minimum LX annis ante Troianam cladem facta eſt. Multo igitur ante Herculis Graecanici adventum illae urbes ſteterant. Quare ex Diodori ipſius mente Hiſpanienſis expeditio illi antiquiſſimo eſt tribuenda.

(4) Et quidem Dionyſius Graecus auctor de Graeco Hercule parum ſibi conſtans ea geſta tradit; quippe omnia in unum congeſſit .

(5) Vide, quae de variis Pelaſgorum coloniis in Italiam invectis infra *Cap. VI* docebimus; ubi de Tyrrhenis etiam a Strabone commemoratis aliqua differemus. In praeſenti enim ad Oſcorum, qui Herculeas haſce urbes tenuere , antiquitatem demonſtrandam id ſufficit, ut Pelaſgorum in Italiam adventum multo ante Graecanici Herculis aetatem eveniſſe adſtruamus .

(6) Conſule Petavium in *Ration. Tempor.* qui non amplius LV annis ante Troianam cladem Herculem Alcmenae filium in Italiam adventaſſe ſuis rationibus conficit .

ſium, & Strabonem convenire.

IV. Nec Graecus ille Hercules, nec Graeca Urbium nomina.

Quod ſi non e Graecia, ſed e Phoenicia heros ille peregrinus advenerat, profecto nec Graeco nomine Hercules tum ſalutabatur, nec Graeca nomina ſuis aedificationibus imponere potuit. Et quidem heros ipſe, uti Bochartus oſtendit, *Melchartus*, quod idem ſonat ac *Rex urbis*, ſalutatus fuit. Quare Graeci ipſi, etſi in unum ſuum heroem Herculem facinora, quae ad plures pertinebant, cumularint; tamen cum nomen illud eradere ex hominum memoria nequirent, alia adpellatione ſuum Herculem *Melicertam* dixerunt, ſive *Palaemonem*, hoc eſt *antiquum*. Inter aniles igitur fabellas amandabimus etyma illa Herculanei ab *Hercule*, & Pompeiorum a *pompa* bovum. Siquidem nemo unus veterum dixit, remotis illis temporibus, ante Cumas conditas, in hiſce oris Graecorum idioma apud Oſcos, & Auſones inſonuiſſe. Quod ſi aliqua Graecis ſcriptoribus fides danda eſſet, ea nomina diceremus mera veterum interpetramenta fuiſſe. Sed ne id quidem adfirmari poteſt; ſiquidem abunde docebimus, numquam eas urbes in Graecorum ditionem veniſſe. Praeterquam quod eius fabellae de bovum pompa futilitas primo ſatis obtutu ſeſe prodit.

V. Quod hiſtoriae praeſidium ab illa Herculis fabula.

Ut igitur rem paucis expediamus: etſi ſuſpecta ſatis ſint, quae de Hercule in has oras adventante, deque Graeca horum locorum adpellatione Graeci venditarunt, nec facile in ſincerae hiſtoriae praeſidium vir criticus adſciscet; non idcirco tamen eam fabulam, veluti omni fundamento deſtitutam, omnino reiiciet. Sed quemadmodum in Gigantomachia veras vulcanicas eruptiones deprehendimus, ſic in celebri Herculis cum ſua claſſe ex Hiberia adventu primas in haſce oras Phoenicum nautarum expeditiones lubenter adgnoſcimus. Siquidem in dubium revocari non poteſt, Phoenicum mercatorum claſſem, certo duce, quocumque tamdem nomine vocaretur, remotiſſimis temporibus in Hiſpaniam adpuliſſe, ubi ſat certa ſui adventus monumenta reliquerunt. Quid autem veroſimilius, quam ut inde remeantes in noſtris hiſce litoribus aliquando iactis ancoris ſubſiſterent, ſive tempeſtate impulſi, ſive aquandi neceſſitate coacti, ſive loca cognoſcendi deſiderio permoti? Quin imo miraculum fuerit, ſi primi iſti errones recto curſu in Hiſpaniam contenderint, & inde rectiſſime remearint, nec in obvia Italiae litora unquam vel ſua ſponte diverterint, vel neceſſitate urgente adpulerint. Praeterea ecquis ſibi perſuadeat, Phoenices iſtos ſuis ſedibus ſive a Ioſua exturbatos, ſive uno mercaturam exercendi ſtudio profectos in tam remotas oras permeaſſe, viciniora quaeque praetereuntes litora, ubi vel conſiſterent, vel colonias deducerent commerciis opportuniſſimas; eaque de cauſa, manus ſaepe cum incolis non conſererent? Atqui huc ſane ſpectat, quod Dionyſius refert, Herculem devicto Caco, dirutisque caſtellis, ſuo comitatui agros diviſiſſe, ibique inter ceteros conſtitiſſe Arcadas cum Evandro, & Phaunum regem Aboriginum (7); quare ait eum hiſce invaſionibus, nec uno in Italiam tranſitu famoſum evaſiſſe.

VI. Phoenicum in haſce oras adventus.

At ſi ex ante dictis, haec neutiquam recentiori Graeco Herculi, ſed Phoenicio vetuſtiori convenire poſſunt, vel omnia antiquorum dicta ad inanes fabulas demandabimus, vel Phoenicum ſub certo duce in haſce noſtras regiones adventum non utique denegabimus. Et quidem huc Phoenices errones olim adveniſſe ex ipſo Samuele Bocharto apertiſſime evincitur; etſi is, neſcio qua de cauſa, in Italia Tyrias, ſeu Phoenicias Colonias non conſtitiſſe adfirmet, interea dum doctiſſime demonſtrat voces *Latium*, *Auruncos*, *Lamias*, *Cym-*

(7) Aborigines etſi, teſte Dionyſio, indigenas nonnulli cenſerent, alii tamen dicebant, fuiſſe ἀνεστιους τινας και πλανητας εκ πολλων συνελθοντας χωριων, *domo extorres*, & *errones ex multis regionibus convenas*, quare ab *erroribus* dictos *aberrigines*. Quam opinionem, etſi incertus haereat, tueatur Dionyſius neceſſe eſt, ſi modo eos Herculem ſequutos velit: praeſertim cum ex ipſiuſmet narratione liqueat, eos poſt Umbros, & Siculos Italiam inhabitaſſe. In adlatis autem verbis, quis non ſtatim adgnoſcit Cananaeos errones ſuis laribus pulſos? Eos vero Graecos fuiſſe tradebant ſcriptores Romani, teſte Porcio Catone, & ex Achaia profectos multis aetatibus ante bellum Troianum; ſed neque ex qua urbe & gente fuerint, vel quo caſu patrias ſedes reliquerint, vel quo certo duce, ac tempore adfirmare nequibant, quare Cato ipſe ſic claudit: *fabulam Graecanicam ſequuti nullius Graeci auctoris confirmant teſtimonio*. Sed quo poterant teſtimonio uti; ſiquidem res traditione priſca firmata, Graecorum fabulis obſcurata tantum fuerat. Si enim pluribus aetatibus ante Troiam venerant, cum Graeco Hercule venire nequiverant, qui primus Graecorum expeditiones iſtas molitus fuerat. Praeterea Graecos non fuiſſe, Aboriginum lingua ſatis oſtendebat. Quod ſi *Aboriginum* nomine indiſcriminatim adpellati ſunt *primi illi homines ignotae quidem originis, ad Auſonium tamen nomen ac genus, ut probabile ſit, referendi, qui ab origine incoluere loca citra Tiberim*, ut optime Cl. Chr. Gottl. Heyne *in Excurſ. II ad VII Virg. lib.* ſcribit, ipſi ſane ab Oſcis Strabonis, qui primi noſtras urbes tenuere, diverſi non erunt; praeſertim cum Aborigines primas a Pelaſgis advenis leges adcepiſſe narret ipſe Dionyſius.

Cymmerios, *Inarimen*, aliasque in Orientalibus linguis ſuas radices habere. Atqui immortalis noſter Mazochius in ſuis *Tyrrhenicis Diſſertationibus* oſtendit ſexcenta apud nos nomina, quae nihil Graece, nihil Latine ſignificent, ita fixas in Hebraico, Caldaico, vel Syro ſermone radices oſtendere, ut illinc tantum depromere ſignificationes vel locorum ingenio, vel veteribus eorum hiſtoriis convenientiſſimas liceat; ut non ſit plane dubitandum, quin antiquiſſimi in Italiam advenae eam ſecum linguam adtulerint, quam in Oriente circa Chananaeam uſurpaverant, Chaldaicae dialecto proximam; eoſque ipſiſſimos eſſe Tyrrhenos Ioſuae coaevos, Phoenicibus ipſis, ſive Tyriis, qui poſtea maris imperium obtinuere, anteriores. Quod ſi verum eſt, eo fortaſſe (8) ſenſu conſtare poſſet Bocharti opinio, qui Tyrios in Italiam veniſſe negat; dum Orientalium linguarum monumenta in Italicis nominibus adgnoſcit. Verum loca Italiae utrum poſtea a Tyrrhenis Pelaſgisque, an primitus a Tyriis & Phoenicibus ſibi nomina quaeſiverint, & an Tyrrheni, & Phoenices iidem in origine fuerint, id parum noſtra nunc intereſt; res enim eodem prope redit (9); modo ſtet primum eorum adventum plures ante Troiae excidium aetates adcidiſſe. Totum id autem certius fiet, ſi *Veſuvii*, *Herculanei*, & *Pompeiorum* nomina, nullo negotio opportuniſſimas ſignificationes ex Orientalibus radicibus trahere demonſtrabimus. Quod ſi huiuſmodi etymologiae veritati conſonae deprehendantur, & veterem eorum locorum naturam plenius cognoſcemus, & certiores de earum urbium antiquitate ſiemus.

VII. Incerta Veſuvii orthographia remotam originem adſtruit.

A *Veſuvii* nomine ordiamur. Hanc autem vocem neque Graeci, neque Latini peculii fuiſſe, vel ex eo ſatis conſtat, quod incerte admodum, & varie ab utriſque & efferretur, & ſcriberetur. Hinc apud Strabonem modo legimus Βεσουβιον (*lib. I*) modo Ουεσσυιον (*lib. V*), apud Dionyſium Ουεσβιον, apud Dionem, vel Xiphylinum Βεσβιον: ita etiam apud Philoſtratum, Zonaram, & Euſebium, qui tamen inde derivat Βεσουβηνον. Qua de re Galenus *De Meth. lib. I* ſcripſit: λοφος ἕτερος ου μικρος, ὅν εν τε συγγραμμασιν οἱ παλαιοι ρωμαιοι, και το νυν οἱ ακριβεστεροι Βεσουβιον ονομαζουσι· το δ' ενδοξον τε, και νεον ονομα του λοφου Βεσβιον: *mons alius non parvus, quem in ſuis ſcriptis veteres Romani, & qui adhuc ſunt eruditiores Veſuvium vocant, ſed nomen celebre, & recens montis eſt Veſvius*. Et re quidem vera apud Latinos modo ſcriptum invenies *Veſuvius*; modo *Veſubius*, ut Varro *De Re ruſtica*; modo *Veſuius* (10), ut in Campano marmore apud Peregrinium; modo *Veſevus*, ut bis apud Suetonium *in Tito*, & *in Plin. Vita* (ubi alii legunt *Veſebius*), & Virgilium; modo denique *Vesbius*, ut Columella, Statius, Martialis, Silius Italicus & Valerius Flaccus, qui dixit etiam *Veſevius*; atque hinc patronimica *Veſvinus*, *Vesbinus* (11), *Veſuvia*, & *Veſevia iuga*. Itaque opportune adnotat *Torrentius* in Suetonium *loc. cit.* edit. Burmanni: *neque temere rei unius nomen toties immutatum invenies, ut taceam primam ſyllabam nunc produci, nunc conripi*. Sed undenam tanta unius vocis inconſtantia? Ex eo certe, quod cum nec Graecae, nec Latinae originis eſſet, ab utriſque varie ſcribebatur, prout varie efferebatur prae difficultate, quam in pronuncianda exotica voce eorum guttura experiebantur, non ſecus ac nos Itali, cum Arabas voces reddere volumus. Hinc factum eſt, ut cum aliqui ſigma valde ſibilans aure exciperent, illud per duplex ſigma reddebant, ſcribentes Ουεσσουιον, alii ſimplici ſigma erant contenti. Omnes vero adſpiratas, quibus ea vox referta erat, cum reddere Latinis, vel Graecis elementis non poſſent, Romani per *v* conſonans, vel per *b*, Graecanici per β, vel per diphthongum ου (12) defectum ſupplebant; primae vero ſyllabae quantitatem arbitrio relinquebant. Hinc etiam factum eſt, ut modo triſyllabum, modo quadriſyllabum idem nomen evaderet, prout vel β, vel ου in eo uſurparent.

D Quae

(8) Dixi *fortaſſe*; Bochartus enim Phoenicibus ipſis eas nomenclationes tribuit, etſi huc adveniſſe neget.

(9) Siquidem utrique, diverſis licet temporibus, ab eadem ferme Orientis plaga profecti, eamdem una adfinem prope linguam in colonias a ſe in Italiam longe lateque ſparſas invexerunt, hoc eſt dialectum ex Hebraico Chaldaicoque ſermone proſeminatam. Oſcos enim h. e. primos harum urbium colonos, Herculis Phoenicii fortaſſe adſeclas, vel certe coaevos, Tyrrhenis congeneres, & finitimae originis fuiſſe multa docent ab eruditis obſervata, & ſcriptura ipſa teſtatur.

(10) Ubi non dubitandum, quin ſit quadriſyllabum, ut *DANVIVS* in numis, & lapidibus.

(11) In parietina inſcriptiuncula Pompeiis *Veſvinae* nomen proprium habetur *Part. III Tab. IV*, & apud *Gruterum p.* 214 exſtat lapis *Vesbino* poſitus, qui aedem Auguſtalibus exſtruxerat. Quae teſtimonia, cum ea ſint, ut a codicum deſcriptoribus conrumpi non potuerint, palam faciunt falſum fuiſſe *Thecae Calamariae* Auctorem, qui, ut Mazochio oppederet, *Veſvii* nomen nonniſi a Poëtis ante Titum fuiſſe uſurpatum, ceteris prorſus inauditum probare contendit *pag.* 417.

(12) Idem in aliis vocibus a Graecis factitatum novimus, ut Ουηρωνη apud Strab. (male legunt quidam Βερονη) & Βερωνη apud Steph. ſic Ουαλης, & Βαλης, Σεβηρος, & Σευηρος in numis.

Quae cum ita ſint, cumque nulla ſignificatio ex ea voce ſive in Graeco, ſive in Romano idiomate extundi queat; ecquis perfracte negaverit exoticam eam eſſe, & ab Orientis linguis arceſſendam, ſi opportuniſſima ſignificatione praeditam docuerimus?

In memoriam igitur revocent Lectores, quod ab eruditioribus non ambigitur,

VIII. Orientalis Veſuvii etymon.

Veſtae nomen, quod Numa a finitimis Tuſcis (13) cum toto eius cultu arceſſivit, nihil aliud, quam ignem ſonare, & recte ab Hebraeo אש provenire: quod ipſum nomen Chaldaeis, & Syris diſſyllabum ſit, nempe אשא *heſſah*, & אשתא *heſtah*. Ex *Heſtah* vero, Aleph in Digamma tranſeunte, manavit haud dubie *Veſta*. Nec aliunde Graecum nomen Ἥφαιστος *Vulcani* traxit originem. Atqui & in Veſuvio eadem prorſus originationis ratio valet. Ex Chaldaico enim *Heſſah*, vel *Heſah* ſi utrumque Aleph in Digamma h. e. in *v* conſonum, vel *b* de more tranſmutaveris, *Veſav*, ſive (quia Tyrrhenis vocalis *u* prae omnibus amiciſſima fuit) *Veſuv*, ſive *Veſub*, ex quo, adiectivali terminatione adhibita, factum oportuit *Veſuvius*, vel *Veſuius*; vel *Veſvius*, vel *Beſbius*, ut *ignitum*, ſive *ignivomum* notarent (14). Adiectivalem inquam terminationem; propterea quod iamdiu a Cl. Mazochio (15) demonſtratum fuit hoc nomen purum putum adiectivum eſſe, quod reſpicit *montem*, ut palam fit ex Campano marmore poſito *Iovi Veſuio*. Quod ideo animadvertendum duxi, ne cui ſcrupulum ingerat id, quod in *Veſta* una tantum adſpiratio in prima ſyllaba per *v* exprimatur, in Veſuvio autem binae ſerventur. Id enim factum eſt, quia in voce *Veſta*, ut latinus caſus de more ſervaretur, negligi oportuit, contra quam in voce *Veſuvius*, ubi conſona ad vitandum oris hiatum ante deſinentiam *ius* erat opportuniſſima.

Si igitur tam prono alveo ex Orientali linguarum fonte Veſuvii etymon deſcendit,

IX. Incerta Herculanei ſcriptura, eiuſque etymon.

idque non minimum valet ad oſtendendum, qua potiſſimum lingua vetuſtiſſimi harum regionum incolae uſi fuerint, quidni ex eodem fonte, ſi facili negotio fieri queat, Herculanei, & Pompeiorum nomina derivabimus, poſteaquam de importunis veterum Scriptorum etymologiis ſatis fuimus conqueſti? *Herculanium* itaque, ut apud pleroſque ſcribitur, ſive *Herculanum* dixeris cum Tullio, (unde recte fluit patronymicum *Herculanenſis*, quod in noſtris lapidibus occurrit), ſive *Herculanium* cum Plinio *lib. III, c. 5*, & Capella *lib. VI* (mitto *Herclanium*, quod eſt in Tabula Peutingeriana) (16), quando ab Phoenicio illo duce nomen invenire non potuit (non enim Herculaneum, ſed *Charteia* dicta foret, non ſecus ac urbs ab eo in Hiſpania fundata, quae poſtmodum Graeca verſione dicta eſt *Heraclea*, ut obſervat Bochartus); videamus, an demta latina deſinentia ab illis elementis *Hercul* aliquid extundi queat. *Hercul* enim vetuſtiſſimum apud Oſcos, & Etruſcos fuiſſe nomen ſit veroſimillimum. Quod ſi quis pro γνησίῳ habeat aereum numum a Gorio, & Paſſerio adlegatum, quod in Montemellinio Muſeo Peruſiae adſervari teſtantur, in cuius adverſa parte Mercurii caput, in averſa vero eques palmam manu geſtans cum Etruſca epigraphe *ERCVL* habetur, res erit exploratiſſima. Etruſca enim, ſive Oſca epigraphe Herculaneo noſtro numum adiudicaret; ſed de eo ampliandum cenſeo. Quidquid autem de numo ſit, primitiva illa vocis elementa *Hercul*, ſive *Hercol* (ſcitum eſt enim in Etruſcorum alphabeto *v* pro

(13) Hunc cultum ex Oriente ſecum Tuſcos aſportaſſe non dubitabit, qui noverit, quae de ſacro igne ab Hebraeis in Templo adſervato in ſanctis libris habemus.

(14) Equidem ſcio iſtas originationes pleriſque doctis viris, praeſertim Tranſmontanis, non admodum probari, qui aliunde potius, quam ab Oriente primos Italiae incolas arceſſere malunt: fateor etiam quoſdam noſtrates prurigine iſta, omnia etyma ab Orientalibus linguis derivandi plus nimio laboraſſe. Sed cum ineluctabilibus argumentis perſuaſum habeam, recta ex Aſia huc innumeras erronum colonias immigraſſe, ut in primis religio, mores, ſcripturaque teſtatum faciunt (praeter veterum omnium teſtimonium, qui ſive a Phoenicia, ſive ab Aegypto, ſive a Lydia, ſive a Phrygia, ſive denique ab Hellade arceſſant, non aliam profecto terrae plagam, quam Orientalem indigitant) operam minime luſiſſe mihi videntur, quotquot, poſthabitis Latinorum, Graecorumque plane futilibus etymologiis, utpote ex alieno ſolo petitis, in derivandis vocibus e veterum Orientalium linguis inſudarunt. Ex iis tamen eas tantummodo utroque pollice probaverim, quae nulla vi detortae & ſponte fluant, & rebus ipſis adprime quadrent. Ut ecce tibi quis non cum Mazochio *Addit. in Voſſ.* fateatur ab eodem *heſſah* Etruſcum *verſe* proveniſſe, quod Feſtus *ignem* notaſſe docuit? *Tuſcorum enim lingua*, ait, arſe *averte*, verſe *ignem conſtat adpellari*; ſicuti & *arſe* eſt ab הרס *evertere*, unde cum paragocico *he* imperativus procedit הרסה *horſa* vel *arſa everte*.

(15) In Commentar. ad Marm. Kalendar. ad Acta S. Patricii Martyris, & in Diſſert. *de Cathedr. p.* 237.

(16) Graeci item, quorum peculii ea urbs numquam fuit, ut infra demonſtrabimus, eodem modo dixerunt Ἡρακλανεον, ut Dio, vel Ἡρακουλανεον ut Zonaras, vel Ἡρακλανον, ut Antoninus *c.* 4 §. 48 (V. ibi Gataclerum). Strabonem non moramur, qui maluit graeciſſare, & perſuaſus Herculem auctorem habuiſſe ab Ἡρακλει fecit Ἡρακλειον, non ſecus ac Ovidius dixit *Herculeam urbem*: idque libentius fecit, cum alia urbs in Theſſalia Ἡρακλειον diceretur, a Livio dicta *Heracleum*: qui ſi latinitate eam donare voluiſſet, adpellaſſet utique *Herculaneum*. Eodem pacto Strabo *Minervae promontorium* dixit graeciſſans Ἀθηναιον.

pro *o* ſumi) non quidem violentius detorta, ſed ſponte ſua, uti iacent, ſignificationem per quam loco adcommodatam ſubpeditant. Sonant enim hebraice *mons crematus*, ex הר *mons*, & קלי *torrefactus* a קלה *torrefecit* (17). Quae ſane adpellatio, uti opportuniſſimam poſteris ſive Latinis, ſive Graecis anſam praebuit, ut de Herculis nomine dictam venditarent, quando de peregrini ducis adventu fama erat. Itaque rem nobis ulterius perpendentibus ex illorum vocabulorum numero ea vox videtur, in quibus, ut Bochartus ait (*praef. in Canaan*) *multae res tamquam in myrotheciis incluſae latent*. Ecquis enim non videt ipſiſſimum Herculanei ſitum graphice ea nomenclatione deſcriptum? In colle enim, & quidem Veſuvinis incendiis concremato, fuiſſe eam urbem poſitam tam certum eſt, quam quod certiſſimum, ut iam obſervavimus, & infra iterum oſtendemus. Nec enim in imponendis nominibus aliud temporum heroicorum homines ab inſequutis aetatibus conſueverant; id quod vel ex Moſis hiſtoria univerſa poteſt intelligi (18). Itaque cum Veſuvii ignitae vomitiones aequale monti ſenium habeant, quaecumque circa regio ignitis torrentibus obducebatur, eam, non ſecus ac hodie (19), ab illa calamitate ſibi nomen quaeri oportuit. Hoc ipſum igitur Herculaneo, cuius ſolum non modo crematum fuiſſe noverant adcolae, ſed ex ipſis igneis adgeſtionibus concretum, nomen invenit (20).

Hoc ipſum & Pompeiis obtigit; ibi enim non minus, quam Herculanei Veſuvinarum eructationum monumenta exſtabant. Prae reliquis autem torrens igneus, qui noviſſimus illuc advenerat, ubi Pompeii conditi fuerunt, utpote qui ſupra reliquos poſitus adpareat, de eo dubitare non ſinit. Hic enim, cum deferbuiſſet, in poroſos lapides concrevit, dictos *ſpongias pompeianas* (21), qui partim nigri, partim rubeſcentes, non aliud ſpectantibus ad hunc uſque diem exhibent, quam prunarum acervum, cuius pars reſtincta penitus fuerit, pars vero viva adhuc, ſed veluti cinere obvelata languido rubore ſplendeat. Quod ſpectaculum, cum in omnium oculos incurreret, quid veroſimilius, quam ut inde loci nomen factum fuerit? Et re quidem vera, *Pompeii* vox, quae pueriliter a Graeco πομπη trahitur, & Graeci peculii non eſſe vel ex varia Graecorum ſcriptura evincitur (Dionyſius enim ſcribit Πομπηια, Strabo Πομπαια, Dio Πομπιοι) & proinde ſenſu vacua, ſi Phoeniciis eam adiudices, ſtatim tibi nulla vi detorta loci adſpectum depinget. Etenim פחם פיח *pom-pia* bina ſunt

X. Pompeiorum etymon.

(17) Fortaſſe etiam ab חרך *barac* vel *berac*, quod Hebraeis eſt *cremare*, Chaldaeis vero Syriſque intranſitivum eſt, & valet *aduri*, *uſtulari*; ita ut participium *berac* idem valeat, ac *crematum*. Vel ab חרוך קליא *ardens igne*, ut Martorellius in *Thecla Calamar. pag.* 565. Atque hinc fortaſſe factum, ut cum incolae thermas quaſcumque *berac* dicerent, Graeci de ſuo ἡρακλει interpretantes ἱερα Ηρακλεας adpellarent, ut Athenaeus *lib. XII* nos docet inter alia id quaerens: δια τι τα θερμα λουτρα τα φαινομενα εκ της γης παντες Ηρακλεους φασίν ειναι ἱερα; *cur calida balnea e terra ſcaturientia omnes Herculis ſacra eſſe dicunt?*

(18) Huiuſmodi ſunt *Horma*, *Moriah*, & ſexcenta alia, quorum etyma a S. Scriptore indigitantur. Sed ne a propoſito abſcedamus, terra *Gomer*, docente Bocharto in *Phaleg. lib. III*, *c.* 8, *p.* 172, ſic dicta eſt, quia igne *conſumta*, a גמר *gamar*. Eadem enim erat ac *Phrygia*, ita a Graecis adpellata απο του φρυγειν *torrere*. Et quidem eius pars erat regio, quae κατακεκαυμενη *cremata* dicebatur; de qua videſis Stabonem *lib. XII*, *pag.* 579, ubi eius ſolum ſic deſcribit: ευθρυπτος εςι γη και ψαθυρα, πληρης τε ἁλμυριδων, και ευεκπυρωτος, *terra fragilis eſt & friabilis, & plena ſalſuginis, & valde inflammabilis*; & iterum *lib. XIII*, *pag.* 628: εςι δε ἡ επιφανεια τεφρωδης του πεδιου, ἡ δε ορεινη και πετρωδης, μελαινα, ὡς αν εξ επικαυσεως, *camporum ſuperficies eſt cinericia: montana & ſaxoſa ſunt nigri coloris, veluti ex aduſtione*. Atque hinc rectiſſime conligit Geographus, inepte quoſdam ſuo aevo a fulminibus coelo olim delapſis id repetiſſe, cum potius ὑπο γενομενος πυρος *a ſubterraneo igne, cuius deinde fontes reſtincti fuerint*, eſſet repetendum. Deinde ſubdit: το δ' ευαμπελον την τοιαυτην ὑπαρχειν γην λαβοι τις αν και εκ της Καταναιας της χωσθεισης τη σποδῳ, και νυν αποδιδουσης οινον δαψιλη, και καλον, *vitiferam vero hanc tellurem eſſe, intelligi etiam poteſt ex agro Catanenſi, qui cinere oppletus adhuc pulchri vini copiam ſubpeditat*. Quae ideo fuſius retuli, ut quiſque videat, quam gemella ſint iis, quae de Veſuvio idem Geographus habet loco ſuperius citato.

(19) Haud ſcio an aliquis huic etymo nolit adquieſcere idcirco, quod novit Herculanenſes Herculi devotiſſimos fuiſſe, Caeſaris Capacii *Hiſt. lib. II cap.* 9 teſtimonio edoctus, qui ait: *Hercules ſemper ibi marmoreas reperiunt*. Et quidem e nuperis Regiis excavationibus, etſi non tam multa, quot venditarunt, Herculea ſigna prodierint, unum tamen atque alterum procul dubio effoſſum eſt, & praeterea plures picturae Herculis geſta exhibentes. Quid proinde? Non negamus utique Herculanenſes id ſibi libentiſſime perſuaſiſſe, & de ea fabula mirifice placuiſſe, atque propterea praecipuum Herculi cultum oſtentaſſe; ſed inde confici, ut ab *Herculis* nomine *Herculaneum* dictum primo fuerit, id vero abnuimus.

(20) Palam exempla ſunt. In inſula Enaria cum ab hinc 400 & amplios annos mons Epopeus arſiſſet, rivus igneus inde ad mare pertingens, qui lapideſcens ſqualorem ingentem locorum amoenitati obduxit, vulgo dicitur *l'Arſo*. Nec ſecus apud Veſuvium plura ſimilia ſunt loca, quae itidem dicuntur *l'Arſo*, & antiquitus dicebantur latine *Cremata*.

(21) Hic nempe eſt *pumex*, ſive *ſpongia Pompeiana*, ex qua Vitruvius Veſuvium olim arſiſſe argumentum capiebat, ut *cap. I* adnotavimus. Idemque ſpongioſus lapis hodiedum *pumex* vocatur ſuſpendendis fornicibus aptiſſimus.

ſunt nomina, quae nihil aliud Hebraice ſonant, quam *carbo* & quidem *extinctus*, teſte R. Elia, & *favilla*, quae ſub cinere deliteſcit (22). Criticis lectoribus iudicium eſto, num invita trahatur haec etymologia (23), an ſponte ſua fluat? & an veroſimilius ab Herculis πομπῃ derivetur.

XI. Strabonis locus de Pompeiis reſtituendus.

Ne autem id, quod eſt, reticeamus, ea απο της πομπης etymologia, licet a Graecis cuſa adpareat, tamen apud Latinos tantum invenimus; Graecos vero doctiores, ut Diodorum, & Dionyſium ab ea referenda conſulto abſtinuiſſe ducimus. Sed Strabo aliam prorſus nominis derivationem inculcare mihi videtur, certe veroſimiliorem, niſi temporum & hiſtoriae ratio obſtaret. Quomodo enim Graecum nomen factum fuerit urbi, quae ante omnem Graecorum in Italiam adventum fundata, Graecis numquam paruit? De ea tamen aliquantisper diſſerere non piget, ut adfectum Geographi locum, qui hanc noſtram urbem reſpicit, reſtituamus. Ipſe igitur *lib. V*, *p.* 247, cum de variis Pompeiorum dominis ad Romanos uſque verba feciſſet, ſic pergit: Νωλης δε, και Νουκεριας, και Αχερρων ... επινειον εστιν, η ποιει παρα τῳ ποταμῳ Σαρνῳ και δεχομενῳ τα φορτια, και εκπεμποντι, quae verba ſic vertit Interpres: *Nolae autem, & Nuceriae, & Acerrarum navale eſt, Sarno flumine excipiente, & tranſmittente merces*: qua in verſione quisque videt omiſſa eſſe verba η ποιει, quippe, uti iacent, ſenſu omnino vacua. Quare ibidem Caſaubonus adnotat: *verba* η ποιει *videntur omnino inducenda*. Atqui ea verba in omnibus exſtant, quos conſului, mss. codicibus, etſi vario ſpiritu, & adcentibus ſignentur. Non temere igitur inducenda, ſed potius reſtituenda putarem, ſi quam minima mutatione inde optimus ſenſus exſculpi queat. Et quidem disiunctiva particula η *vel* quid aliud exerta voce clamat, quam quod ſibi nomen aliud ſubreptum ſit, quod antecedenti επινειον reſpondeat? Quid enim ſibi vult illud ποιει? Vel quid ſignificabunt haec verba: *navale eſt*, *vel facit apud Sarnum excipientem*, & *traſmittentem merces*? ſic enim melius vertendum eſt παρα το Σαρνῳ. Deeſt igitur procul dubio nomen aliud, quod Geographus conrectione uſus melius, quam επινειον, quadrare ſequentibus verbis παρα τῳ Σαρνῳ *apud Sarnum* inſinuet. Pro eo autem inrepſit, neſcio quo pacto, illud ποιει; ſed certe non alia putaverim de cauſa, quam ſoni adfinitate. Nullus igitur dubito, quin legendum ſit επινειον, η πομπειον, quibus nominibus belle reſpondent bina participia δεχομενῳ, και εκπεμποντι. In quantum enim ea urbs ad Sarnum poſita exciperet merces επινειον h. e. *emporium* (24) erat, in quantum vero per flumen ad vicinas urbes *tranſmitteret*, πομπειον optime dici poterat. Adde, quod mendoſa vox ποιει a πομπειῳ facile deformari quibat. Quod ſi ea lectio pro vera habeatur, quisque videt, quam delicate Geographus ετυμον Pompeiorum inſinuare curaverit, interim dum vulgarem etymologiam, quam flocci faciebat, aperte reiicere non auderet.

XII. Quid πομπειον Athenis fuerit.

At enim, inquies, optima fortaſſe lectio, dummodo πομπειον eo ſenſu adcipi poſſit, pro loco ſcilicet, unde adſervatae merces emittantur: atqui id novum prorſus eſt, & inauditum. Ego vero, etſi nusquam eo ſenſu apud ſcriptores occurreret, nullus dubitarem, quin ad eum ſenſum trahi optime poſſit verbale hoc a πεμπω *mitto* derivatum; ut ſcilicet *mittendi locum* πομπειον notare poſſet: quod utique Straboni ſatis erat, ut inde Pompeiorum originem derivaret. Numquid non dictus eſt πομπαιος Mercurius, qui defunctorum animas ad inferos deduceret? Numquid non πομπος, πομπευς, & πομπευτης ille dicitur, *qui aliquem deducit, vel tranſmittit*? Numquid πομπευω non valet *deducere, tranſmittere*? Quid quod non conceſſerim eo ſenſu apud veteres πομπειον caruiſſe? Nec enim auctoritate Henrici Stephani, Sigonii, Meurſii, aliorumque frangor, qui ea voce deſignari apud veteres aiunt vel vaſa in pompis deferri ſolita, vel aedificium, quo ipſamet vaſa adſervarentur. Enimvero publicum aedificium fuiſſe procul dubio evincitur e duobus Laërtii locis. In Diogenis enim vita *lib. VI* refert Cynicum dictitare ſolitum, *Athenienſes ſibi loca, ubi inhabitaret, adparaſſe*, δεικνυς την του Διος στοαν, και πομπειον, *innuens Jovis porticum, & Pompeum*; & *lib. II* Socrati ſtatuam εν τῳ πομπειῳ fuiſſe poſitam narrat. At cuinam uſui huiuſmodi aedificium erat conſecratum? Id ſane non aliunde expiſcari poſſumus, quam ex Demoſtene, qui in Oratione in Phormionem de frumento loquitur, quod εν τῳ πομπειῳ Athenienſes menſi fuerant. Quare eius auctoritate permotus Pollux in ſuo *Onomaſt. lib. IX, cap.5*, cui titulus: περι των κατα θαλατταν μερων της πολεως, *De urbis partibus, quae ſunt ad mare*, *ſegm.*

(22) Quo ſenſu adcipitur *Exod. IX*, 8.

(23) Jacobus Martorellius in *Thec. Calam. p.* 565 aliunde *Pompeii* nomen derivavit, h. e. a פוס פיח *os flammae*.

(24) Επινειον & εμπορειον ſynonima eſſe apud Graecos, & in primis apud Strabonem pluribus docuit Mazochius in *Tabul. Heracl. pag.*37, *n.*59 & *pag.*111, *n.* 80.

ſegm. 45 inter alia publica aedificia poſt ταμεια *penus*, & σιτοβολια *horrea*, πομπειον recenſet his verbis: ηπου δε και πομπειον ειη αν οικημα κοινον, Δημοσθενους ειποντος εν τω προς Φορμιωνα περι δανειου· και ταυτα ιστε εν τω πομπειω διαμετρουμενοι: *certe quidem* πομπειον *publicum aedificium fuit, cum Demoſthenes in Phormionem* de mutuo *ſcribat: haec noſtis, cum in Pompeo dimenſi eſſetis*. Pollux igitur de hoc aedificio id tantum noverat, quod e Demoſthene didicerat, & ideo non inter loca ſacra, vel ſacris addicta, ſed inter ea aedificia recenſet, quae ad mare, & a σιτοβολιοις non multum abeſſent. Eruditi autem nuper a me adlegati, neſcio qua opinione abacti, ſed nullo ſane fundamento, de pompa unice cogitantes, commenti ſunt aedificium unis pompae vaſis ſervandis deſtinatum. Sed ex Demoſthenis verbis luce clarius evincitur πομπειον nihil aliud fuiſſe, quam aedificium mercibus ſervandis paratum, unde pro opportunitate adſportarentur. Orator enim ſuorum clientum nomine inter alia, quibus de Athenienſium republica illi benemeriti olim fuerant, haec commemorat: ὁτε ὁ σιτος επετιμηθη προτερον, και εγενετο εκκαιδεκα δραχμων, εισαγαγοντες πλειους, η μυριους μεδιμνους πυρος διεμετρησαμεν ὑμιν της καθεστηκυιας τιμης πεντε δραχμων του μεδιμνου. και ταυτα παντες ιστε εν τω πομπειω διαμετρουμενοι, *cum frumenti pretium carius evaſit, & ad ſedecim uſque dracmas pervenit, nos adſportantes plus decem millibus medimnis, emenſi fuimus ſolito quinque dracmarum pretio: atque id vos omnes noſtis, qui in Pompeo illud menſi fuiſtis*. Iam vero ex hiſce verbis quis non videt *Pompei* aedificium ſervandis frugibus, aliiſque id genus mercibus fuiſſe? Anne fiet veriſimile, Athenienſes frumentum metiri ſolitos, ubi ſacra Pomparum adſervarentur, & non potius, ubi foret aliquantiſper detinendum? Pollux certe id ſibi non perſuaſit. Πομπειον igitur Athenienſe aliud, ni fallor, eſſe non potuit, quam promptuarium mari proximum importandis mercibus, unde pro opportunitate emitterentur: quod pro Graecorum more circumpoſitae erant porticus, quae ſtatuis, & picturis ornabantur, non ſecus ac publica aedificia, quae vulgo adpellamus *Dogane*, vel *Caricatoj*. Optime igitur Strabo Pompeios, niſi vera etymologia, certe pulchra nominis adluſione, vocavit trium urbium finitimarum επινειον, η πομπειον *emporium, ſive promptuarium* ad flumen poſitum, quo merces importarentur, & per aquas exportarentur (25). At remotiſſima urbis fundatio, & nulla cum Graecis communio nos vetant, quominus Geographo ſubſcribamus: iuvit tamen eius mentem adſequi, ubi de ea urbe, de qua quaerimus, mentionem facit.

C A P. IV.

De Herculanei ſitu, & ambitu.

I. Quis noſtrae inveſtigationis ſcopus.

Cum de geminarum urbium antiquiſſima fundatione ſermonem habuerimus, antequam ad earumdem colonos, dominoſque adgrediamur, operae pretium eſt, de amoeniſſimo earum ſitu inquirere. Ne quis tamen operam nos ludere velle arbitretur. Non enim argumenta huc congerere mens eſt in retroactorum temporum Philologos, qui in eo urbium ſitu inveſtigando aberrarunt. Res nunc de ſe loquitur, cum ambae urbes Regum noſtrorum munificentia lucem iterum adſpexerint, & cuique viſendas ſe praebeant; nec alias, ab iis, quas quaerimus, eſſe litterata monumenta vel minimum ambigere ſinunt. Animus igitur eſt veterem totius plagae ſitum harum rerum cupidis, exteris praeſertim, quibus adire eas non licet, ita exhibere, ut ſtatim diſcant, & quam immutata hodie ſit eius facies, & quae fides habenda ſit veteribus, quos uſque paſſim carpunt, qui eorum dicta minus adſequi valent. Etenim ſi eam regionem inſpicias, ubi geminae iacent urbes, incredibile putes eam ipſam eſſe, de qua veteres fabulati ſunt, adeo immutata ſunt omnia.

II. Veterum de Herculaneo teſtimonia.

Quod ut perſpicuum fiat, ecce tibi, quae de Herculanei poſitu teſtatum reliquerunt L. Siſenna, Dionyſius Halicarnaſſeus, & Strabo. Antiquioris omnium Siſennae, qui ante annum ab U. C. ſeptingenteſimum ſuas hiſtorias deſcripſerat, fragmentum opportuniſſime nobis ſervavit Nonii Marcelli Grammatici diligentia, qui *Cap. III*, quod *de diſcretis generibus* inſcribitur, ſic ait: *Fluvius maſculini generis, Fluvia feminini, ut amnis* (1) *plerumque. Siſenna Hiſtor. lib. IV: quod oppidum* (de Herculaneo loquitur, ut infra vides) *tumulo in excelſo loco propter mare, parvis moenibus, inter duas fluvias infra Veſuvium collocatum. Idem eodem: transgreſſus fluviam, quae ſecun-*

(25) Atque hinc factum reor, ut Strabo non πομπηιαν, vel πομπιους, ut alii, ſed πομπαιαν maluerit adpellare, quaſi urbem *tranſmittentem* merces.

(1) Nota ſunt Plauti, Naevii, Varronis, & Feſti loca, in quibus *Amnis* eſt generis ſequioris. Forſitan & alia reperientur. At non continuo ea uſurpatio pro trita haberi poteſt. Quocirca Nonianum *plerumque* pro *interdum* adcipiendum eſt: quo modo Nonii ſaeculo το *plerumque* uſurpabatur.

cundum Herculaneum ad mare pertinet (2). Quibus verbis tam graphice oppidi ſitus deſcribitur, ut nihil ſupra. Dionyſii autem locus idem eſt, quem ſupra recitavimus, de Hercule eius fundatore: Πολιχνην επωνυμον αυτου κτισας, ενθα στολος αυτῳ εναυλοχειτο, ἡ και νυν ὑπο Ρωμαιων οικουμενη, και Πομπηιας εν μεσῳ κειμενη, Νεαπολεως τε, λιμενας εν παντι καιρῳ βεβαιους εχουσα: *oppidulo ſibi cognomine condito, ubi claſſis eius ſtativa habebat, quod nunc a Romanis habitatum exſtat inter Pompeiam, atque Neapolim, tutos omni tempore portus habens*. Strabo denique *lib. V, p.* 247, ubi de Neapoli dixerat, ſic proſequutus eſt: εχομενον δε φρουριον εστιν Ηρακλειον, επικειμενην εις την θαλατταν ακραν εχον, καταπνεομενην λιβι θαυμαστως, ὡσθ᾽ ὑγιεινην ποιειν την κατοικιαν: *Caſtellum proxime ſequitur Herculaneum, promontorium habens, quod mari imminet, & Africo mirifice perſpiratur, ita ut ſaluberrimam eius habitationem efficiat*. Ex coacervatis itaque hiſce teſtimoniis illud confici debet: 1 Herculaneum *oppidulum* non ſatis amplum fuiſſe, cum dictum fuerit πολιχνη, & φρουριον; 2 *infra Veſuvium fuiſſe poſitum*; 3 *in excelſo loco propter mare*, h. e. επικειμενην εις θαλαττιαν ακραν εχον; 4 contra Libicum, λιβι καταπνεομενην; 5 *inter duas fluvias*, quarum altera *ſecundum oppidum* flueret; 6 non unicum habuiſſe portum, λιμενας βεβαιους εχον.

III.
An Veterum deſcriptio detectae urbi quadret.

Iam vero ex hiſce urbis characteribus, bini quidem primo obtutu nuper effoſſae urbi convenire videntur, ut ſit ſub Veſuvio, & contra Africum, quo adhuc mirifice ea regio perflatur, poſita; tertium vero, quod ſatis exigua foret, ex ipſis effoſſionibus compertum habemus. Sed ſi tumulum, ſive promontorium quaeras, ſi fluvios, ſi portus, nullibi ea exſtare comperies. Hinc parcendum Philologis noſtris, qui Herculaneum ultra mille paſſus ablegarunt, & in eo tractu ſtatuerunt, ubi hodie exſtat populoſiſſima villa Turris Graeci, ſive Octavae. Ibi enim, qua parte *Caſtellum* (3) nuncupatur, cum promontorium ad mare uſque procurrens intuerentur, hinc inde maris ſinus olim fuiſſe poſitos, & navibus recipiendis opportunos ſuſpicarunt; flumina porro non alia dixerunt, quam Sarnum, & Sebethum, longo ſane diſſita intervallo. Num igitur coaevos ſcriptores ſomniaſſe dicemus, an fidem oculis noſtris denegabimus, qui theatrum, templa, baſilicam, vias, muros, ſepulchra ſubſtratae urbis, non ſine litteratis marmoribus quamplurimis, quae ad Herculanenſes ea omnia pertinuiſſe teſtantur, vidimus? Neutrum ſane. Sagaciter enim inveſtigando rem acu tetigiſſe veteres ſcriptores deprehendimus, vel inde magis magisque edocti, quam temere, ubi noſtram ignorantiam fateri erubeſcimus, ſupinitatis, vel mendacii antiquos arguimus. Tumulum igitur Herculanenſem, & duplicem portuoſum ſinum, & fluviorum alveos inveniſſe laetamur. Qua de cauſa eruditis non modo, ſed & naturalis hiſtoriae cupidis quammaxime gratificatum ire ſperantes, vetuſtam totius Herculanenſis agri faciem in mappa adcuratiſſime delineatam exhibemus. Neu quis putet eam divinando ex ingenio fuiſſe confictam. Quo enim artificio eam deformavimus, aperire non piget.

IV.
Quo pacto primaevi ſoli facies dignoſci queat.

In primis igitur noſſe oportet totum illum terrae tractum, quem in mappa expreſſimus, ſub Tito Veſuvina adgeſtione aeque obrutum fuiſſe, non quidem liqueſcenti materie, quae torrentis inſtar fluit, & mox defervens lapideſcit (4), ſed ignito lapillorum, ſive pumicum cineriſque volumine, quod praeceps ſeſe per montis declive devolvens, ad mare uſque tetendit, ut infra docebimus; quodque temporis tractu in tophaceum lapidem paſſim coaluit, quem hodie vulgo adpellant *pappamonte*. Huiuſmodi enim materiem, qualis Herculaneo ſuperimponi cernitur, ubicumque in eo regionis tractu effoderis, invenies; per octo enim milliaria ſecus mare extenditur, ab eo ſcilicet loco, quem *Petralbam* adpellant, ad uſque Oppidum Turris Adnunciatae: ſurſum vero ad montem uſque adſcen-

(2) Ea hiſtoria fortaſſe ad Minatii Magii Aſculanenſis geſta pertinebat, cum Herculaneum ſociali bello cepit, de quo Velleius Paterculus abnepos loquitur; fortaſſe etiam ad Sp. Carvilium, qui idem oppidum multo ante e Samnitibus ceperat, teſte Livio, ut infra *cap. VII*.

(3) Caſtellum illud praetorium eſt, quod oblectationis gratia ab Alphonſo Aragonenſi Rege aedificatum poſt annum 1442 vulgo tradunt. Poſitum eſt autem in promontorio ſatis alto, quod antiquiſſimus lapideus torrens e Veſuvio eructatus efformaverat; quodque ante annum 1631 ad uſque parvum maris ſinum procurrebat: tum vero ex vulcanici pulveris adgeſtione eo ſinu oppleto, aliquantulum a mari recedens hortis imminebat: nunc autem poſt annum 1794 amplius receſſit, alio torrente lapideo marinas undas propulſante. Hoc vero idcirco *Caſtelli* nomen habuit, quia ei promontorio impoſitum fuit, ubi a Federico II ducentis iam ante annis Turris exſtructa fuerat, & quidem a Neapoli *Octava*, unde oppido nomen haeſit.

(4) Talis eſt lapidea illa concretio, quae totum illum tractum occupat, ubi pſeudurbana Herculanenſis domus effoſſa eſt. Falſo enim putarunt aliqui eam Tito coaevam fuiſſe, ex eo quod coaevis aedificiis ſuperſtare viderunt. Eam enim longa poſt intervalla eructatam fuiſſe certiſſimum eſt, cum inibi alia aedificiorum rudera, & cemeterium inventum ſuper topho illo fuerit, cui Herculaneum ſubeſt, ut infra narrabimus *Cap. XIII*.

ſcendit. Ea autem, etſi fere ubique eiuſdem altitudinis (demtis tantummodo extremitatibus) in aequidiſtantibus a monte punctis inveniatur; non ubique tamen in eodem plano conſiſtit. Sed eſt, ubi ad hodiernam uſque ſuperficiem adſurgat; ita ut inſequutae adgeſtiones vix eius altitudinem adaequent; eſt vero, ubi modo plus, modo minus in imum deprimatur. Id quod argumento eſt, immenſam illam lapillorum cineriſque ſtruem, quae tanto impetu in ſubiectum ſolum ſeſe ex aequo exoneravit, etſi rura & urbes, & colles, & valles infra ſe premeret; tamen veterem ſoli deformationem plus minus conſpicuam ſervaſſe. Etenim cum minime liqueſcens ea materia eſſet, non utique ex liquidorum lege îma petiit, ita ut vallibus magis, quam tumulis inſideret; ſed contra, cum diſſoluta eſſet maſſa, quae vehementiſſimo impetu propulſa tantum iter per aëra confecit, ex aequo fere excelſa, ut ima contexit; non ſecus ac cum alta nive, vel grandine montes valleſque obveſtiuntur. Quo autem machinamento eam materiem mons ita evomuerit, fuſe *Cap. XI* diſſeremus. Hinc igitur factum oportuit, ut & valles, & plana, & colles poſt eam eruptionem adhuc adparerent. Sequutis autem temporibus, cum valles prius liqueſcenti, ut fit, materie, & mox anno 1631 ingenti illa ſcoriarum egeſtione, aquarum vi propulſa, eſſent oppletae; ſubinde alia prorſus regionis facies evaſit, & fere complanata adparuit; etſi poſtea novam alicubi ſcabritiem aliae atque aliae eruptiones in eo ſolo creaverint. Hinc autem, ſicuti ea omnia, quae ſuper terreum illud, ac tophaceum Herculanenſe tegumentum impoſita cernimus, eſſe poſteriora Titianis temporibus eiectamenta haud aegre colligimus; ita contra quidquid ſub illo deprehendere licuit, ad veterem, prout ante Titum exſtabat, ſolum pertinere manifeſtum eſt.

V. Qua ope exploravimus.

Hiſce igitur pro explorato habitis ad tentandum ſolum ventum eſt; idque puteorum ope, qui paſſim ab incolis nec labore, nec ſumptu deterritis effoſſi inveniuntur, peragi potuit. Etſi enim tota huiuſce telluris compages variis Veſuvii eiectationibus, & lapideſcentibus rivis intertexta adpareat; tamen eo tophi Herculanenſis indicio, quid antetitianis temporibus, quid ſequioribus eſſet adſcribendum, ſtatim patuit. Atque hinc explorare licuit, ubi olim in tumulos ſolum adſurgeret, ubi in planitiem aequaretur, ubi denique in valles deprimeretur; nec non quouſque litus ante Titum procederet, & ubi admiſſo mari ſinuaret (5). Nam ubicumque ſub topho arena maris inventa eſt, quis negaverit marinam plagam olim fuiſſe?

VI. Duplicis mappae adornatio.

Id autem ut fidelius, ac luculentius lectorum oculis exhiberetur, duplicem huiuſce telluris faciem, prout eam deprehendimus, delineandam in mappis curavimus? Idcirco tabulam inſtruximus, quae praeſentem regionis ſtatum ita exhiberet, ut in ea non modo quidquid ſolo ſuperimpoſitum humana induſtria exſtat, adſpicere queas, ſed etiam ſoli naturam diſcas. Cum enim illud totum ex Veſuvii adgeſtionibus conſtet, ad tres potiſſimum ſpecies referri ipſae poſſunt. Prima eſt lapidearum maſſarum, quae a monte candentes, & liqueſcentes eiectantur: altera eſt ferrugineae terrae, & ſcoriarum, quae anno 1631 aquae torrente abrepta ibi potiſſimum confluxit, ubi ſolum deſidebat, quaeque apud incolas audit *terra di fuoco*: tertia denique eſt Titiana adgeſtio, quam adpellant *terra vecchia*, vel *pappamonte*, cum in tophum coaleſcit; quae ſicubi nuda adparet, certiſſimo eſt indicio, eum locum in altitudinem olim fuiſſe poſitum. Has igitur ſpecies vel colore, vel viriculi tractibus diſtinguendas curavimus. Quare invenies lapideſcentium rivorum flexuoſos ductus rubrica depictos; terram vulcanicam anni 1631 ſpiſſioribus viriculi ductibus deſignatam; quidquid ſupereſt *veteri telluri*, ſive Herculanenſi topho adſcribere tute potes.

(5) Haec quoque inveſtigatio diuturnis aſſiduiſque ſtudiis ſtrenui Socii noſtri Franciſci Vega debetur. Quod enim nunc ſapienter excogitatum, recteque factum ſua ipſa ſimplicitate ſe probat, non niſi ſumma induſtria, & multiplici labore inveniri, ac perfici potuit. Difficultatis autem caput fuit in definienda antiqui litoris linea. Cum enim vix tres putei ſecus litus exſtarent, qui ſua altitudine ad uſque maris libellam deſcenderent, principio opus fuit totam exhaurire aquam, ſi forte inferius marinum ſabulum inſideret; quippe quamplurimis experimentis monumentiſque didiceramus, mare a Titi aevo ad decem fere palmorum altitudinem excreviſſe. Et re quidem vera, cum ad eam altitudinem ventum eſt, arena comparuit. At quomodo ex hiſce tribus punctis tota litoris flexuoſitas deſcribi poterat? Alterius igitur indaginis opus fuit. Explorata enim ex hiſce tribus punctis Titianae eruptionis in veteri plaga altitudine, neceſſe fuit totum litoralem tractum ad libellam & regulam exigere. Quippe & multiplici experimento didiceramus, eam adgeſtionem in aequalibus a vertice montis diſtantiis aequalem altitudinem habere, praeter quam in extremitatibus, & ubicumque vel caſu aliquo, vel hominum artificio decrevit, vel excelluit: quae omnia prae oculis habere diligentiſſimus inveſtigator non deſtitit. Facili vero coniectura concipi poteſt, eam materiem, cum in maris aquas ſeſe infudiſſet, a litorali altitudine non parum decreſcere debuiſſe.

tes. Quod ſi tum Titianae, tum poſteriorum eiectationum varia altitudo in hac mappa deſignari aliquo pacto potuiſſet, ſub oculis haberes, unde veterem ſoli faciem, excepto tamen litore, argueres.

VI. Alterius mappae ſubſidium.

Sed quoniam impoſſibile id omnino erat, propterea alteram adornavimus mappam, in qua, detracto veluti omnium poſteriorum adceſſionum cortice, nuda ea tellus adpareret, qualis ante Titiana tempora exſtitit, in eaque veteris Herculanei rudera, qualia effoſſa per nos fuere, delineavimus. Habes praeterea in hac tabula litoris antiqui terminos, & hodiernum etiam litus quouſque proceſſerit, hac nota ⩦ indicatum. Deſignatos etiam paſſim in ea invenies ſub nota ⊙ puteos, quibus ad ſubiectum ſolum explorandum uſi ſumus: nec non aliorum aedificiorum rudera, ubi detecta fuere, adſteriſco * indicavimus. Utramque porro mappam, craticulatis lineis, & reſpondentibus litteris aeque inſtruximus, ut facile cuivis liceat explorare ſingulis veteris regionis punctis, quid hodie ſuperſit, vel contra.

VIII. Veriſſima veterum deſcriptio e mappa adparet.

Iam vero, ubi antiquae regionis mappam ſub oculos habueris, ſtatim diſces, quam graphice coaevi ſcriptores eius ſitum deſcripſerint. Videbis Herculaneum εν ακρα (6), ſive *in tumulo propter mare* poſitum, quod tunc temporis octoginta circiter paſſus introgrediebatur: eius autem tumuli altitudinem ſtatim metieris, ubi animadvertes ſubſequutas eructationes ipſum adſcendere non potuiſſe, ſed in inferioribus hinc inde ſtetiſſe; adeo ut hodie magno cum incremento vix eam altitudinem adaequent. Videbis urbis ambitum ſane quam exiguum, quare φρουριον, & πολιχνιον adpellaverint. Etſi enim integrum urbis circuitum exploratum non habeamus, tamen orientem verſus ſepulchra ⁊ ubi exſtarent, deprehendimus, & hac nota § deſignavimus; ab occidente vero ſtatim poſt theatrum vallis ſubiacebat pluviis fortaſſe aquis ſecundum muros excavata. Sed, quod magis intereſt, videbis ſatis reductos maris ſinus oppido hinc inde adiacentes, ex triplici telluris lingua efformatos longe in mare procurrenti, qui veterum navigiis, ſi non portus numeris omnibus abſolutos, certe ſatis tutam ſtationem, adiuncta etiam fortaſſe artis ope, praebere poterant. In horum altero, quem *Retinam* vocabant, Romani claſſiarii excubabant, ut infra oſtendemus. Videbis denique duas *fluvias* a Siſenna commemoratas, ſive earum alveos, quibus oppidum in medio claudebatur. Sed de his fluviis, ne lectoribus fucum facere videamur, aliquanto laxius eſt diſſerendum.

IX. Conſtans fluviorum memoria.

Principio illud pro certo habendum, quod Macrinus in *De Veſuvio cap. 7.* ante annos centum & quinquaginta tradidit hiſce verbis: *Manet apud incolas tradita quaedam per manus a maioribus, & in poſteros tranſmiſſa de fluminibus memoria: duo narrant profiluiſſe olim e Veſuvio flumina*. Quod teſtimonium eo libentius recipimus, quod ipſe auctor, qui illud produxit, eo uſus non eſt. Quippe cum non bene fultam eorum opinionem, qui ea flumina Veſerim fuiſſe, & Draconem dictitabant, comperiſſet, eam ſimul cum fluminibus omnino reiecit. Ceterum a quinto uſque ſaeculo Procopius *de Bell. Goth. lib. IV cap.* 3 teſtatum reliquerat circumpoſitam Veſuvio regionem aquis potabilibus abundare: κατα τουτου δε τυ βεσβιου του προπεδα ὑδατυ πηγαι ποτιμου εισι; etſi in eo peccaverit, quod ex eiſdem fontibus Draconem manare adſeruerit. Et ipſemet Macrinus *l. c.* addit minime ſpernendas de antiqua horum fluminum exſiſtentia coniecturas his verbis: *Addunt quoque ad argumentum coniecturas, ſcilicet legi feudalium agrorum antiquas inveſtituras, in quibus a domino aquae, aquarumque decurſus, & ius aquandi concedebatur; fruſtra, ſi aquarum beneficium ibi natura negaret*. Eas autem inſtrumentales tabulas, quae ſi exſtarent, plenam probationem conficerent, hodie non habemus. Non deſunt tamen, quae citra omnem dubitationem aquas in illa regione fluxiſſe deſignant. Et re quidem vera Claritus noſter, qui excutiendis archivis multam lucem patriae hiſtoriae offudit, de veteri pago *Sola* (qui pagus olim paullo ultra Turrim octavam poſitus erat, ipſo in loco, quem hodie vocant *Sora*, quemque deſignatum habes in noſtra hodierni Herculanenſis agri mappa) verba faciens, veterem membranam, quae

(6) Auctor Thecae Calamariae *pag.* 563 fruſtra haec Geographi verba ſollicitat, & pro ακραν refingit μακραν; unde conligat eam urbem in longum poſitam ad uſque Turris octavae oppidum fuiſſe exporrectam. Ακρα autem Strabonis, ubi ſitum erat Herculaneum, vertenda eſt potius *lingua*, quam *promontorium*. Erat enim *lingua* apud Latinos *promontorii genus non excellentis, ſed molliti in planum devexi*, ut ait Feſtus. Sic Iulius Caeſar *Comm.* 3. *c.* 12. dicit pleraſque Britanniae urbes ſitas *in extremis linguis promontoriisque*. Eam autem telluris linguam, cui Herculaneum inſidebat, lapideus ille torrens olim efformaverat, quem ſub immenſa antiquiſſimarum adgeſtionum ſtrue poſitum deprehendimus, uti habes *Cap. II. art.* 2. Huiuſmodi enim torrentes ad mare procurrere ſaepe vidimus, & nuperrime elapſo anno 1794.

quae in archivo SS. Sergi & Bacchi, hodie S.Sebaſtiani adſervatur, imperante Porphirogenito datam, producit, ubi inter alia ſit mentio de *Monaſtero poſitu in loco, qui nominatur ad rivum de Sola* (7). Quod unum teſtimonium ſatis ſuperque illorum dicta confirmat, qui ſibi inſtrumenta, quibus de aquis, aquandique iure in ea regione cavebatur, innotuiſſe adſeverabant. Aliud mox dabimus (8).

X. Falſae de fluminibus opiniones.

Hinc excludenda penitus eſt illorum (9) opinio, qui de aquarum penuria ea in regione male perſuaſi, eas fluvias non alias fuiſſe arbitrati ſunt, quam hinc Sebethum, inde Sarnum. Principio enim immanis eſt ab Herculaneo illorum fluviorum diſtantia, quorum alterum Neapoli, alterum Pompeiis a cunctis adſcriptus eſt; cum contra Siſenna de *fluviis* loquatur, quarum altera *ſecundum Herculaneum ad mare pertinebat*. Cuique autem ex his Siſennae verbis palam ſit, eos rivulos prorſus anonimos fuiſſe; ſecus Hiſtoricus ille non indiguiſſet ea uti circumloquutione, ut alterum illorum deſignaret. Sed cum certo nomine indigitare non poſſet, alterum ab altero, qua ratione potuit, diſcrevit; hoc eſt, eum, qui propius oppido adcedebat, & ſub ipſum ſe in mare exonerabat, ab eo diſtinxit, qui aliquanto longius fluebat. Praeterea Sarnus non ad dexterum, ſive occiduum Pompeiorum latus fluebat, ut inter utramque urbem poſitus, aliquo pacto ad Herculaneum etiam pertinere poſſet; ſed ad illius urbis laevam, ut *Cap. ſequenti* oſtendemus. Ad haec ſatis improprie *fluviam* adpellaſſet Sarnum, quod tantumdem, puto, eſt, ac fluviolum, eum ſcilicet, qui ſuſtinendis navibus par erat. Abſurda item eſt illorum ſententia, qui in orientali montis latere fluxiſſe olim dicunt Veſerim, & Draconem, atque inter eos Herculaneum fuiſse poſitum. Etenim fluvius Veſeris vel nullibi fuit, vel certe ad ſeptentrionem Veſuvii exſtitit, ut infra *cap. XII* diſputabimus. Dracon vero, ſive Δρακωνιος Graecis ſequioribus dictus ipſe Sarnus fuit, ut Macrinus *cap. 7 de Veſuvio*, & Peregrinius *in Campan. Diſc. II, cap. 24* recte diſputant (10).

XI. Ortivi fluminis documentum.

Atqui fluviorum alterum ultra Herculaneum in ortivo eius latere exſtitiſſe non modo Titianis temporibus, ſed ſequioribus etiam ſaeculis in dubium revocari nequit. In ſtatutis enim Canonicorum noſtrae Neapolitanae Eccleſiae, quibus olim ius erat vini Graeci, quod in Turri Octava premitur, pretium taxare, quod vulgo dicitur *vocem ponere*, ſic legimus: *Quolibet anno deputabuntur duo ex ultimis Canonicis adcedendi cauſa ad Herculanum, ſeu Turrim Octavam, & ſuos pagos, & ad Terram Summae, & ſuos pagos pro capienda informatione venditionis, & emtionis vini Graeci iuxta vocem dandam*. Denique poſt multa ſic concluditur: *At vero pro vino Graeco EX ISTA PARTE FLUMINIS, intelligitur vox poſita tareno uno minus*. E quibus verbis palam ſit, flumen olim non longe a Turri Octava, qui pagus tunc temporis ab eruditioribus *Herculanum* dicebatur, fluxiſſe, & quidem Neapolim verſus; adeo ut non admodum ultra vetus Herculaneum exſtiterit. Tantumdem enim eſt *EX ISTA PARTE FLUMINIS*, quam cis flumen Neapolim verſus. Et quidem decre-

(7) Quid vero quod aquarum rivi ex ea regione non omnino diſparuerunt? Exſtat enim uberrima perenniſque aquarum vena, quae, etſi ſaxeo torrente cooperta, prope a mari ſeſe prodit ſub Turris Octavae *Caſtellum*, & populoſiſſimae villae abunde ſuppeditat, & molis frumentariis circumagendis inſervit.

(8) Falſi ſunt tamen, qui ad vindicandam horum fluviorum exſiſtentiam iis chartis abutuntur, quas Claritus ipſe protulit, in quibus mentio fit de Calaſtro Villa *poſita foris flumen*. Si enim patienter omnia legiſſent, noſſent utique flumen illud aliud non eſſe, quam Sebetum, ut idem Claritus fatetur. Non enim una villa Calaſtri, ſed & Retina, & S. Georgius ad Cremanum, & Barra, & S.Joannes ad Teducium, aliique pagi *foris flumen, vel foris flubeum*, ut tum loquebantur, poſiti dicuntur.

(9) Inter quos Peregrinius, qui Veſerim etiam & Sebetum unum idemque flumen fuiſſe contendit; ſed fruſtra, ut infra *Cap. XII* videbimus.

(10) Draconem e Veſuvii fontibus ſuam originem ducere ſcripſit Procopius *l. c.* κατα τουτον δη τῳ Βεσβιου τον προποδα ὑδατον πηγαι ποταμου εισι, και ποταμος απ' αυτων προσεισι Δρακων ονομα, ὁς δε αγχιστα πη της Νουκεριας πολεως φερεται, *in ſubpoſita Veſuvio planitie aquae potabilis fontes ſunt; & ex ipſis fluvius Dracon nomine ortum ducit, qui proxime urbem Nuceriam labitur*. In eo autem Graecus homo falſus eſt, quod, cum compertum habuiſſet eo in monte aquarum ſcaturigines eſſe, inde etiam Draconis aquas derivavit, quippe quas ad eius radices fluere noverat. Sed gravius peccarunt, quotquot eius auctoritate contra ipſius mentem abuſi ſunt. Quomodo enim ad Herculaneum pertinuiſſet fluvius ille, quem non procul ab urbe Nuceria fluere Procopius docuit? Ecquis noſtrorum hominum neſcit eum ipſum eſſe Sarnum fluvium? Et re quidem vera Graecorum cum Gothis praelium ab Hiſtorico deſcriptum, eo in plano conſertum oportuit, quod poſt Scafatum eſt; ſiquidem ipſe narrat, Gothos in proximum Lactarium montem refugiſſe, qui adhuc dicitur *Lattaro*, & vicina urbs *Lettere*. Et etiamnum exſtat in vicinia truculentiſſimae pugnae memoria eo in loco, quem vulgo dicunt *Pizzaguto*, h. e., *Pozzo de' Goti*, *Puteus Gothorum*, ut in antiquis membranis habetur. Quod autem Sarnus medio aevo dictus fuerit *Dracon*, vel *Dracontius*, vel *Draconteus*, vel *Draconcellus*, dubitare non ſinunt antiquae Chartae a Peregrinio relatae, inter quas Bulla inſtitutionis Riſi primi Sarnenſis Epiſcopi.

decreſcit vini pretium, quo magis Neapolim adcedas. Habemus igitur & flumen reapſe in ea vicinia exſtitiſſe, & aliquanto cis Turris Octavae oppidum, vel adhuc fluxiſſe circa annum 1534, cum ea ſtatuta edita fuere, vel certe cum recenti memoria nomen adhuc loco ſuperſtitem fuiſſe concludes.

XII. Eius alveus inquiritur. Sed ubinam potiſſimum fluxerit, id nunc eſt inquirendum. E noſtris quidam ſuſpicati ſunt eius alveum fuiſſe excavatum in eo tractu, quem nunc lapideus ille torrens opplevit, qui Calaſtrum inter, & Turris Octavae oppidum ad mare uſque protenditur, & *Calaſtri lavam* dicunt. Sed noſtris obſervationibus falſam eam coniecturam deprehendimus. Etſi enim anguſtam vallem ſtatim ſub Turris Octavae promontorium, in quo caſtellum poſitum diximus, recipiendis aquis idoneam antiquitus fuiſſe compertum per nos ſit, quam illius torrentis lingua oppleverit; tamen ſi ſuperius adſcendas, vallis diſparet, & tellus in eam altitudinem poſita eſt, quae aquarum curſui obſtitiſſet. Reſtat ergo, ut ibi potiſſimum cis Calaſtrum fluxerit, ubi ſoli profunditas, & deformatio alveum fluminis continuiſſe praeſeferat. Id autem fruſtra alibi quaeres, quam ubi in mappa deſignavimus. Ibi enim ſatis anguſtam ac profundam fuiſſe vallem exploratum eſt, nunc lapideo oppletam torrente, & quidem triplici (11), cui tandem ſuperducta eſt ferrugineae telluris copia, quae anno 1631 aquarum vis e monte devolvit (12). Et tamen adhuc poſt tantam materiae adgeſtionem aliquanto humilior eſt ibi telluris ſuperficies. His autem adcedit, quod circa eum tractum vulgo ab incolis Retinae, & Turris Octavae limites (13) conſtituuntur: quod non levi eſt indicio ipſum flumen de more olim finitimorum agrorum limites poſuiſſe. Habes igitur, quibus ducti argumentis, veteris fluvioli ad orientalem urbis plagam poſiti alveum deſignavimus.

XIII. Occidui fluminis veſtigia. Quod vero ad alterum, qui occidentalem inrigabat plagam, adtinet, nulla ſane facta invenitur a poſterioribus mentio. Numquid igitur de Siſennae fide dubitabimus, an potius, quo potiſſimum loco fluxerit probabili coniectura inveſtigabimus? Atqui ſi totum eum tractum cis Herculaneum poſitum explorabis, non utique alium locum flumini pervium adgnoſces, quam in mappa indicatum, cui hodie ſuperimponitur ſatis latus lapideus torrens, qui vulgo dicitur *lava del Granatello*. Si enim circumpoſita loca contempleris, in aliis adhuc exſtat *terra vetus*, ſive tophus Herculanenſis; eaque, utpote quae ſatis edita ſemper fuerint, nec excipiendo flumini erant idonea: in aliis vero terrea exſtat adluvio, quae anno 1631 ſeſe infra exoneravit, in iiſque, etſi humilioribus, & excipiendae aquae idoneis, fluvioli alveum non fuiſſe fatendum eſt; nam, quantumvis exiguus, iterum ſeſe conſpi-

(11) Triplicem illum torrentem adpellamus, quippe non una eademque montis vomitione effuſus adparet; ſed uno atque altero conatu, uti ſaepe a Veſuvio fieri teſtes ſumus. Prima enim eructatione liqueſcens materia in declivem fluvioli alveum ſeſe inſinuans fere ad mare pertinuit; cum haec autem, oppleto alveo, deferveſceret, aliae atque aliae ſupervenientes eructationes, incertumque curſum tenentes, late ſeſe primum exſpatiarunt, mox hinc inde intumeſcentes in priorem alveum ſe denuo deiecerunt, & ad mare uſque permearunt. Igneus igitur huiuſmodi torrens initio unicus in tres ſubinde ramos dividitur, qui rurſum ſecus mare in unum confluunt, quem dicunt *lava della ſcala*. Sed orientalior tantum ramus profundior eſt, & alvei formam praefert. Si quaeras quo tempore fluxerit, ignoramus. Id unum pro certo adfirmare poſſumus, non admodum antiquitus effluxiſſe. Vix enim, aut ne vix quidem adparet cultae telluris veſtigium ſub ferruginea anni 1631 alluvione, quod contra foret ſi longo temporis intervallo ante memoratum annum ea tellus quieviſſet. Quare perſuademur ad annum uſque 1500 fluviolum exſtitiſſe. Non enim alia recentior eruptio ante annum 1631 ab hiſtoricis memoratur, quam illa anni 1500, de qua Ambroſius Leo *lib. I De Rebus Nolanis*.

(12) Totus ille tractus cum terrea adluvione ann. 1631 alte coopertus adpareat, quam humilis olim eſſet, antequam ſaxeo torrente operiretur, ſatis per ſe indicat. Cave tamen ſuperpoſitam tertream adgeſtionem cum ſaxea ſubpoſita confundas, totamque eam maſſam uni eidemque eructationi tribuas. Alteram enim ab altera ſecernere par eſt; cum exploratum ſit anno 1631 nullos liqueſcentis materiae torrentes fuiſſe effuſos, qui poſtea in ſaxum concreverint. Quod ideo lectores monitos volumus, quia magni etiam viri in hoc peccarunt, inter quos piget eruditiſſimum noſtrum Seraum in ſua *Hiſtoria incendii ann. 1737 cap. II*, & adcuratiſſimum Equitem Hamiltonum in *Campis Phlegraeis* adcenſere. Hic alter enim eum ipſum torrentem dictum *Lava della Scala*, deſignans, qui ſternendis urbis noſtrae viis exciditur, infami anno 1631 adſcribit. In hunc autem errorem inducti ſunt procul dubio Cl. Viri ab oppidanis, a quibus ſciſcitarunt, num noſſent, quo tempore ea materies fuerit eructata: qui ſtatim reſponderunt, anno 1631. Sed illi de externo cortice loquebantur, quem terrea adgeſtio, vulgo dicta *terra di fuoco*, efformaverat: hi vero de tota maſſa intellexerunt.

(13) Vulgo, inquam, ab incolis limites utriuſque agri conſtituuntur; quippe cum uterque pagus ſimul cum adiacenti Porticu iam ab Alphonſo I in feudum, ſive capitaniam Franciſco Carafaeo conceſſus fuerit, & ſubinde iuncti ſemper in aliorum dominium tranſierint, donec ſe ſimul redemerint, non erat cur certis & conſtantibus limitibus ſibi invicem caverent. Ideoque ſublato flumine, qui vetus fuerat limes, nonniſi incerta traditione, ubi conſtituti iam fuerint, incolae narrant.

ſpiciendum praebuiſſet ex terrea illa adgeſtione emerſus, vel certe eius memoria exſtaret. Idcirco concludes ibi eum fluxiſſe, ubi deſignavimus in mappa, & ubi anguſta, altaque vallis excavata fuiſſe adparet, triplici eiuſdem ſaxei torrentis vena oppleta; nec alia de cauſa diſparuiſſe, quam quia ſolidiſſima ea materia obrutus fuerit, unde non amplius caput quiverit erigere. Atque adeo non Titiana eruptione eius curſum fuiſſe interceptum dices; in terrea enim illa materie, aeque ac alter permeando ſibi viam aqua tandem aperuiſſet.

XIV. Quo tempore diſperiit.

Et quidem non alia antiquior e liquatis ſaxis adgeſtio propter Herculaneum Neapolim verſus invenitur, quam ea, qua conſtrata eſt tota ea Regio, quae a Templo Sanctae Mariae *ad Puglianum*, ad uſque litus vulgo dictum *Granatello* protenditur; atque propterea *lava del Granatello* adpellatur. Hanc autem ſaxeam maſſam, etſi antiquitus, non tamen Titi aevo, ut ſibi quidam falſo perſuaſerunt, e monte effuſam fuiſſe certis documentis conſtat. Inter quae primum illud certiſſimum, quod ſub ea inventa a nobis fuerint aedificiorum rudera, & cemeterium cum ſcheletris non paucis Titianae adgeſtioni impoſita: quod certiſſimo eſt indicio inter utramque eruptionem longum temporis intervallum interceſſiſſe, per quod ea Regio aliis incolis frequentata fuit. Praeterea illud etiam conſtat, quod Templum Sanctae Mariae, vulgo *ad Puglianum* (14) hanc alteram Veſu-

vii

(14) Multa de eius aedis Eſtauritae antiquitate, quam Chriſtianae Religionis incunabulis ſupparem faciunt, ab incolis venditantur, ſed quae vix perſuadere criticis valent. Multa tamen ſunt, quae eam ſatis vetuſtam probant; inter quae duo litterati lapides, qui ibidem exſtant, in aedicula S. Nicolao nuncupata, quae tertia ad laevam introeuntium eſt, & alter alteri imponitur. Delineatos eoſdem habes *Tab. I*. Fuere autem ambo, uti patet, veteres ſarcophagi, ſed inſequutis temporibus ad ſacrum uſum deſtinati, ut ſcilicet anticam ſacrae menſae partem ſuſtinerent, exornarentque. In altero autem, qui ingenium ſaeculi IV, vel V ipſo artificio redolet, circulus umbilicum occupat, in quo ſepulti viri protome de more exſtare debuerat; ſed hodie excavatus concavuſque adparet, cruciſque figuram delineatam habet, quam circum ſic inſcriptum eſt latinis litteris: CRVX ADORANDA PER QVEM INLVMINATVS EST TOTVS MVNDVS; deinde graecis: ΕΓΩ ΙΩΑΝΝΗΣ ΚΑΙΜΑΡΟΥ ΕΔΗΦΗΚΑΒΗΜΟΥΣ, h.e. *Ego Ioannes Quaimari aedificavimus*. Tantundem enim eſſe Καιμαρου, ac *Quaimari*, ſive *Guaimari*, Eruditorum nemo negaverit. Graecum enim K ita obtuſo ſono reddebatur, ut latinorum Q adcederet. Hinc in Neapolitano marmore apud Ignarram in ſua Palaeſtra habetur T. Φλαουιος Κυρινα, h.e. *Quirina tribu*, ut idem doctiſſimus auctor obſervat: ſicuti Κυρινος ille, Syriae Praetor, qui in Vulgata redditur *Cyrinus*, non alius profecto eſt, ac *Quirinus*. Iam vero quinam iſte *Ioannes Quaimari* filius, qui ad oſtendendam ſuam dignitatem plurativo utitur numero *aedificavimus*? Non alius profecto, quam qui principatum obtineret. Et ne multis te teneam, ad aliquem Salerni Principem eam epigraphen pertinere ducimus. Duos enim procul dubio habemus in eorum Principum ſerie Ioannes Guaimari filios, qui ambo cum patre regnarunt; alterum nempe Ioannem III, qui a Patre Guaimaro item III in eo Principatu conlega renunciatus eſt menſe Novembri ann. Chr. 1015, ſed vix tribus annis obtinuit, patri praemortuus; alterum Ioannem IV, dictum etiam Ioannicium, Guaimari IV filium, pariter a Patre in Principatus ſocietatem adſcitum menſe Septembri ann. 1037, & pari fato poſt annos quinque ante Patrem ſublatum, ut videre eſt in adcuratiſſimo Chronologico adparatu Alexandri Demeo.

Alterum vero marmor elaboratius eſt, & antiquiorem praefert manum; adeo ut ante Conſtantini Magni tempora fabrebactum dixerim. In medio tabellam cum anſis habet, in qua epigraphe mortualis inſcribi oporteret; hinc inde vero duos gryhos contra poſitos, & poſt gryphos bina candelabra. Nunc vero pro epigraphe inſculpta viſitur in circulo crux, & in quatuor tabellae angulis hae ſiglae IC XC NH KA, hoc eſt: ΙΕΣΟΥΣ ΧΡΙΣΤΟΣ ΝΙΚΑ. In ſummo autem marmoris margine haec verba graecis literis ſigliſque ruditer exarata, unaque linea contenta:

† ΡΑVCONΦΚ.CΕΡΓΗΦΑΒΕΡ †ΔΕΔΟΝΗCΔΕΗΕΘ CΑΝΚΤΗΓΕΟΡΓΙΗΒΟΤΟVΜΟΠΤΟVΛΛΗΚΟVΗΝ ΟΜΕΝΔΕΟVCCΚΙΘ † Denique in alio circulo ad tabellae dexteram poſito hae ſiglae latinis elementis:

P GRAVSVNI
MR ÆRR

Jam vero utraque epigraphe latina eſt, etſi prima graecis litteris exarata. Huius autem verba latinis formis concepta, & diſtincta ſic utique legenda:

GRAVSON FECI SERGI FABER † DE DONIS DEI ET SANCTI GEORGII BOTVM OPTVLLI: QVI NOMEN? DEVS SCIT †

Epigraphes autem ſententia non admodum implexa eſt. Principio adſcribitur nomen, & conditio illius, qui eam aram fecerit, non quidem ſuis manibus elaboratam, ſed de ſuo exſtructam; quod eſt GRAVSON (ſic enim legendum) SERGII FABER. Tum ea dicitur voto oblata eſſe Deo, & S. Georgio *de bonis a Deo, & S. Georgio adceptis*. Tantumdem enim valet formula illa *de donis Dei, & S. Georgii*, ut diſcimus ex alia inedita, quod ſciam, inſcriptione, quae Nuceriae exſtat in antiquiſſima Eccleſia S.Mariae Maioris, litteris partim Latinis, partim Graecis in columella perpendiculariter inſculptis, ita ut prima alteri inſiſtat, altera tertiae, & ſic deinceps; quae ſic habet: ΔE ΔONIS ΔEI ET SCE MARIE MAGNOALΔO PRB FECIT. Hic ſcilicet Magnoaldo Presbyter de ſuis bonis divina beneficentia adceptis aram, ſive aediculam, ſive quid aliud, cui ea columella erat olim impoſita, exſtruxerat Deo, & S.Mariae ſacrum. Ad ſummam eam formulam uſurpabant, quam ab Eccleſiae canone didicerant: *offerimus tibi Domine de tuis donis ac datis hoſtiam puram*. Id vero notandum eſt, *dona*, ſive bona conſueviſſe dici adcepta non ſolum a Deo, ſed & ab ipſis Sanctis, quos ut Patronos colebant, & cui aliquid, quaſi ipſorum donorum partem offerebant. Sic apud Muratorium *p.* 1826, *n.*4 legitur: † DE DONIS DEI ET SANCTE DEI GENITRICIS MARIE SANCTE ANNE SANCTVS SIMEON ET SANCTE LVCIE EGO ANASTASIVS MAIOR DOMV OFFERO VOBIS PRO NATALICIES BESTRE BINEA TABVLVM

PP

vii eiectationem Herculaneo impoſitam fundatione ſua antecedat. Poſitum eſt enim in *veteri terra:* occidentale autem eius latus lapideo illo torrente concluditur; ut facillime arguas, hunc templo poſteriorem fluxiſſe. Non idcirco tamen nimis recentem illum putaveris, longe enim ante annum 1337 eructatum e monte fuiſſe, eo evincitur argumento, quod eo demum anno ſuperſtructum eidem fuerit Fratrum Conventualium coenobium, S. Franciſco nuncupatum (15), ut ex eius fundationis bulla Benedicti XII apud Lucam Wadingum *tom. VII pag.* 206 conſtat (16). Quocirca cum dicto anno 1337 non alia propior eruptio Veſuvina ab hiſtoricis commemoretur, qua candentes rivi ad mare uſque devenerint, quam illa, quae in annum incidit 1306, ipſa ad minimum eſt eius vaſtitatis epocha (17) cum illa agri Herculanenſis pars iterum obruta

PP IN PORTV SEV BOBES PARIA II IVMENTA SEV PECORA XXX ec. Et apud eumdem *p.* 1867, *n.* 1. HAEC TIBI PRAECLARA VIRGO CAELESTIS REGINA SANCTA DEI GENITRIX MARIA DE TVA TIBI OFFERO DONA EGO HVMILLIMVS SERVVLVS TVVS EVSTATHIVS . . . DE PROPRIIS MEIS FACVLTATIBVS . . . HAEC INFERIVS ADSCRIPTA LOCA ec. Ubi vides dicta eſſe Virginis Mariae *dona*, illa eadem, quae dicuntur mox de Euſtathii oblatoris facultatibus. Sic utique noſter dixit *de donis Dei & S. Georgii*. Quae verba ſatis indicant eo in templo ſacellum S. Martyri Georgio fuiſſe olim nuncupatum, quod amplius non exſtat. Supereſt tamen adhuc vetus marmorea icuncula S. Martyrem equo inſidentem exhibens, quae infelicis aevi coelum ſapit.

Denique *quo nomine*, ſive qua de cauſa hoc votum perſolverit, ſibi reticendum fuiſſe inſinuat; quare ſubdit: *Deus ſcit*. Non mirum autem videri debet, ſi eius aetatis homo ſcripſerit *qui nomen*, ubi ſcribendum fuerat *quo nomine*, vel ſaltem *quod nomen*; quando vidimus eius coaevum dixiſſe: *Crux . . . per quem*.

Alia vero inſcriptiuncula Latinis litteris concinnata nomen tantum & conditionem oblatoris notat: quam ſic per me legas. *Poſuit Grauſuni Magiſter Aerarius*. Hinc enim diſcimus verum eius nomen fuiſſe *Grauſuni*, quippe heic nulla ſigla implexum eſt. In Graeca vero legitur PAVCON, ſed ad ſecundam τοῦ N haſtam tranſverſa addita eſt ita, ut referat τὸ Γ. Sed quid faciet Γ in fine vocis poſt N? Quare indicio alterius inſcriptionis, ubi manifeſte legitur *Grauſuni*, arguimus erratum a ſcalptore fuiſſe; cum enim tranſverſam lineolam adpingere deberet ſupra primum elementum P, ita ut efficeret ΓP, ſupra N poſuit, ubi fortaſſe alteram ſiglam addere debuit, h. e. alteram eius haſtam producere, ut efficeret NI. Niſi malis dicere iterum peccaſſe in adpingendo τῷ I. Quid enim monſtri eſt illud *Grauſuni*, vel GRAVCONI? Nonne rectius caderet nomen CRAVSON? Reliquas vero ſiglas ex ingenio interpretavimus. Si enim ita legas, habebis, in quo altera epigraphe alteri reſpondeat. Nam qui illic dicitur *Sergii Faber*, h. e. *Artifex*, heic ſtrictius *Magiſter Aerarius*, h. e. qui Fabris Aerariis, in numis fortaſſe cudendis, praeeſſet. Sed haec obiter; noſtri enim inſtituti non ſunt. Plura & doctiora fortaſſe adpendet pro ſua multiplici eruditione Cl. Caietanus Marinius in ingenti opere Orbis Lapidarii Chriſtiani, quod iamdiu exornat.

Sed, quod noſtra intereſt, ea in epigraphe non modo elementorum forma, & valor, ſcriptura, dictio, & ſyntaxis barbariem X, vel XI ſaeculi redolent, & plane gemellam eſſe *alteri* a Guaimaro poſitae oſtentant; ſed ipſa per ſe temporis notam praefert. Quis enim ille SERGIVS, cuius uno nomine *Grauſon Faber* ſatis ſe clarificatum putavit? Non alium utique crediderim, quam Sergium aliquem e Neapolitanis Ducibus. Iam vero ſex Sergios in horum Ducum indice habemus, quorum primus anno Chriſt. 707 heic dominatus eſt; ſextus vero, qui ab anno Chriſti 1017 ducatum obtinuit, dein a Pandolfo Campanorum Principe eiectus anno 1027, iterum poſt annos tres reſtitutus ad uſque annum 1040 imperitavit. Ex his autem Sergiis, quemcumque libuerit, ſelige. Ego quidem poſtremos mallem, utpote qui aequales forent alterutro Ioanni Guarimari filio. Quandoquidem utriuſque epigraphes caracteres ſunt omnino gemelli, & eamdem aetatem praſeferunt; etſi Sergiani marmoris ſculptura longe maiorem aetatem oſtentet. Nos enim non tempus, cum ſculptum primo fuerit, ſed quando in aram dedicatum, quaerimus. Quemcumque tamen Sergiorum ſeligas, res ſemper eo redibit, ut fateri cogamur Templum iſtud S. Mariae *ad Puglianum* ſaeculo certe XI non modo ſtetiſſe, ſed etiam fuiſſe celeberrimum, utpote quod viros principes etiam exteros ſua religione adciret.

Unum addere non piget, ſcilicet nomen ipſum templi, quod eſt *ad Puglianum* (vulgo *a Pugliano*) antiquum aliquid praeſeferre. Id enim nominis, quod nec vernacula, nec Latina, nec Graeca lingua ſignificationem habet, e priſco vocabulo, pro vernaculae linguae ingenio, detortum adparet; atque ita dictum templum illud, quia alicui praedio proximum eſſet, quod vel Pollianum, vel Publianum, vel Apollonianum a ſuo Domino nuncuparetur. Atque inde fortaſſe pia oppidanorum fabella manavit, ita fuiſſe dictum ab Apollone quodam, qui illuc adveniente Divo Petro Chriſtianam religionem amplexus eſt, templumque aedificavit. Quod ſi ita ſe res habet, vides ad ea tempora templum illud adſurgere, cum praedia a Dominorum nomine in adiectivalem formam producto adpellarentur.

(15) Hodie vulgo *S. Antonii* dicitur.

(16) De eodem iam extructo meminit Antonius Panormita in ſua epiſtola ad Jovianum Pontanum, quae habetur *in Regis Ferdinandi aliorumque epiſtolis lib. V*, *p.* 407, ubi ſic ſcribit: *Proximis Chriſtianalibus, Plinianum cum veniſſem (ſic enim adpellare rus placet, in quo Plinium occubuiſſe ſatis conſtat) venit ad me ſtatim ex proxima Franciſci aede viſitatum Rogorius eiuſdem Franciſci ſacris initiatus*. Quae verba idcirco retuli, ut qui patrias memorias cupide exſequuntur, norint quo loco celebratiſſimum Panormitae Plinianum quaerere debeant, h. e. in proximo hodierni S. Antonii. Nam ſi eam viciniam luſtraverint, invenient, ubi conſiſtant, in praedio ſcilicet Capuanorum, in quo perampla eſt domus cum turri eius ſtructurae, quae ingenium ſaeculi decimi quinti manifeſte redoleat, nec ab Alphonſi praetorio, quod hodiernum *Caſtellum* Turris Graeci eſt, hilum abludit.

(17) Eam eruptionem vaſtitatemque deſcripſit Cronica Bononienſis. Dixi autem ad minimum eam

ruta eſt, & fluviolus ibidem poſitus diſparuit. Nec ita tamen diſparuit, ut nulla ſub rupe latitantis ſui indicia praebeat. Nam praeterquam quod ad mare perennis aquae fons manat (18), perennisque aquae rivus in praedio Capuanorum fluit; in toto eo tractu, qui a S. Mariae templo ad uſque regiam viam extenditur, non modo uberes aquae e topho exſudantes paſſim inveniuntur, ſed certo anni tempore ſub ver tam copioſae evadunt, ut & putei redundent, & cellae vinariae inundentur innatantibus doliis. Cuius phaenomeni non aliam probabiliorem invenies cauſam, quam intercepti fluminis curſum, cuius aquae, cum verno tempore de more increverint, in proximum agrum per ſubterraneos meatus neceſſe eſt ſeſe effundant. Atque is nempe eſt fluviolus, qui *propter Herculaneum* in mare ſe exonerabat.

XV. An Herculanei ſitus Peutingerianae tabulae reſpondeat.

Antequam tamen hinc abeamus, videndum, num in deſignando Herculanei ſitu Itineraria illa tabula ſub Theodoſii Magni (19) imperio elaborata, quae a primo poſſeſſore Conrado Peutingero Auguſtano *Peutingeriana* vel *Auguſtana* vulgo audit, a vero aberraverit, an potius Cluverius, aliique eius ductu non belle abuſi fuerint in eius ſitu inveniendo. Procul dubio inter geographica veterum monumenta vix quidquam pretioſius ea tabula exſtat (20), ſiquidem eius auctor non modo, quae Theodoſiano aevo ſtabant loca cum ſuis diſtantiis adnotavit; ſed illa etiam, quae iamdiu exciderant, non praetermiſit, cum ob oculos antiquiora itineraria habuerit: itaque geographiam multo locupletiorem ad nos tranſmiſerit. Ut ecce tibi in hoc tractu, de quo agimus, *Herculaneum*, *Pompeios*, *Oplontin*, & *Teglanum* (21) (etſi trecenteſimo ferme ante eum anno ex mortalium oculis diſparuerint) ſpectanda adpinxit. Nec aliter ſe Anonymus Ravennas poſtea geſſit; contra quam Plinius, & Ptolaemaeus, & Antonini itinerarii auctor fecerunt, apud quos aegre alia, quam quae ſua aetate vigerent, loca recenſita deprehendas. In ea igitur Tabula *Segm. VI* eius orae loca in hunc maxime modum diſtantiis interpoſitis recenſentur: *Neapolis – XI Herclanium – VI Oplontis – III Pompeiis* (22). Ex his vero numeris in ſummam relatis vides ab Neapoli Pompeios uſque millia non minus viginti numerari: quod falſum eſſe Cluverius ipſe vidit. Itaque in mendo aliquam numeralem notam cubare recte animadvertit, & eam ipſam, quae intervallum inter Neapolim, & Herclanium deſignaret. Pro nota igitur XI reponendam VI optime arguit; duas enim illas notas in manu exaratis ſaepiſſime alternare deprendimus. Et quidem nihil facilius, quam ut nota quinaria, lineis ultra angulum pauxillum prae feſtinatione tranſ-

eam eſſe illius torrentis Veſuvini epocam, cum procul dubio ultra eum annum protrahi nequeat. Sed longe tutius eſt eam retropellere. Namque triginta annorum ſpatium, quod inter eam eruptionem, & Coenobii fundationem excurriſſet, breve admodum erat, ut adceſſibilis tractabiliſque is locus evaderet, atque adeo fundando non Eremitarum, ſed Fratrum Minorum Coenobio, qui inſtituto ſuo in Cleri ſubſidium ab oppidanis vocabantur, foret opportunus. Praeterea momentum aliquod coniecturae addunt nemora, quae magnam antiquitatem praeſeferunt annoſiſſimis quercubus, ilicibuſque frondentia, quaeque ſuper ipſo lapideo torrente radices egiſſe cernimus. Exploratum eſt enim, quam longa annorum ſeries requiratur, ut ſuper aduſtas torrentium ſcorias vegetationi impervias humus ſenſim aquarum ventorumque ope congregetur, quae alendis non dico arboribus, ſed virgultis fruticibusque ſilveſtribus ſit idonea. Quibus argumentis permoti veroſimilius ducimus, eam adgeſtionem antiquiorem dicto anno 1306 fuiſſe. Cumque ex antiquioribus duas commemorent hiſtorici, quarum liqueſcens materia in mare ſe deiecerit, altera nempe anno 1049, de qua Leo Oſtienſis, altera 1036, vel 1037, de qua Anonymus Caſinenſis, & Chroniſta Cavenſis, unius anni diſcrimine diſſidentes meminerunt, cuilibet iſtarum potius calculum noſtrum adiungimus; adeoque fluviolum parum ultra milleſimum a Chriſto annum diſperiiſſe arbitramur.

(18) Illa aquarum ſcaturigo in *Granatelli* litore ſeſe prodit, ubi hodie ſaxa exſcindunt, quibus ſilicarii ſternendis viis utuntur. Ibi cernere eſt aquam erumpere e ſaxorum medio. Lapideus enim torrens, qui exſcinditur, alteri ſuperimponitur, qui infra maris altitudinem ſubeſt.

(19) De eius aetate vide nuperrimum adcuratiſſimum editorem Franciſcum Chriſtophorum de Scheyb. *Cap. II* Vindobonae 1753.

(20) Pretioſiſſimum quidem κειμήλιον eſſe eam tabulam libentiſſime fatemur; at eius, quod Vindobonae exſtat exemplum, auctori ſuo coaevum eſſe, id profecto abnuimus. Bona enim pace doctiſſimi editoris Franciſci Chriſtophori de Scheyb eius characteres ſequiorem aetatem praeſeferunt, quippe Langobardici procul dubio ſunt, ut iamdiu obſervavit Anonymus diſſertationis auctor, quae apud Valſerum, & in antiquis tabulae editionibus legitur. Etſi enim Cl. editor *Cap. V p. 63* ipſas characterum formas a Theodoſiano aevo non abludere contendat, argumenta tamen, & exempla tanti non ſunt, ut, qui mediocriter in veteribus monumentis verſatus ſit, eius opinioni adquieſcat. Concedimus enim ipſi libenter *e ſola litterarum forma, quin res quoque aliis argumentis innitatur, aetatem ſcripturae determinandam non eſſe*, atque adeo tabulae antiquitatem a characteribus non aeſtimamus; at quid prohibet, quin Auguſtanas membranas authenticum Veteris autographi exemplum ducamus?

(21) De hoc oppido aliqua *Cap. ult.* delibabimus.

(22) De hiſce autem urbibus, quae tamquam exſtantibus IV ſaeculo in Tabula exhibentur, vide, quae *Cap. XIII* diſſeremus.

ductis, pro nota denarii adciperetur, vel contra (23). Confidentiſſime igitur cum Cluverio legas *VI Herclanium*. Cave tamen cum eo Herculaneum ad Turrim *Graeci*, ſive *Octavam*, & Pompeios ad *Scaphatum* transferas, quippe *Italiae Antiqu. pag.* 1154 ſcribit: *Medium itineris* (inter Neapolim, & Pompeios) *ſtatuunt Neapolitani ad vicum, cui vulgarem adpellationem eſſe dixi* Torre di Greco. *Ipſi vero huius loci incolae hinc Neapolim computant per unum atque alterum intervallum millia VI cum duobus tertiis; at ego revera iuſta millia ſex intervallum id obtinere deprehendi, ſcilicet duo a Neapoli ad . . . .* S. Giovanni di Teduccio: *hinc tria exigua ad Reſinam vicum: inde unum ſatis magnum ad* Torre di Greco. At profecto oſcitantius ſe geſſit in ea dimenſione vir doctus, non modo cum iſta *exigua*, & *ſatis magna* milliaria obtruſerit, ſed etiam cum ſibi perſuaſerit, ea utcumque ſumta veteribus milliariis exacte reſpondere: quod adprime falſum eſt. Ex nuperis enim ſolertiſſimorum virorum obſervationibus deprehenſum eſt hodierna Italica milliaria eam ferme rationem ad vetera (cuiuſmodi illa ſunt, quae in itinerariis indicantur) habere, quam quaternio ad quinionem habet. Si igitur hanc proportionem ob oculos habeas, invenies Tabulae auctorem in hiſce intervallis notandis ne minimum quidem aberraſſe. Sex enim milliaria, quibus a Neapoli olim diſtabat Herculaneum, reſpondere deprehendes hodiernis milliaribus IV, & quatuor quintis, ſive paſſibus octingentis: ſicuti milliaria quindecim (quot ſcilicet colliges in ſummam e tribus intervallis VI, VI, III) quibus Pompeii a Neapoli aberant, exacte reſpondent hodiernis XII (24). Atqui Herculaneum a nobis effoſſum ad quartum lapidem invenis, Pompeios vero

(23) Notum praeterea eſt numeros, lineaſque diſtantiarum in ea tabula rubrica pictos eſſe, quae cum paſſim deleta ſit, multis erroribus in illorum lectione aditum praebere poteſt. Niſi mavis aliquod σφαλμα Langobardico exſcriptori tribuere.

(24) Operae pretium eſt aliquid in eruditorum gratiam heic ſubnectere, quod plenam lucem hiſce veterum diſtantiis offundat. Cum enim in hoc vere Regio antiquitatum theſauro inter praeclariſſimas gazas quatuor etiam aereos pedes Romanos integros habeamus, praeter alia eburneorum fragmenta, in quibus palmi, & digiti ſignati adparent; licuit nobis eius pedis exactam menſuram noſſe, ad eumque modulum antiqua milliaria revocare. Exploratum igitur per nos eſt, veterum Romanorum pedem reſpondere pollicibus Pariſinis 11. 0250 ſive palmo Neapolitano 1, unciae 1. 5807. Exinde fit, ut pedes 5000, ſive paſſus 1000, quod milliare dicebatur, exaequent pedes Pariſinos 4593 & pollices 9, ſive palmos Neapolitanos 5658. 600. In hac autem exploratione nobiſmet gratulamur, quod magni nominis vir Ianus Dominicus Caſinius ab hoc calculo parum aberraverit. Is enim, etſi alia prorſus via inceſſerit (quippe, qua potuit exactiſſime, notiores apud veteres Geographos locorum exiſtentium diſtantias dimenſus eſt) in eamdem fere pedis menſuram collineavit. Namque cum eo pacto vetus milliare pedibus Pariſinis 4600 reſpondere comperiſſet; hinc pedis Romani menſuram pollicibus Pariſinis 11. 0400 aequalem duxit. Quam minima igitur differentia, & plane ſpernenda inter noſtram, & Caſinianam menſuram intercedit. Namque inter pedem Herculanenſem, quem exploravimus, & Caſinianum differentia eſt partis 0. 018 unciae Neapolitanae; & proinde in unoquoque milliari tota differentia eſt palmorum Neapolitanorum 7. 750, ſive palm. 7, unc. 9, quibus Caſinii menſura excedit.

Poſito autem hoc calculo vides eam diſtantiam milliariorum XV, quae inter Neapolim & Pompeios ex tabula excurrebant, ſecundum Caſinii rationes reſpondere hodiernis milliaribus Neapolitanis, prout in lapidibus ſignata ſunt, XII, & palmis 995. 250; ex obſervationibus vero noſtris exaequare non amplius, quam milliaria XII, & palmos 879. Itaque tota differentia, cum non excedat palmos 116. 250, eſt plane praetereunda. Ad ſummam igitur ſic habe, hodierna milliaria Neapolitana, quae ex recenti Regis noſtri conſtitutione conſtant palmis 7000, eam rationem ad Romana habere, quam numerus 7000 habet ad 5658. 600.

Vide nunc, quam bene una Peutingeriana tabula duce Herculanei, & Pompeiorum ſitus inveniri poterat. Ipſa enim ad VI a Neapoli lapidem Herculaneum ſignat. Sex autem Romana milliaria reſpondent noſtris IV, & paſſibus 850 At ſi ab aureo milliario, quod ad pontem vulgo *Magdalenae* dictum exſtat, ad uſque Herculanenſe Theatrum progrediaris, habes milliaria III, & paſſus 800; ſed non ad illum uſque pontem Neapolis olim excurrebat, imo & hodiernae portae illinc abſcedunt. Itaque ſi e ponte Neapolim verſus retrogrediaris, confecto milliari uno, & paſſibus 50, (quot ſcilicet ab ea ſumma mill. IV & paſſ. 850 deſunt) parum ultra portam Nolanam pervenies, & proprie ad aquam ſalientem, quam vulgo dicunt *bollo dell'Annunciata*. Quem locum, cum innumeris argumentis exploratum ſit ad antiquiſſimam urbis noſtrae regionem pertinuiſſe, inito hoc diſtantiarum calculo, amplius innoteſcet in ipſa extrema urbe, uti nunc eſt, fuiſſe poſitum. Sic pariter XV milliaria, quibus Pompeii a Neapoli diſtaſſe in tabula notantur, cum reſpondeant noſtris XII & paſſibus 125 ½ ipſiſſima eſt hodierna a dicto *bollo* Neapolitano ad Pompeianas effoſſiones diſtantia. Namque ab aureo milliario ad illuc uſque ſunt mill. XI & paſſ. 75 ½, quibus ſi addas ſummam mill. I & paſſ. 50, qui abhinc ad deſcriptum Neapolis locum excurrunt, invenies ipſa mill. XII & paſſ. 125 ½. Sed, ut optima, qua decet, fide agamus, ſi a regia via ad portam Pompeianam iam effoſſam, quae Neapolim reſpicit, & quo veroſimile eſt diſtantiarum lineam tetendiſſe, divertas, reſtat tibi adhuc iter paſſuum 326 ½, quibus deſignata diſtantia a vera abludere videtur. Opus tamen eſt animadvertere veterem viae ductum alium ab hodierno fuiſſe, & eum prorſus, qui ab Oplontide, ſive a Turri Adnunciatae recta ad Pompeianam portam duceret, ut

vero parum ultra undecimum: quibus diſtantiis ſi addas tractum illum, qui ab urbe noſtra ad pontem uſque *Magdalenae*, ubi aureum milliarium ſatis extra pomerium fixum eſt, excurrit, adamuſſim in tabula diſtantias deſignatas fuiſſe fateberis, quales hodie habemus.

XVI. Sexti lapidis adhuc ſuperſtitis teſtimonium.

Et re quidem vera ſextus ab urbe noſtra lapis paucos ante annos reſtabat adhuc ante Coenobium Auguſtinianorum Retinae, h. e. ſupra ipſum Herculaneum poſitus; inde autem, ne periret, duplicem enim habet epigraphen, in Regium Herculanenſe Muſaeum translatus eſt (25). Neu indoleas, quaſi ſuo loco motus fuerit. Namque, ut, quod verum eſt, fateamur, non veterum, ſed recentiorum manu ibi poſita ea columella fuerat. Fixerant enim eam primum ſub Maxentio cum epigraphe *D. N. IMP. CAES. M. AURELI VALERI MAXENTI INVICTI AUG. VI.* Devicto deinde Maxentio, & Conſtantino rerum potito, inverſa columella fuit, & in capite altero adſcriptum *D. N. IMP. FL. VAL. CONSTANTINO AUGUSTO*. Cum fixa igitur, & refixa IV ſaeculo fuerit, ibi certe, ubi inventa a nobis eſt, primitus ſtatui non potuit. Siquidem igneo torrenti in lapidem durato ſuperimponitur totus ille tractus: qui torrens, ut ſupra oſtendimus, poſt aedificatam S. Mariae ad Puglianum aedem defluxerit neceſſe eſt: quam aedem longe ante Conſtantinum fuiſſe aedificatam adſerere non audemus. Nemo tamen nobis eripiet in illa vicinia lapidem ſtetiſſe, quo torrens ignitus non pervaſit, unde poſtea ſubmotum illuc ante coenobii ianuam ſervaturus aliquis transduxit. Ad ſummam ſextus lapis a Peutingeriana tabula indicatus ad Herculaneum noſtri Regis munificentia effoſſum tam veraciter ſtetit, ut ad nos uſque pervenerit.

CAP. V.

De Pompeiorum Situ, & Magnitudine.

I. Quid recentiores de Pompeiorum ſitu opinati ſint.

Etſi Pompeiorum urbs Regis providentia in lucem nunc iterum emerſerit, ut de eius ſitu dubitari amplius non poſſit; tamen Peutingeriana tabula duce, uti nuper oſtendimus, eius ſitus inveniri tute poterat. Quindecim enim veterum milliariorum ſumma, quibus olim a Neapoli diſtabat, duodecim hodiernis fere aequalis, locum ipſum, ubi ea effoditur, deſignat. Nihilo tamen minus ipſa tabula duce Cluverius, ut ſupra dictum eſt, ibi metatur, ubi nunc *Scaphatum* vicus eſt, & in Campaniae, quam adornavit, tabula ad laevam Sarni ripam depingit. Contra noſtrorum hominum opinio receptiſſima fuerat, ibi exſtitiſſe, ubi nunc eſt *Turris Adnuntiatae* oppidum, ad cuius boreum latus veterum parietinarum veſtigia viſebantur. At ea rudera, quo pertinuerint, capite praecedenti monuimus. Iam pridem vero Camillus Peregrinius, in cuius ampliſſima eruditione criticen, & ſagacitatem numquam deſideras, nulli ſe certae ſententiae adfixerat, & ad verum eius urbis ſitum adſequendum muniverat viam in ſua Campania *Diſ.II*, & mox in additionibus citra ambages in loco, qui vulgo dicitur *Civita*, conſtituit. Quam ſententiam tutatus antea fuerat noſter Macrinus, & poſt eos Cl. Holſtenius tum nominis *Civita*, tum veterum, quae obſervaverant, ruderum argumento ducti. Nec falſos profecto fuiſſe experientia compertum eſt. Atqui maiores noſtros veterum ſcriptorum loca tranſverſos egerunt; quippe cum Pompeios ad mare fuiſſe poſitos didiciſſent, numquam ſibi perſuadere poterant, tam longo intervallo a mari hodie abeſſe.

II. Veteres omnes maritimam urbem dixerunt.

Et quidem ſummo veteres conſenſu eam urbem maritimam fuiſſe profeſſi ſunt, ut Stra-

ut quiſque non modo per ſe coniicere, ſed & intueri poteſt. Itaque ſublato viae hodiernae flexu, tabulae diſtantia vel ad unguem invenietur, vel differentia talis erit, quae poſthaberi debuit. Praeſertim cum videamus in ea tabula notatos numeros diſtantiarum uſque rotundos, ne ſcilicet paſſuum fractionibus deſignandis opus ultra, quam neceſſe erat, impediretur. Quod ob oculos habeas neceſſe eſt, ſi quaeras Oplontin invenire; ſectando enim notatas diſtantias, XII milliaria Romana, quae hodierna IX, & paſſ. 700 adaequant, te ducent non ultra eum locum, ubi eſt recens lapideus torrens, qui regiam viam ſecat; etſi ibi veterum aedificiorum rudera nulla exſiſtant, contra vero ſub pagum Turris Adnunciatae paſſim compareant. Itaque dicendum vel Oplontin ad uſque hodiernam Turrim Adnunciatae ſe protendiſſe, h. e. ultra milliarii unius ſpatium; vel nullas eius ſupereſſe reliquias, & ea rudera villarum eſſe, quae in vicino agro ſurgebant; vel potius ſemimilliarii differentiam a delineatore neglectam, ut rotundum ſignaret numerum.

(25) Delineatam habes *Tab. I* columellam cum epigraphe *num. I*. Lapis alius huic noſtro ſuppar a Neapoli ſecundus, Theodoſii nomine inſcriptus in pago S. Joannis ad *Thuducium* ante Eccleſiam exſtabat antiquitus, nunc vero in maioris arae poſtico adſervatur, ne pereat. A quo cippo procul dubio factus eſt pago nomen *ad Theodocium*, conrupte *ad Thuducium*. Quare Jovianus Pontanus in Lepidinae Ecloga pagum illum *Theodociam* adpellavit. Huius etiam lapidis cum epigraphe exemplar dedimus eadem *Tab. I num.* 2, ut harum rerum cupidis gratificaremur, & inde diſcant, quantopere a Peutingerianae tabulae characteribus Theodoſiani aevi ſcriptura diſtet.

Strabonis, Melae, Flori, aliorumque teſtimonia oſtendunt, quibus omnibus recitandis ſuperſedeo. Satis ſit C. Plinium proferre, qui *lib. III. c.* 4 eam urbem eodem in litore poſitam deſcribit, ubi Neapolis, & Herculaneum exſtabant: *litore autem hoc Neapolis Chalcidenſium ...... Herculaneum, Pompeii: haud procul, adſpectante monte Veſuvio, ager Nucerinus eſt: IX millibus paſſuum a mari ipſa Nuceria.* Ac ne quis *maritimam* ſic interpetretur, ſicuti vocari ſolent, quae paucis millibus a mari diſtinentur, ecce Livius *lib. IX, c. 38* omnem ambiguitatem tollit, ubi ait: *Claſſis Romana . . . cum adpulſa Pompeios eſſet*: quae ſane verba, nonniſi urbem mari imminentem notant. Quo autem pacto mare illuc uſque progrederetur, declarat Seneca *IV. Natural. Quaeſt. cap. 1*: *Pompeios celebrem Campaniae urbem, in quam ab altera parte Surrentinum, Stabianumque litus, ab altera Herculanenſe conveniunt, mareque ex aperto conductum amoeno ſinu cingit, deſediſſe terraemotu ...... audivimus.* Nihil luculentius. Sicuti & illud iunioris Plinii in *Epiſt. 16 lib. VI*, ubi de amico Pomponiano ſic loquitur: *Stabiis erat diremtus* a Veſuvio *ſinu medio* (Pompeiano ſcilicet, quem deſcripſimus); *nam ſenſim* poſt Stabianam oram *circumactis, curvatisque litoribus mare infunditur*. Quae verba ſane non uſurpaſſet, ſi uti hodie, recta pedibus Stabias uſque tendere licuiſſet.

III. Strabonis de eius ſitu teſtimonium. Atque inde intelligere eſt Strabonis verba ſub finem *lib. V*, ubi deſcripto της Μαρκινης ſinu, ſic pergit: εντευθεν εις Πομπαιαν δια Νουκεριας ου πλειονων εκατον και εικοσι σταδιων εστιν ο ισθμος: *hinc* (a Marcina ſcilicet Picentum urbe in imo ſinu Paeſtano, noſtris *Golfo di Salerno*, ubi hodie *Vietri*) *per Nuceriam Pompeios uſque iſthmus eſt non longior CXX ſtadiis*. Subponit enim Geographus apud Pompeios ſinum alterum illi, qui eſt apud Marcinam, reſpondentem. Iſthmi autem longitudo nonniſi a ſinus unius fundo ad fundum alterius dimetienda eſt. Ergo Pompeii in imo quodam ſinu erant. Nam ſi tunc eadem, quae hodie, orae illius facies exſtitiſſet, potius a Marcina ab Stabias, quarum e conſpectu paullum ora deflectit, dimetiendus iſthmus fuiſſet. Et quidem menſura ſtadiorum CXX, qui Romanis milliaribus XV, noſtratibus vero XII & pass. 124 reſpondent, ea ferme eſt, quae a Marcina ad uſque *Vallem dirutam* procurrit. Licet enim hodie tredecim ferme milliariorum totum illud ſit iter, ſi inde tamen demas novarum viarum flexus, & Apenninorum altitudinem, quam aſcendere in itinere cogeris, nulli dubium, quin recta a fundo ad fundum non ultra, quam XII milliaria hodierna, ſive CXX ſtadia excurrant. Eouſque igitur mare ſe inſinuaſſe intelligimus.

IV. Amnenſem etiam dixerunt. Non tantum vero maritimam, ſed & amnenſem fuiſſe eam urbem non eſt dubium. Strabo aperte ait: ἣν παραρρει ο Σαρνος ποταμος, *quam Sarnus amnis praeterfluit*: & Plinius *adluente Sarno amne*. Hinc Sarno *Pompeiani* cognomen indidit Statius:

Nec Pompeiani placeant magis otia (1)
Sarni.

Ex quo nempe ſitu mirae opes celebri emporio ſubpeditabant, cum & mare merces exteras, & amnis adveheret mediterraneas: quae bina commoda & in ſocias urbes Nuceriam, Acerras, Nolam redundabant, teſte Strabone.

V. Tentando veriſſimus eius ſitus deprehenſus eſt. Cum haec igitur de veteri Pompeiorum ſitu tam certa ſint, quam quae certiſſima, noſtri erat penſi, ut inveſtigaremus, quouſque mare ad urbem adceſſerit, & qua parte fluvius praeterflueret, antequam horribilis illa pumicum grando portum, ſinumque obcaecaret (2), & primaevum fluminis alveum ita oppleret, ut porro in humiliorem humum repelleret Scaphatum verſus. Tentando igitur deprehendimus mare ex ea parte urbem adceſſiſſe, qua porta nunc excavata cernitur ad occiduum urbis latus. Nam ubicumque circumpoſitam effoderis tellurem, in imo marinam arenam invenies, ut ibi litus fuiſſe neceſſe ſit. Itaque in toto illo telluris tractu, qui nunc a Turris Adnuntiatae pago extenditur ad Pompeios uſque, mare ſeſe inſinuabat, urbemque lambebat. Inde vero recurvo propulſus litore meridiem verſus abſcedebat ad uſque locum, ubi nunc dicitur *Bottaro*; adeo ut meridionale alterum urbis latus, quod ſecus Regiam viam effoſſus cernitur, mare quidem ſubpoſitum proſpectaret, ſed ſenſim recedendo. Hinc denique tellus iterum circumflectens Orientem verſus receſſiorem mari ſinum praebebat ad uſque *Vallem dirutam*, cui nempe loco extrema urbs, eiuſque amphitheatrum a nobis effoſſum

(1) *Otia* Sarni adpellat Poëta eius lenitatem. Aquae enim, ut ait Antonius Sanfelicius in ſua Campania, *tam pigro labuntur curſu, ut, utro fluant, neſcias*. Quo certe reſpexit etiam Silius, cum *mitem Sarnum* dixit.

(2) Iampridem Macrinus *de Incendio Veſuvii*, & Peregrinius in *Campania Diſc. II cap. 23* eamdem coniecturam fecerant.

foſſum imminebat , & ibidem ſe Sarnus exonerabat . Itaque in eo maris ſinu telluris lingua procurrebat triangularis, cherſoneſi inſtar, cuius bina latera mare lambebat , alterum nempe , quod ad hodiernas *Bottari* molas, alterum ad *Vallem dirutam,* ubi fluminis oſtium erat, protendebatur: in eaque urbs ſe extollebat.

VI. Inſpicientibus veteris ſitus veſtigia comparent.

Totum id autem ipſa loci inſpectione facile diſces . Statim enim ac ſoli illius faciem contempleris, conſpicuum ſe praebet veteris plagae limes, utpote qui in altitudine poſitus lene collis ſupercilium (3) exhibet, quod paullo poſt Turris Adnunciatae oppidum ſenſim adſurgit Pompeios uſque, & ſub ipſa urbe deflectens, per *Bottarum* ad Vallem dirutam molliter circumagitur. Ea porro altitudo ab ipſis Veſuvinis torrentibus efformata cernitur. Is enim Veſuvinus lapis , quem in Pompeiana porticu ſubſtratum iam docuimus , uſque ad *Vallem dirutam* progredi deprehenditur . Contra vero quae huic ſupercilio ſubſternitur tellus, & hodierno litore clauditur, humilis admodum eſt, & plana, totaque Veſuvinis pumicibus conſtrata , & ſalſis aquis redundans: quod iampridem acutiſſimae naris Vir Camillus Peregrinius (4) obſervaverat. Totum igitur illum tractum marinis aquis pervium fuiſſe, antequam Veſuvii pumicibus obcaecaretur, ſatis liquet.

VII. C. Plinii teſtimonio, quouſque mare procederet, diſcimus.

Id ipſum autem C. Plinii teſtimonio roboratur, qui loco ſuperius citato *IX millibus paſſuum a mari Nuceriam diſtaſſe* ſcripſit . Si enim veterem Nuceriam ibi metaveris, ubi Cathedralis Eccleſia poſita eſt , inde uſque ad *Vallem dirutam* milliaria ſeptem , & paullo plus excurrunt, quae ipſa novem Pliniana prorſus exaequant . Hinc autem hodiernum litus aliis quaſi duobus milliaribus recedit ; ut propterea falſus in eo computo Plinius fuiſſet, ſi litus ipſum, uti nunc viſitur , ob oculos habuiſſet.

VIII. C. Plinii iunioris, & Senecae verba magnam nobis lucem offundunt.

Hinc etiam intelligenda ſunt recitata Plinii iunioris, & Annaei Senecae verba, imo eorum loquendi proprietatem demirari oportet . Pomponianum enim Stabiis commorantem *ſinu medio diremtum* a Veſuvio Plinius ſcripſit; quippe litoribus non modo *curvatis ,* ſed etiam *circumactis mare infunderetur:* adeo ut Veſuvinus torrens, ſi humi graderetur , Stabias pervenire non poſſet. *Circumacta* vero litora adpoſite dixit, quae ſub Pompeiis ita circumagerentur , ut Pompeianam cherſoneſum cingerent. Eam autem Plinii mentem fuiſſe luculentiſſime Annaeus prodit , cum ait : *Pompeios . . . . mare ex aperto conductum amoeno ſinu* CINGIT. Re enim vera mari *cincta* erat lingua illa telluris amoeniſſima, in qua Pompeii inſidebant. Sinus autem ille totus , in cuius imo Pompeii erant , ſtatim poſt Herculaneum incipiebat, & proprie ubi hodie dicitur *Torre ſcaſſata ,* & ad Surrentinum uſque litus circumibat : quamobrem Philoſophus aiebat : *in quam urbem ab altera parte Surrentinum, Stabianumque litus, ab altera Herculanenſe conveniunt.* Ubi vero reductior ſinus erat , ſive, ut Seneca loquitur, ubi *mare ex aperto conductum* coanguſtabatur , ibi in duos veluti minores ſinus dividebatur, qui hodie amplius non exſtant : altero nempe , qui duobus punctis Oplontide, ſive *Turri Adnunciatae,* & *Bottaro* continebatur, & ad occiduum Pompeiorum latus permeabat ; altero vero , qui inter *Bottarum,* & Stabias claudebatur, & in imo receſſu ad uſque *Vallem dirutam ,* ſive ad extremum meridionale urbis latus , qua amphitheatrum erat , pertinebat : ibique ſe Sarnus exonerabat.

IX. Sarnus laevam urbis partem lambebat.

Etenim ad dexteram Sarni ripam Pompeios fuiſſe poſitos, contra quam Cluverius opinatus eſt (5), & ipſa loci facies indicat, & veteres ſcriptores confirmant . Plinius enim cum Campaniae litus ſic deſcribat: *Neapolis . . . . Herculaneum , Pompeii : haud procul , adſpectante monte Veſuvio , adluente vero Sarno , ager Nucerinus eſt,* manifeſto indicat , adeo poſt Pompeios Sarnum fluxiſſe , ut agrum Nucerinum adlueret ; vel certe eius limites a Pompeiano agro ſecerneret. Idcirco autem *Pompeianus* ille fluvius , non Nucerinus , audiebat, etſi agri Pompeiani quam minimam partem adlueret , quia ſub ipsa celebri Pompeiorum urbe ſeſe in mare exonerabat , indeque non parvum incrementum ipſa urbs coeperat. Hoc idem diſcimus ex Anonymo Ravennate , qui ſua ex intami-

(3) Mappam fortaſſe aliam, quae veterem Pompeiorum faciem exhiberet, heic deſideras, erudite Lector; ſed eam adornare tempus non erat, cum eruderandae urbi incumbant adhuc operae . Itaque ne actum agere mox cogamur, expectandum donec excavatio perficiatur.

(4) *Diſc. II cap.* 23 ubi diſſerit , cur Pompeii a mari receſſerint, ait: *Di ciò mi porge non leggiero indizio quel medeſimo tratto, ch' è tra Scafato e 'l ſuo vicino lido, il qual' è un' infeconda palude, dove leggiermente cavandoſi, ſi ſcuoprono arſe pomici, e ſorgono acque ſalſe .*

(5) Is enim in Campaniae Tabula ad laevam Sarni ripam transduxit, in ſua ipſe commoda offendens , utpote qui Pompeiorum ſitum in hodierno *Scafato* fixiſſet : quod *Scafatum* dexterae amnis ripae hodie adiacet.

minatis fontibus procul dubio derivavit, quando etiam abſumtarum urbium meminit. Namque *lib. IV cap. 3* loca maritima non ſolum ſtantia, ſed & iamdiu extincta hoc ordine recenſet: *Buxentum, Bellias* (ipſa eſt Velia), *Paeſtum, Silarum, Surrentum, Stabium, Sarnum (6) Pompeii, Oplontis* (haec illa eſt Oplontis, de qua Tab. Peut.) *Merclanium* (h. e. *Herclanium*) *Neapolis, Puteoli, cet.* Vides in hac exactiſſima locorum ſerie Sarnum ante Pompeios poſitum; nam qui litus radebant, poſt Stabias prius in Sarnum flumen, quam in Pompeios incurrebant. Fluminis vero oſtium non ſtatim ſub urbe poſitum fuiſſe eius ſoli, quam deſcripſimus, forma teſtatur; adeoque Sarnum ſe in mare exoneraſſe patet contra *Herculis petram*, h. e. contra ſcopulum illum, ubi hodie poſitum eſt Caſtrum *Revigliani (7)*; e cuius regione etiam num oſtium fluminis eſt: niſi quod nunc, adaucto litore, longius procedere debet, ut ad mare decurrat. Non inde tamen arguas mediterraneum Sarni curſum eumdem plane, qui nunc eſt, & olim fuiſſe. Tum enim flexuoſus magis eſſe debuit, & Boream verſus procedere: quando Pompeiorum urbem praeterfluxiſſe novimus. Recta igitur eam urbem petebat, cuius altitudinem, cum adſcendere nequiret, in ſubpoſitam Vallem radendo eas adgeſtiones Veſuvinas, in quibus urbs erat poſita, deſcendebat. Interceptus mox Titiana eruptione, cum ea item loca in altitudinem excreviſſent, inferiora petere coactus, novum ſibi meridiem verſus alveum paravit.

X. *Ubi ſteterit Pompeia palus, & Herculis Salinae.*

Praeterea in eo ipſo tractu, ubi fluminis oſtium erat contra petram Herculis, procul dubio fuit *Pompeia palus* de qua cecinit Columella *de Agror. Cult. lib. X:*

Quae dulcis Pompeia palus vicina ſalinis
Herculeis . . . .

Cum enim *Herculeas Salinas* audis, ne quid cum aliquibus de Herculaneo ſuſpiceris (8). Herculeae enim ab *Herculis petra* e regione poſita audiebant. Ibi enim praeter *dulcem Paludem* Sarni aquis efformatam, marinas etiam ſalinis opportunas olim ſtagnaſſe facili negotio cognoveris, ubi quam minimam eius telluris altitudinem inſpexeris. Eas autem lacunas ad illum ſinum potiſſimum inſediſſe coniicies ea de cauſſa, quod maris aeſtus in Surrentinum litus influens, & in oppoſitam mox refluens Turris Adnuntiatae (tum Oplontidis) oram, ibidem arenam, limumque deponebat, ubi quam minima erat aeſtus vis; quandoquidem id hodieque evenire ea in parte cernimus, litore in dies incrementum capiente.

XI. *Qui fuerint Salinienſes.*

Verum enimvero *ſalinas* ſub ipſa Pompeiorum urbe fuiſſe dubitare non ſinit programma, quod in Pompeiano pariete depictum invenimus, quod habes *Tab. VII num. 2.*

M. CERRINIUM AED. SALINIENSES ROG.

Salinienſes enim, quae vox in Lexicis deſideratur, non alii profecto eſſe poſſunt, quam qui ſalinis operam darent, iidemque fortaſſe, quos *Salinarios*, vel *Salinatores* alibi adpellatos invenimus. Hoc interim tene: de horum autem Pompeianorum programmatum ſententia, atque uſu infra *Cap. X* diſputabimus.

XII. *Quae Pompeiorum magnitudo.*

Quanta autem amoeniſſima ea urbs fuerit, quae *celebris* a Seneca adpellatur, ab ejuſdem longitudine facili negotio cognoſces. Ab effoſſa enim porta ad amphitheatrum milliarii unius longitudo excurrit. Sed certum eius ambitum metiri non adhuc licuit. Eius praeterea celebritas, & magnitudo ab ea parte, quam Regis noſtri munificentia e tenebris adhuc vindicavit, ſatis ſuperque eluceſcit. Quamobrem vide, quae de erutis Pompeianis aedificiis infra *Parte II* enarrabimus. Etenim eccur non & eius quoque Urbis, & adiacentis orae veterem ichnographiam, ut de Herculaneo, dederimus, quiſque per ſe exiſtimare poteſt; quippe cum effoſſores ei eruderandae adhuc dum incumbant, operis perfectionem praeſtolari neceſſe eſt. Ad eius tamen emporii celebritatem demonſtrandam adprime facit proſcriptio, quam ibidem invenimus in pariete depictam, quae ſic habet: *In Praediis Iuliae Sp. F. Felicis locantur Balneum, Venerium, & Nongentum Tabernae, Pergulae, Coenacula ex Idibus Aug. Primis in Idus Aug. Sextas, annos continuos quinque S. Q. D. L. E.N.C.*

(6) Sarnum procul dubio eſt flumen, ut ſupra Silarum. Sarnum enim urbem ad mare fuiſſe poſitam ne ſuſpicari quidem licet.

(7) Scopulum illum *Petram Herculis* fuiſſe dictum eruimus e Plinio *lib. XXXII cap. 2*, ubi ait: *in Stabiano Campaniae ad Herculis Petram melanuri in mari panem abiectum rapiunt*. Vides autem Petram Herculis in Stabiano fuiſſe; quippe in eo ſinu poſita, qui modo Stabianus, modo Pompeianus dicebatur, propterea quod ibi uterque ager tranſverſo flumine finiebatur.

(8) Pomponius ad hunc locum ſic adnotat: *Salinae Herculeae prope mare ſunt, ubi Herculaneum, Pompeii*. Forcellinus in locupletiſſimo lexico: *Herculeis*, h. e. *quae ſunt prope Herculaneum*. Cochinius, & Bellichardus *in praef.* Opuſculi *Obſervations ſur les antiquites d' Erculaneum* putant *ſalinas Herculeas* pro ipſa urbe *Herculea* poëtam uſurpaſſe; ſed omnes falſi ſunt.

E. N. C. (9). Si enim in unius Iuliae peculio erant non minus, quam XC tabernae cum pergulis, & coenaculis locandae; quid reliqui Pompeianorum locaverint exiſtima. At cuinam uſui tam portentoſus tabernarum numerus? Non modo, inquam, artificum, & promercalium uſui deſtinatas omnes putarem, ſed multo magis apothecas recipiendis tum exteris mari advectis, tum mediterraneis exportandis mercibus adcommodatas fuiſſe.

C A P. VI.

De Herculanei, & Pompeiorum aliis alio tempore incolis, dominiſque, antequam ad Romanos devenirent.

I. Strabonis ſententia de primis earum incolis.

Totam hanc partem noſtrarum Urbium hiſtoriae uni propemodum Straboni adceptam debemus; abſque eo eſſet, ut varias earum vices penitus ignoraremus. Ex ipſo enim diſcimus primos earum incolas Oſcos fuiſſe, proinde pro primis conditoribus, vel ipſis certe aequales habendos; deinde Tyrrhenos, atque Pelaſgos; poſtremo Samnitas; donec, iſtis pulſis, in Romanorum ditionem venerint. Libro enim V de Campania generatim loquens ſic *pag.* 242 praefatur: *Antiochus ab Opicis habitatam fuiſſe eam regionem narrat, qui iidem & Auſones adpellarentur; at Polybius ſignificat ſe pro duabus diverſis gentibus eos habere . . . . Alii ferunt, cum ea loca quondam Opici, & Auſones tenuiſſent, fuiſſe ea deinde ab Oſca gente occupata, quae a Cumanis pulſa inde ſit, quos rurſum Tyrrheni eiecerint . . . eoſdem, cum per luxuriam ad molliciem ſe transdidiſſent, ſicut e regione ad Padum ſita pulſi fuerunt, ita Samnitibus Campania ceſſiſſe, quos Romani poſtmodo profligaverint.* Infra vero ad noſtras duas urbes propius adcedens ait: Οσκοι δε ειχον και ταυτην (Ερακλειον) και την εφεξης Πομπαιαν . . . . . ειτα Τυρρηνοι, και Πελασγοι, μετα ταυτα Σαμνιται · και ουτοι δ' εξεπεσον εκ των τοπων: *Oſci tenuere hanc* (Herculaneum) *&, quae proxime ſequitur, Pompeios: deinde Tyrrheni & Pelaſgi; poſtea Samnites; qui & ipſi ex his locis eiecti fuere*. Quae poſteriora verba, ſi cum praecedentibus conferas, clarum erit, quid Strabo ex adlatis opinionibus pro explorato habuerit, quidve in medio reliquerit. Cum enim adſeveranter poſtea ſcripſerit, Oſcos primum, deinde Tyrrhenos & Pelaſgos, denique Samnites in hiſce urbibus, priuſquam Romanorum ditioni adcederent, fuiſſe dominatos, tria, ni fallor, ſibi fuiſſe perſuaſa oſtendit. I. Eſſe Antiocho adſentiendum qui Opicos, Oſcos, Auſones, unos eoſdemque fuiſſe primitivos harum regionum indigenas cenſuit. II. Nuſquam a Cumanis Oſcos fuiſſe de Campania, vel certe de binis illis urbibus deturbatos, ſed tantummodo a Tyrrhenis. III. Tyrrhenos eoſdem cum Pelaſgis fuiſſe, vel certe ut unum eumdem populum in hiſce oris fuiſſe habitum, dictum propterea vel *Tyrrhenos*, vel *Pelaſgos*, vel *Tyrrhenos & Pelaſgos*. Idcirco primo loco poſuit Oſcos, deinde, ſilentio praetermiſſis Cumanis, Tyrrhenos cum Pelaſgis copulavit.

II. Oſci primi incolae variis nominibus adpellati.

Et ſane Auſones, Auruncos, Opicos, & Oſcos primos harum regionum incolas fuiſſe adpellatos ſolidis ab antiquitate petitis argumentis Cluverius oſtendit. Quare concludit . . . . . *unam eamdemque fuiſſe gentem, quae variis adpellabatur nominibus, Auſones, Aurunci, Opici: quorum hoc vocabulum poſtmodum a Romanis conreptum fuit in duas ſyllabas Opſci, vel Obſci, ac tandem Oſci (1)*. Id ipſum poſtea luculentius docuit Camillus Peregrinius in Campaniae *Diſc. IV*. Cum igitur Strabo inquit *Oſcos*, procul dubio non alios innuere voluit, quam antiquiſſimos harum regionum cultores, eoſdemque, quos Dionyſius αυτοχθονας dixit, ut *Cap. III* adnotavimus. Et re quidem vera, ut conſtent, quae a veteribus adcepimus de Herculis in haſce oras adventu cum iis, quae Strabo, & diſertius Halicarnaſſeus de Pelaſgorum adpulſu referunt, neceſſe eſt Oſcorum, qui primi earum urbium Herculearum incolae fuerunt, vetuſtas iam inde a remotiſſimis heroicis temporibus repetatur; ſiquidem ipſi, Dionyſio auctore, tres ante Troiae excidium aetates a Pelaſgis pulſi ſunt.

III. Cumani a Strabone illinc merito excluſi.

Si ergo ita ſe res habuit, ſapienter egit Geographus, cum eorum reſpuit opinionem, qui Oſcos primum a Cumanis, hos vero a Tyrrhenis domitos narrabant; quippe cum ea opinio ſatis aperto αναχρονισμῳ fundaretur. Namque ſive Velleio, & Euſebio, & ipſi Peregrinio *Diſc. II* adquieſcamus, qui Cumas circiter annum 131 ab exciſa Troia fundatas adſtruunt, immanis ſtatim error conſtabit; ſive in Petavii, Salmaſii, Scaligeri, aliorumque ſententiam deſcendamus, qui

(9) Aere fideliſſime expreſſam habes *Tab. IV*, eius autem commentarium *Cap. X*.

(1) Auſones eoſdem ac Opicos fuiſſe in primis docuit Ariſtoteles *de Rep. VII*, 10: ῳκουν δε το μεν προς την Τυρρηνιαν Οπικοι, ὁ και προτερον, και νυν καλουμενοι την επωνυμιαν Αυσονες.

qui antiquiores eas Troiano excidio putant, nec tamen a Cumanis Oſcos deiici potuiſſe per id temporis patet. Ut detur enim Cumas ante illum Pelasgorum adventum, h. e. tertia ante Troiam captam aetate fuiſſe fundatas; adhuc tamen in ſua infantia fuiſſe neceſſe eſt, ut priſcis eius regionis cultoribus oppedere nequiverint. Adparet tamen, quid alterius ſententiae patronos transverſos egerit, quippe cum eam urbem ſatis antiquam florenti in hiſce oris dominatione fuiſſe, ita ut Tyrrhenis ipſis provocantibus principio victrix exſtiterit, adcepiſſent; ſibi facile perſuaſerunt, Oſcos non ab aliis, quam a florentibus olim Cumanis deiici potuiſſe. Atqui Tyrrheni concinentibus Scriptorum adcuratiſſimis, diu ante latiſſima ditione in tota Campania floruerant, nec ante *Olympiadem LXIV*, Archonte Athenis Miltiade, a Cumanis primum depulſi, poſtmodum ipſos ſubegerunt, ut ipſe Dionyſius in *Legationum I* narrat. In earum autem agro numquam Pompeios, & Herculaneum contentas fuiſſe modo docebimus. Haec diligenter obſervaſſe idcirco oportuit, quia recentium nonnullis poſt Peregrinium *Diſ. IV* (2) eadem ſedit opinio, in Cumanorum aliquando ditionem noſtras urbes veniſſe.

IV. Dionyſius, & Conon Straboni concinunt.

Recto igitur ſtat talo Strabonis ſententia de Tyrrhenis Pelaſgis Oſcorum domitoribus, cui omnino concinit Halicarnaſſeus (3), qui de primo Pelasgorum in Italiam adventu (4) verba faciens, inter alia ſic ſcribit: κατεσχον δε τινα και ουτοι των καλουμενων Καμπανων ευβοτων πανυ, και την οψιν ἡδιστων πεδιων ουκ ελαχιστην μοιραν, εθνος τι βαρβαρικον Αυρωγκους εκ μερους ανεστηκαντες αυτων, *occuparunt etiam hi non parvam eorum camporum, qui Campani dicebantur, paſcuis divitum, & adſpectu amoeniſſimorum portionem, pulſa ex eorum parte barbara gente Auruncorum*. Inter haec autem occupaſſe etiam illam regionem ubi Herculaneum, & Pompeii erant poſiti, fatendum eſt; ſive Auruncos ipſiſſimos cum Opicis, vel Oſcis dicas, ſive inter primitivos Italiae incolas ſede tantum diverſos, ut Peregrinius docet, & propterea a Scriptoribus non plane diſtinctos. Concinit quoque vetuſtiſſimus auctor Conon, cuius fragmentum quantivis praetii nobis ſervavit Servius in *Eneid. VII*, ubi commentans in ea Poëtae verba *Sarraſtes populos*, ſic adnotat: *Conon in eo libro, quem de Italia ſcripſit, quoſdam Pelasgos, aliosque ex Peloponneſo convenas ad eum locum Italiae veniſſe dicit, cui nullum antea nomen fuerat, & flumini, quem incolerent, Sarno nomen impoſuiſſe ex adpellatione patrii fluminis, & ſe Sarraſtes adpellaſſe. Hi inter multa oppida Nuceriam condiderunt*. Cuius verbis ſuperius recitata Virgilii carmina reſpondent. Cum igitur, Conone teſte, Pelasgi ad Sarni ripas advenerint, & ibi Nuceriam condiderint, ecquis non ſtatim Pompeios occupaſſe fatebitur, quos iam conditos invenerunt?

V. Tyrrheni & Pelaſgi pro eodem populo a Strabone adcepti Oſcis ſucceſſerunt.

Iam vero Tyrrheni, etſi non iidem plane ac Pelasgi fuerint, ut ipſemet Strabo (5), & Dionyſius docuit, & nuper eruditiſſimus Mazochius, qui in ſuis *Phalegicis* (6) hanc remotiſſimae hiſtoriae partem ſumma in luce

(2) Hanc opinionem tutati ſunt Cochinius, & Bellichardius in docta praefatione opuſculi: *Obſervations ſur les Antiquites d'Herculaneum*; & quod mirum, eam Straboni tribuunt: *Elle fut, ſuivant le meme Strabon, poſsédée tuor à tuor, par les Osqués, par les Cuméens, par les Tyrrhénies, & par les Samnites*. Sed quandonam Geographus inter Oſcos, & Tyrrhenos inſeruit Cumanos? Unum etiam, quod Strabonem fugiſſe autumant, ex Virgilio addunt, eam nempe urbem ſimul cum Pompeiis paruiſſe aliquando ante Troiae excidium Telebois ab Oebalo, qui Capreis imperitabat, devictas. Verum ſi Strabonem, & Dionyſium conſultius legiſſent viri eruditi, vidiſſent profecto Virgilii Teleboas, quos ipſimet Phoenicios fuiſſe non abnuunt, eoſdem eſſe ac Tyrrhenos & Pelasgos ab Amaſeno commemoratos; & proinde auctores iſtos, immo etiam Cononem a Servio adlegatum in una eademque temporum epocha, quod ad Tyrrhenos, convenire. Ipſi contra, cum Cumanos quovis pacto in harum urbium ditionem intrudere vellent, Tyrrhenis tum demum locum ceſſerunt, cum tandem poſt Olympiadem LXIV primum victi, poſtea victores Cumas domuerunt, & Capuam ex Catonis ſententia an. V. C. 282 aedificarunt, repugnantibus innumeris ſcriptoribus, qui de antiquiſſima Etruſcorum potentia teſtati ſunt, ut modo diſſeremus.

(3) Etſi abnuat Peregrinius Herculis nomine deceptus.

(4) Tres Pelasgorum migrationes in Italiam Antiqui commemorant: primam ex Arcadia cum Oenotro ſeptendecim ante Troianum bellum bellum aetatibus, de qua Dionyſius *lib. I cap. XI*: alteram ex Theſſalia Deucalionis aevo, adcepto Dodonaei Iovis reſponſo, de qua idem Dionyſius *cap. XVIII*: tertiam cum Evandro ex Archadia LX fere annis ante Troiae excidium, in quod ipſum tempus incidit Herculis Graecanici in Italiam adventus, h.e. anno LVIII ante Troiam captam ex Petavii calculo *de Doctr. Temp.*

(5) Etſi enim Strabo Pelasgos a Tyrrhenis diverſos aperte ſtatuat, & illos antiquiſſimos αρχαιον τι φυλον, hos recentiores illis ſuperveniſſe e Lydia profectos, ut videre eſt *lib. V pag.* 220; attamen *loc. cit.* ad eam diſtinctionem minime reſpexiſſe vel ex eo coniicere licet, quod inverſo ordine prius Tyrrhenos, quam Pelasgos nominaverit: quod contra fieri oportebat, ſi pro diverſis adcepiſſet, & alteros alteris ſucceſſiſſe autumaſſet.

(6) *Diſſert. V ſect. III* §. 2, ubi ſic concludit: *Haec,*

ce conſtituit; attamen dubitari non poteſt, quin ab antiquorum quamplurimis ſaepius fuerint confuſi tum ob quaſi communem eorum originem, tum quia immixti diutiſſime habitaſſent, ut ipſe Dionyſius *lib. I* fatetur: εκαλουντο δε ὑπο των αλλων ανθρωπων, της τε χωρας επικλησει, αφ' ἧς εξανεστησαν, και του παλαιου γενους μνημη, οἱ αυτοι Τυρρηνοι και Πελασγοι· ὧν εγω λογον εποιησαμεν του μη τινα θαυμα ποιεισθαι, επειδαν ποιητων, και συγγραφεων ακουη τους Πελασγους και Τυρρηνους ονομαζοντων; *ab aliis vero cum ob regionis nomen, unde fuerant pulſi* (h. e. ab Italia dicta Tyrrhenia), *cum ob eius vetuſtae originis memoriam, iidem dicti erant Tyrrheni & Pelasgi: quae dixi, ne quis forte miretur, cum audierit a Poëtis, & Hiſtoricis Pelasgos etiam Tyrrhenos adpellari.* Inter huiuſmodi ſane ſcriptores adcenſendus eſt Strabo, qui communi adpellatione uſus, eoſdem *Tyrrhenos & Pelasgos* dixit, in medio relinquens, fuerit, nec ne unus idemque populus. Non enim dixit: *Oſci tenuerunt, deinde Tyrrheni, poſtea Pelasgi, tum Samnites;* ſed primo loco poſuit Oſcos, ſecundo Tyrrhenos ſimul & Pelasgos, tertio Samnites; ut dubitandum non ſit, pro uno eodemque populo eos ſumſiſſe. Noſtra autem id nunc non intereſt, ut de prima Tyrrhenorum, & Pelasgorum origine inquiramus, modo exploratum ſit veterum auctoritate, utroſque cum ante Urbem conditam, tum ante Troiam captam late per Italiam fuiſſe dominatos.

VI. Antiquiſſimus utriuſque populi adventus, & dominatio.

De Etruſcis enim praeter adlata Dionyſii, Cononis, & Virgilii teſtimonia ſic Livius *lib. V* ſcribit: *Etruria tantum terra marique pollens, atque inter duo maria latitudinem Italiae obtinens;* & *lib. VI*: *Tuſcorum ante Romanum imperium late terra marique opes patuere, mari ſupero inferoque, quibus Italia inſulae modo cingitur;* ſed & *lib. I* ſcripſerat *Rutulos*, Aenea in Italiam adveniente, *ad florentes Tuſcorum opes, Mezentiumque eorum regem confugiſſe . . . Tantis opibus Etruria erat, ut iam non terras ſolum, ſed mare etiam per totam Italiae longitudinem ab Alpibus ad fretum Siculum fama nominis ſui impleſſet.* Quare Servius ad *Aen. XI v. 567* nihil haeſitans ſcripſit: *In Tuſcorum iure paene omnis Italia fuerat.* De Pelasgorum autem antiquiſſimo in Italiam adventu ante ipſosmet Etruſcos Strabo, & Dionyſius conſentiunt. Ille enim *lib. V pag. 220* praeter alia narrat, quomodo Agilla, poſtea dicta Caere, a Pelasgis, qui olim condiderant, Tyrrheni abſtuliſſent; hic vero *lib. I* tam antiquitus eos per Italiam floruiſſe narrat, ut altera ante Troiam captam aetate declinare iam coeperint: *Tempus, quo res Pelasgorum coeperunt deficere, incidit in alteram fere ante Troicum bellum aetatem: duraverunt autem pene ultra eius belli tempora, donec contracti ſunt in gentem minimam.* Itaque cum de antiquiſſimo Pelasgorum, ſive Etruſcorum in Italiam adventu, proſperaque eorum fortuna dubitari nullo modo poſſit, ecquis vel Straboni oppedere auſit, Oſcos ab ipſis domitos pernegans; vel id ante Urbem conditam, imo ante Troiam captam eveniſſe; vel Pompeios, & Herculaneum in eorum peculio inter primas ſtatim fuiſſe non concedat?

VII. Alii Scriptores facile cum Strabone, & Dionyſio conciliantur.

Nec porro noſtras rationes obturbant Herodotus *lib. I*, Lycophron, Virgilius *Eneid. II, VIII*, Strabo *lib. V*, Velleius *lib. I*, Tacitus *Annal. lib. IV*, Plinius *lib. III cap. 4*, Valerius Maximus *cap. I*, Juſtinus *lib. XX*, Appianus *in bello Carthaginenſi*, aliique, quorum concors opinio fuit, Tyrrhenos, ſive Etruſcos Lydia oriundos, huc olim ſub duce Tyrrheno adveniſſe (7). Ut demus enim ab Herculis nepote huc illos fuiſſe primum advectos, omnia tamen belle conſtabunt, dummodo de antiquiſſimo Hercule Phoenicio iſta adcipiantur. Contra Camillus Pe-

Haec, quae tamdiu diſſeruimus eo pertinent, ut intelligatur Pelasgos, atque Tyrrhenos, gentem quidem fuiſſe lingua, itemque genere diſtinctam; ſed tamen diu coniunctiſſimam, & easdem habentem exſilii ſui cauſas. Docet enim utroſque ανεκαθεν ex eadem Orientis tellure ſimili diſperſione abactos. Et Cl. Heyne *Excurſ. III ad Virg. lib. VIII*, etſi diverſus abeat in inquirenda utriuſque populi origine, communem tamen eis ſtirpem tribuit: *Ex priſca Pelaſgorum ſtirpe populum fuiſſe Tyrrhenos, qui uſque ad ſeriora tempora Lemnum, Imbrum, aliaque vicina continentis quoque loca inſederant, dubitari nequit.* E quibus auctoritatibus id unum modo praecapimus, quod ad Strabonis mentem *loc. cit.* adſequendam conducit. Ceterum perſuaſum habemus & Oſcos, & Pelasgos, & Tyrrhenos, quandoquidem αυτοχθονας ſuſpicari ridiculum eſſet, a primaevis illis erronibus ex Oriente alteris poſt alteros advectis originem duxiſſe. Sed id obiter.

(7) Hanc tamen ſententiam oppugnat Halicarnaſſaeus *lib. I cap. 28* eo argumento, quod Xanthus Lydius magni nominis hiſtoricus de hac tam celebri popularium ſuorum migratione ne mutiverit quidem. Praeterea reponi etiam poſſet, eam Lydorum in Italiam migrationem ante Herculem natum eveniſſe ex Gelliani auctoritate apud Plinium, qui *lib. III cap. 12* ſic ſcribit: *Gellianus auctor eſt, lacu Fucino hauſtum Marſorum oppidum Archippe, conditum a Marſya duce Lydorum.*

regrinius *pag. 145* Herculeis Graecorum fabulis, eorumque chronologicis rationibus abductus, hoſce Tyrrhenos in Italiam ſero tandem poſt Graecum Herculem adveniſſe iudicavit; & propterea neſcio quos alteros Pelasgos putavit a Strabone commemoratos, ab iis diverſos, de quibus Conon, & Dionyſius meminerant (8); Tyrrhenos vero ab ipſis relictas urbes occupaſſe. Quare concludit diverſos fuiſſe Pelaſgos Strabonis, a Dionyſii Pelaſgis, eoſque non alios, quam inſequutos Tyrrhenos fuiſſe dicendum; & inter utroſque Cumanis locum tribuit in harum urbium occupatione. Atqui vidimus a Strabone adpoſite fuiſſe nuncupatos *Tyrrhenos* & *Pelaſgos*, quia, etſi non unus idemque populus, tamen origine, & incolatu (in eiſdem enim regionibus vel ſimul, vel deinceps habitaverunt) pro uno eodemque haberi ſolebat.

VIII. Capuae fundatio ab Etruſcis noſtram opinionem firmat.

Hanc porro noſtram opinionem a Peregrinio repudiatam (ut ſerum Herculis adventum cum praecepta Cumanorum ditione unice conciliaret) tuentur quoque ex veteribus ii omnes, qui Capuam a Tuſcis ſive Tyrrhenis primitus fundatam, & duodecim Campanae Etruriae urbibus praepoſitam ſcripſerunt, quales ſunt Livius, Cato apud Velleium, Plinius, Mela, & Servius. Id autem L fere annos ante U. C. eveniſſe ſatis compertum habemus. Siquidem Velleius Campanus adcuratiſſimus ſcriptor, qui eam ſuae patriae chronologiam ad trutinam revocaverat, ſuo calculo probavit, cum *lib. I* de Heſiodi aetate loquutus in haec verba pergit: *Dum in externis moror, incidi in rem domeſticam, maximique erroris, & multum diſcrepantem auctorum opinionibus; nam quidam huius temporis tractu aiunt a Tuſcis Capuam, Nolamque conditam ante annos ferme 830, quibus equidem adſenſerim: ſed M. Cato quantum differt? qui dicat Capuam ab eiſdem Tuſcis conditam, ac ſubinde Nolam; ſtetiſſe autem Capuam, antequam a Romanis caperetur, annis circiter 240; quod ſi ita eſt, cum ſint a Capua capta anni 240, ut condita eſt, anni ſunt fere 500. Ego (pace diligentiae Catonis dixerim) vix crediderim tam mature tantam urbem creviſſe, floruiſſe, concidiſſe, reſurrexiſſe.* Repudiata igitur Catonis aliorumque auctoritate, qui Capuam circa annum 282 V. C. aedificatam eo calculo conficiebant, Velleius probabiliorem illam iure reputavit, qua eius urbis fundatio ante V. C. extollebatur. Quorum auctorum diſcordiae opportune intercedens Peregrinius, & Velleii ſententiam Halicarnaſſei teſtimonio fulcit (is enim narrat Cumanos aliquot Ariſtodemi tyrannide deturbatos Capuam ſe recepiſſe ante illum annum, cui eius fundatio a Catone adſignabatur, h. e. an. V.C. 261); & Catonis (a quo parum diſcrepant Livius, & Diodorus, & Euſebius) opinionem ſic teneri poſſe adſtruit, ſi eos loquutos intellexeris de quadam Urbis amplificatione, quae per id temporis facta fuit, cum & novam formam adcepit, & reliquis urbibus praepoſita eſt. Cui conciliationi ſubſcripſit Cl. Mazochius in ſuis adnotationibus ad Peregrinium. Atqui ſi ita ſe res habuit, atque Tyrrheni iam ante urbem conditam (h.e. ſurgente vix Cuma) in Campania & dominabantur, (ut e Scriptoribus liquet) & Capuam fundaverant, quam longa poſt aetate XII ſuis urbibus praepoſuerunt (in quarum cenſu procul dubio Herculaneum, & Pompeii fuere); dicat Peregrinius, aliique, quomodo Cumani, qui vix, aut ne vix quidem de antiquitate cum Capua contendere poterant, ante id tempus domitis Oſcis, in ſua ditione binas noſtras urbes tenuerint?

IX. Plinii & Dionyſii auctoritas Peregrinio non favet.

Scio quid Peregrinius reponit. Tutum ſe ducit Plinii, & Dionyſii auctoritatibus; eos enim latae Cumanorum ditioni per Campaniam favere putat. Nam quae de Strabone adfert, *fuiſſe deinde ab Oſca gente occupata, quae a Cumanis pulſa inde ſit*, non moramur; quippe eam opinionem a Geographo ipſo repudiatam ſatis docuerimus. Atqui nec Plinii verba, nec Dionyſii ſuae ſententiae favent. Quid enim Plinius? Is *lib. III cap. 5* de variis Campaniae cultoribus, qui de eius poſſeſſione decertarunt, ſic habet: *hoc quoque certamen humanae voluptatis tenuere Oſci, Graeci, Umbri, Tuſci, Campani.* Iis in verbis ſibi videre viſus eſt Peregrinius ordinem populorum, quo alii ab aliis deinceps pulſi in huius regionis ditionem venere; & proinde cum Graecos Oſcis poſtpoſitos viderit, non ab aliis, quam a Graecis, & quidem Cumanis, eos pulſos ſecundum Plinii mentem concludit. Atqui ſi haec vera ſunt; quid de Umbris faciet? num dicet Cumanos in Umbrorum ditionem veniſſe? Umbris Tuſcos ſucceſſiſſe? Quod ſi id ne fando quidem auditum eſt, dicendus Plinius mixtim ac ſine delectu omnes populos, qui vel ſimul, vel deinceps de felicis huius telluris poſſeſſione contenderunt, recenſuiſſe; imo

(8) Etſi ipſemet fateatur a Dionyſio non alios, quam primos illos agnoſci Campaniae dominos.

imo & eos, qui aliquando ea mente arma in Campaniam intulerant, ut ſoli partem obtinerent: quales nempe fuerunt Umbri, qui cum Etruſcis Transpadanis a Gallis pulſi huc adventarunt, & inita cum finitimis ſocietate, bellum Cumanis intulerunt, etſi ab iſtis devicti ſua ſpe fruſtrati fuerint; quo digitum intendere Plinium ipſemet Peregrinius fatetur. Illud ergo *tenuere* παχυτερως eſt adcipiendum. Modo igitur verum ſit Graecos, ſive pro Cumanis adcipias, ſive potius pro Pelasgis (quos Graecos dictos ab auctoribus ſcimus, & quos praeterire Plinius non debuit), ſive pro utriſque, de obtinenda horum felicium agrorum parte contendiſſe, ſuamque partem facto ipſo obtinuiſſe, Plinii auctoritas per nos in tuto erit.

X. Imo Dionyſius aperte adverſatur. Quid vero quod Halicarnaſſeus non modo Peregrinii ſententiae non favet, imo & adverſatur? Eius verba *lib.VII*: επι της ἑξηκοςης και τεταρτης ολυμπιαδος, αρχοντος Αθηνησι Μιλτιαδȣ, Κυμην την εν Οπικοις Ελληνιδα πολιν, ἣν Ερετριεις τε, και Χαλκιδεις εκτισαν, Τυρρηνων δε οἱ περι τον Ιονιον κολπον κατοικȣντες, εκειθεν θ᾽ ὑπο των Κελτων εξελαθεντες συν χρονῳ, και συν αυτοις Ομβρικοι τε, και Δαυνιοι, και συχνοι των αλλων βαρβαρων επεχειρησαν ανελειν, ȣδεμιαν εχοντες ειπειν δικαιαν προφασιν τȣ μισȣς, ὁτι μη ευδαιμονιαν της πολεως· ην γαρ ἡ Κυμη κατ᾽ εκεινȣς τȣς χρονȣς περιβοητος ανα την ὁλην Ιταλιαν, πλȣτȣ τε, και δυναμεως ενεκα, και των αλλων αγαθων, γην τε κατεχȣσα της Καμπανων πεδιαδος την πολυκαρποτατην, και λιμενων κρατȣσα των περι Μισενον επικαιροτατων, quae ſic ab ejus interprete vertuntur: *ſexageſima & quarta Olympiade Archonte Athenis Miltiade, Cumas, Graecam urbem in Opicis ab Eretrienſibus, & Chalcidenſibus conditam Etruſci, qui Ionium ſinum habitabant, inde a Gallis temporis progreſſu pulſi, & una cum illis Umbri, & Daunii, & multi alii barbari evertere ſunt conati, cum nullam aliam iuſtam odii cauſam, quam ipſam urbis felicitatem afferre poſſent. Cumae enim illis temporibus tota Italia celebres erant ob divitias, & potentiam, & alia bona, quod totius Campani agri fertiliſſimam partem poſſiderent, & opportuniſſimos circa Miſenum portus haberent*. Ex his autem Dionyſii verbis duo prono veluti alveo fluunt, I nimirum tunc temporis Etruſcos, excepto uno agro Cumano, Campaniam, qua late patebat, tenuiſſe: II Cumanos numquam ne tentaſſe quidem ab antiqua ditione Etruſcos deturbare, & ſingillatim Pompeios, & Herculaneum ad ipſos numquam pertinuiſſe. Namque etſi, uti in editis proſtant, Dionyſii verba intacta relinquamus, facile tamen inde coniicere licet, Etruſcos illos a Transpadanis regionibus pulſos non alia de cauſſa huc permeaſſe, quam quia ibi congeneres ſui dominabantur; ideoque non odii auctores fuiſſe, ſed in alienigenas Cumanos ſedem quaerendi ſtudio arma moviſſe finitimorum Tuſcorum manu adiutos, quibus utique floridae Cumanorum res invidiam creaverant. Id vero diſertiſſimis verbis Dionyſium protuliſſe perſuaſum nobis eſt. Conruptum enim eius textum eſſe, unde aliquid exciderit, inficiari nequit. Quid enim ſibi volunt verba in narrationis initio illa Κυμην ελληνιδα πολιν.. Τυρρηνων δε οἱ περι τον Ιονιον,.., επεχειρησαν ανελειν h.e. *Cumas Graecam urbem, Tyrrheni autem evertere adgreſſi ſunt?* Illa ſane particula δε coniunctiva, quam, cum reddere interpretes nequirent, neglexerunt, ſatis aperte clamat, aliud in textu deeſſe, cui adiungendum ſit illud Τυρρηνων δε. Lege igitur per me Κυμην πολιν οἱ Καμπανοι, Τυρρηνων δε κ.τ.λ. *Cumas Campani, & Tyrrheni, qui a Gallis pulſi fuerant, evertere adgreſſi ſunt*. Campanos enim reſpiciunt verba illa: *cum nullam iuſtam odii cauſſam proferre poſſent, praeter urbis felicitatem*. Quippe finitimis, non exteris tum primum adventantibus iuſtam aliquam odii cauſſam praetendere oportebat, eoſque ipſos invidia Cumanarum opum adcenderat. Atqui, ſi per Dionyſium nullam iuſtam odii cauſam in Cumanos obtendere poterant, numquam profecto finitimos ipſi laceſſiverant, multoque minus eorum ditionis urbes ſubegerant. Quomodo ergo cum Peregrinio dicemus Orientem verſus Pompeios uſque imperium protendiſſe? Sed quid opus eſt coniecturis? Quae tandem eorum potentia per Dionyſium erat? *Campani agri fertiliſſimam partem poſſidebant, & opportuniſſimos circa Miſenum portus habebant*. Quorum verborum etſi prima indefinita ſint, ut quota fuerit ea pars, in dubio relinquant; altera tamen ſic definiunt, ut quisque inferre valeat, nihil minus quam Herculaneum, & Pompeios in Cumanorum ditione fuiſſe. Si enim portus tantum circa Miſenum opportuniſſimos habebant, non totam fere Campaniae oram, non perquam opportunos Pompeiorum, & Herculanei portus in ſua ditione cenſebant. Ecquis enim Pompeios circa Miſenum poſitos dixerit? Neque cavilleris id dici propterea, quia continenti tractu portus ii Miſenum ſequebantur. Num Neapolitanum portum etiam, qui eo ſenſu circa Miſenum foret, Cumanorum iuris erat? Peregrinius ipſe *Diſc. II.* vix Puteolanum portum Cumanorum fuiſſe oſtendit. Si excedas igitur a por-

portubus Puteolano, Baiano, Miſenate, qui adpoſite ſatis circa Miſenum fuiſſe dicuntur ab Hiſtorico, non alios utique portus Cumani poſſederunt; iiſque terminis eorum potentia coërcebatur.

XI. Nullus igitur Cumanis locus.

Id ipſum Strabo tribus expreſſit verbis, cum ait: προτερον μεν ευτυχει, *principio quidem floruit*, δευτερον δε οἱ Καμπανοι κυριως καταστατες της πολεως ὑβρισαν πολλα, *poſtea cum Campani urbe potiti eſſent, multis contumeliis adfecerunt*. Id enim ſatis erat, ut noſſemus eam aliquando opibus ex portuum opportunitate abundaſſe; neque ab aliis, quam a Campanis, h. e. finitimis Etruſcis (9) eius felicitati invidentibus fuiſſe domitam. Ecquis vero inde coniiceret adeo invaluiſſe, ut etiam in finitimas urbes pulſis antiquis dominis dominationem extenderet? Atqui Strabonem non latebat, fuiſſe, qui putarent, Cumanos Oſcorum regionibus increviſſe. Si ergo ſiluit, eorum opinionem parvi feciſſe patet, ut ſuperius conieceramus. Pro certo igitur habendum eſt, eas urbes a Phoenicio primum duce fundatas (quem Herculem Graecis adpellare placuit) Oſcos, h. e. antiquiſſimos Campaniae cultores (qui fortaſſe non alii, quam Phoeniciae illius manus progenies) principio tenuiſſe: hos deinde a Pelasgis pulſos, qui ante Troiam captam, & ante V. C. heic floruere, quique poſtea cum advenientibus indidem ex Oriente Tyrrhenis congeneribus ſuis immixti *Pelasgi Tyrrheni* dicti ſunt, nullo interim Cumanis illuc patente aditu.

XII. Samnitibus deinde ceſſerunt.

Poſt illa vero, eas in Samnitium ditionem veniſſe docuit Strabo: id quod communi aliarum Campaniae urbium fato eveniſſe neceſſe fuit. Campani enim Etruſci, aeque ac Circumpadani, luxu & mollitie fracti Samnitium robore e tota Campania depulſi fuere, ut idem Strabo *lib. V p.*242 teſtatur: δια την τρυφην εις μαλακιαν τραπομενους, καθαπερ της περι του Παδου χωρας εξεστησαν, οὑτω και ταυτης παραχωρησαι Σαμνιταις, τουτους δ' ὑπο των Ρωμαιων εκπεσειν, *cum per luxuriam ad mollitiem ſe transdidiſſent, ſicuti e regione ad Padum pulſi fuerunt, ita Samnitibus Campania ceſſiſſe, quos Romani poſtremo inde profligaverint*. Sed quo id potiſſimum tempore factum fuerit, reticuit Geographus. Videamus igitur, an ex aliis ſcriptoribus expiſcari liceat.

XIII. Quo id tempore evenerit.

Diodorus Siculus *lib. XII* cum de Conſulatu T. Quintii, & A. Cornelii Coſſi egiſſet (fuerunt hi Tribuni militares anno V. C. 328) ſubdit: *Per idem tempus in Italia Campani magno exercitu contra Cumas ducto, Cumanos, pugna conſerta, fundunt; mox ad obſidendas Cumas ſe comparantes crebris expugnationibus adorti, tandem per vim potiuntur*. Tempus vero a Diodoro laxius indicatum, Livius definit, cum de Tribunatu militari L. Quintii Cincinnati, Sext. Turii Medullini, M. Manlii, & A. Sempronii Atratini (h.e. anno V. C. 333) agens, ait: *eodem anno a Campanis Cumae, quam Graeci Urbem tenebant, capiuntur*. Hi autem *Campani*, ut monuimus, per ea tempora Etruſci erant, qui Campaniam obtinebant; vix enim, aut ne vix quidem Samnites in eam pedem intulerant. Livius enim ipſe *lib. IV* narrat ſub Conſulatu C. Sempronii Atratini, & Q. Fabii Vitulani h.e. anno V. C. 330 primum Samnites ab Etruſcis Capuae incolis in ſocietatem admiſſos: *Peregrina res, ſed memoria digna traditur eo anno facta. Volturnum Etruſcam Urbem, quae nunc Capua eſt, ab Samnitibus captam, Capuamque ab duce eorum Capye, vel quod propius eſt, a campeſtri agro adpellatam. Cepere autem prius bello fatigatis Etruſcis in ſocietatem urbis agrorumque adcepti, deinde feſto die graves ſomno, epuliſque incolas veteres novi coloni nocturna caede adorti*. Quod ſi quis eum Peregrinio, aliisque opponat Livium hac in re falſum fuiſſe, quippe, quod Nolae adciderat, Capuae factum narraverit, non intercedimus. Semper enim e conſpirantibus tribus hiſce locupletiſſimis teſtibus id conſtabit, ad uſque annum V. C. 330 Etruſcos & floruiſſe, & fere totam Campaniam obtinuiſſe, excepto tantum Neapolitano, & Cumano agro, quo etiam paullo poſt potiti ſunt: exhinc vero paullatim a Samnitibus domitos ab eo imperio excidiſſe, & in horum ditionem urbes Campaniae fere omnes veniſſe. Quo referamus oportet Strabonis verba *loc. cit.* Σαμνιται προτερον μεν και μεχρι της περι Αρδεαν εξοδιας ποιουμενοι, μετα δε ταυτα αυτην την Καμπανιαν πορθουντες πολλην εκεκτηντο δυναμιν, *Samnitae factis primum ad Ardeam uſque excurſionibus, deinde hanc ipſam Campaniam vaſtan-*

(9) *Campanos* ea aetate non alios fuiſſe, quam Etruſcos docet Diodorus, qui *lib. II* narrat an. V. C. 274 coſſ. Ceſone Fabio, & T. Virginio bellum Cumanos inter, & Tyrrhenos geſtum, ex quo iterum victores Cumani emerſerunt: quod bellum (niſi idem, ac illud ſit a Dionyſio relatum, licet de tempore differant) alterum profecto fuit, ab illo, quod ann. 229 inceptaverant; ſiquidem ab armis Tuſci non deſtitere, donec Cumas expugnarent circa an. 328, ut idem Siculus refert, *lib. XII*, ubi eos *Campanos* adpellat.

ſtantes ad multam potentiam evecti ſunt. Cum ſemel igitur circa annum 330 Samnites in Campaniam pedem intulerint, ſenſim eam fere totam domuerunt ad uſque annum 412 Coſſ. M. Valerio Corvo, & A. Cornelio Coſſano, quo tempore primum cum Romanis manus, Campanorum cauſa, conſeruerunt; *eo enim anno*, ait Livius *lib. VII*, *adverſus Samnites gentem opibus armisque validam mota arma*. Exinde enim, cum tantum illis belli pondus a Romanis incubuerit, quod per centum ferme annos perduravit, donec vicies quater triumphati, & deleti penitus fuere, credibile non eſt ſuam amplius ditionem prolataſſe. Igitur paullo poſt annum U.C. 330, capta Nola (10), & Acerra, nihil iis antiquius eſſe potuit, quam Pompeios capere, quorum emporio ambae urbes ſubſtentabantur, cui facile adcedere debuit parva Herculaneum: qua in re libenter eruditiſſimi Peregrinii rationibus adquieſcimus.

XIV. Flori mens explicatur. Hinc facile Flori mentem adſequeris, qui *cap. XVI* de bello Samnitico verba faciens, quod Campanorum gratia Romani ſuſceperant, poſt multas Campaniae laudes, plures enumerat maritimas eius urbes, quas inter Pompeios, & Herculaneum, quarum omnium caput olim fuerat Capua; deinde ſic concludit: *pro hac urbe, iis regionibus Pop. Rom. Samnitas invaſit*. Non enim, quod Peregrinius acriter obiurgat, id perſuaſum Floro fuit, omnes eas urbes, quas commemorat, praeſertim vero Herculaneum, & Pompeios, tunc temporis in Campanorum ditione fuiſſe, quaſi putaverit eas omnes, deditis Campanis, ſtatim in Romanorum poteſtatem venire debuiſſe; ſed id tantum innuere voluit, Romanos tanta, & tam pulchra Samnitium ditione permotos, libentiſſime eam occaſionem adripuiſſe, quae ſibi a Campanis oblata eſt, movendi in eos arma, futurum ſubinde ſperantes id, quod re vera adcidit, ut debellatis olim Samnitibus tota Campania potirentur. Florus igitur noſtras rationes minime obturbat; imo ab eo illud ipſum diſcere licet, ante coeptum Samniticum bellum noſtras urbes Samniticas fuiſſe, ab iiſque belli iure victores Romanos paullo poſt abſtuliſſe.

XV. Samnitica monumenta in effoſſis urbibus inventa. Verum noſtras urbes Samnitici olim iuris fuiſſe, etſi veterum teſtimonia deeſſent, perſuaderent indubia Samnitica, quae in utraque urbe monumenta, effodiendo invenimus. Herculanei enim litterata menſa illa marmorea, de qua Venutus, Paſſerius, Gorius, Remondinius, & nuperrime Lanzius, aliique verba fecerunt, inventa fuit: quae cum Oſcam, & preſſius Samniticam inſcriptionem exhibeat, procul dubio Samnitici imperii reliquias in ea urbe nobis indigitat. Id eruitur ex litterarum forma N W Я ⊦ T, quam Oſci & Samnitici peculii propriam eſſe cum eruditis fateri debes. Habes autem graphice delineatam eam menſam *Tab. II* cum exactiſſima duarum inſcriptionum forma, in quibus deſcribendis laudati auctores peccarunt. Scriptus is lapis, ut opportune Lanzius Feſti auctoritate fultus monet, ſacra menſa *erat, ubi rem divinam facerent*; quod diſcere eſt ex ipſo canaliculo, qui ad effundendum victimarum ſanguinem in ſiniſtro eius angulo, quem hiantem adpoſite cernis, habetur. Pompeiis vero, prout eruta eſt, proſtat Oſca epigraphe in pariete rubro colore picta. Deſecari autem non potuit, quin murus deiiceretur (non enim tectorio opere paries inducitur, ſed ex ſolido lapide, quem dicunt *travertino*, affabre exſtructus eſt); protegendam propterea, qua potuit, ne ſub dio maneret, & pluvio imbre penitus deleretur, curavimus: ſed aëris, ſoliſque inclementia quomodo protegas, ne in dies evaneſcat? Murum ipſum *Tab. III* expreſſum habes cum epigraphis duabus, altera Samnitica ſive Oſca; altera Latinis ſiglis concepta, quae nunc noſtra minime intereſt. Ea autem vivo adhuc colore rubebat, cum eruta fuit: quod argumento eſt, non admodum longe ab eius urbis excidio fuiſſe propoſitam; adeoque in ea urbe hactenus vernaculam Oſcam, ſive Samniticam linguam cum ſuis characteribus ſuperfuiſſe; ſiquidem non eam antiquiſſimam Opicorum linguam, & characteres dixeris.

XVI. Variae Herculanenſis epigraphes interpretationes. Quid autem de earum ſcriptionum ſententia reputem, paucis expediam; ſed prius quid docti alii ſenſerint, tene. Paſſerius in media Herculanenſi menſa cum optime legiſſet: *HERENTATEIS SUM*, vertit: *Junonalis ſum*, ab *Hera* ſcilicet, quae apud Graecos eſt *Juno*, nomen detorquens: cetera, quae in menſae labio ſunt, cum non recte ubique legiſſet (11), vertit: *L. Slabius, L. Auchilius Mediaſtutici Junonali Praefecti proferunt*. Mazochius *in Addit. ad Voſs. Etym. in voce Tuticus*, cum ſcalptoris de-

(10) Quae utique inter primas Samnitibus manus dedit; ſi de Nola adcipias, quod de Capua Livius ſcribit.

(11) Paſſerii lectio eſt: L. SLABIIS. L. AVCHIL. MERRISS. TVCTIKS. HERENTATE. PRVKINAI . . . PRVFFER. Habes in *Vol. I Symbol. Gorii Florent.* cum menſae ſchemate, ſed non fideli manu expreſſo.

ſectu verum abaci ſchema producere non potuerit, illud retulit ex exemplo, quod feſtinans quis exſcripſerat. Itaque legit: L. SLABII. LAVKIL. MERRIX. TVFTIKS. HEDENTATEIS. RVKINAI. PRVPHPHER. Fatetur tamen *marmoris ſcalpturam* ante vocem RVKINAI *corruptam vetuſtate*; etſi diligentius intuenti ibi marmor ſub artificis coelo ita diffiſſum adparet, ut quadratarius interſtitium unius litterae vacuum linquere coactus fuerit, aliaſque non tam nitide exſculpere quiverit. Vertit ergo *Lucius. Stabius. Laukil. Meddix. Tuticus. Menſam. Rukinae. poſuit*. Rukinam autem idem, ac *Runcinam* Deam ſatorum runcinationi praeſidentem putavit. Illud vero lemma in abaci medio interpretatur: *Abaci dedicatio*. Multiplicem Orientalem eruditionem, qua ſuam tuetur interpretationem, videſis *l. c.* Nobis ſane, ut, quod eſt, libere fateamur, nimis longe petita ea omnia videntur; praeſertim cum plura falſae lectioni innitantur. Lanzius porro *Tom. II pag. 608*, licet non admodum Paſſerii interpretationem improbet, tamen quaſi haeſitans illud *herentateis ſum* vertere mallet, *Sacerdotis* vel *Sacerdotalis ſum*, nempe ab ἱερος *ſacer* detrahens: infra vero illud, quod ex aliorum relatu legerat, *herentate procinai*, putat verti poſſe *ſacerdote Procinia* ſive *Procinio*: & in altero ſui operis indiculo, qui Oſcarum vocum eſt, novam coniecturam protulit: προκινκι *ſi è interpetrato per nome proprio, e precede un vuoto, che baſta al prenome: mi ſi permetta però di dubitare, che quel dono ſia fatto* τῳ πρυτανκιῳ. Re tamen vera nos, qui marmor ſedulo inſpeximus, ad eiuſque fidem typum exactiſſimum dedimus, neque ſpatium ad praenomen recipiendum invenimus (etenim ante eam vocem interſtitiolum quidem eſt, ſed quod nullum litterae veſtigium exhibet, ut tute vides), neque illud *prucinai*, nec *prytaneo*, nec *rucinai* uſquam adparuit.

XVII. Noſtra lectio & interpretatio.

Veriſſima autem lectio eſt: L. SLABES (12). L. AVQIL. MEDDISS. (13) TVHTIKS. HE-

(12) Geminum II pro E valere eruditi iampridem obſervarunt non modo apud Etruſcos, & Oſcos, ſed & apud Latinos antiquiores. Nos modo addimus, eamdem litterae figuram apud Latinos ad ſera uſque tempora perduraſſe, ut *Parte III*, cum de veterum orthographia differemus, locupletiſſime demonſtrabimus.

(13) Elementum R Latino D reſpondere in ambobus hiſce monumentis pro certo habemus, ideoque legendum MEDDISS, non MERRISS, ut in altero AMVIANVD non AMVIANVR; etſi contra ſenſerit Cl. Lanzius, qui utrumque elementum ᗡ & Я pro R adcipiendum eſſe duxit. Principio enim ecquis inducere in animum poteſt, barbaros illos, inopeſque linguae populos, quibus litterae D ſonus eſſet ignotus, pro una canina exprimenda duplici elemento abundaſſe ab antiquiſſimo uſque aevo, ut patet e marmore Nolae in Viventiorum pomario eruto anno 1792, quod magnam antiquitatem redolet; atque adeo in una breviſſima epigraphe exaranda, quin & in eadem voce huiuſce unius elementi divitias oſtentaſſe, ut videre eſt in vocibus PRVPPHED, & AADIRES? Quid vero quod conſtantes eos in eiuſdem vocis ſcriptura animadvertimus? HERENTATE bis in Herculanenſi menſa cum eodem elemento ᗡ inſculpta viſitur: contra MERRIS cum duplici elemento Я ſcribitur, aeque ac in Nolano lapide, quem vide apud eumdem Lanzium *T. II p. 609*. Certa igitur ratione, ni fallor, non arbitrio ſic feciſſe videntur. Praeterea ſi Oſci, cuius fundi erat illa vox MERRIS, teſte Feſto (*Meddix apud Oſcos nomen magiſtratus eſt*) cum canina exprimebant, cur Ennius, cui cor praeter Graecas, Latinaſque litteras, Oſce ſapiebat, in Latinum tranſtulit MEDDIX? Cur Livius, aliique Latini hunc ipſum Campanorum magiſtratum dixere *Meddixtuticum*, vel ut alii legunt *Mediaſtuticum*, & non potius ex naturalium ore *Merrixtuticum*? Atqui Volſci, qui Latinis litterarum formis utebantur, fatente eodem Lanzio, MEDIX ſcribebant: id quod exploratiſſimum habemus non modo ex aenea lamina Veliterna apud Lanzium *pag. 616*, ſed & ex alia lamina quantivis pretii, quae quarto abhinc anno in Lucaniae pago, cui nomen *Oppidum*, inventa eſt, & munificentiſſimus Rex noſter hujuſmodi monumentorum ſagaciſſimus aeſtimator quadringentis aureis ab inventore redemtam in Herculanenſi gazophilacio adſervat. Utraque enim eius facies inſculpta eſt, altera archaica Latina lingua legem de iureiurando a novis magiſtratibus intra certos dies praeſtando exhibet; altera vero Latinis item litteris, quae a Veliternis non ſunt abſimiles, ſed Volſco idiomate concepta eſt: utriuſque autem ſchema exhibemus *Tab. IV*, & *V*, ut interpetrum ingenia exerceantur. In hac autem quinquies vox MEDDIS, & MEDDIX, bis vero MEDDIXVD, ſemel MEDICIM legitur; ita ut dubitari nequeat, quin cum D ea vox conſtanter ſcripta, & pronunciata fuerit. Hiſce igitur argumentis fractus elementum Я in Oſcis & Samniticis monumentis pro D Latinorum eſſe adcipiendum, eiuſque ſonum populis illis minime fuiſſe ignotum ſuſpicor. In eam autem ſuſpicionem κριτικωτατος Mazochius iam venerat, adeoque in ſuis *Voſſiano Etymologico Additamentis* in voce *Tuticus* Oſcam Herculanenſis abaci epigraphen interpretans ſic ſcripſit: *Illud vero praecipuum, quod cum in Tyrrhenicis ceteris monumentis D pro Latino R adcipiatur, contra in topho Campano, inque Herculanenſi menſa duo ſint elementi canini ſimulacra, tum D, tum etiam R Latinum, ſed inverſum: ut facile ſuſpicer, D quidem non idem, ac R fuiſſe (ut adhuc aliis perſuaſum), ſed eſſe Latinum D blaeſum: ſicuti & R Latinum inverſum R non caninum, ſed molle ac blaeſum exprimere*. Ego vero, pace tanti Viri, contra ſenſerim, & licet concedam lenem blaeſamque caninae litterae pronunciationem adeo Oſcis placuiſſe, ut ſaepe R pro D commutarent; non ſecus ac Neapolitana plebecula R pro D uſurpat, adeoque pro *Madonna* pronunciant *Maronna*; tamen crediderim figuram R inverſam Latinorum D apud eos reſpondiſſe. Et proinde in hac epigraphe

HERENTATEN . HERVKINAI . PRVPPHED . Quare cum aperte ibi legatur *herentaten Herucinai*, cumque, ut optime idem Lanzius, & Mazochius viderunt, dandi caſus in ea ſententia requiratur, ſcilicet cui donum oblatum fuerit; & manifeſtus in *Herentaten* adcuſandi caſus adpareat, ſic vertendum putamus: *L. Slabes* (14), *L. Auqil Meddixtutici Sacram menſam Erycinae proferunt. Erycinam* Venerem dictam eſſe quis ignorat? An vero eodem adgnomine ipſam Divam Oſci, & Samnites ſalutaverint; vel cur Veneri Erycinae, quae ab Eryce Siciliae monte, ubi colebatur, (ſi vera ſunt, quae adcepimus) nomen adepta eſt, donarium Herculanenſes obtulerint, videant otioſiores. Nec te moretur adſpiratio, quae *Herucinai* praefixa viſitur, contra quam vulgo *Erycinam* ſine ſpiritu ſcribunt. Etenim, praeter quam quod mirifice in adſpirandis vocibus antiquorum monumenta variant, ecquis negare auſit Oſcos eam vocem adſpiraſſe, quam ſine ſpiritu Graeci, & Latini efferrebant? Sed ſi adhuc exemplum quaeris, en tibi laterculum, quod in Farneſiano Regis noſtri Muſeo adſervatur, in quo habetur: VENERVS . HERVC . h. e. *Veneris Erucinae* (15). Cum igitur huiuſce epigraphes tota ſyntaxis, & ſententia conſtet: nempe propria duo nomina in recto caſu *L. Labeo*, & *L. Aquilius*, qui *Meddixtutici* munere ornati dicuntur; tum verbum *proferunt*, quod eos donarium obtuliſſe notat; tum dandi caſus *Erycinae*, unde cui numini oblatum fuerit, pateat; quid remanet interpretandum, niſi quartus ille caſus *Herentaten*? Is autem meo iudicio facillimus intellectu eſt. Atque utinam in plura incideremus huiuſmodi monumenta, e quibus certam Oſcarum vocum intelligentiam hauriremus! Quid enim ſit *Herentateis* ſub oculos habemus, ſcilicet ſacram illam menſam donario Erycinae oblatam: eam igitur rem ſic Oſcos adpellaſſe certo novimus. Quid autem refert, nominis etymon divinando inveſtigare, quando certam eius ſignificationem tenemus? Quod ſi quis hariolationes amet, hanc noſtram coniecturam expendat. *Herentateis* fortaſſe dictum Oſce, quaſi *Ferentatis* a *ferendo*, quod verbum *fero* apud Oſcos in uſu fuiſſe praeter alia monumenta haec ipſa epigraphe docet: itaque reſponderet Latinorum *ferculo*, vel *feretro*, ubi ſcilicet Diis fercula ſive dapes inferrentur. Et quidem Cl. Lanzius *Tom. II pag. 682* obſervat in Tabulis Eugubinis SVFERAKLV eſſe parvum *ferculum*, quaſi *ſufferculum* duobus vaſibus ſubſtinendis; aliud vero maius tribus lancibus recipiendis idoneum dici FERETRV. Eccur idem ſacrum ferculum Oſce FERENTATIS, ſive HERENTATEIS dici non potuit? Quis Oſcas deſinentias in numerato habeat? Quae ſi ita ſunt, nemo abnegaverit, illud *herentateis ſum*, quod in tabulae medio legitur, non aliud ſibi velle, quam *ſacra menſa ſum*.

XVIII. Pompeianae epigraphe legitur, & interpretatur. Quod vero ad alteram Pompeiani parietis epigraphen adtinet, ea procul dubio programma eſt ad aliorum inſtar, quae in illius urbis aedibus adpicta viſuntur, de quibus infra fuſius agemus. Sed illius ſententiam ecquis certo adſequi valeat? Nos tanti fortaſſe non ſumus. Nutantem tamen coniecturam doctis viris proponere non dubitabimus. Itaque ſic legimus: EKSVK . AMVIANVD . EITVNS . ANTER . TIVRRI . XII . INI . HEI (16) . SARINV . PVP . PHAAMAT . MR . AADIRES . V. Interpretamur autem: EXHINC (17) VIATOR (18) IENS

graphe legendum PRVPPHED, & in Pompeiana AMVIANVD; non ſecus ac in Volſca Oppidana tabula quamplurimae voces ita cadunt: *preivatud*, *actud*, *licitud*, *contrud*, *amnud* pro *annus*, & *dolud malud* pro *dolus malus*; nam alibi eſt *dolom malom* pro *dolum malum* in accuſandi caſu. Nec aliter veteres Latini dixerunt: cuiuſmodi deſinentia poſtea manſit in *iſtud*, *illud*, *aliud*. Itaque in numis, non utique legerem *Beneventor*, *Tianur*, *Larinor*, ſed *Beneventod*, *Tianud*, *Larinod*; illud enim R finale, quod conſtans eſt, pro D adcipiendum videtur; ut ſit *Beneventum*, *Tianum*, *Larinum* (ſicuti exſtat in alio numo apud *Eck.*) non vero *Larinorum*; ſecus dicendum eſſet *Beneventorum*, *Tianorum* repugnante horum nominum analogia. Haec autem obiter dicta ſunto; nec enim huiuſmodi pronunciatione interpetratio noſtra fulcitur.

(14) Haec nomina ſi Latine emollias, erunt *L. Labeo*, & *L. Aquilius*.

(15) Conſule eruditiſſimum Marinium in locupletiſſimo opere *de Fratrum Arvalium monumentis pag.* 418.

(16) Litteram ℑ apud Oſcos modo pro V; modo pro adſpiratione H ſumi inficiari non poteſt ex innumeris exemplis, quae Paſſerius, & Lanzius protulerunt: eamque ipſiſſimam eſſe, ac Hebraeum כ haud aegre mihi perſuaſerim; etſi Reinoldus ab Hebraico ו *vau* derivet. Itaque mirum non fiet, ſi eam pro V conſono reddidimus in voce AMVIANVD, heic vero pro ſpiritu ſumſimus.

(17) EXHINC, ſive *ex hoc loco* reddi poſſe Oſcam EKSVK confidentiſſime pronunciamus. EKS enim nihil ab *ex* Latinorum differre quiſque videt. Quamplurimas vero horum populorum propoſitiones ſimillimas Latinis eſſe Lanzius abunde docuit. Quare idem ſagaciſſimus auctor in ſaxo Nolano, ubi legitur EKKVMA reddit EX CVMA. Non mirum autem, ſi euphoniae gratia Graecorum more ſcripſerint EKS ſequente vocali. VK vero pro *hoc* ſumendum nullus dubito. In Volſca Oppidana tabula, quam commemoravimus, habetur EXAC, EXEIC, EXAIS.

IENS (19) (h. e. ſi eas) ANTE (20) TVRRI (21) XII (22) INIBI (23) SA-RINVS (24) PVBLII (25) CAVPONA-TVR (26) VT (27) ADIRES (28) VALE

EXAIS. In Etruſca autem apud Lanzium VK-RE, quod ipſe optime reddit *hoc re*, ſive *hoc rei*; & in epigraphe Cornetana apud eundem AMCE *hanc*.

(18) VIATOR appendi poſſe τὸ AMVIANVD rati ſumus. Compoſitam enim vocem ex AM, *circum*, & VIANVD, *viator*, h.e. *circumiens* ducimus. Quippe norunt omnes AM in Latinorum compoſitione pro *circum* ſumi ex Graecorum ἀμ-φὶ, ſive malis ex Oſcorum AMPH, quod legitur in Nolano ſaxo: ita in *Tab. Eugub. ambretus* eſt *circuitus*. V. Lanzium. VIANVD vero, a Latino *viator* parum ſane aberrans, ex FIA factum adparet; ſiquidem ea vox Oſcis non defuit, teſte eodem ſaxo ubi habetur *v.* 7. FIAM.

(19) EITVNS non aliunde, quam a verbo *eo* derivavimus, ut ſit participium pro *iens*. Eo enim verbo non indiguiſſe Oſcos arguimus ex voce INVD PATENS, quae legitur in Nolano cippo *v.* 25 pro *iter patens*, ut Lanzius vidit. Etenim, uti ex verbo *ire* Latini traxerunt *itus*, & *iter*, ſic Oſca ruſticitas fecit INVD eodem pacto, ac a *Via Vianud*. In noſtra tabula Oppidana habetur HAFIEAT, quod poſitum videtur pro *adeat*. Deſinentiam vero NS participalem Oſcis aeque, ac Latinis eſſe, ſatis oſtendit ea vox PATENS: in Volſca etiam tabula plures ſimiliter cadentes voces decurrunt, ut v.8. DEIVATVNS, DEICANS, *v* 18. BANTINS.

(20) ANTER pro *ante* aperte legitur in eodem laudato ſaxo Nolano *v.* 28.

(21) TIVRRI pro *turri* adcepimus ſola adfinitate ducti. *Turris* vero pro aede excelſa heic poſitum arbitramur, ut apud Horatium *regum turres*, h. e., *palatia*. Hinc huius vocis etymon Voſſianum a Chaldaeo טרדא, *aedes*, vel potius Mazochianum ad Hebraeo טור *Tur*, *arx*, *palatium* minime improbandum cenſemus. Hoc igitur programmate ex noſtra ſententia monebatur Viator, *Turri*, ſive *Aede* duodecima, quae ex eo loco, ubi adpicta epigraphe, progrediendo numeranda erat (non enim numeris ſignatas domos invenimus), Cauponam eſſe quaerendam.

(22) Numerales notas apud Etruſcos, & Umbros eaſdem, ac Latinorum eſſe obſervavit Lanzius. Idem nunc de Oſcis noſtra epigraphe docet: idemque Volſca tabula apud nos confirmat, ubi exſtant notae XXX, & XX.

(23) INI pro *in* ſumendum, nemo abnuet. In ſaepius citato ſaxo Nolano bis legitur INIM, ſed *v.* 29 aperte adparet praepoſitam accuſativo eſſe: habetur enim INIM NVFLANAM, *in Nolanam*. Quare arguimus Oſcos dixiſſe *inim*, cum accuſativo praeponerent, *ini* vero, cum ablativo, opportune per variam deſinentiam varia regimina diſtinguentes. In noſtra Oppidana tabula pluries occurrit IN Latinorum more. Praeterea HEI pro *eo* (ſup. *loco*) ab IS derivare nullus dubito. Siquidem in Nolano cippo *v.* 31 eſt EAI, & in Eugubinis tabulis legitur EAM, EO, & EVXE pro *eoſce*, h. e. *eos*. In iiſdem EM poſitum pro *cum* Lanzius putat. Adſpirationem non moramur. Quare INI HEI reddidimus *inibi*.

(24) SARINV proprium nomen eſſe prima fronte adparet. Huiuſmodi deſinentia in V familiarem illis populis fuiſſe ex Lanzio abunde diſces. Viſitur etiam in ſaxo Nolano; ſed neſcio, utrum poſita ibi ſit in recto caſu.

(25) PVP detruncatam vocem eſſe fortaſſe indicat punctum in gremio τοῦ 8 infixum; niſi mavis per illud adſpiratae vim obtundi, ita ut pro *ph* vel *bh* reddat P, vel B, non ſecus ac lene Hebraeorum daghesc, qui adſpiratas reddit obtuſas. Atque huiuſmodi fortaſſe punctum deſideratur, vel non animadverſum eſt in voce SA-8INIM, quam legendam *Sabinim* Maffeius duxit in Samnitico numo, contradicente Lanzio, quem vide *T. I p.* 208. Decurtata autem haec vox *Pub* vel *Pup* pro *Publii* vel *Puplii* Latinorum more poſita eſſe adparet. Samnites enim in ſuis nominibus a Romanis parum diverſos abiiſſe teſtatiſſimum eſt. Quid vero, quod *Publii* etiam apud Etruſcos inveniuntur? Vide apud Lanzium *Tom. II p.* 382 nomina PVPLEIA, & PVPLECE. Oriuntur autem recte haec nomina ex POPLE, *populus*, qui paſſim cum ſuis obliquis, & derivatis legitur in Tabulis Eugubinis, & alibi etiam PVPLV. Quare fatendum cum Mazochio in *Tyrrhenicis*, hanc vocem *ab Etruria in Latium manaſſe*. *Poplum* dixiſſe etiam primaevos Latinos, unde *Poplicolae*, tritum eſt. Sic in averſa tabula Oppidana, quae, ut diximus, Latina eſt, legitur *Poplice* pro *Publice*, & *in Poplico*. Ergo SARINV PVP erit *Sarinus Puplii*, h.e. *Publii* filius.

(26) PHAAMAT haec vox negotium faceſſit. Tertiam verbi perſonam eſſe ad Latinorum inſtar deſinentia ſatis oſtendit, quae paſſim in aliis huiuſmodi monumentis occurrit. Sed quidnam valuit apud Oſcos verbum *phaamare*? heic opus, heic labor eſt. Mihi non aliud ſuccurrit, quam derivatio a voce *Phamel*, quam privi Oſcorum peculii fuiſſe Feſtus in *Famuli* teſtatus eſt: *Famuli origo ab Oſcis dependet, apud quos ſervus FAMEL nominabatur: unde &* Familia *vocata*. Ex *Famel* vero derivari poſſe verbum *famare* (duplex enim A morari quemquam non debet, qua de re vide Lanzium *Tom.I.*) nemo fortaſſe iverit inficias. Quid autem ſibi volet, quam *ſervire*, *miniſtrare*? Eccur non etiam coenam adparare? Opportuniſſime Voſſius in V. *Familia*: *Familia a Famel, quod Oſcum eſt a Fame, quaſi famis miniſter*. Quare mihi viſum eſt, non aliam artem Sarinum iſtum profeſſum eſſe, de quo monitos viatores volebat, quam Cauponariam. Igitur proſcriptione illa monſtrabat, ubi ſuum diverſorium quaerere advenae deberent.

(27) MR. Heic enim vero mihi aqua haeſit, cum illa duo elementa conſona MR nullum ſonum reddere valeant. Fortaſſe vocalis ſupplenda deeſt: fortaſſe etiam vel ſcriptor erravit, vel tempus ita detrivit, ut vera lectio non adpareat. Ego vero potius ſiglam duxerim; animadvertit enim Lanzius *P. I p.* 220 litteram M alicubi nexum eſſe, & ſumi pro NI, vel MV; itaque legerem NIR, vel MVR. Sed ne hoc quidem pacto tenebrae diſparent. Non enim praeſtare auſim *mur* apud Oſcos valere *ut*. Reddidi igitur VT non alia de cauſa, quam quia inſequens verbum *adires* huius particulae fulcro indigere videtur. Alii fortaſſe ſagaciores aliquid melius ex ea ſigla extundent, & cum eruditis communicabunt.

(28) AADIRES ſic lectum nullam difficultatem patitur, & textui adprime quadrare quiſque videt. Nemo enim puto ſoloeciſmi Oſcum Cauponem accuſabit, quod pro praeſenti *adeas* poſuerit imperfectum *adires*. Vidimus verbum *ire* Oſcis non fuiſſe ignotum. Praepoſitionem vero *ad* a veteribus hiſce populis, praeſertim in verborum compoſitione uſurpatam docet Lanzius *T.I p.*393, & alibi; etſi putet pronunciatam fuiſſe *ar*, ut in voce *arfertur* pro *adfertur*. Nos vero, qui elemen-

tum

LE (29). Si placet, tene; neque Oſcum cauponantem de ſyntaxeos anacolutho adcuſes. Si vero quaeris, quo tibicine iſta interpretatio fulciatur, vide inferius in ſubiectis adnotationibus. Quomodocumque tamen de ea ſentias, illud utique extra dubitationis aleam erit, Samniticae dominationis veſtigia in vernacula popelli lingua (30) ad ultima Pompeiorum tempora perduraſſe.

XIX. Alia Samnitica epigraphe nuperrime effoſſa.

Haec cum ſcripſiſſem, typographicis formis incluſa iam iam praelum erant ſubitura, cum inſperato epigraphen aliam ignotis characteribus conceptam, & topho adfabre inciſam Pompeiis fuiſſe effoſſam nuntiatum eſt. Oſcam eam eſſe nullo negotio ſuſpicatus ſum: eamque ſuſpicionem, adcepto illius exemplo, a veritate minime abludere ſtatim patuit. Cum autem Pompeios veniſſemus, ſumma cum voluptate deteximus, eam in minoris cuiuſdam templi orbicularis coronide olim ſtetiſſe, quod bidentai utique fuerat, & iam ante ultimum Pompeiorum fatum conlapſum, terraemotu fortaſſe, obrutum terra iacuerat. Sed ne heic feſtinantes operas moremur, huius bidentalis hiſtoriolam, ac deſcriptionem una cum epigraphes interpretamento in Cap. XIII opportuniſſime reiiciemus; ubi de Nuceriae Bidentali, cuius marmor noſtrum meminit, verba facere deſtinaveram; archetypum autem, delineatum habes *Tab.XIV* partis huius. Illud modo animadvertere iuvat, huiuſmodi monumentum remotiſſimam antiquitatem oſtentare, ut neutiquam cum cauponaria epigraphe componas, ſed potius cum abaco Herculanenſi.

XX. Concluſio.

Quod autem nunc noſtra intereſt, vide, quomodo in dies Oſca prodeant monumenta, certiſſima hiſtoricae veritatis teſtimonia; cum contra Graecitatis, vel Cumanorum ditionis neque vola, neque veſtigium alicubi adparuerit.

CAP. VII.

Quo tempore utraque urbs Romanis ceſſerit.

I. Quandonam Romani Pompeios occuparint.

Pompeios & Herculaneum pari ſemper fato actas e Samnitium ditione in Romanorum denique poteſtatem veniſſe & Strabo docuit, & innumera monumenta dubitare non ſinunt. Attamen quo id potiſſimum tempore evenerit, operae pretium eſt inquirere. Et quidem de Pompeiis id admodum difficile non erit, ſi illud pro comperto habuerimus, quod modo diximus, anno U. C. 437, cum vicina Nuceria Samnitium partes ſequebatur, Pompeios in Samnitium ditione adhuc fuiſſe. Sex enim poſt annos h.e. ann.444 in Romanorum poteſtatem iam veniſſe ex Livio eruitur, quippe qui *lib.IX* ſic narrat: *claſſis Rom. a P. Cornelio, quem Senatus maritimae orae praefecerat, in Campaniam acta, cum adpulſa Pompeios eſſet, ſocii inde navales ad depopulandum agrum Nucerinum profecti, proximis raptim vaſtatis, unde reditus ad naves eſſet, dulcedine, ut fit, praedae longius ingreſſi excivere hoſtes. Palatis per agros nemo obvius, cum occidione occidi poſſent, redeuntes agmine incauto haud procul navibus adſequuti agreſtes exuunt praeda, partem etiam occiderunt; quae ſuperfuit caedi trepida multitudo ad naves compulſa eſt.* Quibus ex verbis cum probe diſcamus, Pompeios iam Romanis tunc temporis ceſſiſſe, utpote qui tam libere in eius portu verſarentur; optime coniecit Peregrinius, eos ſtatim a ſubacta Nola domitos a Romanis fuiſſe; quippe cum tres ante annos, h.e. 440, Coſſ. L. Papirio Curſore, & C. Iunio Bubulco, ea capta fuerit, teſtibus Livio *lib.IX*, & Dionyſio *lib.XIX.* Et ſane admodum veriſimile ſit, Nolae bene munitae urbis expugnationem vicinorum Pompeiorum fatum adcele-

tum Я ab illis populis pro D adhibitum putamus, ſcriptum & pronunciatum fuiſſe *adfertur* contendimus. Et quidem Mazochius *in Tyrrhenicis Diatr. VI.* voculam AD ab Hebraico fonte derivans ita propriam Etruſcorum duxit, ut inde Latinos adcepiſſe opinetur. Sed ne de lana caprina contendamus, ſi lubet, ſcribe, & pronuntia ARIRES, ipſum vero idem eſſe, ac ADIRES fatearis oportet. Denique ſi quem forte offendat in Oſca epigraphe vox pura puta Latina, & nodum potius in ſcirpo quaerere malit; meminerit quaeſo Oſcam linguam, illis ſaltem temporibus, de quibus agimus, non admodum a Romana diverſam fuiſſe; quippe quae Romae in ludis ab Oſcis hiſtrionibus pronunciata vulgo intelligeretur. Ingenio enim a Latina minime diſtabat, ſed erat barbara, incomta, & ſcurrilis, fere ut Neapolitana plebeculae dialectus a purgato Italorum idiomate differt. Qua de re *Oſce & Volſce* loqui dicebantur, qui Romanam linguam barbariſmis, & ſoloeciſmis deturpabant.

(29) Elementum illud ℶ, quod V conſonans ſaepe valet, uti ſuperius diximus, ſiglam heic eſſe quis negaverit? Ariolando igitur, nihil aliud ſibi velle putavimus, quam clauſulam opportuniſſimam *Vale*. Non eſt enim, cur Oſcis verbum *valere* abjudicemus, praeſertim cum Mazochius noſter *in Addit. ad Voſſ.* ab Oriente ad Italos perveniſſe putaverit, h. e. ab Hebreo יעל *Vaal*, vel *Val*, quod eſt *valeo*. Indidem igitur tum Oſci, tum Latini adceperunt. Si tibi vero opportunius aliquid ſuccurrat, candidus impertire.

(30) Si cui tamen libeat opinari, hanc epigraphen non ideo propoſitam fuiſſe, quia vernacula adhuc foret Pompeiis Oſcorum lingua; ſed potius eo idiomate abuſum cauponam, ut ſcurriliter pro horum hominum more, viatores ad popinam adciret, facile concedam; praeſertim cum alia monumenta non deſint, quae noſtram tueantur ſententiam.

celeraſſe; aeque ac, Pompeiis captis, vicina Nuceria paulo poſt cecidit. Siquidem haec ann. 445 Coſſ. Q. Fabio, & P. Decio Mure, etſi pacem ſupplex peteret, a Fabio expugnata fuit, ut narrat Livius ibidem: *Is* (Fabius) *profectus ad Nuceriam Alphaternam iam tum pacem petentes, quod uti ea, cum daretur, noluiſſent, adſpernatus oppugnando ſubegit.*

II. Quando Herculaneum. De Herculaneo res foret exploratior ex Livii teſtimonio, qui *lib. X* a Sp. Carvilio Conſule, h. e., anno U. C. 460 Herculaneum de Samnitibus captum narrat: hiſce verbis: *Iam Carvilius Volanam, & Palumbinum, & Herculaneum ex Samnitibus coeperat: Volanam intra paucos dies: Palumbinum eodem, quo ad muros adceſſit: ad Herculaneum bis etiam ſignis collatis ancipiti praelio, & cum maiore ſua, quam hoſtium iactura dimicavit. Caſtris deinde poſitis, moenibus hoſtem incluſit: oppugnatum oppidum, captumque.* Sed Livii interpretes teſtimonium luculentiſſimum tenebris involverunt. Cum enim de Volanae, & Palumbini poſitu nihil prorſum noſſent, cumque eas res in Samnio geſtas a Livio adcepiſſent, alienum omnino a noſtro Herculaneo oppidum a Carvilio oppugnatum duxerunt; & proinde neſcio quam aliam urbem Herculaneum in Samnio cum Volana, & Palumbino ſtatuerunt. Quibus ſubſcripſit Cellarius (1) tria illa ignota oppida in Samnium ablegans, hac ipſa Livii auctoritate fretus. Eruditis tamen viris fraudem fecit vox *Samnium*, ubi tum bellum geſtum Livius narrat. Sed hanc adpellationem latius aliquando ſumendam, pro univerſa Samnitium ditione, qui bonam felicis Campaniae partem ſubiugaverant, Strabo aperte docet *lib. V p. 249*, ubi cum fere omnes Campaniae urbes recenſuiſſet, ſubdit: ϗ ετι Σουεσσουλα, ϗ Ατελα, ϗ Νωλα, ϗ Νουκερια, ϗ Αχεραι, ϗ Αβελλα, ϗ αλλαι ετι ελαττους τουτων κατοικιαι, ὧν ενιας Σαυνιτιδας φασιν ειναι. Σαυνιται δε προτερον μεν ϗ μεχρι της Λατινης περι Αρδεαν εξοδιας ποιουμενοι, μετα δε ταυτα αυτην την Καμπανιαν πορθουντες πολλην εκεκτηντο δυναμιν: *inſuper* (in Campania ſunt) *Sueſſula, & Atella, & Nola, & Nuceria, & Acerrae, & Abella, & alia his minora oppida, quorum aliquot Samnitica eſſe vulgo dicunt. Enimvero Samnites, cum aliquando in Latium ad Ardeam uſque excurſiones feciſſent, deinde ipſam Campaniam vaſtantes ad magnam potentiam pervenerunt.* Habes igitur e Strabone aliquot Campaniae oppida *Samnitica* dicta eſſe, h. e. in Samnio poſita, propterea quia Samnitibus paruiſſent, qui in Campania dominabantur. Et quidem Livius ipſe *eodem lib. IX* Nuceriam in Samnio locavit, cum ſcripſit: *Conſules partiti provincias, Etruria Decio, Samnium Fabio evenit. Is profectus ad Nuceriam Alphaternam .... oppugnando ſubegit.* Nola item in Liviana Epitome locatur in Samnio *lib. 89*: *Sylla Nolam in Samnio recepit* (2). Cum igitur & Herculaneum noſtrum eadem fortuna compulſus Samniticum iugum aliquando ſubierit, eccur in minorum oppidorum numero, quae *Samnitica*, teſte Strabone, dicebantur, non recenſebimus? Eccur aliud Herculaneum in alto Samnio comminiſcemur? Livius quidem *in Samnio* geſta illa narrat, ſed quouſque iſthaec Samnii adpellatio pateret, non deſignat. Si Nolam, ſi Nuceriam in Samnio, propterea quia Samnitibus parebant, locavit, eecur non eadem de cauſſa Volanam, & Palumbinum, & Herculaneum? Atqui hiſtoricus ipſe, dum eam narrationem adgreditur, ſatis aperte indicat ea oppida a Samnio ſtricte ſumto diſſita fuiſſe; ait enim: *Itaque* (Conſules) *litteris miſſis ad Senatum Populumque Romanum de rebus geſtis, DIVERSI Papirius ad Sepinum, Carvilius ad Volanam oppugnandam legiones ducunt.* Cum igitur *diverſi* abierint, Volana utique non in vero Samnio, ubi Sepinum erat, ſed aliquanto longius fuit. Quo igitur argumento in Samnio Campano Volanam fuiſſe pernegaveris? Itaque nullus dubito, quin Livius de noſtra Herculaneo verba fecerit; & proinde eo demum anno ab U. C. 460 ante Chr. 283, poſtea quam fere centum & triginta annos Samnitibus paruiſſet, Romanorum iugum ſubire coacta fuerit (3).

Deinde biſcentum fere annos ambae urbes quie- III. Utraque urbs iterum a Romanis devicta.

(1) *In Samnio* §. 517: *incertae poſitionis loca ſolis nominibus ex Livii hiſtoriis cognita.*

(2) Plura vide apud Camillum Peregrinium *in Campan. Diſc. II cap.* 24, ubi etiam *Fregellas*, *Calatiam*, & *Nolam* a Diodoro Siculo in Samnitibus recenſita animadvertit; ita ut mirum ſit, hunc Livii locum de Herculaneo noſtro eius ſolertiam fugiſſe.

(3) Volana, & Palumbinum, ubi conſtiterint, ignorare cogimur. In Liviana Drakemborchii editione variantes aliquot lectiones in Volanae nomine habentur; ſed e quibus nihil elicere queas. Ego autem Volanam libenter tueor, eamque in Campana Etruria fuiſſe arguo, ex eo quod aliam *Volanam* in Traſpadana Etruria invenio, de qua ſic Plinius *lib. III cap.* 151, ubi de Padi oſtiis: *Proximum inde oſtium Caproſiae, deinde Sagis, dein Volane, quod ante Olane vocabant. Omnia ea flumina, foſſaſque primi a Sagi fecere Tuſci.* Ex quo diſcis, Volanen Tuſcanicum nomen eſſe, quo unum ex Padi oſtiis adpellabatur. Nihil autem veroſimilius, quam quod oſtium illud

quievere uſque ad Marſici, ſive Socialis belli tempora. Tum enim, cum ei bello ambae ſe immiſcuiſſent Italorum partes ſequutae, iterum a Romanis devictae fuere anno U. C. 663 ante Chr. 89. Velleii Paterculi ſedulitati hanc hiſtoriae partem debemus, qui *lib. II cap. 16* ſic ſcripſit: *Neque ego verecundia domeſtici ſanguinis gloriae quidquam, dum verum refero, ſubtraham. Quippe multum Minatii Magii atavi mei Aſculanenſis tribuendum eſt memoriae: qui nepos Decii Magii Campanorum Principis, celeberrimi, & fideliſſimi viri tantam hoc bello Romanis fidem praeſtitit, ut cum legione, quam ipſe in Hirpinis conſcripſerat, Herculaneum ſimul cum T. Didio caperet, Pompeios cum L. Sulla oppugnaret.* Neu ſuſpiceris tum primum in Romanorum ditionem veniſſe; ex hac enim hiſtoria ſatis ſuperque diſcimus, eas iam ante Romanorum ſocias fuiſſe, aliter ſe illi bello non immiſcuiſſent.

IV. Omnium viciſſitudinum epilogus. Ut igitur omnia in pauca contrahamus. Fundatae hae urbes ab uſque remotiſſima ac mythica aetate a Phoenicum latronum manu, & ab Oſcis habitatae LXX fere annos ante Troiana tempora, h. e. ante Chr. 1254, a Pelaſgis & Tyrrhenis, deturbatis primaevis incolis, occupatae fuerunt, & in duodecim urbium Etruſcarum numero, quorum caput Capua erat, conſcriptae. Mox circa annum U. C. 330, h. e. ante Chr. 413 a Samnitibus occupatae, politico eorum ſyſtemati adceſſerunt. Denique anno U. C. 460 h.e. ante Chr. 283 ambae a Romanis devictae, in ſociorum numero cenſitae fuerunt; cumque anno U. C. 663 ante Chr. 80 iterum arma in Romanos cum reliquis Italis ſumſiſſent, rurſus domitae fuere. Quo autem loco a Romanis tum habitae fuerint capite ſequenti inquiremus.

C A P. VIII.

De politico Herculanei, & Pompeiorum ſtatu praeſertim ſub Romanis.

I. Quae politia ſub Oſcis, Tyrrhenis, & Samnitibus. QUa regiminis forma antiquitus uſae fuerint noſtrae urbes, quis divinare valeat? Illud unum pro certo haberi poteſt, αυτονομους fuiſſe, quamdiu Oſci eas incoluerunt. Mox ſubactae a Pelaſgis, ſi vera ſunt, quae Virgilius de Oebalo Rege, qui a Capreis in obverſum litus ſuam ditionem prolatavit, eius regni partem conſtituerunt. Sed cum Etruſcorum res in Campania floruerunt, h. e. cum condita Capua, ſive potius ea in novae urbis formam redacta fuit, anno U. C. 310 (1) Campanam duodecim urbium dynaſtiam, aeque ac trans Padum fecerant, teſte Strabone *lib. V p.* 242, conſtituerunt; in earum numero ambas fuiſſe veroſimillime ex eodem Strabone eruitur, ut iampridem obſervarunt Peregrinius, & Mazochius, quibus nuperrime Lanzius ſubſcripſit. Eius autem της πολιτειας leges, etſi prorſus ignoremus, nulli tamen dubium, quin omnes illae urbes ſui iuris fuerint, ſed in commune concilium, veluti amphictionicum, ſi quando gravius negotium univerſam gentem adficeret, omnes Capuae convenirent, quae propterea omnium caput dicebatur; non ſecus ac urbes, quas *anſeaticas* hodierni homines adpellant. Ibi nimirum de pace & bello agebatur, & rata militum, impenſarumque pars ab unaquaque urbium ſubpeditanda, atque huiuſcemodi alia decernebantur. Nec alia profecto fuit earum conditio, cum Samniticae ditioni adceſſerunt. Samniticae enim reipublicae corpus eiſdem fere legibus, quibus plures liberae civitates, communi veluti vinculo, inter ſe conligarentur, conſtitutum erat.

II. Sub Romanis primum Sociae urbes. Sed diſſoluta tandem per victores Romanos Samnitium republica, Herculanenſes, & Pompeiani cum reliquis Samnii civitatibus de more in Romanam ſocietatem adcepti fuere. Quibus autem conditionibus ea ſocietas contineretur, quis ſilentibus omnino hiſtoricis definire auſit? Illud autem veroſimillimum ſit, non aequum foedus illud fuiſſe, ad quod cives illi obſtinato bello edomiti invitati fuerunt, ſed tale, *ut in ditione populi Romani eſſent* (uti de Teatinis ſcribit Livius *lib. IX c. 20*). Ad ſummam iure Italico vixerunt, ſua quidem libertate uſi, ſed qui Populi Romani maieſtatem ex pactis conventis revereren-

illud a vicino pago Volane nomen traheret, ſicuti ipſomet Plinio teſte, *l. c.* aliud oſtium dictum fuit *Spineticum ab urbe Spina, quae fuit iuxta;* vel contra a Volane oſtio, urbs, ſeu pagus proximus cognominaretur. Cum autem Tranſpadani Etruſci a Gallis pulſi in Campanam Etruriam, ut notum eſt, ſe receperint, quid pronius fuit, quam novam urbem Olanam, ſive Volanam patrio urbis, unde exturbati fuerant, nomine adpellare? Eodem ferme pacto, ut alia, quae nota ſunt, praeteream, Paterculi teſtimonio aliam in Campania urbem ſcimus Transpadanae cognominem, quae *Coſa* dicebatur, etſi ubi ſita eſſet, aeque neſciamus. Novimus autem a Ptolemaeo fuiſſe in Etruria fluminis oſtium, quod diceretur *Oſſa*, ſive *Coſſa*, ſive *Coſa*: Οσσα ποταμου εκβολαι, Κοσσαι: hodie nuncupatur *Oſa*, de qua vide Cluverium, & Mazochium *in Tyrrhenicis Diatr. VI.* Unde autem Campanae urbi nomen *Coſa*, niſi ab advenis Etruſcis? Sed de *Coſa* aliquanto laxius *Cap. XII* differemus.

(1) Vide, quae ſuperius de Capuae fundatione protulimus.

rerentur. Coniicere tamen licet, aliquanto ante Sociale bellum Municipii iure Pompeios fuiſſe donatos, ut mox expendemus.

III. Deinde Municipia.

At ſaltem poſt Socialis belli exitum, qui huiuſmodi fuit, ut civitas Romana populis Italicis daretur, Romana civitas, & iura Municipalia Herculanenſibus, & Pompeianis haud dubie impertita fuerunt. Id teſtati ſunt veteres fere omnes, qui de illis urbibus ſermonem habuere. Et quidem Vitruvius *lib. II cap. 6*, ubi de pulvere Puteolano diſſerit, *Municipia* diſerte adpellat: *naſcitur in regionibus Baianis, & in agris Municipiorum, quae ſunt circa Veſuvium montem;* ubi & paullo poſt *Pompeianum pumicem* expreſſe nominat; & res ipſa dubitare non ſinit, quin Herculanenſe, & Pompeianum agrum indigitaverit. Plinius item *lib. II cap. 51 Pompeianum Municipium* ſcripſit: *In Catilinanis prodigiis Pompeiano ex Municipio M. Herennius Decurio ſereno die fulmine ictus eſt*. Atque hinc intelligis, cur Tullius de eo prodigio conſulatus ſui tempore verba faciens *I de Divinat. cap. 2* ipſum M. Herennium *Civem* ſalutarit his verſibus:

Aut cum terribili perculſus fulmine Civis
Luce ſerenati vitalia lumina liquit.

IV. Tullius *Municipiorum* nomine deſignat.

Sed eſt & alius Tullii locus, quo ſibi conſtans non Pompeios modo, ſed etiam Herculaneum *Municipiorum* nomine deſignat. Etenim *Fam. ep. 26* ad Paetum ſcribens de Municipiis loquitur, quae procul dubio alia eſſe non poterant, quam Herculaneum, & Pompeii. Namque cum rumor increbuiſſet Iulium Caeſarem meditari de dividundis agris, fundo ſuo timens Paetus Tullium, an quid ſciret, interrogaverat, cui ſic ille: *Non tu homo ridiculus es, qui . . . ex me quaeras, quid de iſtis Municipiis, & agris futurum putem*. Paetus ergo in cuiuſdam *Municipii* agro fundum habebat. Atqui in Herculanenſi fuiſſe idem Cicero pluribus in locis innuit, ut probe vidit Martorellius noſter in *Theca Calam. cap. V p. 568* (2). Herculaneum igitur quis non Municipium ea aetate fuiſſe pernegaverit? Imo etiam, meo iudicio, & Pompeii; quippe ait plurativo numero *de Municipiis iſtis*. Ecquis enim dubitet, finitimis Pompeiis eamdem fortem fore, ut immineret, ſi quid Caeſar fuiſſet molitus? Sed eſt praeterea, cur de Pompeiano loqui etiam Cicero deberet; quippe ſuum praedium celebratiſſimum ibidem habebat. Scripſerat enim procul dubio Paetus: *quid de his Municipiis, & agris futurum putas, quae ſcilicet me, aeque ac te contingunt?* Cui Tullius: *ex me quaeris, quid de iſtis Municipiis futurum putem?* Idemque manifeſtius indicant ſequentia verba, quibus ſe eadem fortuna cum Paeto eſſe involvendum, ſi quid accideret, oſtendit: *imo vero, ſi me amas, fac, ut ſciam, quid de nobis futurum ſit*. Quapropter nullus dubito, quin hic de Pompeiano, ille de Herculanenſi fundo dimicarent. Uterque autem fundus in Municipiorum agris eſſe Cicero edicit.

Denique & in marmoribus apud Reineſium, quae *Cap. ſequenti* enarrabimus, Herculaneum *Municipium* dicitur. Neve tibi negotium faceſſat Munatii Conceſſiani epigraphe, quae Martorellium noſtrum movit, ut inter colonias Herculaneum locaret. Quo enim ea epigraphe pertinuerit infra *Cap. IX* expendemus. V. Marmora conſentiunt.

Verum Cornelius Tacitus interceſſerat, quominus Pompeii Municipalia iura pacifice tuerentur; is enim *Ann. XIV cap. 17* Pompeianos, aeque ac Nucerinos *Colonos* adpellavit. Integrum Taciti locum proferre non piget, utpote qui noſtrae urbis hiſtoriae mirifice conſulit: *Sub idem tempus* (hoc eſt anno Chriſti 59) *levi contentione atrox caedes orta inter colonos Nucerinos, Pompeianoſque gladiatorio ſpectaculo, quod Livineius Regulus, quem motum Senatu retuli, edebat. Quippe oppidana laſcivia invicem inceſſentes, probra, deinde ſaxa, poſtremo ferrum ſumſere, calidiore Pompeianorum plebe, apud quos ſpectaculum edebatur. Ergo reportati ſunt in urbem multi e Nucerinis trunco per vulnera corpore, ac plerique liberorum, aut parentum mortem deflebant. Cuius rei iudicium Princeps Senatui, Senatus Conſulibus permiſit. Et rurſus res ad Patres delata, prohibiti publice in decem annos eiuſmodi coetu Pompeiani, conlegiaque, quae contra leges inſtituerant, diſſoluta. Livineius, & qui alii ſeditionem conciverant, exſilio multati ſunt*. Cuius Hiſtorici auctoritate motus Cluverius, aliique poſt eum, Pompeios nonniſi latiore adpellatione a ceteris Municipium fuiſſe dictos, verum inter Colonias eſſe recenſendos ſuſpicati ſunt. VI. Tacitus Pompeianos *colonos* dixit.

Anne igitur hoc uno teſte e Municipiorum cenſu Pompeios deturbabimus? Principio non ita luculentum teſtimonium eſt, ut aliqua interpretatione donari nequeat. Nam ubi ille *colonos Nucerinos, Pompeianoſque* memorat, illud *colonos* ad vicinius, non item ad remotius nomen referri commode poteſt; ita ut ſit, *inter colonos Nucerinos, & inter Pompeianos cives*. Et qui- VII. Quomodo Tacitus intelligi poſſit.

(2) De hac Paeti villa *Cap. XII* redibit ſermo.

quidem Frontinus Nuceriam in Coloniarum catalogo, minime vero Pompeios, uti nec Herculaneum, inſeruit. Et ipſemet Tacitus, quum *Ann.XV c.22* terraemotum, quo adflicta ea urbs fuit, commemoraret, non Coloniam eam adpellavit, ſed *celebre Campaniae Oppidum Pompeii*. Verum Annaeus Seneca, qui eam ipſam terraemotus calamitatem ſumma diligentia enarravit in *Nat. Quaeſt. lib. VI* initio, Nuceriam quidem dixit *Coloniam*, ſed Pompeios *Celebrem Campaniae Urbem*, & Herculaneum *Oppidum* nominavit (3).

VIII. Tullius difficultatem ſolvit.

Sed Tullius in *Orat. pro Sylla* huic controverſiae tantam lucem adſperſit; ut facile litem Pompeianis adiudicandam, eoſque de iurium municipalium poſſeſſione minime deturbandos cenſeam, atque id ſine graviſſimi hiſtorici offenſione. Ea enim oratione, ut notum eſt, P. Syllam accuſatum, quod Pompeianos ad rebellionem inſtigaverit, hiſce argumentis liberare ſtudet: *Diſiunxit*, inquit, *eos* (Pompeianos) *a Colonis, ut hoc diſſidio ac diſſentione facta, oppidum in ſua poteſtate poſſet, & Pompeianos habere. Primum omnis Pompeianorum, Colonorumque diſſentio delata ad Patronos eſt, cum iam inveteraſſet, & multos annos eſſet exagitata. Deinde ita a Patronis res cognita eſt, ut nulla re a ceterorum ſententiis Sylla diſceſſerit. Poſtremo Coloni ipſi ſic intelligunt, non Pompeianos a Sylla magis, quam ſeſe eſſe defenſos. Atque hoc, iudices, ex hac frequentia Colonorum honeſtiſſimorum hominum intelligere poteſtis, qui adſunt, laborant: hunc Patronum, defenſorem, cuſtodem illius Coloniae, ſi in omni fortuna, atque honore incolumem habere non potuerunt, in hoc tamen caſu adflictus iacet, per vos tutari, conſervareque cupiunt. Adſunt pari ſtudio Pompeiani, qui ab illis etiam in crimen vocantur: qui ita de ambulatione, & ſuffragiis ſuis cum Colonis diſſenſerunt, ut idem de communi ſalute ſentirent. Ac ne haec quidem P. Syllae mihi videtur ſilentio praetereunda eſſe virtus, quod cum ab hoc illa Colonia deducta ſit, & cum commoda Colonorum a fortunis Pompeianorum P. Rom. fortuna diviſerit, ita carus utriſque eſt, atque iucundus, ut non alteros dimoviſſe, ſed utroſque conſtituiſſe videatur.* Nihil ſane clarius, nihil apertius in rem noſtram dici poterat.

Ad Papyr. Vol. Diſſert.

Ex oratore enim ediſcimus 1 Coloniam Pompeios fuiſſe deductam, & quidem a P. Sylla (ſive ſolus is fuerit, ſive Triumvirum deducendae Coloniae unus): 2 ea in deductione agri parte multatos Pompeianos fuiſſe, ut novis cederet Colonis; tantumdem enim valent verba illa: *cum commoda Colonorum a fortunis Pompeianorum P.Rom.* fortuna *diviſerit;* quare Syllae laudi orator vertit, quod negotium illud tanta prudentia, & comitate geſſerit, *ut carus utriſque fuerit, cum non alteros dimoviſſe, ſed utroſque conſtituiſſe videretur:* 3 Pompeianos cives cum novis Colonis plures annos contendiſſe *de ambulatione, & ſuffragiis;* quidquid enim fuerit lis illa *de ambulatione* (qua in voce variant codices (4), & infra noſtram ſententiam aperiemus), procul dubio *de ſuffragiis* idcirco contendebant, quia Colonos a ſuis comitiis veluti extraneos excluſos vellent: 4 denique Colonos ipſos, qui *Patronos, Defenſores*, & *Cuſtodes* haberent, a Pompeianorum civium communi ſe diſtinctos geſſiſſe, utpote qui in ea Syllae cauſa ſuos legatos Romam miſerint a Pompeianis diverſos.

IX. Quaenam Pompeiana Colonia ex Tullio.

Itaque per Tullium edocti facili negotio concludimus, Coloniam Pompeios vere fuiſſe deductam L. Syllae dictatoris auctoritate, poſtea quam ipſemet cum T. Didio eam urbem expugnaverat, ut Paterculus ſcribit. Et quidem inter alia privilegia, quibus honeſtatus Dictator ille fuerat, erat in primis illud Coloniarum deducendarum, teſte Plutarcho in eius *Vita*, & Livio, in cuius *Epitome* ſic habemus: *Sylla Nolam in Samnio recepit, XLVII legiones in agros captos deduxit, & eos iis diviſit;* & eo etiam reſpexit Florus cum ait: *Municipia Italiae ſplendidiſſima haſta venierunt* (5). Has porro Colonias non *Plebeias*, vel *Togatas*, ſed *Militares* fuiſſe res ipſa palam facit: quae nempe *cum ſignis & aquila, & primis ordinibus, ac Tribunis deducebantur*, ut loquitur Hyginus. Verum enim vero huiuſmodi colonias neque *ius*, neque ſtricte cognomentum *Coloniae* illis oppidis, quo deducerentur, communicaſſe, ſatis ſuperque conſtare ducimus; etſi id ab eruditis adhuc non animadverſum iure indoleamus.

X. An militares Coloniae urbium conditionem immutarent.

Et re quidem vera ſi philologos harum rerum tractatores conſulas, totos illos eſſe invenies in diſtinguendis triplicis gene- M ris,

(3) Integrum Senecae locum infra *Cap. XI* adſcribemus.

(4) Alii legunt *de ambitione*.

(5) Appianus etiam *de Bello Civ. XI* de Coloniis a Sylla deductis mentionem facit: *Sylla vero, & Caeſar, quod Patria armis occupata, cuſto-dibus & ſatellitibus adverſus eam egerent . . . . . . Italiae innoxiae, lege belli, agros, villas, ſepulcra, & fana extorſerunt . . . agros ſociorum Latini nominis diviſerunt, & vos in eos frequentes ſub ſignis & ordinibus deduxerunt.*

ris, ſive civilibus, ſive militaribus coloniis vel *Romanis*, vel *Latinis*, vel *Italicis*; illud pro certo habentes, unamquamque urbem, quo vel *militaris*, vel *civilis* colonia deducta foret, ſtatim vel *Romanorum*, vel *Latinorum*, vel *Italicorum* iura recepiſſe: quare nimium, quantum se torquent, ut veterum loca huic praeceptae opinioni non conſonantia concilient. Et quidem cum rei ratio, tum ſcriptorum dicta falſam illam opinionem redarguunt. Credibile enim eſt, Romanos, cum in defectionis poenam agro urbes multarent, & illis colonorum veluti praeſidium imponerent, eo ipſo ſplendida Civitatis, vel Latinitatis iura communicaſſe? Atqui non illam eorum mentem fuiſſe Tullius declarat, cum *pro Domo ſua* ſic ſcribit: *Populus Romanus, Sylla Dictatore ferente, municipiis civitatem ademit: ademit iiſdem agros. De agris ratum eſt; fuit enim populi poteſtas, de civitate ne tamdiu quidem valuit, quamdiu illa Syllani temporis arma valuerunt.* E quibus verbis luce meridiana clarius fit, tantum abſuiſſe, ut Sylla iis urbibus, quibus *agros ademerat* colonis tribuendos, aliquod ius communicatum vellet, ut etiam municipiis *civitatem adimeret*, cum cives colonos in eoſdem immitteret. Sed quoniam civitas Romana adimi non poterat; hinc neceſſe erat, ut novi illarum urbium coloni, qui cives Romani eſſent, a reliquis incolis, qui eo iure non uterentur, tamquam diverſum corpus conſtituerent. Quod utique ſatis nobis eſſet, ut diſceremus, quo pacto Pompeii, cum Syllanos colonos recepiſſent, neque ſtrictum *Coloniae* nomen, neque iura acquiſiſſent; namque, ſi lex Syllana valuiſſet, eius incolae civitate orbati Romanos, qui pro civibus ſe gererent, intra ſua moenia continuiſſent. Atque ea procul dubio Rulli mens fuit, cum ex Agraria lege, quam propoſuit, *permittebat Decemviris* (uti Tullius *Orat.II in Rullum*), *ut in omnia municipia, in omnes colonias totius Italiae colonos deducerent, quos vellent*; *iisque colonis agrum dari iuberet*. Nec enim illarum urbium conditionem, & municipia in colonias immutare iubebat, nec novum tum primum ius moliebatur in nuda agrorum adſignatione. Secus Tullius ex hoc etiam capite eum inſequeretur; quare contentus fuit unam iniuriam, quae illis inferre parabat, exaggerare, cum *cap.31* ait: *Calenum municipium complebunt, Teanum oppriment, Atellam, Cumas, Neapolim, Pompeios, Nuceriam ſuis praeſidiis devincient.*

XI. Huiuſmodi fuit Colonia Capuenſis.

Id teſtatiſſimum eſt ex urbe Capua, quae in Praefecturae formam redacta, cum Syllanam coloniam recepiſſet, nihil in eius regiminis forma immutatum eſt (6), donec Caeſare legem ferente, *XX millibus civium eo deductis, ius ab his reſtitutum eſt poſt annos circiter CLII, quam bello Punico a Romanis in formam Praefecturae redacta erat*, ut loquitur Campanus hiſtoricus Velleius *lib. II.* Quare ὁ πάνυ Mazochius in *Camp. Amph. cap.I p.30* ſic de Capuenſi Colonia Syllana fatur: *Syllanam vero deductionem nihil admodum in huius urbis politia immutaſſe: nec vero aliud cum Coloniis habuiſſe commune, quam agri novis colonis adſignationem: ceterum manſiſſe eamdem praefecturae formam, quae antea fuiſſet, ſupra eſt demonſtratum: ubi & eam dubitationem iniecì, an commune hoc fuerit militaribus pleriſque coloniis, ut excepta agri diviſione, nihil praeterea mutaretur, quamobrem reip. Romanae imaginem urbs illa referret.* Ipſiſſimum ergo de Syllana Pompeiorum Colonia dicendum.

XII. *Militum* Coloniae etiam ante Syllam ſtatum urbium non mutabant.

Verum non hanc Syllani tantummodo temporis conditionem fuiſſe putes, ſed & ab initio ita se rem habuiſſe, ut Coloniae iura ſolum illis oppidis, quae vel primum ſolemni ritu conderentur, vel lubentes & poſtulantes colonos adciperent (7), ut aratro circumductae, quaſi denuo conditae novam formam ad Urbis imaginem, cum novis iuribus adipiſcerentur. Id autem cum facerent Romani, urbibus de ſe benemeritis gratificari putabant. Contra cum bello urbes, praeſertim Italicae, devictae ſeſe illis dederent, tum vel in praefecturae formam redigebant, vel multatas parte agri emeritorum coloniis onerabant. Quod ergo ius illis oppidis adquiſitum dixeris? nullum profecto. Et quidem id ipſum coniiciendo adſtruxerat ſummus Mazochius *l.c.p.8.* *An olim libera adhuc Republica, civium tantum Coloniae ad Romanae urbis faciem exigerentur, militum non item, haud facile dixerim: de quo viderint eruditi.* Nobismet igitur gratulamur, quod tanti viri conjecturam nec opinantes minime ſpernendis, ut reor, argumentis firmaverimus. Veriſſimam igitur illam contendimus, modo *militum* colonias

(6) Deducta quidem illuc ante Syllanam M. Bruti Colonia, quae regiminis formam immutaverat, de qua Tullius in *II Agrar.*; ſed haec ſtatim evanuit, & pro nulla habita fuit. Conſule hac de re eruditiſſimum Mazochium in *Camp.Amphith.*

(7) En tibi apud Livium *lib. XXXX* huiuſce poſtulationis exemplum: *Piſanis agrum pollicentibus, quo Latina Colonia deduceretur, gratiae ab Senatu actae: triumviri creati ad eam rem, cet.*

lonias non eas tantum intelligamus, quae vi & armis militari iure deductae fuere, ut poſtea a Dictatoribus, & Triumviris, ſed univerſas, quae nec de integro conderentur, nec in benemeritorum agros propagarentur; verum e militibus emeritis, Senatu quidem auctore, conſcribebantur, & a Triumviris, vel Decemviris agris dividundis antiquo more deducebantur. Tum enim, ut loquitur Appianus *de Bello Civili* ex Bruti perſona: *Populus Romanus hoſtes victos agri parte multabat, in eamque Emeritos* (ſive cives forent omnes, ſive ſocii) *deducebat, ut eſſent quaſi hoſtium, quos deviciſſent cuſtodes*. Diſtinctio igitur per nos non aliunde, quam ab ipſa urbe, quae vel hoſtilis, vel amica foret, ſumenda. Itaque, aio, in huiuſmodi colonias deducti, qui cives eſſent, ſedem tantummodo mutabant, ceteroqui unam Romam patriam agnoſcebant, apud Romanos Cenſores profitebantur, & diſtinctae conditionis a reliquis eiuſdem urbis incolis eſſe putabantur; adeo ut, ſi qui cum civibus Romanis in eamdem coloniam adſcriptus fuiſſet, qui pleno civitatis iure non frueretur, non idcirco illud conſequeretur.

XIII. Livii teſtimonium.

Id apertiſſime teſtatus eſt Livius *Lib. XXXIV cap. 42*, cuius verborum ſententiam vir cetera magnus Ezechiel Spanhemius in *Orbe Rom. cap. IX* importune ſollicitavit, ut ex Sigonii doctrina adverſus Manutium civibus Romanis in Colonias Romanas deductis ius omne ſuffragii, & petendorum honorum abiudicaret. Hiſtoricus enim ſic ſcribit: *Novum ius eo anno a Ferentinatibus tentatum, ut Latini, qui in coloniam Romanam nomina dediſſent, cives Romani eſſent. Puteolos, Salernumque, & Buxentum adſcripti coloni, qui nomina dederant, cum ob id ſe pro civibus Romanis ferrent, Senatus iudicavit, non eſſe eos cives Romanos*. Quibus verbis, ſi quid video, illud ab hiſtorico narratur: Ferentinates, qui iure Latii vivebant, tentaſſe, ut pro civibus haberentur, ſi qui eorum in colonias Romanas, quae deducendae erant, nomina dediſſent, plenamque civitatem conſequerentur. Quare cum ipſorum aliquot *adſcripti* (8), id eſt adiuncti Romanis, qui Puteolos, Salernum, & Buxentum in colonias profecti erant, ob id ſe pro civibus Romanis ferrent, Senatus iudicavit, non eſſe eos cives. Ex quo colligitur primo, quam male Spanhemius ex Livio inferat, cives Romanos, qui in colonias proficiſcerentur, capite minutos ſuffragii, & honorum ius amiſiſſe; cum contra teſtetur ille, Latinos ſolo eorum conſortio ad illud adſpiraſſe (9). Praeterea, quod ad rem noſtram facit, quomodo dices, cives Romanos, qui ad agrum alicuius populi colendum mitterentur, univerſis conterraneis, quibus *pertica triſtis* agrum abſtulerat, coloniae iura communicaſſe, niſi expreſſe id Senatus indulgeret, cum ne Latinis ipſis, qui paullo a civibus diſtarent, etiamſi illis adſcripti in novam coloniam nomina dediſſent, ea via in civium tabulas licuiſſet irrepere? An dixeris, trecentos illos cives Romanos, qui, Livii (10) teſtimonio, Puteolos deducti fuere, coloniae Romanae ius Puteolanis omnibus communicaſſe, interea dum Latinis in eamdem coloniam *adſcriptis* eſſet interdictum? Ius certe novo illo iure a Ferentinatibus fruſtra tentato novius, & Romanis prorſus inauditum induceres. Atqui urbs Puteoli (non ſecus ac Volturnum, & Liternum, in quas ſingulas eo anno trecentorum hominum coloniae deductae ſunt) Praefectura fuit, teſte Feſto (11), & nonniſi demum ſub Nerone ius coloniae adepta eſt. Sic Tacitus *Ann. XIV cap. 26*: *In Italia vetus oppidum Puteoli ius coloniae, & cognomentum a Nerone adipiſcuntur*. Puteoli ergo trecentorum colonorum adceſſione Praefecturae ſtatum non immutaverant.

XIV. Quae de Puteolis narrantur, nos confirmant.

Et quidem nihil magis noſtram opinionem firmat, quam ea, quae veteres de vario Puteolorum ſtatu tradiderunt, cum contra ea ipſa crucem philologis fixerint. Cum enim e Strabone *lib. V* adcepiſſent, *ſub tempus Annibalicae expeditionis* Puteolos coloniam Romanam fuiſſe deductam, & preſſius a Livio l. c. anno ipſo U. C. 556 id adcidiſſe, ſtatim ex praeconcepta opinione, in colonorum Romanorum cenſu cum iuribus univerſis Puteolanos omnes tranſiſſe concluſerunt. At cum eamdem urbem inter Praefecturas Feſtus enumeret; Tullius vero in *Orat. pro Coelio Municipium* adpellet; tum *in Rullum II* ita ſcribat: *Pu-*

(8) *Adſcripti* enim, docente Feſto, ii proprie dicebantur, qui ut ceteris colonis adiungerentur, nomina dabant. Romani igitur cives illi non erant, ſed Romanorum conſortio cives fieri contendebant.

(9) Alia teſtimonia, quibus idem probare ſatagit vir ſummus, ea ſunt, quae levi brachio refellere poſſem, ſi id nunc agerem.

(10) L.c. *Coloniae civium Romanorum eo anno deductae ſunt Puteolos, Volturnum, Liternum, treceni homines in ſingulas*.

(11) Praefecturarum *genera fuere duo: alterum, in quas ſolebant ire Praefecti decem populi ſuffragio creati; & erant haec oppida, Capua, Cumae, Caſilinum, Volturnum, Liternum, Puteoli, Acerrae, Sueſſula, Abella, Calatia*.

Puteolos , qui nunc in ſua poteſtate ſunt , ſuo iure , libertateque utuntur ; denique Tacitus *ius & cognomentum* Coloniae nonniſi a Nerone adcepiſſe teſtetur ; inextricabilis nodus exſurgit, in quo diſſolvendo diu Cl. interpretes operam luſerunt . Si enim ab alterius belli punici aetate Colonia erat, quando, & quomodo Praefectura evaſit? ſi Praefectura, quomodo ſuo iure utebatur ? ſi ſuo iure uteretur , quomodo Municipium? & rurſus quomodo non ſolum coloniae *iura*, ſed etiam *cognomentum* Neronis beneficio tam ſero non recuperavit quidem, ſed adepta eſt? Hinc Camillus Peregrinius diu ſe torſit in omnibus hiſce conciliandis, ſed non feliciter ei ſucceſſit. Quare eruditiſſimus Nicolaus Ignarra, noſtrae Academiae decus, in ſua *Palaeſtra Cap.VI* hanc impeditiſſimam controverſiam ſic extricare ſategit : *Cum Puteoli iam inde ab initio Colonia exſtiterint, & praedicarentur; difficile erat adſequi coniectura , eccur a Nerone tandem ius, & cognomentum Coloniae impetraſſe Tacito dicatur. At vero quaeſtio facile componi poterat , ſi fuiſſet animadverſum , Puteolos in aliam ſubinde , atque aliam reipublicae formam conceſſiſſe : ad ſimilitudinem aliarum civitatum, quae praeſentem ſtatum exoſae , ex iure coloniae , municipiive ad libertatem, & contra, prout libitum fuit, commeabant. Itaque Puteoli ab Hannibalicis ad Syllana tempora, & a Neronis Imperatoris aetate, ac deinceps in iure Coloniae conquievere : illo vero medio tempore , quod a Syllana tempeſtate ad Neronis imperium excurrit, libertatem ſuarum legum Civitatis Rom. privilegiis praetulerunt*. Verum, pace tanti Viri dixerim, huiuſmodi libertas permutandi pro lubitu Reipublicae formam, & quod magis eſt, e ſtatu Coloniae, vel Municipii civitatem legeſque Romanas eiurando, ad proprias leges commeandi, Romano populo, cui admodum iniurioſa fuiſſet, nec aequo animo ferenda, inaudita prorſus fuit. Quid vero quod Puteoli *Praefectura* fuerant? Anne etiam Praefecturis eadem libertas erat? Denique ſemper diluendum reſtat, cur Tacitus, quem *Oppidi vetuſtas* non praeteriit, non modo *ius*, ſed & *cognomentum Coloniae* Puteolos adeptos eſſe ſub Nerone narret, ſiquidem vetuſtum ſaltem illud cognomentum eſſe debuerat. Quapropter ſic rem commodius componendam reor. Puteoli poſt Capuam captam, fugatumque Annibalem Praefecto ſubditi fuerunt , non ſecus ac Capua ipſa, & vicinae Volturnum, ac Liternum . Dum in eo ſtatu eſſent, colonia eo deducta eſt , ideſt eius agri pars Romanis civibus fortaſſe emeritis ſemel, atque iterum adſignata, aeque ac Volturni, & Literni factum novimus, uti patet ex Livio *lib. XXXII*, cum Coſs. L. Cornelio P. Villio an. U. C. 554 ſecundum Sigonii Faſtos , creati cenſores , qui *portoria venalium Capuae , Puteoliſque item caſtrorum portorium , quo in loco nunc oppidum eſt , fruendum locarunt , colonoſque eo trecentos (is enim numerus finitus a Senatu erat) adſcripſerunt* . An hanc locationem , & trecentorum adſcriptionem ad Coloniae ſtatum Puteolos provexiſſe dices? Multo minus altera, de qua Livius eodem libro, quae non alia de cauſſa propoſita fuit , an. U. C. 556 , niſi ut maritimae Campaniae orae propugnaculum foret : *C. Acilius Trib. plebis tulit, ut quinque coloniae in oram maritimam deducerentur; duae ad oſtia fluminum Volturni , Liternique : una Puteolos : una ad caſtrum Salerni: his Buxentum adiectum : tricenae familiae in ſingulas colonias iubebantur mitti. Triumviri deducendis iis, qui per triennium magiſtratum haberent, creati*. Sed eam nonniſi tertio poſt anno re vera deductam habes *lib.* 34 Coſs. Scipione Africano , & Sempronio Longo: *Coloniae civium Romanorum eo anno deductae ſunt Puteolos , Volturnum , Liternum , trecenti homines in ſingulas ; item Salernum, Buxentum coloniae civium Romanorum deductae ſunt* (12). Atque hiſce ipſis colonis *adſcripti* illi Latini Ferentinates erant, qui, ut ſupra vidimus, ob id in Romanorum civium cenſum inrepere contendebant. Quare cum illae coloniae in urbes nequaquam de Romanis bene meritas propagarentur, nec illis gratificaturus Rom. Populus mitteret, ſed potius ut praeſidium ſuſpectis iam populis imponeret; quid mirum , ſi neque ius , neque cognomentum coloniae adquiſiverint? Quin & ſine auſpiciis , ſaltem ſollemnioribus , deductas huiuſmodi fuiſſe ex eo coniiciendum , quod licitum non eſſet novam coloniam in ea loca deducere , quo altera auſpicato fuerit deducta . Cum igitur Puteolos poſt primam altera, & poſt alteram tertia ab Auguſto deducta venerit , non aliud, quam meras agrorum adſignationes fuiſſe adparet . Nec obſtat *Coloniae* mentionem inveniri in Puteolano Lapide apud Grut. *p.* 207, & Capacium *lib. II* Coſs. P. Ru-

(12) De Puteolana hac colonia alterius belli Punici tempore deducta verba facit etiam Velleius *lib.I cap.*14: *eodem temporis tractu, quamquam apud multos ambigitur, Puteolos, Salernumque, & Buxentum miſſi coloni.*

P. Rutilio, & Gn. Manlio XC poſt illam deductionem annis inſculpto (13). Puteolis enim Coloniam, & Colonos fuiſſe non negamus, ſed Puteolos Coloniam, vel Coloniam Puteolanorum fuiſſe dictam, id vero inficiamur; & proinde ad illud uſque tempus in Praefecturae forma manſiſſe contendimus (14). In hoc igitur ſtatu Puteoli perdurarunt ad uſque Marſicum bellum, poſt quod, communicata cum omnibus Italiae populis civitate, *Municipium* & ipſi tandem evaſere, non ſecus ac Cumae, teſte Tullio, quae itidem Praefecturae fuerant. Idcirco orator *Municipium* diſerte adpellat in *Orat. pro Coelio*.

XV. Puteoli Municipium, ſed non fundanum. Sed ex aliis modo recitatis eius verbis *II in Rullum: Puteolos vero, qui NUNC in ſua poteſtate ſunt, ſuoque iure libertateque utuntur*, id inſuper diſcimus, recentiorem fuiſſe politici eius ſtatus mutationem, per illam particulam *nunc*, quam uſurpat; & praeterea cuius generis municipium fuerit non obſcure declaratur. Non enim aliam invenies rationem, cur Cicero ab aliis Municipiis, Coloniiſque *Teano*, *Atella*, *Cumis*, *Neapoli*, *Pompeiis*, *Nuceria*, quas ibidem commemorat, Puteolos ſic aperte diſtinxerit, niſi quia diverſae ab illis conditionis fuerint. Putarem igitur, eam urbem adhuc ſub dura Praefecturae conditione manſiſſe poſt ſociale bellum, non ſecus ac Capua (quae teſte Velleio, nonniſi poſt deductam a Caeſare Coloniam ius ſuum recepit, ut ſupra diſſeruimus); ſed poſtea id a Sylla impetraſſe, ut in ſuum ius reſtitueretur. A Sylla inquam; namque eum Dictatorem Puteolanis benevolum fuiſſe novimus, utpote qui paucos ante obitum dies eorum diſſentiones compoſuerit, eiſque leges dictaverit (15). Si enim tam benevolo animo in Puteolanos Sylla fuit, pronum eſt ſuſpicari, per eum ipſum Romano Praefecto liberatos ſuum jus recepiſſe (16). Sed quoniam Sylla & leges illis ſcripſit, ob quas conſtituendas, inter ſe diſſidebant (quod alterum documentum eſt recentis libertatis), arguere nobis licet, eum populum nequaquam *fundum* factum fuiſſe, h. e. in Romanas leges iuraſſe; ſed ex eo genere Municipium evaſiſſe, *qui ea conditione cives Romani fuiſſent, ut ſemper rempublicam ſeparatim a Populo Romano haberent*, ut loquitur Feſtus in voce *Municeps*. Propterea nuper libertate donati pro conſtituendis ſuis legibus diſputabant; ſecus ſi *fundanum Municipium* evaſiſſet. Praeſto enim ipſis fuiſſet legum Romanarum pandecte, & ſibi aliquis datus fuiſſet, qui *eas leges promulgaret, itemque, ſi videretur, adderet, mutaret, corrigeret*, ut docuit ὁ πάνυ Mazochius in *Tab. Heracl. part. III p. 468*, ubi totam controverſiam de *Populis Fundis* pro ſua eruditione in plenam lucem conſtituit. In hoc igitur rerum ſtatu cum ea urbs fuerit, adpoſite Tullius a ceteris Municipiis diſtinxit, qui & antiquitate, & conditione excellebant; attamen non minus iniquum praedicabat fore, ut oppidum, *qui in ſua poteſtate eſſet, ſuoque iure ac libertate uteretur, totum novo populo, atque adventitiis copiis occuparetur*.

Mox vero cum huiuſmodi Municipium eſſet, eo nova militaris Colonia ab Auguſto deducta eſt, ut Frontinus teſtatur: *Puteolos Coloniam Auguſtam Auguſtus deduxit. Iter uno latere populo debetur p. XXX: ager eius in iugeribus Veteranis, & Tribunis Legionariis eſt adſignatus*. En igitur aliam adſignationem, quae nec Politicum Puteolanorum regimen immutavit. Itaque in iure & cognomento Municipii, non ſecus ac Pompeii, Puteolorum oppidum manſit. Donec a Nerone demum ius Coloniae Oppidani univerſi impetrarunt, cum melioris conditionis Coloniae, quam Municipia haberi cepiſſent; ita ut mox, teſte Adriano, antiqua Municipia in ius Coloniarum mutari geſtierint. Idque fortaſſe facilius obtinuere eo obtentu, quod XVI. Cur, & quando Colonia evaſerint.

Ad Papyr. Vol. Diſſert. N re

(13) Marmor ſic habet:

AB. COLONIA. DEDVCTA. AN. XC
N. FVFIDIO. N. F. M. PVLLIO. DVOVIRIS
P. RVTILIO. GN. MANLIO. COSS
OPERVM. LEX. II

In eo enim nonniſi de *Colonia deducta* fit mentio. Hinc vero minime univerſos Puteolanos in iura colonorum veniſſe concludes. Alias inſcriptiones retulit Capacius noſter *l. c.* in quibus *Coloniae Puteolanorum* fit mentio; ſed eas Neronis aevo recentiores fuiſſe ne ambigas.

(14) Hanc ipſam coniecturam haeſitans protulerat Peregrinius in *Camp. Diſ. II c. 19*: *Giudicherei, che potrebbero ridurſi a qualche concordia le diſcordi ſentenze degli antichi Scrittori intorno la condizione di Pozzuoli, ſe ſi diceſſe, che nè in Literno, nè in Volturno furono dedotte le Romane colonie nella maniera uſata nelle altre; laonde non ripugno, che per quel tempo foſſero ſtate anche Prefetture, quali da Feſto ci furono deſcritte.*

(15) Id Plutarchus in eius vita narrat, & opportuniſſime animadvertit Cl. Ignarra in *ſua Palaeſtra p. 169*: δεκα ἡμερας εμπροσθεν της τελευτης, τους εν τῃ Δικαιαρχειᾳ στασιαζοντας διαλλαξας, νομον εγαψεν αυτοις, καθ' ὁν πολιτευονται: *decem ante exitum diebus, Puteolanorum diſſentionibus compoſitis, ſcripſit eis leges, ſecundum quas gubernarentur.*

(16) Interea dum tamen *Colonia* Puteolis perſeverabat, auctore Valerio Maximo, qui *lib. IX cap. 3* de Sylla ſic narrat: *Puteolis ardens indignatione, quod Granius princeps eius COLONIAE pecuniam a decurionibus ad refectionem Capitolii promiſſam cunctantius, animi concitatione nimia, atque immoderatae vocis impetu, convulſo pectore, ſpiritum cruore, ac minis mixtum evomuit.*

re vera Coloniam Romanorum olim recepiſſent. Hoc pacto, niſi mea me valde fallit opinio, res belle procedit, & omnis ſcriptorum tollitur ἀντιλογία; & fides Tacito conſtat, qui ſub Nerone primum Puteolos *ius, & cognomentum coloniae adeptos* fuiſſe teſtatur (17). Plura etiam heic cumulare poſſem aliarum urbium exempla, quae in veteris regiminis forma perſeverarunt, etſi eorum ager Romanis Colonis fuerit adſignatus (18); ſed id non agimus. Ex dictis tamen conſtare ſatis poteſt, quod Mazochius ſuſpicatus erat, ne libera quidem republica, *militum* emeritorum deductiones in urbis alicuius agros ſemper ſecum tuliſſe, ut colonicum ius urbs illa adipiſceretur, niſi quando id plebiſcito, vel ſenatuſconſulto conceſſum fuiſſet.

XVII. Eiuſmodi Coloniae quomodo adpellandae.

Illas autem *militum veteranorum* potius, quam *militares* Colonias cum Mazochio commode appellabis. Etenim *Militares* Colonias eas proprie dictas a veteribus fuiſſe, quae non iuſſu vel auctoritate ſenatus, ſed Imperatorum arbitrio deductae in devictorum agros fuerint, teſtis eſt locupletiſſimus Velleius, qui ſic ſcribit *lib. I cap.* 14: *Statui . . . . hoc loco inſerere, quae quoque tempore poſt Romam a Gallis captam deducta ſit colonia iuſſu Senatus. Nam militarium & cauſas, & auctores, & earum praefulgent nomina.* Et mox: *Deducta in Vagineis Eporedia Mario ſexies, Valerioque Flacco Coſs. neque facile memoriae mandaverim, quae niſi* Militaris *poſt hoc tempus deducta ſit.* Hinc Villelmus Goëſius *Antiqu. Agrar. Cap. III* ſic concludit: *Sigonius, ut & nos, militarium Coloniarum initium a Sylla ducit, verum eo plane a nobis abit, quod militares exiſtimet, in quas miles veteranuſque deductus ſit: in quo plane fallitur; quandoquidem veteranis lege Sempronia, quae Syllae dictaturam anteceſſit, adſignatum in Frontinianis legamus agrum Ferentinatem, Abeſſinenſem, & forte plures alios.* Et recte quidem; nam *militarium* adpellatio non utique a deductorum hominum conditione, ſed ab ipſis auctoribus, qui militari arbitrio, non impetrata Senatus, neque populi venia, veteranos in hoſtilium agrorum poſſeſſionem immittebant, proficiſcebatur. Attamen inde non conficitur, *militum veteranorum* colonias dici non potuiſſe illas omnes, quae Senatus olim in devictorum hoſtium agros immittebat. Et quidem non alio pacto dici conſueviſſe ad aliarum diſtinctionem, Valerius Maximus diſerte nos docet, cum *lib. IX cap.* 15 ſic ſcribit: *Herophilus equarius medicus C. Marium ſepties conſulem avum ſibi vendicando, ita ſe extulit, ut COLONIAE VETERANORUM complures, & municipia ſplendida, collegiaque fere omnia patronum adoptarent.* Hae autem nonniſi agrorum adſignationes veteranis factae cenſebantur; etſi lata adceptione Coloniae & ipſae dicerentur, ut colligi poteſt ex his Livii verbis: *Cum de agris militum relatum eſſet, qui ductu auſpicioque Proconſulis Scipionis in Africa bellum perfeciſſent, decreviſſe Patres, ut M. Junius Praetor Urbis, ſi ei videretur, decemviros agro Samniti, Appuloque, quod eius publicum P. R. eſſet, metiundo dividundoque crearet.* Anne dicemus ex iſta agrorum diviſione veteranis facta totum Samnium, Apuliamque Colonica iura adquiſiviſſe? Minime quidem; ſed in priſtinae conditionis ſtatu earum regionum oppida poſt acceptos colonos perſeveraſſe, nemo fortaſſe ſanus negaverit.

XVIII. Municipiis aliquando iuridictio extra murum adempta.

Hinc autem factum eſſe concedes, quod Salmaſius *de Regionibus Suburbicariis* docuit, fuiſſe

(17) Sic utique Tacitum cum antiquioribus conciliandum putavit perſpicaciſſimus Lipſius in *l. c.*, illud ſcilicet Hiſtoricum narraſſe, tum denique *univerſum oppidum, incolaſque (plures autem inquilini eius loci ob commercia & mare) praeter eos, qui reſtabant ex colonis Auguſtis, colonico iure donatos.*

(18) Quid enim aliud Livio reponas, cum *lib. XXVII cap.* 9 adſeverantiſſime ſcribit an. U.C. 541 ſecundum Sigonii faſtos, non amplius, quam triginta colonias populi Romani fuiſſe. *Triginta tum coloniae populi Romani erant: ex iis duodecim . . . . . . negaverunt conſulibus eſſe, unde milites, pecuniamque darent: Eae fuere Ardea, Nepi, Sutrium, Circeii, Alba, Carſeoli, Sueſſa, Sora, Setia, Cales, Narnia, Interamna . . . . Pro duodeviginti Coloniis N. Sextilius Fregellanus reſpondit, & milites ex formula paratos eſſe, & ſi pluribus opus eſſet, plures daturos . . . . Signini fuere, & Norbani, Saticulanique, & Brunduſini, & Fregellani, & Lucerini, & Venuſini, & Adriani, & Firmani, & Ariminenſes; & ab altero mari Pontiani, & Paeſtani, & Coſſani; & mediterranei Beneventani, & Aeſernini, & Spoletani, & Placentini, & Cremonenſes.* Vides in tam exacta recenſione effugium non eſſe, & ne ſuſpicari quidem mendum in numerali nota poſſe. Attamen Sigonius in *h. l.* ſic adnotat: *Placet autem omnes colonias, quae huc uſque, Livio auctore, deductae ſunt, & quo quaeque anno deducta ſit, exponere, ut multo plures, quam triginta deductas fuiſſe probemus.* Adeo ne igitur ſomnolentus graviſſimus Hiſtoricus fuit, ut non modo in enarrando tam memorabili Romanae hiſtoriae capite, cum, ipſomet teſte, *tantus pavor animis omnium eſt iniectus, ut magna pars actum de imperio diceret*, tam graviter erraverit, & pro LIII, quot Sigonius recenſet, vix XXX numerarit; ſed etiam eorum, quae ſcripſerat, oblitus fuerit? Putent alii, non ego. Igitur LIII deductae fuerant, ſed vix XXX ius & cognomentum Coloniae obtinuerant. Si enim quaeras cum Seneca *de Conſolat.*: *Populus Romanus, quot colonias in omnes provincias miſit?* cum eodem reſpondeo: *ubicumque vicit Romanus, habitat.* Non idcirco tamen totus orbis *Colonia fuit.*

fuiſſe ſcilicet oppida, quae territorii quidem proprietatem habebant, ſed nullum ius territorii, id eſt nullam iurisdictionem in territorio; interdum vero univerſum territorium ablatum oppido ſine iurisdictione. Id autem poſtremum etſi Goëſius *Cap. IV* neget, concedit tamen Hygino, *eſſe nihilominus quaedam municipia, quibus extra murum nulla ſit iurisdictio. Verum,* ſubdit *hoc nuſquam de Coloniis dictum invenies. Nam quotieſcumque deducta eſt Colonia, toties etiam additus adſignatuſque ager, in quem, ut in ipſam urbem, magiſtratus iurisdictionem exerceret. Quomodo autem id adciderit, quod quaedam municipia extra murum nullam habeant iurisdictionem: id indicat Siculus. Nempe auctores diviſionis, cum conquirerent agros, quos adſignarent, aliquid* „ reliquiſſe aliquando eis, „ quibus agros abſtulerunt, quatenus ha„ berent iurisdictionem, aliquos intra mu„ rum cohibuiſſe ". E quibus omnibus luce meridiana clarius evincitur, tantum abfuiſſe, ut agrorum adſignationes Coloniae iura oppidanis agri parte multatis communicarent, ut etiam iurisdictione in agros ipſos orbarentur; atque id etiam Municipiis aliquando obveniret, teſte Hygino: Atque haec nempe Pompeiani Municipii conditio fuit, cum Syllana lege agri parte multatum novos colonos admiſit. *De Coloniis* autem ſtricte ſumtis *id dici* non potuiſſe iure Goëſius negat; tum enim oppidani omnes in ius, & nomen Colonorum tranſibant, & proinde in totum agrum, aeque ac in urbe iurisdictionem ſervabant: id quod noſtram opinionem quam maxime firmat.

XIX. Pompeiani adcepta Colonia Municipes manſerunt.

Sed quidquid de anteſyllanis temporibus fuerit, id certe, quod noſtra intereſt, extra dubitationis aleam poſitum eſſe reor, Syllanas militares colonias meras agrorum adſignationes fuiſſe, quae neque ius, neque nomen Coloniae urbibus, in quas recepti veterani fuerint, tribuerent, etſi Colonia ibi conſtituta diceretur. Sparſas igitur conligamus ſarcinulas. Fuerunt quidem, teſte Tullio, coloni Pompeios per L. Syllam, dictatoris Syllae auctoritate deducti, ſed non idcirco Pompeii Colonia fuit, hoc eſt Colonico iure regebatur, ſed Municipali. Erat ergo Municipium (19), in quo Colonia continebatur, & ſuas ſeparatim rationes habebat: cuius autem generis Municipium fuerit *Cap. X* videbimus. Atque hinc diſſidiorum occaſio. Contendebant Coloni communia eſſe loca, quae publica dicerentur, ut *ambulatio* (20): Pompeiani negabant, quippe ipſis nihil aliud, quam adſignatus ager deberetur. Rurſus de ſuffragii iure in municipalibus comitiis contendebant Coloni. Pompeiani nullum ipſis ius eſſe in eis, quae ad ſui Municipii regimen ſpectarent, reponebant. Quomodo autem ea lis diremta fuerit, ignoramus, ſed ex Tullii verbis arguere licet, Colonis potius fuiſſe adiudicatam. Niſi enim Pompeiani de cauſa cecidiſſent, non utique ipſis iecur intumuiſſet: qua de re ſuſpicio oborta eſt, eos novas res cum L. Sylla molitos fuiſſe. Itaque opportune, ut eum purgaret, aie-

(19) Laetamur in huiuſmodi opinione conſentientem nobis inveniſſe nuperrimum ſcriptorem Georgium Henr. Martinium in ſuo *Specimine Hiſtoriae urbis Pompeiorum* Germanica lingua conſcriptum Lipſiae 1779, cuius libri excerpta tantum cognovimus ex *Biblioth. Philolog. vol. II p.* 213 *Lipſiae* 1780. Cum enim de eius civitatis forma loqueretur, Municipium ad extrema uſque tempora perduraſſe docet, etſi *ſuffragia Romae ferre, & honores gerere* contra noſtram ſententiam ei deneget; denique ſic concludit: Excerptoris verba ſunt: *Neque vero forma civitatis mutata eſt, deducta eo militari colonia, ſed paullo ante interitum adhuc a Macrobio, & Plinio numeratur in Municipiis.* Haec autem eouſque valere debent, ut doceant militarem coloniam politicum Pompeiorum ſtatum non immutaſſe; alia enim de cauſa ius & nomen Coloniae poſtea adquiſiverunt.

(20) *Ambulatio* apud Latinos idem erat, ac Graecis περιπατος, h. e. locus ambulando & otiando comparatus, qui partim ſubdivalis erat, partim porticibus ad arcendam pluviam contegebatur. Hinc *Porticus* etiam, ut apud Graecos ϛοα, cum *Ambulatione*, & περιπατῳ ſynonyma cenſebantur. Sic Liviae Porticus a Strabone *lib. V* dicitur ὁ της Λιβιης περιπατος. Erat autem Ambulatio ex earum rerum genere, quae *Univerſitatis* dicebantur, ut gymnaſia, paleſtrae, balnea, theatra. Ita apud Plut. in *Pyrrhi Vita*: αποκλεισα τα γυμνασια, και περιπατους, *occluſit* (Cyneas Tarenti) *gymnaſia, & ambulationes*; & Tull. *Ep.* I. *ad Q. F.*: *nihil reſtabat praeter balnea, & ambulationem*. Quare non mirum, ſi Pompeiani ab ambulatione Colonos prohibere vellent, utpote quos ab eorum Univerſitate alienos cenſebant. Dignus eſt, quem huc proferamus, Strabonis locus ex *lib. XIII p.* 623, ubi, qua de cauſſa Cumaei ſtoliditatis vitio notati fuerint, enarrans, hanc hiſtoriolam refert, unde & *ambulationum* apud veteres uſum, & penes quos earum ius eſſet, probe diſces: Εϛι δε και αλλος λογος, ὁτι δανεισαμενοι χρηματα δημοσια, τας στοας ὑπεθεντο· ειτα ου αποδοντες κατα την ὡρισμενην ἡμεραν ειργοντο των περιπατων, ὁτε μεν τοι ομβρος ειη κατ᾽ αιδω τινα κηρυττοιεν οἱ δανεισται κελευοντες ὑπο τας στοας ὑπερχεσθαι. του δη κηρυκος ουτω φθεγγομενου, ὑπο τας στοας ὑπελθετε, εκπεσειν λογον, ὡς Κυμαιων ουκ αισθανομενων, ὡς εν τοις ομβροις ὑπο τας στοας ὑπελθετεον, αν μη σημανῃ τις αυτοις δια κηρυγματος. *Alia fertur ratio, publico Cumaeos nomine pecuniam mutuam cepiſſe, pignori oppoſitis porticibus, quam cum non reddidiſſent ad diem dictum, prohibitos fuiſſe ambulationibus: imbribus tamen accidentibus, creditores verecundia ductos praeconis voce eos invitaſſe, ut ſub porticus ſubirent; proinde cum praeco clamaret, ſub porticus ſubite: redditum ſermonem, neſcire Cumaeos imbribus decidentibus ſubeundum eſſe ſub porticus, niſi praeconio admonerentur.*

aiebat Orator : *ita a Patronis res cognita eſt , ut nulla in re a ceterorum ſententiis Sylla diſceſſerit*.

XX. Idem evincitur ex eius Coloniae Patronis.

Et quidem ex hiſce *Patronis*, *Defenſoribus*, & *Cuſtodibus* Coloniae Pompeianae, quos Tullius commemorat, & de quibus etiam in epigraphis Pompeianis fit mentio, (ut *Cap. X* docebimus) noſtrae opinionis veritas magis elucet. Non enim ipſi erant ex eorum Patronorum claſſe, qui degentes Romae apud Senatum, & Populum res Municipiorum, & Coloniarum tuebantur, ſed Pompeiis domicilium habebant, ut ſi qua lis, vel diſſentio oboriretur, inter duos populos, quorum rationes diverſae erant, opportune auctoritate ſua occurrerent, & a Colonis numero paucioribus iniurias populoſae urbis prohiberent. Quod minime neceſſarium fuiſſet, ſi Pompeiani cum Colonis, ut unus idemque populus eodem iure fruens haberetur. Sed de his, deque eorum numero infra citato *Cap. X* fuſius diſputabimus.

XXI. Cur Sylla Pompeianis infenſus.

Eccur autem Dictator Sylla Pompeianos agri parte multaverit, facile eſt divinare; quippe ex Paterculi narratione diſcimus, Pompeios obſtinatius Romanis armis in ſociali bello reſtitiſſe, utpote quos Magius non quidem *cepit*, ut Herculaneum, ſed *cum Sylla oppugnavit*. Et quidem hoc ipſum indicat Tullius verbis illis : *cum commoda Colonorum a fortunis Pompeianorum Pop. Rom. fortuna diviſerit*; fortuna ſcilicet, qua bello victores evaſerunt. Qua de re ferox Syllae animus exaſperatus eos cum aliis obſtinatioribus impunes abire non ſivit (21), agrique partem ademit; quod Herculaneo nuſquam factum legimus.

XXII. Etiam civitatem, qua iam fruebantur, ademtam voluit.

Nec porro una illa agrorum multatione contentus fuerat, ſed ſimul civitatem adimendam ſanciverat, ut modo ex Tullio adcepimus : *civitatem Municipiis ademit : ademit iiſdem agros. Etſi de agris ratum fuit . . . . de civitate ne tamdiu quidem lex valuit, quamdiu illa Syllani temporis arma valuerunt*. Et ſane quomodo valuiſſet, ſi Populus Romanus bello fatigatus, ut diſcordiae ſemina in perpetuum compeſceret, Italos fere univerſos in civitatem adſciſcere cenſuit? Itaque & Pompeiani in civitate manſerunt. At ſi Municipia ea fuerant, quae duplici hac poena plectenda decreverat, hinc Pompeios & ante Sociale bellum Municipium fuiſſe conliges. Si enim agrorum ademtio Syllana lege cum civitatis ademptione copulabatur, hoc profecto indicat, eam poenam a Dictatore inrogatam fuiſſe illis oppidis, quae cum Municipali honore, etſi non pleno civitatis iure, iam fruerentur, & propterea nullam rebellandi occaſionem haberent, tamen Italorum partes ſequi adverſus Romanos maluerant; ſociis civitatibus non item, quae cauſſam aliquam habuerant, & ad Romanam civitatem tum vocabantur. Quare cum Pompeios agri parte multatos cognoverimus, quidni eos vetus Municipium diximus? Fortaſſe pari iure & Herculaneum gaviſum fuerat, ſed praeſtare non audemus.

XXIII. Fortaſſe novos Colonos ab Auguſto Pompeii adceperunt.

Suſpicamur etiam rurſus ſupplementum veteranorum ab Auguſto Pompeios adcepiſſe, nec immutata tamen regiminis municipalis forma. Unde autem huiuſmodi ſuſpicio oborta ſit, *Cap. XII* cum de *Pago Auguſto Felice* ſermo erit, aperiemus (22).

XXIV. Sed non ante Neronem colonica iura adquiſivêrunt.

Id autem abunde, ni fallor, ex dictis conſtat, utramque urbem poſt bellum illud inter Municipia fuiſſe recenſitam, etſi Pompeii colonos receperint; quo autem iure poſtea videbimus. Quare cum *Colonos Pompeianos cum Nucerinis* congreſſos ex Cornelio Tacito audis, pronum eſſet reponere, Colonorum nomenclatione non univerſos Oppidanos contineri, ſed tantum Colonos illos, qui illuc deducti fuerant, quos inter & Nucerinos oborta contentio erat; etſi fortaſſe Pompeiani univerſi pro ſuis Colonis tum arma ceperint. Verum, ut, quod eſt, fateamur, univerſos Pompeianos ſub *Colonorum* nomine Tacitum comprehendiſſe alia monumenta ſuadent; e quibus coniicere licet, recentiſſime Taciti aevo huiuſmodi cognomentum Pompeios fuiſſe adeptos, fortaſſe etiam Neronis indulgentia, non ſecus ac Puteolos; cum Colonica iura, & nomen honeſtiora, quam Municipiorum haberentur. Id autem totum ex Herculanenſibus, & Pompeianis epigraphis iam erutis mox eluceſcet. Ad eas igitur expendendas adgrediamur.

CA-

(21) Fuit fortaſſe & alia validior ratio, ſi verum eſt, quod laudatus Georg. Henr. Martinius ſcribit, *Pompeianos* ſcilicet *cum Mario feciſſe*, ut eius Excerptor habet. Veroſimile id quidem; ſed unde hauſerit doctus vir, plane ignoramus.

(22) Eadem ſuſpicio animum eruditiſſimi Georgii Henr. Martinii inceſſit, ſcribit enim eius Breviator : *Videtur tamen Auguſti temporibus veteranos recipere coacta eſſe*. Sed unde arguat, neſcio.

CAP. IX.

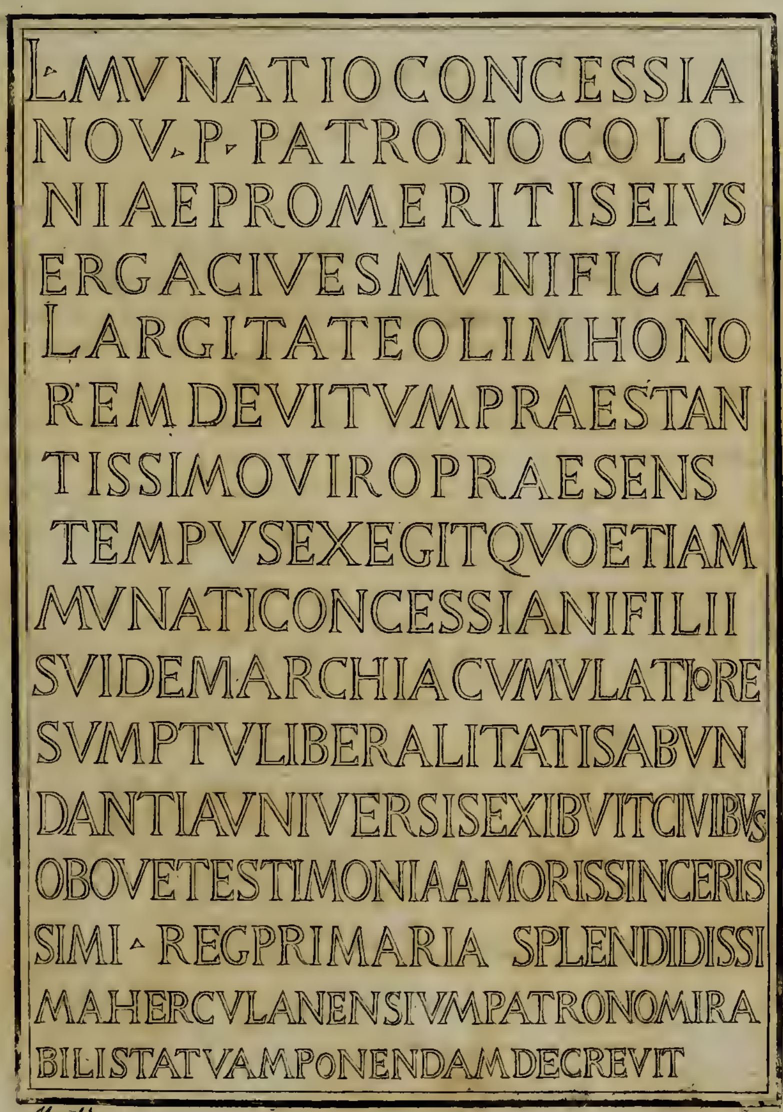
Ex erutis Herculanei inſcriptionibus politici eius regiminis forma luculentius adſtruitur.

I. Inſcriptiones Herculanenſes duplicis generis.

HActenus unica veterum Scriptorum face de politico noſtrarum urbium ſub Romanis ſtatu inquiſivimus: age nunc videamus, an ex litteratis monumentis indidem erutis res in pleniori luce conſtituatur. Huiuſmodi autem monumenta, quae ad Herculaneum pertinent, duplicis ſunt generis, alia quidem, quae a maioribus adcepimus ibidem fuiſſe inventa; alia vero, quae noſtra hac aetate feliciſſima, Regum noſtrorum providentia, e conſepulta urbe in lucis auras emergere ipſimet vidimus. De utriſque igitur ſuo ordine habendus eſt ſermo.

II. Lapis male a Capacio tributus Herculaneo.

Prioris generis ſunt, quas diligentiſſimus noſter Iulius Caeſar Capacius in ſua *Neapolitana Hiſtoria* impreſſa anno 1607 *lib. II cap. 9* retulit; ubi de Herculaneo ſic ſcribit: *Ubi ea urbs poſita fuerit, multos annos ignoravimus. Hac tamen aetate, dum ruſtici agrum colerent, & foderent, inventae ſunt concamerationes, tum vero pavimenta, parieteſque marmore tecti, & multae inſcriptiones, quae plurimum lucis adtulerunt.* Eas autem concamerationes, & rudera Capacium αυτοπτην non luſtraſſe, ſed fando tantum adcepiſſe, ſatis liquet ex eo, quod neque urbis, neque illarum effoſſionum ſitum definit. Quapropter primam recitat inſcriptionem *L. Munatio Conceſſiano* poſitam (1), quae ſi ad Herculaneum pertineret, inter *Colonias* utique foret adcenſendum. Sic enim habet:

(1) Refert etiam Ianus Gruterus *p.* 143 *num.* 6 cum lemmate: *In agro Neapolitano in Villa Bernardini Martirani Petra-alba dicta.*

III. Cur Herculaneo abiudicandus.

Sed in ea falſus eſt vir eruditus. Sua enim aetate illud epigramma, ut ipſe teſtatur *ad Divi Antonii Neapolim translatum iam fuerat*, ubi hodieque proſtat; unde autem vere deſumtum fuerit, ipſe ignorabat; ſed tantummodo noverat, quod veriſſimum eſt, ex ea regione huc advectum. Non idcirco tamen ex Herculanenſibus ſubfoſſionibus prodiiſſe adfirmare debuerat. Lapidis enim aetas ab Herculanei ruina mirum, quantum diſtat, ut eius dictio, orthographia, & characterum forma vel mediocriter verſatum apertiſſime monent. Nos tamen ne hiſce quidem argumentis indigemus, ut Herculaneo marmor illud abiudicetur. Unde enim deſumtum fuerit, cum Neapolim translatum eſt, novimus e Georgio Fabricio, a quo & Gruterus didicit, qui uſque ab anno 1587 ſuos *Antiquitatum* libros ediderat (2). Is enim *lib. I p. 60 num. VIII* ipſam epigraphen adſcripſerat cum hoc lemmate: *Neapolitanum deſcriptum a me in agro Neapolitano, in villa Bernardini Martirani, quae Petra-alba dicitur, antea non impreſſum.* Iam igitur viginti & amplius annos ante Capacium ea inſcriptio non modo in lucem venerat, ſed & Martirani villam (3) exornabat, neque unquam fando audiverat Fabricius vel ab ipſo Martirano, quem latere non debuerat, e proxima Herculaneo erutam fuiſſe. Quare meritiſſime Petrus La-Sena in ſuo *Gymnaſio p. 182* Capacium redarguit, quod ſibi imponi ſiverit, & marmor Herculaneo adiudicaverit, quod Neapolitanum eſſe docet: quidquid Martorellius in *Theca Calam.* obganniat, qui abſurdiſſima quaeque apertis, ut aiunt, ulnis excepit potius, quam Neapolim aliquando Coloniae iure, vel nomine fuiſſe diſtinctam fateretur. Etenim *lib. II cap. 5 p. 440* ridicule nimis ſtatuit Herculaneum Coloniam evaſiſſe poſt Titum, cum Imperator ille poſt excidium miſit, teſte Dione, *duos viros conſulares* οικιςας, h.e. ut ipſe explicat, *coloniae duces:* itaque edicit, marmora illa nominibus inſcripta, quae in Regio Herculanenſi Muſeo adſervantur, *eſſe ſeriem eorum hominum, quos colonos ad Herculaneum habitandum, atque excolendum viri conſulares a Tito miſſi deduxerunt, iiſque praedia oppreſſorum in Veſuvio adtributa fuiſſe.* O lepidum caput! Titus igitur novos Colonos in eam urbem immiſit, quae ſub altiſſima cinerum ſtrue iacebat, ut ipſemet alibi fatetur. In *additamentis* enim *pag. XXXVII* contendit ea potiſſimum eſſe *abdita loca*, e quibus Saemilanus Conſularis Campaniae ſub Alexandro Severo ſtatuas extraxerit ad thermas Severianas exornandas (ut habet marmor (4) a ſe relatum); nam illam urbem una cum Pompeiis, Stabiiſque fatetur, *ſub Neronis & Titi imperio acciſam*, & ea loca *abdita cineribus.* Apage igitur has nugas; & marmor illud, etſi Herculanenſium peculii, alibi olim poſitum, quam in veteri Herculaneo iam a Titi aevo conſepulto, cum eruditiſſimis La-Sena, Mazochio, Ignarra, aliiſque fateamur. Sed de eo infra *Cap. XIII* redibit ſermo, cum ſua inluſtratione donabitur.

IV. Alia inſcriptio a Capacio edita.

Alteram porro inſcriptionem, quam Herculaneo adpendit Capacius ſic concepta eſt:

PRIDIE . K . MARTIAS . IN . CVR . SCRIBENDO . ADFVERE
CVNCTI . QVOD . VERBA . FACTA . SVNT . M . M . MEMMIOS
RVFOS . PAT . ET . FIL . ET . VIRI . ITER . PEQVNIA . PON
DERALI . ET . CHALCIDICVM . ET . SCHOLAM . SECVNDVM
MVNICIP . SPLENDOREM . FECISSE . QVAE . TVERI . PVBLICE
DECRETO . D . E . R . I . C . PLACERE . HVIC . ORDINI . CVM
M . M . RVFI . PAT . ET . FIL . II . VIR . ITER . IN . EDENDIS
MVNERIBVS . ADEO . LIBERALES . FVERINT . VT . EORVM
MONVMENTA . DECORI . MVNICIPIO . SINT . ADEO . DILI
GENTES . VT . VITIEIS . PONDERVM . OCCVRRERINT . IDQ.
IN . PERPETVVM . PROVEDERINT . PLACERE . DECVRIONIB.
M . M . MEMMIOS . RVFOS . PAT . ET . FIL . DVM . II . VIVE
RENT . EORVM . POS . . . . M . ET . SCHOLA . ET . CHALCIDI
QVAE . IPSI . FECISSENT . PROCVRATIONEN . DARI . VTIQVE
SERVOS . EIVS . . . . MPIVS . EST . . . . NEGOTIO . PRAE
PONERENT . NEQVE . INDE . ABDVCI . SINE . DECVRIONVM
DECRETO . ET . M . M . MEMMIIS . RVFIS . PAT . ET . FIL
PVBLICE . GRATIAS . AGEI . QVOD . ITERATIONI . HONORI
EORVM . NON . AMBITIONEI . NEQVE . IACTATIONI . SVAE
DEDERINT . SED . IN . CVLTVM . MVNICIPI . ET . DECOREM
CONTVLERINT

E Ca-

(2) Eius operis titulus eſt: *Georgii Fabricii Chemnicenſis Roma. Antiquitatum libri duo ex aere, marmoribus, ſaxis, membraniſque veterum collecti ab eodem. Itiner. lib. I Baſileae typis Oporinianis* 1587.

(3) Bernardini Martirani villa Caroli V hoſpitio celebris ipſa eſt hodierna Torellae Principis, quae a veteri Herculaneo ſeſquimilliare Neapolitanum diſtat.

(4) Hoc alterum marmor *Parte II* producemus, & enucleabimus.

E Capacio eam tranſcripſit Reineſius, & *Claſſi VII num. 15 pag.* 484 inſeruit, & mendis detergere ſategit. Itaque in linea 3 pro ET VIRI reſtituit II VIRI: optime quidem, ſed ſyntaxis requirit II VIROS; in linea 4 pro PONDERALI, reponit PONDERALE: in linea 13 pro voce POS . . . eraſa, reponit PONDERVM, ut ſit ſententia *eorum Ponderum, & Scholae, & Chalcidici*. Sed ego malim cum Gorio reponere PONDERALIS, ut ſenſus ſit, *eorum* (ſup. *locorum*) *Ponderalis, & Scholae, & Chalcidici, quae ipſi fecisſent*; fecerant enim non Pondera, ſed Ponderale. His addenda erat alia emendatio, quae ſponte ſua oritur in linea 18, ubi pro ITERATIONI . HONORI, reponendum ITERATIONEM . HONORIS, ut ſyntaxis conſtet. Sic emendata, tota eius ſententia perſpicua eſt. Nam, quae manca & corrupta ſunt verba linea 15, ſententiae non officiunt. Legeſis tamen per me: *ſervos, quos ipſis erit libitum*, vel quid tale.

V. Haec utique Herculanei Remmiis poſita fuit.

Hanc enimvero e conſepulta Herculaneo prodiiſſe pro certo habemus; ſed exſcriptorem in *Memmiorum* nomine peccaſſe; non enim *Memmios*, ſed *Remmios* illos inluſtres viros cognomine *Rufos* Herculanei floruiſſe, alia eruta per nos marmora docent. Duos enim *M. Remmios Rufos* Patrem, & Filium in ea urbe viros Principes fuiſſe dubitare non ſinit altera epigraphe Regii Muſei, in qua ſic legitur:

M . REMMIO . M . F . RVFO . PATRI . MVNICIPES

Non enim adſcripſiſſent PATRI, niſi filius eodem praenomine *Marci* gauderet, & dignitate aeque conſpicuus foret (5). Sic e binis titulis binis ſtatuis Noniorum ſubſcriptis, Patris & Filii, qui eodem praenomine adpellabantur, alter praefert: M. NONIO . M . F. BALBO . PATRI . D. D. alter vero: M . NONIO . M . F . BALBO . PR . PRO . COS . D . D. Praeterea in Herculanenſium catalogo *M. Remmios M. libertos* duos habemus *Tab. XVI* ſic: M . REMMIVS . M . L . NICANOR . M . REMMIVS . M . L . FELICIO, qui illorum Remmiorum liberti eſſe videntur (6). Legitur quoque ibidem: M . REMMIVS . SVCCESSVS, ut noſcas Remmiorum gentem Herculanei valde propagatam: contra unus viſitur P . MEMMIVS . PRIMIGENIVS.

VI. *Ponderale* Herculanei extitiſſe novimus.

Adhaec *Ponderale*, quod alibi dicitur *Ponderarium*, h. e. aedificium, ubi publica pondera adſervarentur, & ubi alia in venditorum uſum exigerentur, Herculanei exſtitiſſe etiam Regii Muſei monumenta teſtantur. Duas habemus ſtateras, quarum manubria epigraphis ſignantur, ut habes *Tab. VIII num.* 1, 2. Et altera quidem dicitur *exacta in Capitolio*:

IMP . VESP . AVG . IIX
T . IMP . AVG . F . VI . C
EXACTA . IM . CAPITO (sic)

altera vero *exacta cura Aedilium*:

TI . CLAV . CAES . AVG . VITEL
III . COS . EXACTA . AD . ARTIC (7)
CVRA . AEDIL

Ergo non tantum Romae in Capitolio, ſed & in ipſa Herculaneo res ponderaria curabatur. Praeterea in ſaxeo centumpondio (praefert enim inſculptam notam C.) legitur epigraphe, quam habes in eadem *Tab. VIII n. 3*,

TI . CL . . DIO . C . . SAR . AV . . S . IIII
L . . TELLIO . III . COS . PONDER . EXACT
. P . . . EF . III CVR . AED . H

eamque ſic interpretor: *Ti. Claudio . Caeſare . Auguſto . IIII. L. Vitellio . III. Cos. Pondera . Exacta . A. Praefectis III* (8) *Cura . Aedilium . Herculanenſium* (9). Denique in aereo ſextario hae ſiglae inſculptae ſunt. *D. D. P. P. HERC.* Has autem, ſi interpretaberis ex noſtra ſententia: *Decurionum . Decreto . Praefecti . Ponderali*, vel *Ponderibus . Herculanenſium*, nihil tibi deerit, quin pro certo ſtatuas, *Pon-*

(5) Eidem Remmio poſitum videtur & aliud marmor, quod mutilum invenimus:

. . . O . M . F . RVFO
. . . P . POST . MORT

(6) Item apud Reineſ. *Cl. X n. 49 p. 894* haec legitur epigraphe:

M . REMMIVS . M . L . PHILER
POMPEIA . Ɔ . L . PRIMA
SEX . POMPEIVS . Ɔ . L . STATIVS

quam & noſtro Herculaneo iure vindicamus.

(7) Sic utique lego, atque interpretor *ad articulos*, h. e. *articulatim*, ſive per partes vel minutiſſimas exacta. Norunt Latinitatis tyrones *articulos* a Latinis dici minimas partes alicuius rei, veluti periodi *articulus* (*ut Auct. ad Herenn. lib. 4 c. 19*) *dicitur, cum ſingula verba intervallis diſtinguntur*: & apud *Plin. lib. II c. 16*: *ſtationes in mediis latitudinum articulis, quae vocant ecliptica*, ubi articuli non aliud ſunt, quam latitudinis partes, ſeu eclipticae puncta.

(8) Nulli dubium, quin detrita haec vox proprium, vel adpellativum nomen eius ſignaverit, a quo pondera fuerunt exacta. Etſi autem nihil certi ex eius reliquiis extundi poteſt; ſi quid tamen video, ſic legendum, ut aliae inſinuant inſcriptiones. Itaque Praefectos Ponderario tres numero fuiſſe diſcimus.

(9) Vox autem illa LIGVR, quae in oppoſita centumpondii ora legitur, nihil aliud, puto, notat, quam nomen eius, cuius peculii illud erat.

Ponderale aedificium Herculanei ſtetiſſe, ubi ſtaterae, pondera, & menſurae exigerentur publica auctoritate, ipſumque eſſe, quod Remmii *ſua pecunia* fecerant (10).

Quod ſi quaeras, an *Schola* etiam, & *Chalcidicum* Herculaneum exornaverint, id vero praeſtare tute poſſumus, & in altera huius diſſertationis parte documenta dabimus.

VII. Herculanenſes igitur Municipes.

Cum igitur exploratum ſit eam epigraphen, prout Capacius teſtatus erat, ex Herculaneo prodiiſſe; an dubitabis amplius, quin Municipii iure gaviſi Herculanenſes fuerint? Quid vero, quod poſt eam aliae nuper erutae, quae Regis noſtri Muſeum exornant, id ipſum teſtatiſſimum faciunt?

VIII. Id ipſum aliae inſcriptiones teſtantur.

Et quidem praeter titulum marmoreum iam adſcriptum, quod poſuere *M. Remmio M. F. Patri MVNICIPES*, duae exſtant aereae laminae, in quarum altera legere eſt:

MAMMIO . MAXIMO
AVGVSTALI
MVNICIPES . ET . INCOLAE
AERE . CONLATO

In altera vero:

TI . CLAVDIO . DRVSI . F
CAESARI . AVGVSTO
GERMANICO
PONT . MAX . TR . POT . VIII
IMP . XVI . COS . II
PATRI . PATRIAE . CENS
EX . TESTAMEN . MESSI . L . F . M . N.
SENECAE
MILITIS . COH . XIII . VRBANAE . ET
DEDICATIONI . EIVS . LEGAVIT .
MVNICIPIB
SINGVLIS . HS . IIII . N

Ad haec marmorea tabula in laeva tantum parte mutila ſic habet:

M . CALATORIO . N . *f*
QVARTIONI
MVNICIPES . ET . IN*colae*
AERE . CONLATO

Itaque cum paſſim ſe *Municipes* dicant Herculanei cives, vel ſimpliciter *Herculanenſes*, & Coloniae, vel Colonorum nomen ne hiſcant quidem; nemo putem, tam laevus erit, qui titulum Munatio Conceſſiano poſitum a priſcis Herculanenſibus fuiſſe cum Martorellio contendat, ut inter Colonias oppidum noſtrum adcenſeat.

IX. Magiſtratus item Municipales.

Quae cum ita ſint, *IIviri I. D. IIviri Quinquennales, Aediles, Decuriones, Auguſtales*, qui in Herculanenſibus lapidibus ſaepe occurrunt, non utique Coloniam, ut eruditiſſimus Valeſius duxit, ſed Municipale inſtitutum confirmant. Tritum eſt enim huiuſmodi magiſtratus Municipiis aeque, ac Coloniis fuiſſe communes. Id autem certius erit, ſi docuerimus pleno Municipii iure Herculaneum gaviſum fuiſſe, quippe fundus factus fuerat in Romanas leges iurando.

X. Fundanum fuiſſe Municipium inſcriptio docet.

Et quidem Iul. Caeſ. Capacius *l. c.* tabulam aeneam clavis parieti adfixam ibidem repertam narrat, in qua Senatus Conſultum perſcriptum erat Claudio imperante factum, GN . HOSIDIO . GETA . L . VAGELLIO . COS . X . CAL . OCTOB . quo poena infligeretur, & inritae fierent emtiones eorum, qui villas, domoſque negotiandi cauſa emerent, ac diruerent. Quo recitato, alterum ſubditur VOLVSIO . P . CORNELIO . COS . VI . NON . MART . De poſtulatione *neceſſariorum Alliatoriae Celſiliae*, qui a Senatu petierant, ut Celſiliae ſua *aedificia longa vetuſtate dilabentia vendere, & emtori ſine fraude ſua ea deſtruere, tollereque liceret*. Quae S. CC. cum publice in eo Municipio propoſita fuerint, quis negaverit fundanum eum fuiſſe?

XI. Herculanenſes Romanis tribubus adlecti.

Quare & in tribus Romanas fuiſſe Herculanenſes adſcriptos docent marmorea quantivis pretii fragmenta, quae dedimus *Tab. XIV, XV, & XVI*, in quibus bene longus quadringentorum & amplius civium catalogus cum tribus nomine, cui fuerant adſcripti, habetur. Pluribus autem tabulis catalogus conſtabat, quae clavorum ope muris erant adfixae. Earum, quae prima procul dubio erat, etſi prae aliis detrita, incipit: ADLEGERVNT . . . deinde ſequuntur nomina in tres columnas diviſa. In his autem cernere eſt aliquot ruſticis Romanis tribubus adſcriptos, duos ſcilicet *Meneniae*, unum *Tromentinae*, tres *Maeciae*, alterum *Falerinae*. In altera vero poſt plura inſcripta nomina vacuum ſequitur, in cuius medio grandioribus litteris eſt VENERIA, deinde eodem ordine ſubſequuntur civium nomina.

Illud

(10) In veteri marmore apud *Grut. pag.* 1026 *n.* 10, & Donium *cl.* 2 *n.* 67 habetur: C . CAESIVS C. F. OVF. SILVESTER P. P. PONDERARIVM S. P. P. S. F. ET CHARISTIONEM AEREVM POS. Siglas autem illas *P. P.* Scaliger *ad Manil.* legit *Praefectus Ponderarium*: aliis ea lectio non probatur; utpote quae ſequentibus non congruat, ideoque legunt *pro Praetor*. Ego vero Herculanenſi epigraphe doctus quam modica mutatione Scaligero adſenſerim, itaque epigraphen legendam reor: C. *Caeſius* C. *F. Ouf. Silveſter Praefectus Ponderibus Ponderarium ſua pecunia Ponderibus ſignandis fecit*, &c. Quid enim vetat, quin idem, qui Ponderarium ſua pecunia feciſſet, Praefectus Ponderibus fuerit merito ſuo renuntiatus? Proba autem *Ponderarii* vox habetur & in alio inedito, quod ſciam, lapide, qui Sulmone in privatae domus limine teritur: SVLMONII. PRIMVS . ET . FORTVNATVS . PONDERARIVM . PAGI . INTERPROMINI . VI . TERRAE . MOTVS . DILAPSVM . A . SOLO . SVA . PECVNIA . RESTITVERVNT.

Illud autem *Veneria* (11) Romanae tribus nomen eſſe, nemo fortaſſe dubitaverit. Quare concludat oportet, Herculanenſes Municipes in tribum fuiſſe relatos; atque adeo ſuffragii iure gaviſos.

Ex aliis item lapidibus id ipſum diſcimus de Herculanenſibus *Meneniae* adſcriptis:

M . SPVRIVS . M . F
MEN. RVFVS . (12) II. VIR
I . D . MACELLVM . D
S . P . F . C . EIDQ . PRO

L . MAMMI . . .
MEN . PATRI . . .
DECV . . MVN . . .
MV . . . ERAI . . .

---

(13) L . ANNIO . L . F . MEN
IIVIR . ITER . QVIN
. . . VIR . EPVLONVM

M . CALATORIO . L . . .
MEN . RVFO . FRAT . . .

Ex his autem M. Spurii lapidem longe ante eius urbis fatum poſitum fuiſſe, praeter characterum formam, certiſſimo argumento eſt, quod is iamdiu ante illud tempus antiquatus fuerit; nam ſuo loco motum, obverſaque facie cuiuſdam templi muro infixum invenimus. Quippe Macello a Sp. Rufo aedificato (cum fortaſſe terrae motu obrutum fuerit) aliud ſucceſſerat ornatius a Mammio Maximo exstructum, ut alius lapidis fragmenta teſtantur, quae haud difficile eſt ſic ſupplere:

L. *mam*MIVS. MAXIMVS. MACELL*um*
*cum.o*RNAMENTIS. ET. ME*ri*TO*ria.s.p.f.*
*eid*EMQ. DEDICATIONE*m celebravit*

Dubitari igitur non poteſt, quin iam antiquitus pleno civitatis iure Herculanenſes fruerentur.

XII. Munera Romae ceperunt Herculanenſes.

Quid vero, quod etiam Romanas Provincias ſortiti aliquando ſunt Herculanenſes? Teſtatum id faciunt plura epigrammata M. Nonio Balbo poſita, & in Regium Muſeum inlata. Primum eorum eſt, quod tantopere eruditos interpretes defatigavit, & variis admodum lectionibus mactatum fuit, ut videre licet in *Symbolis Gorianis*; ſed quod citra ullam dubitationem ſic ſe habet, ut Paciaudius olim legit, & in iisdem Symbolis Florentiae editis *Vol. I p. 68* in equeſtris Nonii ſtatuae ſchemate exhibetur:

M . NONIO . M . F
BALBO . PR . PRO . COS
HERCVLANENSES

XIII. An Balbus fuerit Proconſul.

Siglae autem illae PR . PRO . COS idcirco eruditis crucem fixerunt, quia cum Balbum domo Herculanenſem (14) iure opi-

 naren-

(11) Nunc tantummodo *Veneria* legitur. Sed eruditiſſimus Iacobus Belgradius, qui αυτοπτης haec loca, cum primum eruerentur, inviſit, in *ep. II*, quam Scipioni Maffeio dedit, quaeque in *Symbolis Gorianis Rom. Vol. I* exſtat *p.* 55 teſtatur non modo *Veneria* legiſſe, ſed & *Concordia*. Etſi igitur e fragmentis marmoreis illud alterum hodie deperierit, ac tantummodo exſtent reſiduae litterae IA, ut vides *Tab. XIV*, tamen de optima eius fide minime dubitamus, utpote quem prae omnibus veraciſſimum in narratis invenimus. Quapropter in dubium revocari nequit, quin ſub Imperatoribus praeter eas Libertinorum tribus, quae ipſorum Principum nominibus adpellabantur, aliae etiam peculiari nomenclatione veteribus fuerint adiunctae. Cuiuſmodi fuere, quae in lapidibus comparuere VOT. & VER., quas ſagaciſſimus Marinius in *Arval. Tab.* 35 *p.* 482 interpretatur *Voturia*, & *Verginia*, ſive *Vergilia*, ſive *Verria*. Sed harum alteram ſiglam VER. niſi αυτοπτην ſe vidiſſe teſtaretur tam ſollers vir in epigraphe ſic concepta C. PETRONII . C. F. VER. RVFI, ego libenter refingerem VEN, & interpretarer *Veneria*, praeſertim quia *Petronius* ille *Rufus* Herculaneo oriundus eſſe potuit; quippe in illorum Municipum catalogo, nec *Petronia* gens, nec *Ruforum* familiae deſunt. Quid, ſi ſcalptor erravit?

(12) Ruforum gentem Herculanei floruiſſe, cum Municipum catalogus, ubi quatuor *Rufi* leguntur, tum alii lapides eiuſdem Regii Muſei oſtendunt, ut hic:
L. ANNIVS . MAMMIANVS . RVFVS . II VIR.
QVINQ. THEATH . ORCHESTR . DE . SVO
Idem dic de *Mammiis*, & *Calatoriis*. Etenim in catalogo praeter *L. Mammium Cilium*, & *M. Calatorium Diodorum* ingenuos, legimus duos *Calatorios M. L. Pierum*, & *Menophilum*, & tres T. L. *Fortunatum*, *Ianuarium*, & *Salvium*, quinque vero *Mammios L. L. Synetum*, *Feſtum*, *Evodum*, *Peplum*, & *Thiaſum*.

(13) Apud Gorium *Vol. I Symb. Rom. pag.* 121 & apud Murat. Theſ. *pag.* 2021 *n.* 1, cuius nunc prima tantum exſtat linea, reliquum malo fato periit; etſi doctiſſimus Iacobus Belgradius in iiſdem *Symbol. p.* 48 iure dubitet, an poſtrema illa verba *Vir Epulonum* ad eumdem lapidem pertineant.

(14) Hoſce Nonios Balbos domo Herculanenſes fuiſſe abunde noſtri lapides teſtantur. In Herculanenſium enim Municipum catalogi fragmentis, etſi M. Nonius Balbus non compareat, plures tamen *M. Nonii M. L.* recenſentur, h. e. *Pyrrhus*, *Ianuarius*, *Celer*, *Nedymus*, *Felicio*, *Heracia*, *Tarentinus*, *Anthus*, *Chronius*, *Genialis*. M. Nonius ergo, qui eos libertate donaverat, Herculanenſis erat. Id ipſum *credibile reddit titulorum decus, quod in ea civitate nacti ſunt eius parentes*, ut appoſite ſcripſit Scipio Maffeius *Ep.* 1 *ad Bernard.*
de

narentur, ſibi perſuadere non poterant, Proconſulem in eo Municipio, vel Colonia fuiſſe, & quidem recte. Sed epigrammata alia *Proconſulem* luculenter Balbum adſerunt. Sub eius ſtatua togata;

M . NONIO . M . F . BALBO
PR . PRO . COS
D . D

Alibi;

M . NONI . . .
BALBO . PR . P . . .
COMMVNE . C . . .

Alibi;

. . . NONIO . M . F
. . . *b*ALBO . PR . PR . . OS .
. . . ORTYNIFI . . . N . . . .

Alibi;

M . N . NIO . M . F .
BAL . . . PRO . COS .
. . . . SIVM

Alibi;

M . NONIO . M . . . .
BALBO . PR . PRO . . .
. . . . A . IVLIA . . . .

Alibi:

M . NONIVS . M . F . BALBVS . PROCOS
BASILICAM . PORTAS . MVRVM .
PECVNIA . SVA .

Alibi denique, quod omnem difficultatem enodavit;

BALBO . PRO . COS .
CRETENSIVM . PATRONO

Balbus ergo non Proconſulatum Herculanei geſſerat, ſed Cretae, quae cum Lybia Cirenaica iam ab Auguſto proconſularis provincia facta fuerat, ut Lipſius in *Tac. Ann. III* obſervat, & Cl. Scipio Maffeius *cit. Ep. I* ad *Bernardum de Rubeis in Symb. Gorian. Rom. Vol. I.* animadverterat.

XIV. An Praetor?

Sed quid ſibi vult alia ſigla PR? Maffeius ibidem interpretatur *Praetor*. Nec enim mirum, quod idem Balbus antea *Praetor*, poſtea *Proconſul* fuerit, & ambobus titulis decoraretur, ut aliarum inſcriptionum exemplis eruditiſſimus vir probat (15). Qua in opinione magis confirmor, cum videam in duabus ex adlatis epigraphis *Proconſulem* illum tantummodo ſalutari. Nec enim neceſſe erat illum omnibus uſque titulis onerare.

XV. Balbus Patronus.

Si quaeris vero, cur tot titulis, atque ſtatuis hunc ſuum civem honorarent Herculanenſes, ipſimet docent in adlata epigraphe; quippe *Patronum* (& quidem benemerentiſſimum) eum ſalutant. Unde etiam diſcis, quanta cum dignitate Nonius iſte Romae verſatus fuerit. Niſi enim in magnam dignitatem ac potentiam Romae veniſſet, non eum ſibi patronum Municipes illi delegiſſent. Quod ideo animadverſum volo, ne huiuſmodi *Patronum*, cum *Pompeianis Patronis*, de quibus Tullius loquitur, ut *Cap. praecedenti* diſſeruimus, quique etiam *Defenſores* dicebantur, confundas.

XVI. Ergo Herculanenſes pleno iure Municipes.

Exploratum eſt ergo Herculanenſes Romae ſummos etiam Magiſtratus cepiſſe. Quod ſi hunc Nonium Balbum eius Nonii Balbi Tribuni Plebis nepotem fuiſſe dices, de quo Dion *lib. L* meminit (16), iam inde ab Auguſti aetate iſtos Herculanenſes cives factos, & Romanis Magiſtratibus ornatos fuiſſe concludes (17).

Huc

de Rubeis in *Symb. Gor. Rom.* Et quidem praeter titulum Patri poſitum, quem retulimus, etiam eius Mater ſtatuam cum epigraphe obtinuerat.

VICIRIAE . A . F . ARCHAD
MATRI . BALBI
D. D.

Praeterea Veſpaſiano titulum hunc mutilum a M. Nonio Herculanei poſitum invenimus;

IMP . T . VESPA . . .
CAESARI . AV . . .
TRIB. P. COS. II. CEN . . .
M . NONIV . . .

Eccur autem Herculani poſuiſſet Imperatori titulum, niſi ſua Patria foret?

(15) *Salmaſ. in Adrian. cap.* 3 hanc refert: Q . ASCONIVS . GABINIVS . MODESTVS PRAETOR . PROCOS . PRAEFECTVS . AERARI . SATVRNO.

(16) Eamdem coniecturam fecerat Cl. Gorius in ſuis *Symbol. Florent. p.* 166; ſed male opinatus eſt, illum Tribunum Plebis Auguſto coaevum ipſum Nonium eſſe, cui *pedeſtrem ſtatuam togatam Herculanenſes Decuriones dedicarunt*, & quem Patrem Nonii Proconsulis praedicant. Nam primo nullum ei honoris titulum adſcribunt: praeterea Balbus filius, niſi decrepitum dixeris, contra quam eius effigies indicat, ſub Auguſto florere non potuit; in vivis enim agebat ſub Veſpaſiano, cui titulum poſuerat, & *Baſilicam*, *Portas*, *Murum* Neroniano terraemotu, h. e. XV ante annos conlapſa, reſtituerat, cum ultimum Herculanei fatum advenit. Multo minus igitur adſentiendum cl. Maffeio, qui in *Ep.* 1 *ad Bernard. de Rubeis* in *Symb. Rom.* relata, putavit illi ipſi Tribuno Auguſtaeae aetatis equeſtrem ſtatuam ab Herculanenſibus fuiſſe poſitam.

(17) Id ipſum clarius, puto, innoteſcit ex Herculanenſis albi fragmentis. Eorum enim primum, quod incipit ADLEGERVNT, grandem prae reliquis antiquitatem oſtentat, quippe minutioribus, & ſatis inelegantibns litterulis exaratum: contra vero marmora reliqua, quae novarum tribuum *Concordiae*, & *Veneriae* nomina praefixa habent, grandiori, & elegantiori charactere ſcripta ſunt; quin imo tota eorum ſculptura eodem tempore, eademque manu facta videtur, exceptis perpaucis nominibus, quae ſubdita identidem adparent. Atqui in primo illo frag-

XVII. Tituli in Imperatorum honorem.

Huc etiam pertinent marmora quamplura in Imperatorum, aliorumque Auguſtae domus honorem poſita, quae nonniſi Romanum Municipium devotiſſimum redolent.

DIVO . IVLIO	DIVO . IVLIO	DIVO . AVGVSTO
AVGVSTALES	HERCVLANENSES	AVGVSTALES

DIVAE . AVGVSTAE
L . MAMMIVS . MAXIMVS . P . S

GERMANICO . CAESARI . TI . F . DIVI . AVGVSTI . N
DIVI . IVLI . PRO . NEPOTI . AVGVRI . FLAMINI . AVGVSTALI . COS . II . IMP . II
L . MAMMIVS . MAXIMVS . P . S

ANTONIAE . AVGVSTAE . MATRI . TI . CLAVDI
CAESARIS . AVGVSTI . GERMANICI . PONTIF . MAX
L . MAMMIVS . MAXIMVS . P . S

FLAVIAE . DOMITILLAE
vESPASIANi . caESARis . AVG

IMP . T . VESPAſiano
CAESARI . AVguſto
TRIB . P . COS . II . CENſori
M . NONIVS

DOMITIAE . GN . F
DOMITIANI . CAESARIS
D . D

XVIII. Veſpaſianus de Herculaneo benemeritus.

Hinc contra Imperatores gratiam huic Municipio rependiſſe e marmoribus adcepimus; ut ecce tibi a Veſpaſiano templum Matris Deorum terrae motu conlapſum ibidem reſtitutum marmor docet:

IMP . CAESAR . VESPASIANVS . AVG . PONTIF . MAX
TRIB . POT . VII . IMP . XVII . P . P . COS . VII . DESIGN . VIII
TEMPLVM . MATRIS . DEVM . TERRAE . MOTV . CONLAPSVM . RESTITVIT

Quae omnia tanta ſunt, ut de politico Herculanenſium ſtatu, eiuſque Municipii ſplendore neminem amplius dubitare ſinant.

CAP.

fragmento poſt verbum ADLEGERVNT, nullo interpoſito ſpatio, quod tribus nomen recipere poſſet, decem & octo integra nomina ſtatim ſequuntur (unum antiquitus abraſum eſt), e quibus ſedecim tribus Romanae nomen adiunctum habent, ſex videlicet MEN. *Menenia*, ſex MAE. *Maecia*, duo FAL. *Falerina*, unum TRO. *Tromentina*, & alterum denique VOL. *Voltinia*: duo tantum Tribu vacant. Ex quo concludere licet, iam inde ab antiquis temporibus, fortaſſe ab ipſa Legis Iuliae aetate, pleno civitatis iure Municipes iſtos fuiſſe ornatos, & proinde aditum in Romanas tribus ipſis patuiſſe; etſi reapſe non omnibus in ruſticas honeſtiores, quo fortaſſe adſpirabant, adſcribi daretur, & multi incurioſe nomen dare negligerent; ſubſequutis vero temporibus, adauctoque tribuum numero, turmatim reliquos omnes infimae conditionis, & libertinos in illas confluxiſſe.

CAP. X.

Pompeianae epigraphae ad declarandum politicum illius urbis ſtatum quamplurimum valent.

I. Inſcriptiones antiquitus erutae.

E duabus Pompeianis epigraphis (1), quas Capacius noſter in ſua *Hiſtoria lib. II l. c.* edidit, nihil prorſus ad inluſtrandum Pompeianorum regimen erui poteſt, neque apud alios inſcriptionum collectores aliquid, quod ſciam, invenitur huc pertinens. Solis igitur monumentis, quae nuper e Regiis effoſſionibus prodiere, lis reſolvenda eſt.

II. Inſcriptiones recenter inventae.

Et primo quidem ad Pompeianam Coloniam ſpectantia monumenta quatuor habemus. Prima eſt epigraphe in pariete depicta, quaeque inde deſecta Herculanenſe Muſeum exornat, & quam fideliſſime delineatam habes *Tab. VIII num. 3*. Continet autem fauſtam adclamationem his verbis conceptam:

POPIDIO. RVFO. INVICTO. MVNIFI. R. III DEFENSORIBVS. COLONRVM. FELICITER

Cuius ſiglas ſic interpetror: *Popidio. Ruſo. Invicto. Munifico. Reliquis. Tribus. Defenſoribus. Colonorum. Feliciter.*

Altera inſculpta exſtat in marmoreo Pompeiani Theatri ſedili (2), quae ſic loquitur:

M . HOLCO NIO . V . F . RVFO
II . V . I . D QVINQVIENS
ITER . QVINQ TRIB . MIL . A . P
FLAMINI. AVG. PATR. COLO. D. D

Huius ſiglae obviae ſunt. Negotium tantummodo faceſſit illud COLO. de quo mox.

Tertium eſt marmoris fragmentum in eodem theatro inventum, in quo ſic legitur:

. . . II . RVFVS
. . BVNAL . THEAT . . .
. . . . COLONI . . .

Reliquum periit, ex quo fortaſſe controverſia reſolvi tutius potuiſſet.

Quarta eſt epigraphe in pariete depicta, quam habes *Tab. VIII n. 6*, ubi legitur P. COLONIA.

III. Primae inſcriptionis ſententia.

Iam vero ex hiſce epigraphis ſat lucis offunditur Pompeianorum Coloniae, ut proinde primitus eam fuiſſe, quam ex Tullianis verbis eruimus, deinde veram Coloniam evaſiſſe putemus. Prima enim tibi exhibet quatuor *Defenſores Colonorum*, h. e. Popidium Rufum cum *reliquis tribus*; quod quam Tullianae narrationi conveniat, tute vides. Erant enim plures, quam duo ex Tullii verbis, qui & *Patroni* dicebantur, quorum unus L. Sulla, qui a *ceterorum ſententiis* in cognoſcenda Pompeianorum cum Colonis cauſa *non diſſenſit*. Praeterea Pompeiis morabantur, ut Colonos ipſos tuerentur, imo ex ipſis Pompeianis civibus ſeligebantur. Quamobrem non erant, ut iam animadvertimus, e Patronorum illorum claſſe, qui Colonias, & Municipia apud Populum, & Senatum Romanum patrocinabantur, quos ad eum numerum numquam excreviſſe legimus, ſed unum fuiſſe marmora docent, uti Balbus unus Patronus Herculanenſium erat. Sed in primis obſervanda eſt vox COLONRVM. Epigraphes enim illius auctor data opera vitaſſe vocem *Coloniae* adparet. Quippe licet anguſtia loci breviorem vocem *Coloniae* potius, quam longiorem *Colonorum* adpingi pateretur; tamen ſatius habuit per compendiarias ſiglas COLONRVM, quam COLONIAE inſcribere. Nec alia de cauſſa, putaverim, quam quia oppidum illud *Coloniae* cognomento non gaudebat. In quo etiam mirifice Tullio reſpondet, qui ſemper *Colonos*, nunquam *Coloniam* dixit.

IV. Quid ex altera erui poſſet.

Quod cum ita eſſet, in altera M. Holconii Rufi epigraphe legendum rebar: *Patrono Colonorum*, potius quam *Coloniae*; etſi ne hoc quidem pacto incommodaret. Ex ea etiam id erui videbatur, huiuſmodi Patronatum Colonorum deferri ſolitum fuiſſe primoribus Pompeianorum, quandoquidem de Holconio iſto dubitari non poteſt, qui *quinquiens* duumviratum I. D. in ſua patria geſſerat, & *iterum quinquennalis* fuerat: nec de nihilo eſſe, quod titulus ille *Patr. Colo.* ultimo loco adponeretur; quippe ex eo adpareret, alia munera municipalia prae hoc Colonorum Patronatu maioris habita fuiſſe a Pompeianis. Verum re melius perpenſa, in alia omnia deſcendimus.

V. Tertiae ſupplementum.

Et quidem tertia epigraphe, licet mutila, *Coloniam* exerta voce reclamare viſa eſt. Etenim ſic ſupplendam eſſe nullus dubito. Nam-

(1) Altera ſic habet:
M . LVCRETIVS . L . F . DEC . D . RVFVS . DEC . DEC.
Altera vero:
IMPERIO . VENERIS . FISICAE . IOVI . O . M
ANTISTIA . METHE
ANTISTITI . PRIMIGENI
EX . D . D.

Has autem vere Pompeianas fuiſſe, plures cippi, qui *M. Lucretii Rufi* nomen oſtentant, a nobis ibidem inventi, ſatis docent.

(2) Vide quae de inventa hac epigraphe enarrabimus *Parte II Cap. 5.*

Caſanova *Palmi due Napoletani* *Azzerboni*

Namque, quod ad primam, & alteram lineam adtinet, ſupplementum non ex ingenio prodiit, ſed e quinque gemellis epigraphis, quas in eodem Theatro invenimus, in fruſta quidem diſſectas, ita tamen, ut e fragmentis patienter coagmentatis integerrimae in Regio Muſeo duae exſiſtant, in quibus cubitalibus literis habetur:

M.M.HOLCONII.RVFVS.ET.CELER.CRYPTAM.TRIBVNALIA.THEATRVM.S.P.

Et illas quidem ſupra ſcenam, & in porticibus ſtetiſſe cognovimus, hanc vero ſupra ipſam Theatri portam adpoſitam fuiſſe coronae terminatio docet. Quare etſi minutioribus elementis pro portae modulo inſcripta foret, ſententiam pleniorem praeſeferebat, h. e. Holconios ea omnia *ad decus*, ſive *ſplendorem Coloniae ſua pecunia* feciſſe; non ſecus ac in recitato Herculanenſi Remmiorum lapide habes: *ſecundum Municipii ſplendorem*. Nec enim, credo, reſtitues: *Patroni Coloniae*; extra chorum enim, ut aiunt, titulus ille ſaltaret. Quod ſi ſupplere malis: *Pompeiorum Coloniae*, etſi non probem, tamen non intercedo.

VI. Quonam tempore Pompeii *Colonia* evaſerint.

Ex ea autem ſic reſtituta, palam fit, tempus fuiſſe, cum re vera Pompeii *Coloniae* nomine gauderent; atque illud nempe, cum Holconii illi in vivis agerent; quorum unus *Coloniae Patronus* in adlato lapide ſalutatur. Enimvero id temporis cum primis Neronis annis coincidit. Documenta autem ex ipſo Pompeiorum theatro nobis ſubpeditantur. Illud enim, ut abunde demonſtrabimus *Parte II Cap. V*, primum Auguſto imperante exſtructum fuerat, opera praecipue, & ſumtibus Lucretii Rufi, & anno ipſius Tribunitiae poteſtatis XXII dedicatum. Deinde vero ſub Neroniani Imperii initia, h. e. ante Agrippinae caedem, inſtauratum, exornatumque fuiſſe ab Holconiis Rufo, & Celere oſtendunt duae protomae in ipſo Theatro inventae, quarum altera Agrippinam matrem, altera Neronem filium imberbem exhibet; adeo ut ſatis definiatur tempus, etſi alii lapides inſcripti diſperierint, h. e. paullo ante Chriſti annum 59, cum Agrippina ſublata eſt. Quandoquidem igitur per id temporis Pompeios Coloniam dictam invenimus, probabili, ni fallor, coniectura adſtruimus, ab ipſo Nerone huiuſmodi privilegium obtinuiſſe, non ſecus ac poſt unius anni intervallum, h. e. ann. 60 Puteoli impetravere.

VII. Aliam eiuſdem rei documenta, quae Tacito conciṇunt.

Atque huic ſane tempori referri debet & alia epigraphe muro depicta (vide *Tab. IX num. 6*), in qua ludi indicuntur, & P. COLONIA, h. e. *Pompeii Colonia* adſcribitur. Et quidem Nerone imperante illud programma propoſitum fuiſſe, dubitari non poteſt. Namque Valens ille, qui munera daturus erat, dicitur *Flamen Neronis Aug. Perpetuus*. Quare veroſimillimum eſt, Pompeianos ob adceptum Coloniae ius & cognomentum a Nerone, Flaminem illi conſtituiſſe *Valentem*, eumque ob adceptum ſacerdotium ludos edidiſſe. Itaque illi programmati adiectum aliena manu, ut videtur, *P. Colonia*, quaſi cauſam reddentis, cur ludi illi haberentur. Quod ſi ita eſt, conſultiſſime Cornelius Tacitus,

citus cum illam Pompeianorum, & Nucerinorum occidionem referret, ipſo anno Chr. 59 peractam, utroſque adpellavit Colonos.

VIII. Quis novae coloniae Patronus.

Atque hinc Holconius ille Rufus *Coloniae Patronus* ſalutatur, nec quidquam commune habet cum priſcis Colonorum Patronis, ſive Defenſoribus, quos abolitos iam fuiſſe ratio ſuadet. Is enim, etſi domo Pompeiis foret, & plura ibidem munera exercuiſſet, Romae etiam domicilium habuiſſe dicendus eſt, quippe *Tribunus militum a Populo* (3) fuerat renunciatus. Notum eſt enim Municipibus aditum ad Romanos Magiſtratus non patuiſſe, niſi Romae ſedem figerent; his vero & in Municipiis dignitates gerere non fuiſſe interdictum. Romae ergo cum degeret Holconius, Patronum Pompeianorum agebat, non ſecus ac Herculanenſium Balbus.

IX. Municipium Pompeiorum Fundanum.

Exinde etiam palam fit, cuius generis Municipium olim fuerint Pompeii, nempe Fundanum, utpote cuius cives plenum civitatis ius haberent, & munera Romae capere poſſent; neque deterioris fuiſſe conditionis, cum *Coloniae* cognomentum adepti ſunt. Etenim praeter Holconium Rufum, etiam A. Veium Tribunatum militum a Populo cepiſſe marmor docet:

A. VEIO. M. F. II VIR. I. D
ITER. QVINQ. TRIB
MILIT. AB. POPVL. EX. D. D

X. Qui fuerint Tribuni a populo.

Norunt autem eruditi iam uſque ab anno U. C. 393, ut docemur a Livio (4), coepiſſe Tribunos ſuffragiis populi creari, cum antea ab ipſis Conſulibus fierent. Id autem moris, etſi aliquando variatum fuerit (5); tamen ad uſque extrema tempora, etiam ſub Imperatoribus viguiſſe Aſconius teſtatur, qui de ſuo aevo in *Comment. ad Verrin.* ait: *Tribunorum militarium duo ſunt genera. Primum eorum, qui Rufuli* (6) *dicuntur: hi in exercitu creari ſolent. Alii ſunt Comitiati, qui Romae comitiis deſignantur.* Sed id luculentius e lapidibus (7) innoteſcit, in quibus diſerte mentio fiebat Tribunorum A. P. vel A. POP. vel A POPULO, propterea quod honeſtiores ipſi, quam *Rufuli* habebantur, ut monuit Lipſius *De Mil. Rom. lib. II Dial. 9*.

XI. Pompeiani in tribus relati.

Idcirco & in Romanas leges Pompeianos iam olim iuraſſe nemo ambiget, cum & in Romanas tribus relatos fuiſſe, item ut Herculanenſes, marmora doceant:

T. TERENTIO. T. F. MEN
FELICI. MAIORI. AEDIL
HVIC. PVBLICE. LOCVS
DATVS. ET. HS. ∞∞
FABIA. PROBI. F. SABINA. VXOR

XII. Pompeiani Magiſtratus municipales.

Quod autem ad eius urbis Magiſtratus adtinet, Municipales omnes, vel Colonicos fuiſſe, aeque ac Herculanei, cum marmora relata teſtantur, tum innumera programmata, quae paſſim in dealbatis aedificiorum parietibus loligine, vel minio picta invenimus, in quibus *Duumviri*, *Quinquennales*, & *Aediles* exhibentur. Sed de hiſce programmatis fuſius eſt diſſerendum.

XIII. Programmata Pompeiana duplicis generis.

Et quidem duplicis generis videntur ea eſſe: alia quae publica Magiſtratuum, praecipue Aedilium, auctoritate proponerentur; alia privatorum libitu.

XIV. Quaedam publica auctoritate propoſita.

Prioris generis ſunt, quibus ludi vel gladiatorii, vel ſcenici, aliaque his ſimilia ad dictam diem indicarentur. Huiuſmodi autem plura habes *Tab. IX*, ubi *num. 1* exhibentur programmata, quae extra Portam urbis iam erutam ad introeuntium laevam propoſita fuere, quorum characteres etſi partim deperditi, partim evanidi, tamen ex his, qui reſtant, qua de re agatur, ſatis oſtendunt. Nonniſi enim *Gladiatorum paria*, *pugnas*, *venationes*, & certi dies adſcripti comparent. Porro *num. 2 Pugnam* in quatuor continuos dies, nempe *Quinto, Quarto, Tertio, & Pridie Kalendas Decembres* (8) fuiſſe decretam adcipis; itemque *Venationem*, etſi dies illi adſcriptus interciderit. Sic *num. 4* habes N. POPIDII RVFI FAMILIA GLADIATORIA AD IV KALENDAS NOVEMBRES POMPEIS VENATIONE (ſup. *exercebitur*) EX XII KAL. MAIAS MALA (9) ET VELA ERVNT. Deinde ſubditur

(3) Alia item inſcriptio in ipſis Theatri ruderibus inventa eodem titulo Holconium decorat:

M. HOLCONIO. RVFO. D. V. I. D.
IIII. QVINQ
TRIB. MIL. A. POPVLO. AVGVSTI.
SACERDOTI. EX. D. D.

(4) *Lib. VII. Cum placuiſſet eo anno Tribunos militum ad legiones ſuffragio fieri (nam & antea, ſicut nunc, quos Rufulos vocant, Imperatores ipſi faciebant) ſecundum in ſex locum Manlius tenuit.*

(5) Idem Livius *lib. IX*; *Duo imperia eo anno* (U. C. 444) *dari coepta per populum, utraque ad rem militarem pertinentia. Unum ut Tribuni ſedeni in quatuor legiones a Populo crearentur, quae antea, per quam paucis ſuffragio populi relictis locis, Dictatorum, & Conſulum fere fuerant beneficia.* Plura vide apud Lipſium loco ſupra citato.

(6) Feſtus in hac voce: *Rufuli adpellabantur Tribuni militum a Conſule facti, non a Populo: de quorum iure, quod Rutilius Rufus legem tulerat, Rufuli, ac poſtea Rutili ſunt adpellati.*

(7) Conſule locupletiſſimum Caietani Marinii opus *Monum. de' Fratelli Arvali in Tab. XLI pag. 548.*

(8) Per plures dies continuos huiuſmodi pugnas & venationes haberi ſolitas fuiſſe etiam a Tullio diſcimus *Fam. VII ep. 1*: *reliquae ſunt venationes binae per dies quinque.*

(9) Huiuſmodi *mala* non alia procul dubio ſunt, quam quae in Theatri faſtigio infigebantur, & e quibus vela pendebant.

ditur *O. Procurator*, h. e. nomen (puta *Oneſimum*, *Octavium*) eius, qui Procurator erat Ludi Familiae Gladiatoriae. Demum boni ominis ergo adclamatur; FELICITAS. Sic denique *num.* 6 legis; VALENTIS FLAMINIS NERONIS AVGVSTI FILII PERPETVI D. LVCRETII VALENTIS FILII .... V KAL. APRILES VENATIO ET VELA ERVNT. Deinde ad laevam, ut modo diximus, aliena manu adpictum P. (h. e. *Pompeii*) *Colonia*, quaſi epocam huius venationis ſignare vellet, nempe cum Pompeii Coloniae cognomentum adepti ſunt.

XV. Locationis programma deſcribitur. Eiusdem quoque generis eſſe videtur locationis programma, de quo ſuperius *Cap. V* §. *XII* verba fecimus; & in quo tamen parumper immoremur, oportet.

IN . PRAEDIS . IVLIAE . SP . F . FELICIS
LOCANTVR
ſic BALNEVM . VENERIVM . ET . NONGENTVM . TABERNAE . PERGVLAE
CENACVLA. EX. IDIBVS. AVG. PRIMIS. IN. IDVS. AVG. SEXTAS. ANNOS. CONTINVOS. QVINQVE
S . Q . D . L . E . N . C.

Graphice deſcriptum habes *Tab. IV* prout in Regio Herculanenſi Muſeo adſervatur. Eſt autem bene magna parietis pars albario opere obducta, in qua praeter ea, quae ſupra adſcripſimus, nigris characteribus exarata, ſiglae aliae bene multae ſubduntur rubrica depictae, ſed aliena manu, ut ipſa elementorum forma, & verſuum diſpoſitio primo ſtatim obtutu demonſtrat; ita ut a ſuperiori programmate alienum eſſe totum id, quod poſtea ſubditum ipſi fuit, conſtet. Et tamen Eruditorum unus & alter id non adtendit, ne Cl. Mazochius quidem, qui in *Tabul. Heracl. p. 309 n. 3*, ubi de *Albo* veterum eruditiſſime diſſerit, hoc ipſum locationis programma in exemplum profert, illudque alibi nigris, alibi rubris characteribus depictum narrat, quod falſum eſt. Hinc eruditus Winkelmannus in eodem errore verſatus, ſuperioreſque ſiglas cum inferioribus male conſarcinans, ſic eas lepide interpretatus eſt (10): *Si Quis Dominam Loci Eius Non Cognoverit Adeat Lucium Svettium*. Quid autem de iis ſiglis, totaque programmatis ſententia opinari liceat, brevi dicam.

XVI. Quo loco inventum. In anteceſſum tamen ſciendum eſt, hoc locationis programma fuiſſe inventum ab usque anno 1759 in externo perampli aedificii pariete propoſitum, quod in extrema Urbe Orientem verſus exſtabat, parum ab Amphitheatro disiunctum, qua ſcilicet parte Nuceriam Urbs ſpectabat, & Sarnus amnis praeterfluebat. In eo autem aedificio praeter conclavia multa, balneum, thermaſque fuiſſe exploratum eſt; ibidemque poſitum erat ſacellum illud, quod nunc integrum in Herculanenſe Muſeum translatum viſitur, in cuius medio tripus exſtabat tribus obſcenis ſatyris ſubfultum. Quibus omnibus cum cetera ſupellectili, ornamentiſque ablatis, aedificium rurſus, prout illa ferebant tempora, obrutum fuit; ſed exactiſſimam eius ichnographiam nobis ſervavit Caroli Weber diligentia, quam σὺν θεῷ cum reliquis Pompeianis ſuo tempore dabimus. Interea vel ex uno balnei indicio novimus, domum eam unum ex ipſis Iuliae urbanis praediis fuiſſe, cui fortaſſe reliqua in ea vicinia adiacebant, quaeque ingentem illum tabernarum numerum continebant. Locus autem opportuniſſimus mercatoribus erat, utpote Sarno proximus, cuius ope merces in mediterranea commercii gratia exportarentur. Illud tamen adhuc ignoramus, an intra pomerium id praedii foret. Quin imo oborta ſuſpicio eſt, extra Urbis moenia fuiſſe poſitum, atque ad Pagum Auguſtum Felicem pertinere, de quo bina litterata marmora loquuntur, quae infra ad *Cap. XII* adnotabimus. *Felicis* enim Pagi agnomen, cum Iuliae *Felicis* nomine conveniens non ſpernendum indicium praebet, inde potiſſimum ortum, quod ibidem *Felices* iſti poſſeſſores tot latifundia habuerint, quae ſola pagum non minimum efformare poſſent.

XVII. Quid ſit *Venerium*. Sed ad ipſum programma adcedamus. Prima verba ſatis per ſe clara ſunt: altera in voce *Venerium* difficultatem praebent. Sed nullus dubito, quin *Venerium* idem ſit, ac Athenaei *lib. V cap. 10* Ἀφροδίσιον, ut iampridem vidit noſter Mazochius in *Tabul. Heracl. p. 445 n. 120*, h. e. triclinium eleganter ad Venereas voluptates inſtructum, ad quod procul dubio ſacellum illud cum obſceniſſimo tripode pertinebat. *Venerium* igitur heic balnei epitheton non eſt, ſed locum indicat balneo adiunctum pro inquinatiſſimi eius temporis ratione, cum balneatores plerumque lenocinium faciebant; & proinde pluries in Romanis legibus balneatores cum lenonibus,

(10) Winckelman *Lettera al Conte Brühl* 1764.

bus, & balneum cum ganeo copulantur. Subſtantive igitur *Venerium* heic ſumendum eſt, ut ſit conclave, vel cubiculum Venerium, itaque Lexicis adiungendum. Quod dubitare non ſinit, altera epigraphe iſti reſpondens, quam modo explanabimus.

XVIII. Quid *tabernae, pergulae, coenacula*.

Et nongentum tabernae pergula cenacula, h. e. tabernae cum ſuis pergulis, & coenaculis. Tabernas enim dici latine ea loca, ubi vel merces venderentur, vel artifices artem ſuam exercerent, *ut libraria, argentaria, cauponia, vinaria, meritoria cet.* tam notum eſt, quam quod notiſſimum. Tabernis autem pergulas fuiſſe adiunctas, h.e. exporrecta e pariete pulpita, ubi merces venales proponerent (11), & coenacula impoſita, h.e. ſuperiores contignationes, ubi mercatores, vel artifices cum familia degerent, non eſt ambigendum. Propterea copulativa & non ante *coenacula*, ſed ante *nongentum tabernas* poſita fuit; quia videlicet tria locanda proſcribebantur, Balneum, Venerium, & nongentum Tabernae una cum pergulis & coenaculis, quibus ſingulae tabernae fuerant inſtructae.

XIX. An certa ubique forent locationum tempora.

Sequitur: *Ex Idibus Aug. primis in Idus Aug. Sextas*. Duo, quae in hiſce verbis obſerventur, digna ſunt. Alterum ſcilicet, quo tempore mos fuerit urbana ſaltem praedia Pompeiis locari, nempe *Idibus Auguſti*. Ut propterea facillime componi hinc poſſit quaeſtio illa inter Iuris Romani peritos agitata, an praeter Kalendas Iulias, etiam e Kalendis Martiis locationum tempus apud veteres inciperet. Hinc enim diſcimus, varias pro locorum varietate conſuetudines fuiſſe. Itaque dicendum, Romae ſolemne fuiſſe ex Kalendis Iuliis domos, fundoſque locari ſolitos, ut plura Digeſtorum, Suetonii, & Martialis exempla docent, quae videſis apud Heinecium, Reineſium, alioſque; alibi vero, praeſertim cum de praediis ruſticis ageretur, (ut Briſſonius *de Form. lib.IV*) morem viguiſſe, ut e Kal. Martiis locarentur: quo ſane ſpectat *l.58 pr. ff. de Uſufr.* Exponit enim ibi Ictus Scevola legis caſum, uti ſibi propoſitum fuerat, cui de iure reſponderet, nempe: *Defuncta fructuaria menſe Decembri, iam omnibus fructibus menſe Octobri per Colonos ſublatis, quaeſitum eſt, utrum penſio heredi fructuariae ſolvi deberet, quum fructuaria ante Kal. Martias, quibus penſio ſolvi deberet, deceſſerit*. Ita, ſi Pompeiis iis orta eſſet, dixiſſet utique: *ante Idus Auguſti*. Alterum porro eſt formula illa: *ex Idibus primis*, h. e. proxime advenientibus, qua concipi programmata ſolerent: quae ſane reſpondet illi, quae in *leg. 9 ff. qui potiores in pign. hab: qui balneum ex Kalendis proximis conduxerat:* ubi intelligendas eſſe *Kalendas Iulias*, idem legis contextus declarat. Heic autem perſpicuitatis gratia non tantum *ex Idibus primis in Idus ſextas*, quod ſatis fuerat, ſed plenius *ex Idibus Auguſti primis in Idus Auguſti ſextas*. Niſi mavis dicere, idcirco menſis nomen adpoſitum fuiſſe, quia praeter morem alieno tempore ea locatio peragenda proponebatur. Quod tamen vel ſic ſufficit, ut concludamus non ita certum huiuſmodi tempus fuiſſe, ut aliquando immutari non quiverit.

XX. Locatio in quinquennium.

Hanc autem locationem ex Idibus primis, ad uſque ſextas in quinquennium eſſe, ſatis per ſe patebat, verum ad omnem ambiguitatem tollendam, ſubditum fuit: *annos continuos quinque*. Quod in exemplum locationum privatarum in *luſtrum*, ſeu in integrum *quinquennium* ſtipulari ſolitas adiungi poteſt iis omnibus, quae fuſe diſputat Barnabas Briſſonius *lib. IV. de Form. cap. 70.*

XXI. Programma illud aedilitium.

Sed hactenus non admodum implexa erat programmatis noſtri ſententia; id vero, quod negotium faceſſit, ſunt poſtremae illae ſiglae *S. Q. D. L. E. N. C.* In iis autem nonniſi formulam ſolemnem, uſuque tritam contineri poſſe, quiſque ſtatim videt. Ecquis enim mente ſanus aenigma proponeret in re, quam clariſſimam eſſe oportet? Tales igitur illae ſiglae eſſe debuerunt, quae ſtatim a viatoribus inſpectae, ſuam ſententiam aperirent. Id autem certius evadet, ſi conſideres huiuſmodi programma Aedilitium fuiſſe, ut ſagaciſſimo Mazochio ſuboluit, qui *Aedilitium* illud vocat *l. c. p.309 n. 3*, etſi, cur ita adpellaret, oſtendere diſtulerit. Sed ratio procul dubio ea eſt, quod in programmate de *Balnei*, & *Venerii* locatione ſermo fiat. Quippe explorata res eſt, eorum locorum curam Aedilibus fuiſſe peculiariter demandatam, ut colligere licet ex Suetonio *in Tiber. c. 34*, ubi legimus: *dato Aedilibus negotio popinas ganeaſque uſque eo inhibendi, ut ne opera quidem piſtoria proponi venalia ſinerent*: & e Seneca *ep. 87*, ubi feſtiviſſime *balnea & popinas loca Aedilem metuentia* adpellat: *Invenies voluptatem circa balnea, & popinas, & loca Aedilem metuentia*; nec non ex aliis, quos refert Lipſius *de Magiſtr. Vet. Pop. Rom. cap. XV*, & in *Comment. ad Tac. Ann. IV 85.* Nec porro tabernae venalium,

(11) Vide Mazochium in *Tabul. Heracl. l. c.*

lium, & promercalium ab Aedilitia iuriſdictione, ut omnes norunt, eximebantur, quales fuiſſe nongentum illas locandas veroſimillimum eſt. Et quidem in programmate non a Iulia Felice locanda ea omnia proponebantur, ſed in eius praediis illa eſſe ſita notum fiebat; quippe locatio Aedilium nomine peragebatur.

XXII. Siglae explicantur. His igitur poſitis nonniſi Aedilitiam formulam in hiſce ſiglis contineri ducimus, eaſque propterea ſic interpretandas remur: SI QVIS DOMI LENOCINIVM EXERCEAT NE CONDVCITO. Quo interdicto Lenonibus, & Meretriculis vetitum erat, ne praeter *Venerium* aliqua ex illis tabernis ad ganeas parandas abuterentur, quas unice venalitiis, mercatoribuſque addictas volebant. Neu dicas eas tabernas cum pergulis ſcortationibus minus idoneas fuiſſe. Novimus enim ex Plauto *Pseud. I 2 28* in lenonum pergulis ſcortilla venalia fuiſſe propoſita. Ad ſummam lenocinium facere tantummodo Balnei, & Venerei conductores (notum eſt enim ex Romanis legibus balneatores infamem eam artem exercuiſſe) ſinebant Aediles, aliis in *domibus*, ſive tabernis interdicebant. *Adpellatione* enim *domus* (ait Papinianus *ff. in L. Iul. de Adulter. L. 8 c. 2*) *habitationem quoque ſignificari palam eſt*.

XXIII. Paullo diverſa explicatio. Quod ſi quis interdictum illud de Lenocinio univerſos conductores, & in primis balneatores, qui nequitiae artifices erant, ſpectare putet, tum paullo aliter ſic legat: *Si quis damnatum lenocinium exerceat ne conducito*. Etſi enim lenones praeter infamiae notam, nulla alia tenebantur poena, cum eam artem profitebantur, & per quaeſtuaria mancipia exercebant; attamen liberis abuti, & puerorum ſtupra, vel matronarum adulteria conciliare ſeveriſſime Lege Iulia de Adulteriis fuerat interdictum, interminata criminoſis adulterorum poena. Sic *L. 8 ff. in Leg. Iul. de Adulter.* §. 1 ſtatuitur: *Qui domum ſuam, ut ſtuprum, adulteriumque cum aliena matre familias, vel cum maſculo fieret, ſciens praebuerit . . . . quaſi adulter punitur*; & *L. 9* §. 2 *eodem tit.*: *Sed & ſi quis in agro, balneove ſtuprum praebuiſſet, comprehendi debet*. Eo igitur interdicto cautum fortaſſe fuit, ne mangones *Venerii* conductores ſatis ſe tutos ea Aedilitia venia putarent, & damnata huiuſmodi flagitia, & in primis monſtroſam Venerem in ſuis officinis pararent. Hanc alteram lectionem, explicationemque, ſi cui adrideat, non improbo; ſed primam tueor, donec alia fortaſſe opportunior eruditis ſuccurrat. Atque de locationis programmate ſatis.

XXIV. Aliae epigraphae alterius generis. Veniamus nunc ad alias eidem parieti adpictas epigraphas. Eae ad minus tres ſunt diverſa manu diverſoque tempore impoſitae, ut ex varia characterum forma, colore, & inſcriptorum nominibus patet. Atque eae nempe ſunt, quae ad alterius generis programmata, privata ſcilicet auctoritate propoſita, referri debent. Ut autem ipſarum ſententia, & uſus intelligatur, noverint lectores eiuſdem exempli epigraphas paſſim in Pompeianis domorum parietibus iuxta tabernarum portas inveniri, in earumque initio conſtanter quarto caſu adſcriptum legi proprium viri alicuius nomen, qui plerumque *Aedilis*, aliquando *IIvir I. D.* vel *Quinquennalis* ſalutatur; poſtea ſubnecti in recto nomen aliud vel proprium, vel adpellativum; denique fere ſemper claudi curtata voce ROG., vel hiſce ſiglis O. V. F. vel una, quae per compendium tria illa elementa ſimul referat, ut cernere eſt poſt vocem PROBVM in eadem tabula. Has ergo ſiglas facili negotio interpretandas reor: *Orat, Vt Faveat*, ſicuti alia procul dubio explicanda eſt *Rogat*, ut aperte legitur *Tab. XIII n. 6*, vel *Rogat uti faveat*, ſicut habes *Tab. X num. 2*. Itaque *num. 2* ſententia erit: *A. Svettium Verum Aedilem Metelli orant, ut faveat; num. 3*: *L. Ceium Secundum Aedilem orant, ut faveat, Pronius, & Canthus*.

XXV. Cur eae proponerentur. Qua vero de cauſſa id fieri ſoleret, facile eſt divinare. Nempe venditores, & artifices, ut novi Aedilis, in cuius iuriſdictionem veniebant, vel aliorum Magiſtratuum gratiam ſibi demererentur, huiuſmodi epigraphas proponebant, quae adclamationis ſimul, & commendationis vices gererent. Non alios autem plerumque eſſe, quam opifices, & tabernarios, qui eas proponerent, ipſae epigraphae dubitare non ſinunt; praeter enim locum, ubi proſtant, adpellativa opificum nomina id declarant. Sic legitur *Tab. XIII num. 6*: PHOEBVS CVM EMPTORIBVS SVIS, *Tab. VII n. 2*: SALINIENSES, *ibid. n. 3, 4*: MVLIONES, *Tab. X num. 2*: FVRNACATOR. Imo & Corpora, ſive Conlegia Magiſtratuum opem hiſce programmatis etiam implorabant, ut *Tab. VII n. 8*: ISIACI VNIVERSI, quod programma Iſidis templo adpictum erat; & *Tab. X num. 1, & 2* VENERI, h. e. *Venerii artifices*, de quibus paullo ante diſſeruimus. Aliquando nomen eius, qui Magiſtratus favorem imploraret, reticetur, ut *Tab. VII num. 5, & 6, & Tab. XI, & XII*, quod intel-

intelligi daretur ex loco ipſo, ubi propoſita erat epigraphe. Non alius enim eſſe poterat, quam opifex, vel venditor, ad cuius tabernam, vel domum adpingebatur.

XXVI. *Honoris tituli ſiglis concepti.* Hinc Magiſtratuum nomina honorificis onerabant epithetis. Sic Aulum Svettium ſiglae V. A. S. P. P. D. R. P. ſalutant, h. e. *Virum Ampliſſimum Servatorem Populi Pompeiani Dignum Rei Publicae Probum:* ſic *Tab. XI*: *Caium Iulium IIvirum I. D. Polibium Dig. Rei Publ.*, quod manifeſto indicat ſiglas illas D. R. P., quae pluries occurrunt, non aliud ſignificare, quam *Dignum Rei Publicae*: ſic eadem in Tabula vides: *Svettium cum Epidio IIviros* I. D. O. V. F. DIG. SVNT, h. e. *digni ſunt*. Alibi legitur V. B. h. e. *Virum Bonum*, ut bis in eadem *Tab. XI*, & *Tab. VII num. 6*.

XXVII. *Adclamationes adiectae.* His denique aliquando ſubnectebant adclamationem in laetitiae argumentum quiſque e ſua arte petitam. Duas autem eiuſmodi habes, alteram *Tab. X num. 2*, quae ſic habet: A. VETTIVM FIRMVM AEDILEM ORAT VT FAVEAT DIGNVM REI PVBLICAE ORAT VT FAVEAT: haec utique repetitio exultationem ſatis indicat: deinde ſubnectitur: PILICREPI FACITE, h. e. qui pila heic luditis magno pilarum crepitu plaudite. Inſcriptiones enim illae, quae ea tabula habentur externum balnei murum implebant, de quo modo ſermonem fecimus. Hinc ibidem vides, quam epigraphen *Furnacator Secundo Aedili* poſuit; & alteram, quam *Paquio Duumviro I. D. Venerii*. Etenim *Venerii*, ut ſupra docuimus, illi erant, qui *Venerio*, h. e. ganeo operam dabant, quod balneo adiunctum erat, non ſecus ac *Furnacator*, qui balnei fornacem ſuccendebat, pro quo apud *Paul. Ictum Dig. 33 tit. 7 leg. 14* legitur *Fornacator*. Eodem etiam *Pilicrepi* pertinebant, ut bene vidit Lipſius in *Senecae Ep. 56*: *Pilicrepos vult intelligi eos, qui luſoria pila ſe exercebant in balneis, ſuper tabulatis valde ex ictu crepantibus*. Idque datur intelligere ex inſcriptione apud *Gruter. pag. 637 n. 1*: VRSVS TOGATVS VITREA QVI PRIMVS PILA LVSI DECENTER CVM MEIS LVSORIBVS LAVDANTE POPVLO MAXIMIS CLAMORIBVS THERMIS TRAIANI THERMIS AGRIPPAE ET TITI MVLTVM ET NERONIS SI TAMEN MIHI CREDITIS EGO SVM. OVANTES CONVENITE PILICREPI. Itaque falſi ſunt, quotquot Pilicrepos eſſe duxerunt, qui pilos vellerent, ut Turnebus, Rhodiginus, aliique. Igitur *Pilicrepi facite* non aliud, puto, vult, quam pilas faciendo plauſum edite; quo etiam ſenſu eſt illud: *Ovantes convenite Pilicrepi*. Alteram vero habes *Tab. XIII num. 7*: POSTVMIVM PROBVM AEDILEM POTHINVS ROGAT. Deinde: FER TVNNVM, h. e. THVNNVM; adſpirationem enim Pothino Cetario excidiſſe non mirum. Et quidem non alia Cetario exultationis vox opportunior ſuppetebat, quam ut Thunni, h. e. maximi piſces in tanta laetitia ſibi vendendi adferrentur.

XXVIII. *Fauſtae adprecationes.* Hiſce etiam programmatis ſimilia erant, quae non privato quidem nomine, ſed publico proponebantur, & quibus felicitas de republica benemeritis adprecabatur; etſi non publica auctoritate, ſed privatorum arbitrio fortaſſe id fieret. Tale eſt illud *Tab. XIII num. 3*, de quo diſſeruimus: POPIDIO RVFO INVICTO MVNIFICO III DEFENSORIBVS COLONORVM FELICITER. Eiuſmodi etiam ſunt, quae habes *Tab. IX num. 3*: DVOBVS. FABIIS. FELICITER, & *num. 5*: SATRIO. LVCRETIO. VALENTI. MVNIFICO. IV. SIBI. LIBERIS(12). FELICITER. PRO. VALENTE. EX. ROG. Poſtrema enim vox, quam interpretor *ex rogatu*, id, quod diximus, indicat, nempe propoſitam fuiſſe eam epigraphen in Valentis honorem ob eius munificentiam ex multorum *rogatu*; atque adeo contra ipſum Theatrum, ubi ludos ediderat (13), adpicta erat.

XXIX. *Concluſio.* Ex hactenus autem dictis ſatis ſuperque conſtare opinamur, Pompeios vetus Municipium fuiſſe cum pleno civitatis iure, non ſecus ac Herculaneum; eoſdemque a Nerone, h. e. viginti circiter annos ante ultimum fatum, ius & cognomentum Coloniae fuiſſe adeptos: per quae tamen nulla τῆς πολιτείας facta eſt immutatio, ſed tantummodo honoris adceſſio.

CAP.

(12) H. e. *quatuor eius liberis*.

(13) Exſtat ea epigraphe illi parieti adpicta, qui poſticam ſcenae portam reſpicit. Alia vero (de qua paullo ante ſermonem habuimus, ſignata *Tab. IX num. 6*), qua ipſius Lucretii Valentis ludi indicuntur, eſt contra poſita ad eius portae laevam.

CAP. XI.

De ultimo Herculanei, Pompeiorum, Stabiarumque exitio: deque illius vaſtitatis phaenomenis.

I. Quo anno Titiana vaſtitas adciderit.

SEd iam ad ultimum harum urbium fatum ediſſerendum adcedamus, in quo non pauca ſcitu digniſſima inveſtigare nobis licebit. Et primo quidem quo anno, qua tempeſtate, quo die tantae urbes ex hominum oculis diſparuerint, inquiramus. Sane, quod ad annum adtinet, concors eſt veterum teſtimonium tantam cladem primo Titi imperantis anno conſignantium. Ita Xiphylinus ex Dione *lib.LX cap.21, 24*: Euſebius *in Chronico*, Zonaras *ann. 82*, Nicephorus *Hiſt. Eccl. lib.II cap. 2*, Eutropius *Rer. Rom. lib. IX*, & Oroſius *lib. I cap. 6*. Cum autem inter Chronologos conſtet, Veſpaſianum Patrem VIII Kal. Iun. anno U.C. 832 & vulgaris aerae 79 occubuiſſe, cui ſtatim Titus ſuffectus fuit; eumdem annum tanto excidio infamem fuiſſe indolemus, ſiquidem ipſum Regni eius clementiſſimi initium funeſtavit.

II. Quo anni tempore, quo die.

Quo autem anni tempore excidium illud evenerit, ex Dionis epitome innoteſcit; ait enim l. c. κατ' αυτο το φθινοπωρον h. e. *autumno iam ad exitum vergente*, ut Leunclavius, & Tillemontius animadverterunt, praeeunte Stephano; ſeu preſſius *ſub ipſum Autumni exitum*; non vero *ſub Autumni tempus*, ut Blancus Xiphylini interpres reddit. Is enim fortaſſe, ut C. Plinio, apud quem *ep. 16 lib.VI* notari ſolet *IX Kal. Sept.*, concineret, ita vertere maluit; ſed in mendo Plinii textum cubare, plurima ex effoſſis urbibus arguunt indicia. Etenim inter alia tam remotae antiquitatis κειμηλια, quae in ſuo gazophilacio Rex noſter beatiſſimus ſervat, non deeſt omnigena fructuum poenus, qui igne licet exuſti, nativam formam nitidiſſime praeferunt. Hos inter fructus cernere eſt caſtaneas, caricas, uvamque paſſam, qui ſane fructus in noſtra Campania non ante menſem Octobrem & colliguntur, & exſiccantur: quod ſatis excludere valet in Plinio lectionem *IX Kal. Sept.* Sed & alia vulgaris lectio *Nov. Kal.* valde ſuſpecta eſt. Etenim cernere eſt etiam in Regiis thecis pinus, earumque nucleos, quae non ante Novembris idus apud nos colligi mos eſt, nec ex antecedenti anno nuclei in pinu incluſi, quin putreſcant, ſervari commode queunt; praeterea dactilos, qui non ante brumam ex Oriente huc adveniunt. Quid vero, quod minime dubia invenimus in excavationibus indicia, rigeſcente iam hyeme illarum urbium incolas Veſuvii adgeſtionibus fuiſſe oppreſſos? Pompeiis enim pavimentum muſivi operis tapeto ſtratum fuiſſe deprehendimus, & in domus cuiuſdam atrio extincti ignis, quo circumſtantes calefieri oportuit, reliquias agnovimus. Quibus ſane argumentis perſuaſiſſimum nobis eſt, veriſſime a Dione dictum κατ' αυτο φθινοπωρον, ſtricteque interpetrandum, *ſub ipſum autumni exitum*. Hinc quando variae Plinii lectiones amanuenſium erratum manifeſto in notis numericis arguunt, obvium nobis erit refingere *IX Kal. Decembris*. In *nono* enim omnes fere lectiones conveniunt; ſiquidem ex ipſa nota IX, vel *Non.* alii eruerunt illud *Novembris*, & propterea verum menſis nomen, quod poſt *Kal.* ſequebatur, eraſerunt; alii vero de ſuo addiderunt illud *Septemb.* ut menſis nomen, quod fortaſſe evanuerat, ſupplerent; alii denique inepte nimis, ſed religioſius illud *Non. Kal.* retinuerunt (1). *Nonus* igitur *Kal.* De-

(1) Ut pateat, quam variae ſint hoc in κωμματι Codicum tum manuſcriptorum, tum editorum lectiones, libenter adſcribam, quae eruditiſſimus diligentiſſimuſque Auctor *Diſquiſitionum Plinianarum lib.V p.* 18, adnotavit: „ Ex Codicum „ inconſtantia (quam primus omnium notavit „ Catanaeus) diem Pliniani obitus referre non „ poſſe indoluit Palermus, cum in uno *VIII. Kal.* „ *Septembr.*, in altero *III Non. Novembr.* obiiſſe „ ipſo referente ſcriptitetur. Duo Ambroſianae „ Bibliothecae membranacea exemplaria, cum „ hanc Plinii iunioris epiſtolam exhibeant, ine„ pte legunt *Nonum Kal.*, nec differt alter Bi„ bliothecae *Capitularis* Mediolanenſis, ubi *Non.* „ *Kal.* quod pariter in editione epiſtolarum prin„ cipe anni 1471 inrepſit. In pluribus naturalis „ hiſtoriae exemplaribus *VIIII Kal.* In Eſcoria„ lenſi Plinii Caecilii codice *Nonas Kalendas*. In „ aliis *VIII Kal.* Adparet ex iis Aldino exem„ plari comparatis addendum *Septembres*: neque „ unicus in iis omiſſus lectorem a vera ſcriptione „ *IX Kal. Septemb.* debet avertere. Neſcio igitur „ cur Baptiſta Palmerius, & Alexander Bene„ dictus exhibeant *Non. Kal.* nulla menſis habita „ ratione, quod inſulſum omnino. Joannes Ar„ duinus habet *I Cal. Nov.*, alii *Kal.* ſeu *Cal.* „ *Novemb.*, quos inter Aldi nomine uſurpato „ Andreas Aſulanus pugnantia genero edens, „ qui in Plinii Caecilii epiſtolis ubique vulga„ vit *Non. Cal. Sept.* Aſulano conveniunt Bru„ ciolus, Dalecampius, Recupitus, Prouſtius „ Gellii enarrator, Tillemontius, Sarnellus, Se„ thus Calviſius, Joh. Albertus Fabricius. Nea„ politana Plinii Caecilii Epiſtolarum editio ra„ ro exemplo in idem collineat *Novembris Ka*„ *lendar.* " Haec Cl. Auctor. E quibus vide quam multi conveniant in *Non. Kal.* vel *IX. Kal.* ſuppreſſo menſis nomine, quam pauci vero *Septembr.* exhibeant. Itaque vel legendum *Novembris Kal.* quid enim facilius, quam pro *Nov.* inrepſerit *Non.* vel potius, ſi liberum eſt menſis nomen adponere, hoc mihi erit *Decembris*, non utique *Septembris*.

Decembris, cum autumnus iam inclinaret, exitialem harum Urbium fuiſſe veroſimillimum adparet.

III. E quibus Hiſtoricis petenda. Quanta autem ea clades fuerit, noſmet oculati teſtes ex earumdem effoſſionibus contemplamur. Iuvabit tamen & huc veterum loca adferre, ut mutuam ex noſtris animadverſionibus lucem adcipiant. Quam vellem ex Dionis adcuratiſſima hiſtoria, cuius magna ex parte iacturam fecimus, ſaltem fruſtum illud, quo Veſuvinae huius eruptionis deſcriptio continebatur, ad nos integrum perveniſſet. Nam ex tantulo eius compendio, quod nobis Xiphylinus reliquit, poteſt intelligi primum, quam exacte Veſuvii, quae tum erat facies, ab eo deſcripta, deinde & inlata per eumdem Campaniae pernicies, quanta ſubtilitate narrata ab auctore diligentiſſimo fuerit: quem quidem, utpote in vicino (2) commorantem loca adfecta luſtraſſe omnia, & in rem praeſentem contemplatum neceſſe eſt. Nunc Xiphylini breviario, quando aliud non ſuppetit, contenti ſimus oportet; praeſertim cum adcuratiſſimas duas C. Plinii epiſtolas decimam ſextam ſcilicet, & viceſimam *lib. VI* ad Cornelium Tacitum ſcriptas forte fortuna ſuperſtites habeamus, quibus & quae avunculo ſuo ad rei novitatem, & periculum cum claſſe Retinam adcurrenti adciderint, & quorum ipſe Miſeni relictus teſtis fuit, locupletiſſime narrat. Si enim cum hiſce Plinianis epiſtolis Xiphylini narratio componatur, pleniſſimam memorandae illius cladis hiſtoriam habebimus, qua duce, omnia, quae in eruendis hiſce urbibus phaenomena obſervare datum eſt, commode explicare poterimus.

IV. Plutarchi luculentiſſimum teſtimonium. Quid vero, quod non deſunt alia auctorum teſtimonia, quae lucem nobis offundunt? quos inter eminet doctiſſimus Plutarchus, qui eius calamitatis meminit in *lib. Cur Pythia nunc non reddat oracula carmine*, cuius pulcherrimum locum in anteceſſum recitare iuvat; paucis enim praecipuas illius eruptionis περιστασεις expedit. Itaque in eo Dialogo inducitur Zous vaticinationibus auctoritatem ex eo concilians, quod, quae recens ex Veſuvina ſub Tito exardeſcentia vaſtitas Campaniae adciderat, ea Sybillinis carminibus tanto ante fuerit praenuntiata, atque ait: ταυτι τε τα προσφατα, και νεα παθη περι τε Κυμην, και Δικαιαρχειαν ουχ ὑμνουμενα παλαι και ᾳδομενα δια των Σιβυλλειων ὁ χρονος ὥσπερ οφειλων αποδεδωκευς; εκρηξεις πυρος ορειου, και ζεσεις θαλασσιας, και πετρων, και φλεγμονων ὑπο πνευματος αναρριψεις, και φθορας πολεων ἁμα τοσουτων και τηλικουτων, ὡς μεθ᾽ ἑμερον επελθουσιν αγνοιαν ειναι, και ασαφειαν, ὁπου κατῳκηντο, της χωρας συγκεχυμενης. *Haec vero, quae recens (3) adciderunt circa Cumas, & Dicearchiam clades, nonne iam olim Sybillinis decantata carminibus tempus velut ea debens perſolvit? eruptionem, inquam, montani ignis, ebullitiones marinas, ſaxa & flagrantium maſſarum tamquam ingentis vi ſpiritus eiectationes; ad haec tot, tantarumque urbium interitum, ut, qui ea loca interdiu adeunt, ubinam conditae fuerint, decernere nequeant: uſque adeo regionis illius confuſa eſt facies (4).* Quae Plutarchi verba Sybillini oraculi (quod utinam integrum recitaſſet!) ſententiam continentia pro vera hiſtoria adcipere debemus, tum quia procul dubio poſt rem geſtam carminibus per otium ab impoſtore aliquo conſignata fuerant, tum quia ab adeo emunctae naris Philoſopho, cuius aetate excidia illa evenerant, tamquam facta indubia, & nulli non cognita adlegantur.

V. Tria illius cladis phaenomena praecipua. Habemus igitur tria potiſſima memorandae illius vaſtitatis phaenomena ſimul & cauſas, ignis ſcilicet eruptiones, maritimas ebullitiones, & ſaxorum, pumicumque (id enim indicare vox φλεγμονων mox aperiemus) eiaculationes, a quibus tot, ac tantae urbes perierunt. His autem praelibatis nunc Plinio, & Xiphylino ducibus ad noſtras excavationes adcedamus, ut ex iſtorum narrationibus, quae deprehendere licuit, explicemus, & illis invicem certior conſtet fides.

VI. Terraemotus praenuncii. Principio igitur terrae motus eruptionis illius quaſi praenuncios, & comites fuiſſe ambo narrant. Dion apud Xiphyl.: σεισμοι εξαιφνης σφοδροι εγινοντο, ὥστε και το πεδιον εκεινο παν αναβραττεσθαι, και τα ακρα αναπηδᾳν, *terrae motus repente ita graves facti, ut omnis ea planities fervore quodam ſuccuteretur, & ſumma quaeque ſubſultarent.* Cui reſpondet Plinius *lib. VI ep. 20 §. 3: praeceſſerat per multos dies tremor terrae minus formidoloſus, quia Campaniae ſolitus: illa vero nocte (5) ita invaluit, ut non moveri omnia, ſed everti crederentur; & Ep. 16,* ait: *crebris vaſtiſque tremoribus, & quaſi emota*

(2) Idem Dio in Severiana eiuſdem montis eruptione: *Per eos dies reſplenduit in monte Veſuvio ignis maximus, in eoque tanti mugitus exſtiterunt, ut Capuam uſque exaudirentur: in qua equidem civitate, quamdiu in Italia commoror, habitare ſoleo; nam eum potiſſimum locum mihi delegi.*

(3) Προσφατα πατη, *recentes clades* vocat, quia, ſi haec Plutarchus ſub Traiano ſcripſerit, vix anni XX, vel XXX ab re geſta effluxerunt. Sub Tito enim triceſimum circiter annum ipſe egiſſe videtur.

(4) De eodem, vel de plane gemello oraculo verba facit in *lib. de ſera Numinis vindicta pag.* 548.

(5) Pridie iam occoeperat eruptio.

emota ſedibus ſuis nunc huc, nunc illuc abire, aut referri videantur, eadem ſcilicet nocte, cum eius avunculus Miſeno eſſet profectus; & infra ſequenti mane *multas formidines* paſſos eſſe dicit: *Nam vehicula, quae produci iuſſeramus, quamquam in planiſſimo campo, in contrarias partes agebantur, ac ne lapidibus quidem fulta in eodem veſtigio quieſcebant*. Terrae motibus igitur iam pridem adeo adflictae fuerant miſerae urbes cum tota vicinia, ut ipſis fere adſueverint; quare *Campaniae ſolitos* adpellat Plinius. Eoque reſpicit etiam Dion, cum ait: *repente ita graves facti*; antea enim, etſi non adeo graves, frequentes tamen fuerant.

VII. Quando terraemotus coeperint.

Occoeperat autem terrae motibus Campania labefactari iam uſque a decimo Neronis anno, h.e. ſedecim ante annos, & menſes IX, cuius rei meminit *Seneca Natural. lib. VI*: *Pompeios celebrem Campaniae urbem deſediſſe terrae motu vexatis, quaecumque adiacebant, regionibus . . . audivimus. Nonis Februarii fuit terrae motus hic Regulo & Virginio Coſſ. . . .* (6) *& Herculanenſis oppidi pars ruit, dubieque ſtant etiam, quae relicta ſunt*. Hinc in erutis inſcriptionibus invenimus Pompeiis *Templum Iſidis terrae motu conlapſum a Popidio* fuiſſe reſtitutum, & Herculanei *Baſilicam, Murum, Portas a Nonio Balbo P. S.* facta (7), itemque *templum Matris Deum terrae motu conlapſum a Veſpaſiano reſtitutum*.

VIII. Inventa a nobis eorum indicia.

Non igitur penitus *deſederant* (8), ut Peregrinius, & poſt eum Reimarus putarunt; imo conlapſa aedificia partim actutum incolae reſtituerant, partim adhuc reficiebant, cum a Veſuvio oppreſſi fuerunt. Sic utraque in urbe theatra ſub aſcia eſſe deprehendimus. In Herculanenſi enim cementorum vim, & marmorum fragmenta, & epigraphas in orcheſtram comportatas invenimus, & theatrum ipſum a ſua primaeva forma deſciviſſe cognovimus, ut infra *part. II cap. 3* narrabimus. Pompeiis vero, etſi magnum theatrum, quod ſub dio exſtat, aliena manu iamdiu erutum, & marmoribus, ſignisque expoliatum invenerimus, in porticu tamen ſuperiori lapides, cementa, tegulaſque, imbriceſque inlata, uti etiam in ſubdiali ſepto, quod poſt ſcenam eſt, tegulas adgeſtas cum romanis numeris carbone ſignatis, nec non marmoreae ſtatuae truncum repoſita deprehendimus. In theatro autem tecto, quod ad laevam eſt, quodque intactum adhuc fuerat, magnam cementorum vim, & columnarum fragmina in locum unum prope ſcenam comportata adparuerunt, ut certo indicio fuerit, ea eſſe alicuius aedificii reliquias, quod iamdiu terrae motibus fuerat proſtratum, quodque reparare iam iam moliebantur. Quae omnia procul dubio indigitant, ruinas terrae motu partas, ſed longe ante ultimum illarum urbium fatum. Obſervare tamen licuit alias aedes proſtratas illarum concuſſionum vi, quae Veſuvii eruptionem vel ſtatim praeceſſerunt, vel comitatae ſunt. Rudera enim partim veteri urbis ſolo, partim ipſis pumicibus ſuperiacent (9). Neque dicas adgeſtorum pumicum, vel cineris pondere peſſum iviſſe; ſiquidem, ut erant inclinato tectorum fornice aedes omnes coopertae, huiuſmodi pumices reſidere in tectis non poterant, ſed ponderoſae grandinis modo in declive ferebantur. Id prae ceteris arguiſſe licuit in Iſidis templo. In eius enim poſtico ſcheletrum invenimus ad marmoream, quae inibi erat, menſam, cui erant impoſita gallinae oſſa, ovorum putamina, & lutea vaſa, ut inde certum argumentum capias, hominem iſtum, fortaſſe templi Aedituum, inter edendum camerae ruina terrae motu conlapſae fuiſſe oppreſſum, antequam pumicum imbre urbs foret conſepulta. Nec enim cenſemus, eum hominem tam placide menſae adcubuiſſe, dum ſua urbs illo grandine obrueretur, ut talia portenta negligeret. Non ſecus Herculanei unam atque alteram domum ſolo proſtratam invenimus, dum aliae circum rectae ſtarent: quod apertiſſime indicat, non pumicoſi illius torrentis, qui urbem totam obruit, impetu paucas illas ſparſim fuiſſe peſſumdatas, ſed ſubterraneis concuſſionibus, aliter omnes aeque proſtratae viſerentur. Sed iam ex praeludio ad ipſam tragoediam adcedamus.

Sequitur Xiphylinus: και ανεθορον πρωτον μεν λιθοι ὑπερμεγεθεις, ὥστε και ες αυτα τα ακρα εξικεσθαι, IX. Eruptionis exordium.

(6) Tacitus anno ante conſignat ſub Coſſ. P. Mario Celſo, & L. Aſinio Gallo *Annal. XI §.22*: *motu terrae celebre Campaniae oppidum Pompeii magna ex parte proruit*.

(7) Non alia ſane de cauſa, quam quia terrae motibus conlapſa. Nonium enim adhuc in vivis fuiſſe, cum urbs ſepulta fuit, arguimus ex inſcriptione in theatro inventa.

(8) Pincianus in ſuis optimis libris *conſediſſe* reperit: quod praeferendum puto. Nam alterum illud *deſediſſe* notaret, id oppidum hiatu terrae penitus abſorptum, quod falſum eſt; quia illi cladi ſuperfuit, ſtetitque ad Titi tempora. At *conſediſſe* tantumdem eſt, ac concidiſſe.

(9) Certe Miſeni teſte Plinio *ep. 20* illa nocte aedificia corruerant: *iam quaſſatis circumiacentibus tectis, quamquam in aperto loco, anguſto tamen, magnus & certus ruinae metus*.

κεσθαι, επειτα πυρ πολυ, και καπνος απλετος: *exilire primum praegrandes lapides, ut in ipſos montis vertices redirent, deinde immenſa copia ignis, fumique*. Habemus igitur praegrandes lapides, ipſos nempe disiecti montis parietes, qui interno impulſu in aëra ſubſilire, ſed ſuomet pondere in ipſos vertices redibant. Qua data porta ſtatim ignis cum fumo prodire; quae eſt ipſa εκρηξις πυρος ορειȣ, *eruptio montani ignis* a Plutarcho commemorata, & a Martiali eruptioni coevo, qui ſatis adpoſite cecinit *lib. I:*

Cuncta iacent flammis & triſti merſa favilla;

& a Statio item *Silv. III:*

Non adeo Veſuvinus apex, & flammea diri
Montis hyems trepidis exhauſit civibus urbes.

X. Quae materies eructata.

Sed cuius naturae erat ignis ille? Falſo quidem putarunt non pauci, eiuſdem fere naturae fuiſſe, ac liqueſcentes ignis torrentes, h. e. materiae plus minus vitreſcentis, quos vulgo *lavas* adpellant noſtrates, quique poſtea frigefacti in duros lapides molares concreſcunt, uti Veſuvio ſollemne eſt; nullum enim huiuſmodi materiae veſtigium in obrutis urbibus adparet. Audiamus igitur Plinium, qui rem acu tetigit. Narrat enim avunculum ſuum, etſi recto curſu Retinam properaſſet, appellere tamen cum triremibus non potuiſſe, quia *iam navibus cinis inciderat, quo propius adcederet, calidior & denſior; iam pumices etiam, nigrique & ambuſti & fracti igne lapides: iam vadum ſubitum, ruinaque montis litora obſtantia*. E quibus verbis manifeſto eruimus igneum illum torrentem, a quo Herculaneum, & adiacens Retina periere, cinere & ignitis lapidibus conſtitiſſe, quorum leviores vento impulſi ſupervolarent, & *navibus inciderent*, maior vero pars ſpiſſitudine ſua gravior, praeceps per declive volveretur ad mare uſque; adeo ut *vadum ſubitum* (10) efformaret, & *litora* navibus *obſtarent ob montis ruinam*.

XI. Noſtrae in eam materiem obſervationes.

Quae quanta cum veritate Plinius dixerit, unicuique rerum naturalium amatori licet nunc deprehendere. Inveſtiganti enim cuique patet, ingentem illam materiae vim, cui ad palmos fere LXXX ſubeſt Herculaneum, aliud non eſſe, quam terrae congeriem modo plus, modo minus tenuem, alicubi etiam arenoſam, nigris, pellucidiſque micis, quod *talcum* vocitant, ſpiſſam: in ea autem intermixta invenies tum calcareorum, tum vulcanicorum lapidum ſchidia, in primis vero alborum pumicum vim figura ferme rotunda, vel certe angulis exeſis. Quae tota materiae compages ita hodie ferruminata eſt, ut verum tophum imitetur ſatis durum, qui ferro incidi oporteat, praeſertim qua parte plus lapillorum, ſive pumicum copiam continet: contra vero, ubi nihil, vel fere nihil pumicum eſt, minime compactum deprehenditur. Huiuſmodi autem materiae adgeſtio ad mare uſque protenditur, ibique ad palmos LXII adſurgit, ut videre eſt in portu Granatelli: longe autem tum in mare procurriſſe exploratum eſt: extenditur vero hinc inde ad milliaria ferme octo, h. e. a villa, quam vocant *Torre dell' Annunciata*, ad uſque Leucopetram, ubi Torellae Principis exſtat domus (11). Neque dubitari poteſt, quin uno eodemque tempore tanta ſoli ſuperficies fuerit contecta. Materies enim uniformis ubique eſt, & paſſim vetera aedificia eidem ſubpoſita inveniuntur; licet non ubique aeque alta ſit, praeſertim ad eius extremitates, quod magis noſtram firmat opinionem. Eidem vero topho alia ſuperiacet ſtratura palmorum fere trium terrae cuiuſdam ſubtilis, & argilloſae, de qua modo verba faciemus. Interim nemo inficias Plinio iverit, *qui cinere, ambuſtis pumicibus, & fractis igne lapidibus ſubitum in mare vadum* efformatum narrat; haec enim ipſa Herculaneum operuiſſe, & in mare procurriſſe deprehendimus.

XII. Ipſa materies dicta eſt ignis.

At eadem procul dubio materies e monte eructata ipſe ignis erat, qui cum a Xiphylino, tum a Plutarcho commemoratur, & qui ſatis apte a Martiale dicta eſt *triſtis favilla*, qua urbes ſunt ſubmerſae; illa enim non ſolum *calida*, ut Plinius in mare expertus eſt, ſed omnino inflammata, & candens e monte effundebatur. Huius rei idoneum ſane teſtem habemus ipſum Plinium, qui paullo infra narrans, quod inſequenti nocte avunculus Stabiis paſſus eſt, ait: *Interim e Veſuvio monte pluribus locis latiſſimae flammae, altaque incendia relucebant, quorum fulgor & claritas tenebris noctis excitabatur*. Quibus verbis, ut Philoſophum decebat, non modo *flammas* & *incendia* e Veſuvio erupiſſe teſtatur, ſed etiam cauſam adſignat, cur inter-

(10) Male quidem Tillemontius in *Titi Vita art. 6.* verba illa *vadum ſubitum* pro liqueſcentis ignis torrente interpretatur; quare opportune Cl. Seraus in *Veſuv. Hiſt. pag.* 48 ſic ſcripſit: *Potius putaverim immenſo cineris, arenae, lapidumque nimbo in eum locum incumbente maritimae orae fundum oppletum adceſſum quadriremi, ſtationemque opportunam negaviſſe.*

(11) A Veſuvio ad litus Herculanenſe ſunt ferme milliaria V; hinc hujuſmodi materies texit minimum XX milliaria quadrata.

interdiu Plinio avunculo ſuo ad Retinam adcedenti ea flamma, quae Herculaneum verſus ſe effuderat, conſpicua non fuerit: quia nempe nonniſi *tenebris noctis fulgor & claritas excitabatur*. Sed huius rei nos quoque teſtes ſumus locupletiſſimi, qui Veſuvii ignes nonniſi noctu rubeſcere cernimus, interdiu e fumi tantum veſtigiis, quo ignitus torrens proceſſerit, dignoſcimus. Idemque experti fuimus in primis anno 1779 cum VI Idus Auguſti Veſuvius noctu incredibili terrore univerſos Campaniae incolas perculit, flammas & incendia in miram altitudinem propellens, artificialis ignis inſtar; eiuſque ignis materies aliud non eſſe deprehendimus, quam inflammatos candenteſque lapides, & ambuſtos nigroſque pumices, qui in altum ſublati, nubiſque inſtar vento rapti ſeptentrionem verſus ſeſe effuderunt in Octaviani agros, & in Apuliam uſque devenerunt. Qua materie iterum inſequenti die ſeſe exoneravit; ſed eam eruptionem vix aut ne vix quidem noſtri homines in urbe Neapoli obſervarunt: non aliud enim, quam ingens fumi nubes tum nobis adparuit.

XIII. Eius inflammationis indicia.

Sed quando nec Plinium teſtem haberemus, nec longa nos experientia doctiores reddidiſſet, ipſamet effoſſionum Herculanenſium inſpectio ſatis nos de illius materiae inflammatione certos faceret. Inveniuntur enim paſſim in ea ligna exuſta, & in veriſſimorum carbonum naturam commutata, eodemque modo combuſta quotquot combuſtibilem habet naturam, cuius inſtar ſunt Herculanenſes Papiri (12). Metalla vero, & vitra minime quidem fuſa Herculanei invenimus, ſed tantum Pompeiis, cum alicubi duro lapidi adhaerent: id quod argumento eſt, non eam caloris vim a cinere, & ſpongioſis pumicibus in aperto aëre decurrentibus ſervari potuiſſe, quae a lapidibus igne fuſis contineretur, ac ſervaretur. Satis igitur & ex veterum teſtimonio, & ex recentibus inſpectionibus exploratum habemus, quo igne, quave materie adgeſta Herculaneum peſſum iverit: non quidem liquido ignis torrente, de quo aequalium nemo verba fecit (13), nec ullum invenimus veſtigium, ſed inflammato cinere, pumicibuſque.

XIV. Quomodo ea fuerit exploſa.

Vnum fortaſſe cognoſcere quaerent naturalium rerum indagatores, quo nempe pacto tantum materiae in ſubpoſitam plagam inciderit, per aëra ne ventorum ope delatum, an per montis declive decurrens? Hoc alterum profecto adſtruimus; id enim produnt lapilli, qui pene ſphoerici in Herculanenſi topho inveniuntur; nonniſi enim attritu, & rotatione irregularis pumicum iſtorum figura, qualis alibi paſſim cernitur, in ſphoeroidicam mutari poterat, unde ipſius tophi coagmentatio. Norunt enim vel tyrones in phyſicis, huiuſmodi lapillos anguloſos in ſolidam maſſam coagmentari non poſſe, niſi attritu & anguli conterantur, & minutioribus fragmentis interſtitia oppleantur. Tum enim vero longo temporis tractu, aquis permeantibus, & ferri particulas, quibus ipſi pumices ſcatent, ſenſim diſſolventibus (id quod luteus tophi color ſatis indicat), tota maſſa plus minus ferruminatur, & in tophum concreſcit. Id autem liquido dignoſci poteſt ex ipſiſmet pumicibus, quos in eodem tractu eo minus conglutinatos obſervabis, quo ſuperius adſcendes, & ſub ipſum montem penitus diſſolutos; non alia ſane de cauſa, quam quia rotari, & frangi minus potuere. Sic etiam in toto illo tractu, qui a Pompeiis per Nuceriam, & Stabias ad uſque contra poſitos Apenninos, quo grandinis inſtar lapilli ceciderunt, horum vim invenies nuſquam coagmantatam, niſi ubi in praeceps devolvi, & atteri datum eſt (14).

XV. Nec aquis, nec vento fuit delata.

At quo pacto inquies huiuſmodi farrago e monte exploſa minime liqueſcens tanta celeritate, & tam longe per ſolum non admodum declive procurrere potuit? Id enim vero difficultatis caput videtur. Cave enim credas, quod aliquot ſibi perſuaſerunt, huiuſmodi materiem aquarum vi illuc devectam fuiſſe. Si enim aquis immixta defluxiſſet, nec eum caloris gradum ſervaſſet, quo ligna comburerentur, nec, quod caput eſt, omnia ex aequo obtexiſſet; ſed ex liquidorum lege ima petiiſſet; non ſecus ac eveniſſe didicimus anno 1631, cum valles omnes, & profunda quaeque vulcanicis eiectamentis aquarum impe-

(12) Inventa ſunt etiam alicubi ligna vix aut ne vix quidem uſtulata, ſed quae aedium ruderibus obruerentur.

(13) Etſi veteribus non eſſent ignoti liqueſcentis ignis fontes ab Aetna eructati, quos idoneis verbis expreſſerunt tam Graeci, quam Latini, ut Strabo *lib. VI*, & Virg. *Georg. IV*: *Vidimus undantem ruptis fornacibus Aethnam, Flammarum globos, liquefactaque volvere ſaxa*.

(14) Id obſervandum Stabiis, & proprie, qua ad Puteanum Templum aſcenditur, ubi in magno calcarei montis hiatu tophum concretum Herculanenſi ſimilem vides; qui tophus nonniſi a ſuperpoſitis pumicibus, qui aquarum impetu in praeceps delati, attritique fuerunt, coaluit. Contra vero poſt Pompeios Stabias verſus cernere eſt lapillos Sarni aquis perpetuo humeſcentes colorem quidem nativum in croceum, & ſubnigrum mutaſſe, ſed adhuc diſſolutos perſtare.

impetu propulſis oppleta, & complanata fuerunt. Nec temere tibi perſuadeas e ſummo crateris hiatu materiem ſic in altum fuiſſe propulſam, ut noſtris oculis anno 1779 conſpeximus. Eo ſane pacto ventorum vi delata, parabolam deſcribens, grandinis inſtar, in ſubiectas terras, exhauſta omni vi primitus impreſſa, ſuomet pondere recidiſſet, uti Pompeiis paullo poſt decidit; ſed quin huic hypotheſi adquieſcamus, obſtant, quae obſervavimus. Nec ventus enim, qui tum ſpirabat meridionalis, ut ex ſecunda Plinii navigatione diſcimus, in Herculanei plagam lapillos detuliſſet, nec in tophum ipſi unquam coaluiſſent, ut modo diximus, ſed omnino diſſoluti, quales Pompeiis inveniuntur, manſiſſent.

XVI. Quo pacto infra deſcenderit.

Reſtat igitur, ut rem ſic eveniſſe concipiamus. Principio cum interno impetu ingens materiae vis e montis imo in altum propelleretur, obſtructo adhuc hiatu, ſuperimpoſita humus obſiſtere: hinc telluris tremor, concuſſiones, boatus. Mox tamen cum maiore niſu ſibi viam aperuiſſet, & obſtantem materiem extuliſſet, illa ingenti, qua erat, mole nec in multam altitudinem levari, nec ventis ſe credere potuit, ſed recidere ſtatim in ipſam voraginem, & exeunti obſiſtere; adeo ut e duplici hac vi, altera ſcilicet ſurſum materiem propellente, altera deorſum ferente fieret, ut colliſione iſta materies obliquo motu eiaculata, umbellae inſtar, expanderetur in montis girum, non ſecus ac aqua, cum e ſyphunculo exiliens in obicem incurrit. Verum cum in illo tantum montis latere, qua mare ſpectat, re vera expanſa inveniatur, dicamus oportet, montis orificium vel non aeque complanatum ante eruptionem fuiſſe, & coni inſtar oblique truncati, meridiem verſus inclinaſſe, vel potius hanc figuram primo impetu coepiſſe, cum disiecta orificii ſuperficies fuit. Si enim ita concipias hiatum mare verſus inclinatum, facili negotio adſtrues, cur materiae inter ſe collidentis expanſio tantummodo Herculaneum verſus perficeretur, & quo pacto omnia ſubpoſita ex aequo operiret.

XVII. Disrupta tum montis latera.

Sed & alia procul dubio fuit via, qua *exuſta viſcera*, ut Marcellini verbis utar, mons *evomuit* tam continenti impetu, ut ad inferam plagam breviſſimo temporis ſpatio pervenerint; e disrupto ſcilicet eo ipſo occidentali latere, quod fortaſſe debilius erat. Id ſolemne eſſe ignivomo huic monti, & maiores tradiderunt, & nos ipſi pluries teſtes fuimus, & ratio ipſa ſuadet; ita ut mirum fuerit, ſi in maxima omnium eruptione, cum incredibilem materiae vim congeſtam viſceribus premeret, ex uno verticali meatu, & quidem obſtructo, omnem eructaſſet, quin elaſtica concluſi ignis vi totus disiiceretur.

XVIII. Ante Titum rimae in monte exſtabant.

Quid vero quod veteres coaevi id aperte tiſſime teſtantur? Principio enim iam ante Titi tempora cavernoſos meatus Veſuvium ad radices habuiſſe praeter ſummi crateris hiatum, diſcimus cum e Strabone, tum a Lucio Floro. Ille enim *lib. V pag. 247* cavernarum meminit: Ουεσουιος εκ δε της οψεως τεφρωδης, και κοιλαδας φαινει συριγγωδεις πετρων αιθαλωδων κατα την χροαν, ως αν εκβεβρωμενων υπο πυρος: *Veſuvius & adſpectu cinereus eſt, & cavitates in fiſtularum morem oſtendit, lapidibus colore fuliginoſis, tamquam igne exeſis.* Illae igitur fiſtuloſae cavitates, per quas procul dubio olim eructaverat ignem, ſic patebant adhuc, ut Geographus inde vulcanicae montis naturae indicium ſumeret. Florus vero *lib. III Rer. Rom.* cavernas illas ad eius radices fuiſſe poſitas narrat, & in interna montis permeaſſe, ita ut Spartacus cum ſuis, *quum ibi obſiderentur a Clodio Glabro, per fauces cavi montis vitigineis delapſi vinculis ad imas eius radices, & exitu invio, nihil tale opinantis ducis ſubito impetu caſtra rapuerint.* Si igitur huiuſmodi ſpiraculis patentibus iam antea mons praeditus erat, admodum veriſimile eſt, in tanta inflammatione vel ex iiſdem meatibus, vel ex novis rimis fatiſcentem montem flammas eructaſſe.

XIX. Plinius, & Silius aperte teſtantur.

Et re quidem vera non ex uno vertice flammas illum evomuiſſe Plinius narrat, ſed e pluribus locis, cum ait: *interim e monte Veſuvio pluribus locis latiſſimae flammae, altaque incendia relucebant*; ita ut eius avunculus trepido Pomponiano *in remedium formidinis dictitaret, agreſtium trepidatione igni relictas, deſertasque terras ardere.* Obſerva autem verborum Plinii proprietatem: alias enim adpellat *flammas latiſſimas*, quae ſcilicet e radicibus erumpentes in ſubiectum ſolum late procurrebant, alia vero dicit *alta incendia*, quae ſcilicet in ſublime ex alto vertice ſuſtollebantur. Nec aliud profecto innuerat in recitatis ſuperius verbis, cum ait: *ruina montis litora obſtetiſſe*. Non enim ruinam montem paſſum eſſe diceret, niſi fractus disiectusque in coſtis mox adparuiſſet. Sed quo in loco huiuſmodi ruina fuerit, tene ex Silio Italico, qui quaſi Plinii verba commentans cecinit *lib. 22.*:

Monſtrantur Veſeva iuga, atque in vertice ſummo
Depaſti flammis ſcopuli, fractuſque ruina
Mons circum . . .

Vbi

Vbi non poterat ſane adcuratius diſtinguere, quae ſua aetate monſtrabantur Veſuvinae cladis monumenta, hoc eſt *ſummum verticem*, unde emiſſi fuerant *depaſti flammis ſcopuli*, & montem ipſum *fractum ruina circum* latera. Eodemque prorſus ſenſu cecinit Claudianus *de raptu Proſerp. lib. III*: *fractum iugi compage Veſevum*. Cum igitur crateris os ſatis anguſtum explodendae tantae materiae eſſet, cumque maxima etiam foret telluris quantitas, quae infra vel ex internis parietibus avulſa praecipitaret, vel in altum propulſa recideret, & exeuntem moraretur, neceſſe fuit, ut qua data porta, per disiecti lateris rimas, veluti per ſyphones oblique erumperet, & in ſubiectam oram panderetur. Quod inflammatae telluris pondus, cum in miſeros uno impetu incumberet, montem in ſe *ruere* putabant; hinc *montis ruinam* Plinius, & Silius dixerunt, & aptius noſter Statius *fumantem ruinam Sylv. II, Carm. 6*:

. . . ſi vel fumante ruina
Ructaſſent dites Veſuina incendia Locros.
Ad Papyr. Vol. Diſſert.

XX. Caſſiodorus ſimilem eruptionem deſcribit.

Quod vero cinis, & diſſoluti pumices e Veſuvii latere exploſi tantum ſpatium torrentis inſtar percurrere quiverint; audi, quae Caſſiodorus *Variar. lib. IV ep. 50* refert de alia eruptione, quae Theodorici aevo adcidit, ubi Regis ipſius reſcriptum recitat de tributorum remiſſione ad Campanos, in quo inter alia haec habet: *Volat per mare magnum cinis decoctus, & terrenis nubibus excitatis transmarinas quoque provincias pulvereis guttis complevit. Et quid Campania pati poſſit agnoſcitur, quando malum eius in Orbis alia parte ſentitur. Videas illic quosdam quaſi fluvios ire pulvereos, & arenam ſterilem impetu fervente, velut liquida fluenta decurrere* (15). Non ſane ovum ovo ſimilius, quam iſta eruptio Titianae illi, de qua loquimur. Vides enim quo pacto eodem ſimul tempore cineris pars vento delata in longinquas uſque oras perveniebat, dum maior pars tanto impetu per declive ferebatur, ut *liquida* imitaretur *fluenta*.

XXI. Eius celeritatis indicia.

Et ſane non alio pacto explicaveris incredibilem celeritatem, qua materies illa

T mi-

(15) Valde me piget eruditiſſimum, atque in Phyſicis ſummum virum Franciſcum Seraum huiuſmodi Caſſiodori verba pro liquido ignis torrente interpretatum fuiſſe, contra quam Tillemontius, Macrinus, aliique, quos immerito caſtigat in *Veſuv. Hiſtor. cap. II*; &, quod peius, ipſam celeberrimam anni 1631 eruptionem eiuſdem liqueſcentis naturae duxiſſe; cum exploratiſſimum ſit, totam ex diſſoluta arena & glarea, quam hodie adpellant *terra di fuoco*, conſtitiſſe eam maſſam, quam aquae infra deportarunt. Hinc *cap. III* ſic ſcribit: *plures vel errore, vel perverſo loquendi uſu non ſatis huius materiae indolem cognoviſſe videntur, cum alteri pulverem, alteri cinerem, alteri glaream adpellarint; ut de Caſſiodoro, de Carafa, de Borellio, aliiſque dici poteſt*. Sed iſtos perquam proprie loquutos fuiſſe, res ipſa docet; nec ſane aliter fieri poterat, cum de re, quam non praetereuntes adſpexere, ſed quam ſub oculis habebant, & mature conſiderabant, ſcriberent. Idque adeo verum eſt, ut hinc Carolus Rueus, quem Seraus iure reprehendit, male interpretatus ſit Poëtae verba *liquefacta ſaxa, Georg. I. v.413*, ubi ſic adnotat: *ſaxa exeſa, & igne comminuta, ſeu pumices aridos, ac ſpongioſos, vel cineres*. Ex obſervatione enim eius, quod anno 1631 adciderat, falſam Rueus imbiberat opinionem, unius naturae ſemper Veſuvinas eiectationes fuiſſe, atque adeo Aetnaeas. Uſque enim homines ſecundum ea, quae oculis uſurpant, alienas narrationes expendere ſolent. Hinc etiam Maſculus Ieſuita *de incend. Veſ. an. 1631 lib. 3* oſtendere conatur, eam diſſoluti cineris maſſam profluere per ſe potuiſſe ſine aquarum impulſu, idque perverſa interpretatione veterum, qui Aetnaeum ignem aquae inſtar profluere ſcripſerunt, quare ait: *Iam illud de fluxu flammarum* (Aetnae) *eſt diligentius advertendum; quippe nonnulli putant profluentem illum ignem, ac cinereum nuper e Veſuvii cratere profuſum curſum habere non potuiſſe ſine aquis immixtis; cum contra quidam ex iis, qui adfuerunt incendio viri non vulgari doctrina, negent primo torrentem illum igniti cineris provectum aquis; licet negandum non ſit, montem ſub idem fere tempus aquas, imo marinos fluctus dediſſe*. Tanta eſt praeiudiciorum vis, adverſus quam ne doctiſſimi quidem viri ſatis tutari ſe queunt. Non erat igitur, cur tantopere miraretur idem Seraus de Thoma Cornelio Conſentino, quod in ſuo *de Senſibus Progymnaſmate* (eius ſunt verba ibidem) *poſtquam de Aetna, deque inſulis Vulcaniis, ac de ignitis ſaxorum fluviis inde manantibus verba feciſſet, miranti ſimilis Veſuvianam hanc ipſam indolem narrare ſuſcipit, velut ab ſe primum cognitam atque adſertam. Ita enim inquit: „ Quid quod „ ipſe quoque Veſuvius eiuſmodi materiam (quod a „ nemine ante nos fuerat animadverſum) ſemel ac „ iterum large copioſeque eiectavit? Quo haec con„ tigerint aevo latet penitus in obſcuro. “ Ut enim ſuperiorum aetatum homines nil tale unquam nec adcepiſſent ipſi, nec aliis tradidiſſent; certe quidem quicumque memorabilis conflagrationis Veſuvianae anni* 1631 *commentaria reliquerunt, quae ſcilicet calamitas Cornelii memoriam multum praeceſſerat*, (fortaſſe dicere voluit *non multum*: vix enim ante annos duos ſupra quinquaginta, antequam Cornelius iſta ſcriberet, eodem teſte, illa evenerat) *ii aperte de immenſa quadam ignitae materiae colluvie meminerunt*. Immerito enim Cornelium minime ſpernendum Philoſophum obiurgat, quaſi quae paullo ante adciderant omnibus teſtatiſſima, ignoraſſet; cum contra ex illius verbis id inferre debuerat, minime illa aetate ſaxorum liqueſcentium torrentes profluxiſſe, adeoque recte loquutos fuiſſe, qui *pulverem, cinerem, glaream* decurriſſe ſcripſerunt. Namque adeo conſtans & vulgaris erat Cornelii aetate huiuſmodi notitia, ut errandi anſam etiam doctioribus praebuerit, atque opinandi numquam e Veſuvio, in Aetnae morem, ignitos liquenteſque torrentes prodiiſſe, veterum loca in eam ſententiam detorquendo; quare veriſſime ait: *a nemine* ſuae quidem aetatis, *ante ſe fuiſſe animadverſa certiſſima eius rei monumenta, lapidicinas ſcilicet molaris ſilicis per circumiectam radicibus montis planitiem continenter extentas*.

minime liqueſcens tantum ſpatium ad mare uſque percurrerit. Siquidem Plinius avunculus vix circa horam diei ſeptimam certior eruptionis factus fumi indicio fuit, & mox ante horam duodecimam (dies enim adhuc erat), cum Retinam adpropinquaſſet, vaſtitatem invenit. Conveniunt igitur belle omnia, & ſua veteribus conſtat fides. Et quidem inſpiciendo, nunc optime dignoſcimus, quo impetu, quave celeritate pumicanus ille, cinereuſque torrens proflueret. Aedificia enim diruere non valuit, utpote quae ſtantia fere omnia invenimus; ſed ſigna, aliaſque res magis mobiles ſuo ictu deiecit.

XXII. Pumicum, & cineris imber ex Dione. Inſpecto hoc altero teterrimae tragoediae actu, ad tertium adcedamus, cum ingenti pumicum grandine, cineriſque imbre reliquum laetiſſimae orae vaſtatum fuit. Id Dion narrat his verbis: ταυτα τε ἅμα εγιγνετο, και τεφρα αμυθητος εφυτηθη, και την τε γην, την τε θαλασσαν, και τον αερα παντα κατεσχε . . . και προσετι και πολεις δυο ὁλας, το τε Ηρκουλανεον, και τας Πομπηιους . . κατεχωσε. *Interea dum haec fiebant, ſimul ineffabilis copia cineris ſurſum exſufflata eſt, quae terram, & mare, & aërem omnem occupavit . . . duaſque integras urbes Herculaneum, & Pompeios . . . obruit.* Qua in narratione duo peccavit Dion, vel certe eius breviator Xiphylinus, primum quod unius cineris, pumicibus ſilentio praetermiſſis, meminerit; quod non alia de cauſa factum remur, niſi quia poſt eruptionem in tota illa plaga nuſquam pumices infra poſiti, ſed ſuperficies tota cinerea adparuit, ut modo enarrabimus: alterum quod Herculanei, & Pompeiorum excidium, uni eidemque cauſae adſcribat; ſed id fortaſſe brevitatis ſtudio breviator. Laudandus contra, quod verbo εφυτεθη, ſive (ut alii legunt melius) ανεφυτηθη claram rei imaginem ſuppeditavit, cinerem in altum *exſufflatum* exhibens.

XXIII. Ex Plutarcho. Melius tamen, etſi brevius, pſeudo-ſybillinum oraculum, quod cum primo deſignaſſet εκρηξεις πυρος, h. e. *effuſiones ignis*, poſt recenſet πετρων και φλεγμονων ὑπο πνευματος αναρριψεις, h.e. *eiaculationes ſurſum verſum ope interni ſpiritus factas tum ſaxorum, tum materiei igne concoctae*. Namque id valere vox φλεγμονων, qua doctiſſima poſt eventum Sibylla adpoſite uſa eſt, eruditi non abnuent. Φλεγμονη enim apud Graecos proprie eſt tumor cum inflammatione, ubi materies calore concoquitur, & deinde per ſuppurationem foras emittitur: ita in Cyrilli gloſſis explicatur *ſuppuratio*. Quae vox quam bene quadret Veſuvio ſuppuratas igne maſſas evomenti, nemo non videt; igniti enim Veſuvii torrentes nihil magis, quam *pus* ex longo collectum referunt. Hac igitur una aptiſſima voce explicavit Sibylla non modo pumices, ſed etiam cinerem, qui ipſius naturae erat, imo ipſiſſima minutiora pumicum fragmenta.

Hunc ipſum lapillorum imbrem reſpexit etiam Statius, cum dixit *flammeam montis hyemem, Sylv.III, Carm.5*; & ab eo Flaccus Valerius *lib. IV*: XXIV. E Statio.

. . . tonuit cum forte Veſevi
Italiae lethalis apex, vix dum ignea montem
Torſit hyems; iamque Eoas cinis induit urbes.

Et εμφατικωτερως idem Statius *Silv.V Carm.3* montem ipſum in aëra ſublatum in ſubiectas urbes decidiſſe cecinit:

Cum pater exemtum terris ad ſidera montem
Suſtulit, & late miſeras deiecit in urbes.

Sed prae omnibus Plinius hanc alteram eruptionis partem graphice nimis deſcribit. XXV. Ex Plinio. Subſequenti enim nocte, ut ipſe narrat, cum eius avunculus Stabiis eſſet, etſi latiſſimas Veſuvii flammas, altaque incendia conſpexiſſet, ſecurus tamen ſe quieti dedit, veriſſimoque ſomno quievit. *Sed area,* (ſubdit) *ex qua diaeta adibatur, ita iam cinere, mixtiſque pumicibus oppleta ſurrexerat, ut ſi longior in cubiculo mora eſſet, exitus negaretur. Excitatus procedit . . . in commune conſultant . . . ſub dio rurſus, quamquam levium exeſorumque pumicum caſus metuebatur. Cervicalia capitibus impoſita linteis conſtringunt: id munimentum adverſus decidentia fuit. Tum dies alibi, illic nox omnibus noctibus nigrior denſiorque.* Ecce tibi cineris, & pumicum imber, ſed qui nonniſi ſubſequenti nocte poſt montis ruinam, qua Herculaneum fuerat conſepultum, decidit. Sed age inſpiciamus loci faciem, & an Plinius vera narraverit, cognoſcamus.

Huiuſmodi pumicum vi conſtratas invenimus non Pompeios modo, & Stabias, ſed illinc quantum ſoli clauditur circumpoſitis Veſuvio montibus Apenninis orientem verſus, imo montes ipſos ab eo, qui dicitur *del Cardinale*, uſque ad Surrentum; hinc vero uſque ad pagum Turris Annunciatae. XXVI. Quae pumicani imbris monumenta habemus. Eius ſtraturae altitudo Pompeiis ad novem circiter pedes excreſcit, Stabiis ad ſex, & ſic pro diſtantiis decreſcit. Praeterea cernere eſt, pumices hoſce maiori mole ad Veſuvii radices eſſe, quam in remotioribus plagis, ut argumento nobis eſſe debeat, non alio, quam venti impetu in tam diſſita loca fuiſſe propulſa. Et quidem Eurus,

vel

vel Auſter, qui *ſecundiſſimus* Plinio avunculo flaverat, & Stabias adpellere ſiverat, pumicum nebulam boream verſus impellere debuit; ſed ſub noctem, cum Eurus cecidiſſet, & ex oppoſito Corus flare coepiſſet, pumices Stabias verſus propulit. Hi autem pumices Pompeiis fere unciam cubam non excedunt, ſed ſunt etiam multo grandiores, & qui duos, ac tres palmos cubos adaequant, ut colligere liceat reliquos caſu ipſo fractos fuiſſe: quo pacto noſmet conſpeximus eveniſſe an. 1779 in Octaviani pago. Ut ut eſt, eorum caſus nec aedificiis noxius, nec hominibus lethalis fuit; ſiquidem aedificia ſtantia ut plurimum inveniuntur, niſi quae terrae motibus deiecta fuere; & cadaverum ſceletos non infra, ſed ſupra pumicum ſolum Pompeiis poſitos deprehendimus. Licuit enim miſeris incolis tegumenti alicuius ope, ut Stabiis Plinius *cervicalibus capiti impoſitis*, ab eorum ictu ſe defendere. Id quod etiam certo indicio nobis eſt, illos etſi candentes e Veſuvii cratere prodierint, tamen pro eorum levitate cum diu in aëre pendula fuerint, frigidos, vel certe levi calore praeditos decidiſſe; ſecus exitiales hominibus fuiſſent, & ligna, aliaſque incenſibiles materias exarſiſſent, quod nuſquam factum adparet; niſi cum illa adhaereant ſaxis aliquot denſioribus, quae paſſim intermixta iacent. Tunc enim ligna in carbones redacta (16) inveniuntur; imo etiam vitrea vaſa prope poſita compreſſa, & difformata alicubi reperta ſunt: quod nos docet, huiuſmodi ſaxa tanto calore percita decidiſſe, ut non ſolum ligna incenderint, ſed etiam vitra liquefecerint, & mollem in maſſam redegerint. Nec ſecus evenire poterat, quippe ſaxa illa magis compacta & ponderoſa maiorem caloris vim concipere, & citius in terram deferri debuerunt. Iam vero haec omnia, ni fallor, magnam Plinio lucem offundunt, eiuſque dictorum veritatem mirifice firmant. Viciſſim vero ab eo diſcimus, horum pumicum pruinam multa nocte occoepiſſe, & nonniſi mane facto ceſſaſſe, cum eam excepit longe funeſtior cineris, & aquae imber.

XXVII. Cinis aquis mixtus ſtatim poſt pumices decidit.

Et quidem cineream pluviam diſerte commemorantem vidimus Xiphylinum: nunc Plinium audiamus *Ep. XX Lib. eiuſdem*. Cum enim in decimaſexta narraſſet, avunculum intercluſo ſpiritu in Stabiano litore periiſſe poſt pumicum caſum, finem ſcribendi fecit; ſed in hac altera ediſſerens, quae ipſe Miſeni relictus cum Matre paſſus eſſet, triſti huic hiſtoriae mirifice conſuluit. Refert igitur, tota illa nocte, & primo mane terrae motibus urbem fuiſſe quaſſatam, tum demum ſe urbe egreſſum cum matre, mox ſequitur: *Egreſſi tecta conſiſtimus. Multa ibi miranda, multas formidines patimur. Nam vehicula, quae produci iuſſeramus, quamquam in planiſſimo campo in contrarias partes agebantur, ac ne lapidibus quidem fulta, in eodem veſtigio quieſcebant. Praeterea mare in ſe reſorberi, & tremore terrae quaſi repelli videbatur: certe proceſſerat litus, multaque animalia maris in ſiccis arenis detinebat. Ab altero latere nubes atra & horrenda ignei ſpiritus, tortis vibratiſque diſcurſibus rupta, in longas flammarum figuras dehiſcebat: fulgoribus illae & ſimiles, & maiores erant ... nec multo poſt illa nubes deſcendere in terras, operire maria. Cinxerat Capreas, & abſconderat: Miſeni, quod procurrit, abſtulerat ... Iam cinis, adhuc tamen rarus: reſpicio; denſa caligo terris imminebat, quae nos torrentis modo infuſa terrae ſequebatur ... vix conſederamus, & nox non quaſi illunis aut nubila, ſed qualis in locis clauſis lumine extincto ... paullum reluxit: quod non dies nobis, ſed adventantis ignis indicium videbatur: & ignis quidem longius ſubſtitit, tenebrae rurſus; cinis rurſus multus & gravis: hunc identidem adſurgentes excutiebamus; operti alioqui, atque obſiti pondere eſſemus.* Haec ſane fideliſſime, & adcuratiſſime Plinius, teſtantibus excavationum monumentis. Principio enim nullum notabile temporis intervallum inter pumicum caſum, & cineream pluviam interceſſiſſe cognovimus certiſſimis indiciis; nec enim alicubi ſubmotos pumices invenimus, praeſertim e domuum portis. Quin in cryptoporticu, quae eſt in domo pſeudurbana, octodecim hominum ſceleti reperti ſunt, & duo puerorum, qui procul dubio illuc e pumicum grandine confugerant, quique profecto inde abſceſſiſſent, ſi ulla quies data fuiſſet. Vel igitur nullum temporis intervallum inter utramque pluviam interceſſit, vel certe vehementioribus terrae concuſſionibus, quas Plinius commemorat, infeſtum fuit. Et quidem plures aedificiorum parietes ſupra pumices proſtratos inve-

(16) Carbones, qui Pompeiis effodiuntur fragiles admodum & cinerei ſunt, contra quam Herculanei. Ratio manifeſta eſt, quippe Pompeiis pumicum maſſa nec ita calens decidit, nec ita compacta manſit, ut aëri impermeabilis foret, quo veros carbones efficeret, ſicuti Herculanei adcidit.

venies, quorum caſum non aliunde, quam e terraemotibus repetendum. Praeterea cum ſuper pumicanum ſolum hominum cadavera paſſim iaceant, ut ſupra monuimus, prope ipſa lanternas alicubi invenimus: quod quidem non tantum indicat noctu fuiſſe deprehenſos, ſed potius denſiſſima nube ſolis radios penitus fuiſſe interceptos, cum nonniſi mane facto ad eam altitudinem pumices increverint, ut narrat Plinius, cui concinit Xiphylinus *loc. cit.*: επειτα πυρ πολυ και καπνος απλετος, ὥστε παντα μεν τον αερα συσκιασθηναι, παντα δε τον ἥλιον συγκρυφθηναι, καθαπερ εκλελοιποτα. νυξ τε ουν εξ ἡμερας, και σκοτος εκ φωτος γενετο; *deinde magna copia ignis fumique, ita ut omnem aërem obſcuraret, occultaretque ſolem non aliter, ac ſi defeciſſet. Igitur ex die nox, & tenebrae ex luce factae erant.* En igitur cur lanternis muniti procedebant infelices illi.

XXVIII. Quid homines exanimaverit.

Sed quae eorum mortis cauſa, ſiquidem a pumicum caſu illaeſi abiverant? Inveniuntur ſane cineris altitudine contecti, ſed nemo ſanus credet cineris, & aquae pruinam, quae quinos non excederet palmos, homines obruiſſe, vel praefocaſſe. Alia igitur eorum mortis cauſa, quam probe a veteribus diſcimus. Quare redeamus ad Plinii *ep. XVI*, ubi ſui avunculi mortem ſic exſequitur: *Ibi* (in maris litore) *ſuper abiectum linteum recubans, ſemel atque iterum frigidam popoſcit, hauſitque: deinde flammae, flammarumque praenuntius odor ſulfuris alios in fugam vertunt: excitant illum. Innixus ſervis duobus adſurrexit, & ſtatim concidit, ut ego coniecto, craſſiore caligine ſpiritu obſtructo, clauſoque ſtomacho.* Viciſſim Xiphylinus cineri tribuit animalium, hominumque mortem, non quidem cinere oppreſſorum (inter animalia enim enumerat etiam aves, & piſces), ſed peſtilenti eius vi peremptorum; ait enim: και ανθρωποις, και χωραις, και βοσκημασιν ελυμηνατο, τας δε ὑχθυας, τα τε ορνεα παντα διεφθειρε, και προσετι πολεις δυο ὁλας . . . κατεχωσε: *& hominibus, & agris, & pecoribus exitium adtulit: piſces* (17), *& aves omnes peremit, & inſuper duas integras urbes obruit*; ubi *obrutas urbes*, non homines adverte. Et paullo infra etiam inde peſtem Romae obortam dicit. Vtcumque tamen ſit, id utique verum erit, homines, inter quos Plinius, non cineris pondere obrutos, ſed *vel obſtructo craſſiore caligine ſpiritu*, vel illo igne, qui fulminis inſtar per aëra debacchabatur, percuſſos (18), vel, quod fortaſſe verius, venefico halitu, ſive mephitico enectos (19), qui

(17) Fortaſſe piſces in ſicco poſitos putarunt cinere confectos, ſed falſo.

(18) Noſtra quidem non intereſt ediſſerere, quomodo in huiuſmodi eruptionibus, cum materia illa in aëra ſublevetur, crebri ignes fulgurum inſtar coruſcare videantur; ſed res exploratiſſima eſt, totaque noſtra civitas hoc phaenomeno exhorruit nocte illa anni 1779. Dum enim flammae cum ingenti fumo mixtae in immenſam altitudinem levarentur, tota montis ſuperficies crebris ignibus ſagittarum inſtar continenter coruſcabat. Iterumque hoc teterrimo ſpectaculo per biduum fere anno 1794 coſternati fuimus.

(19) De *Mephiti* eiuſque effectibus conſule Cl. Franciſcum Seraum, qui pro ſua in Phyſicis excellentia, hanc tractationem inſtituit *Cap. VI* elegantiſſimae, atque adcuratiſſimae *Hiſtoriae Veſuviani Incendii anni* 1737; ubi ſic eam deſcribit. *Mephitim dicimus exſpirationem quamdam, quae non putore, non calore, non frigore, nulla denique alia earum, quae ſub ſenſum, adſpectumque cadunt, qualitate; ſed vi alia prorſus occulta, cauſſaque obſtruſiore illico animalibus iuxta, & flammae noxia, atque exitialis exſiſtit.* Docet praeterea *peſtilentes has exhalationes circa Veſuvium ſaepe compertas eſſe; quarum aliae perpetuae ſunt, eumdemque vel efficaciae gradum, vel finium modum ſervant; aliae per occaſionem e terra erumpunt, & aliquanto poſt tempore evaneſcunt.* Huius alterius generis docet fuiſſe mephitim illam, quae poſt conflagrationem anni 1737 in agris circa Veſuvium ſe exſeruit, eiuſque effectus graphice deſcribit. Denique ſapientiſſime concludit: *hoc genere, atque hac indole mephites (ut ut ſcriptoribus noſtris indictas) non novas eſſe, neque peculiares incendii huius ac proprias, praeter rationem ipſam, qua, id ut credamus, adducimur, luculentiſſima etiam argumenta tenemus traditionis, quae apud Veſuviani agri incolas vulgata eſt, & viget: quos inter nonnulli hodieque ſunt ſenes, quorum memoria ſemel atque iterum id ipſum, ſecundum magnas montis conflagrationes, uſuveniſſe animadverſum eſt.* Et re quidem vera etiam in ſubſequutis inflammationibus idem phaenomenon animadvertimus: praecipue vero in nuperrima anni 1794, cum dira mephitis virulentia animantibus aeque, ac plantis exitialis late per Veſuvinum agrum debacchata eſt. Id autem, quod non mihi modo, ſed & peritioribus Phyſicae rei indagatoribus obſervare tum licuit, heic ſubnectere non piget. Principio huius mephitis effectus ipſiſſimos fuiſſe, ac illos, quos luculentiſſime Seraus deſcripſit, invenimus. Sed, ſi verum eſt, quod ipſe *ibid. pag.* 137 ait, nempe *illam exhalaſſe in ea generatim regione, quae torrentium incendio anni* 1631 *reliquias non parvas hodieque ſervat*, quibus verbis innuere videtur illas praecipue reliquias mephitico halitu infectas fuiſſe; nos certe contra animadvertimus illam glaream eo anno 1631 eructatam in noviſſimo, de quo loquimur, incendio, omni lue mephitica ſtetiſſe immunem. Vel igitur alio prorſus pacto res evenit, vel potius falſus eſt Vir magnus, cum putaſſet (ut ſupra notavimus) infamis anni illius eiectationes in lapideas maſſas concreviſſe. Enimvero non alibi mephitica vis nuper ſe prodidit, quam ubi ſaxeus torrens eſſet ſubſtratus. Namque ex hiſce torrentibus, non modo ubi vel in cryptas eſſent excavati, vel in puteos pertuſi, ut idem Seraus animadvertit, ſed per totam ſuperficiem, & praecipue in extremitatibus, quaſi per totidem linguas huiuſmodi virus erumpens ſerpſit. Et, quod magis animadverſione dignum videtur, non ex omnibus aeque ſaxeis torrentibus venefica vis illa erupit, ſed ex antiquioribus tantummodo, immo & pro maiori an-

qui facile pro vehementi ſulphuris odore ab inexpertis , & vulgaribus hominibus ſumtus fuit . Novimus enim in magnis Veſuvinis eruptionibus huiuſmodi ſpiritum non ſine hominum, & animalium pernicie exſeri. Et quidem Miſeni nullum periiſſe legimus, etſi cinis *multus & gravis* ceciderit ; quippe nec mephitis , nec nubes illa igne gravida eodem adventavit.

XXIX. Cinerem aqua mixtum decidiſſe compertum habemus.

Sed age ipſum cinereum ſolum , quale hodie exſtat, conſideremus. Eius altitudo Pompeiis quinque palmos non excedit, nec ultra Pompeiorum fines protenditur, Orientem verſus ſenſim decreſcens; ad Occidentem vero uſque Herculaneum procedit; at in longum a Veſuvii radicibus, ad uſque oppoſitos Stabiarum , Surrentique montes comparet. Totum vero conſtat admodum ſubtili terra in argillae morem compacta, & conglomerata in parvos nucleos, ſphoerae inſtar , qui ſemiunciae diametrum ut plurimum non excedunt. Praeterea ſolum iſtud terreum non modo pumicibus ſuperſtat, ſed etiam in inferiora loca, quo pumicibus aditus non patuit , permeavit. Ligna vero in ea altitudine inventa nequaquam combuſta adparent, ſed in pulverem redacta , ſui figuram in ipſa terra impreſſam reliquerunt. Adhaec in interiora domuum, ubi declivium foret, ea materies penetraſſe cernitur. Id obſervatum eſt in cryptoporticu , ſeu cella vinaria domus pſeudurbanae, quo parum admodum pumicei grandinis per baliſtaria intraverat, cinis contra ad altitudinem palmorum octo (23) permeavit, atque id impetu disiecta porta , quam interius dirutam invenimus ; ibidemque octodecim hominum , & mulierum ſceletos , & puerorum duos ſic humi poſitos , ut manifeſto appareret, eos liquidae materiae inrumpentis impetu retro pulſos, ſupinos humi prolapſos fuiſſe. Quae omnia ſatis ſuperque indicant, cinerem illum aqua mixtum decidiſſe . Nec enim , niſi fluidum , in obſtantem a latere portam vim ſuam exerere poterat . Sed & tanta fuerit oportet aquae copia, quanta vix cinerem illum in mollem veluti maſſam redigere valeret. Quo factum eſt , ut & tenacitate ſua ubique conſederit, & agrum omnem aequaverit ; ſecus ſi magna aquarum copia dilutus fuiſſet , ad ima tantum raptus confluxiſſet.

XXX. Cur in globulos cinis redactus inveniatur.

Atque hinc facile explicare dabitur, cur in globulos materia redacta fuerit. Si enim concipias ingentem hanc cineris, & vaporum nubem , uno eodemque momento exploſam, & proprio motu percitam, aliquorſum directam, contrario ventorum impetu repulſam fuiſſe , conſequens eſſe noveris, ut magna electrici ſpiritus agitatione & fulmina, non ſecus ac in aëreis nubibus, adcenderentur (quod eveniſſe teſtatur Plinius), & cineris farrago, quae humorem inbiberat , vorticoſo impetu rapta in globulos illos , non ſecus ac in grandinem glacludi poſſe videtur,

antiquitate maior adparuit . Namque non modo in illo, qui ſe tum ſupra Octavae Turris pagum effudit, nulla mephitica lues animadverſa eſt, ſed & in aliis quampluribus , quorum effuſionis recens erat memoria, uti in illo anni 1737, altero 1760, altero 1767, ubi nullum eius luis veſtigium comparuit; ita ut coniiciendum ſit, & alios, quorum aetatis memoria non exſtat, non admodum antiquos eſſe, idcirco quia eiuſmodi contagio minime perculſos vidimus: qualis nempe eſt ille, qui dicitur *lava della ſcala*, de quo adſtruximus *cap.IV* n. 11, non ante annum 1500 profluxiſſe. Contra vero in antiquiſſimis maxima fuit mephitis efficacia, uti in Pompeiano (de quo diſſeruimus *cap. II* §.*III*) qui urbi illi ſubſtratus eſt, & e cuius viſceribus fere ſemper mephitis exhalat; mirum enim, quantum eius vis poſt recentem hanc vaſtitatem excrevit. Ita etiam vetuſtiſſimi quique, qui aliis ſuperpoſitis ſubſunt , magnam mephitici ſpiritus copiam exhalarunt per puteorum meatus, & aquas acri ſapore infecerunt. Cumque non modica ſe effuderit mephitis ex illo, qui dicitur *lava del Granatello*, hinc etiam argumentum minime ſpernendum de eius antiquitate coepimus, quam aliis ex indiciis demonſtravimus *cap.IV* §. *XIV*. Praeterea, quod mirabilius, alicubi dira mephitis arboribus exitialis exhalavit, ubi nullus lapideus torrens erat ſubſtratus , ſed tantummodo grandia eorumdem fragmenta, eodem anno 1631 cum reliqua materia aquarum vi comportata; adeo ut magnam aetatem illa fragmina ferre dicenda ſint, cum eo contagio infecta fuiſſe viderimus . Quibus obſervatis conmephiticam huiuſmodi adfectionem contrahere lapideas Veſuvii maſſas, cum magnam ferant antiquitatem, eaque perpetuo plus minus pollere (atque hae ſunt mephites illae, conſtantes de quibus Leonardus de Capua, & idem Seraus loquuti ſunt, & quas Thomas Cornelius, se in effoſſionibus in Neapolitano agro factis obſervaſſe teſtatus eſt): has vero mirifice adaugeri, atque propagari in magnis montis incendiis ; uti nuper eveniſſe vidimus, cum & Pompeiis, & alibi mirifice adaucta eſt mephitica exhalatio, & virulentia. Haec obiter notaſſe ſatis ſit. Quod autem noſtra intereſt: veroſimillimum ſane eſt, huiuſmodi mephitin in maxima omnium inflammatione minime defuiſſe. An Stabias uſque, ubi Plinius humi ſedebat , peſtilentes halitus devenerint, certo adfirmare non audemus; ſed quis in tanta naturae varietate eius vim ſic metiri queat, ut quouſque propagari poſſit, definire auſit? Non leve quidem indicium eſt, Plinium humi ſtratum occubuiſſe , reliquos ſtantes incolumes fuiſſe; ſiquidem notum eſt huiuſmodi veneficos halitus paullo ſupra terram adſurgere . At Pompeiis non aliam fuiſſe mortalitatis cauſſam , quotquot in aperto occubuerunt, penitus perſuadeor. Illa enim luculenta materie impediti, cum facile inter fugiendum laberentur , humi cadentes , & mephitica athmoſphoera incluſi ſtatim exanimabantur.

(23) Ad eam altitudinem cinerem exſiccatum invenimus ; ſed procul dubio ad ſummam uſque cameram tum increviſſe lutulentam illam materiem opinamur.

glacies, conformaretur. Nulli igitur dubium, quin huiuſmodi cinis adeo madefactus deciderit, ut ſtatim in mollem tenacemque maſſam ſubſtratis lapillis inſederit, omnia adaequans, in inferiora uſque, & interna, quo lapilli permeare non poterant, pervadens.

XXXI. Num e monte aqua prodierit.

Unum modo eſſet inquirendum, num ſcilicet huiuſmodi aqua ex ipſo montis vertice eructata fuerit, an ventis comportatam, & iam in aëre pendulam exploſus cinis invenerit. Id quidem noſtra non intereſt, & in alienam meſſem falcem immittere non audemus. Ne tamen lectores penitus ieiunos deſtituamus, ſatis ſit monere, veterem noſtris hominibus opinionem ſediſſe, in magnis incendiis hunc montem aquas ſimul cum flammis evomere, quas ſcilicet aquas e proximo mari abſorbuiſſet; quandoquidem ſaepe obſervatum eſt, mare receſſiſſe, & piſces, naveſque in ſicco haeſiſſe. Id coaevi omnes narrant de famoſo incendio anni 1631 (24): id etiam narrat Plinius tunc temporis, de quo loquimur, adcidiſſe his verbis: *mare in ſe reſorberi, & tremore terrae quaſi repelli videbatur: certe proceſſerat litus, multaque animalia maris in ſiccis arenis detinebat.* Xiphylinus etiam maris fremitum commemorat, καὶ ἡ ταλασσα συνεβρεμε, & Sybilla apud Plutarchum ζεσεις ταλασσιας, *ebullitiones marinas* prodit. Quibus teſtimoniis res in dubium revocari nequit. Quapropter, niſi dicamus terraemotus vi mare repulſum, commotumque fuiſſe, ut ſapientiſſime Plinius coniectando adſtruere videtur, aliqua montem inter, & ſubpoſitum mare communio admittenda foret. Novimus, ab adcuratiſſimis rerum naturalium indagatoribus eam communicationem fuiſſe pernegatam, uti a noſtro Cl. Franciſco Serao, in *Hiſtoria Veſuviani incendii ann.* 1737 *cap. I,* ubi aquas non e voragine profuſas, ſed pluviales fuiſſe in incendio anni 1631 prolato documento probat; qui tamen, cur mare in magnis incendiis recedere ſoleat, explicare diſtulit. Nos autem ultro damus, in Titiana eruptione fieri non potuiſſe id, quod pernegat, ut ſcilicet magna illa aquarum colluvies, ſimul cum igne e montis faucibus, fluminis, vel ſyphonis inſtar, emitteretur, ſecus non etiam in montes trans mare poſitos eam cineris maſſam eodem modo compactam inveniremus. Sed conſiderandum Phyſicis relinquimus, an poſſibile ſit, rem ita componere, ut ſcilicet in vapores aqua iſta emiſſa fuerit, quae mox in aëre denſata ſimul cum cinere in terras circa montem poſitas deciderit (25): qualem ſcilicet Plinius deſcribit teterrimam illam nubem, quae ſudo licet caelo, ſolem obſcurabat: *Nec multo poſt illa nubes deſcendere in terras, operire maria: cinxerat Capreas, & abſconderat; Miſeni quod procurrit, abſtulerat.* Dubitari enim non poteſt, quin aquarum receptacula in hoc monte ſint, ut ipſemet auctor demonſtrat *Cap. ult.* & fumum ipſum, quem uſque emit-

(24) Clariſſimus illius aevi Phyſicus Thomas Cornelius Conſentinus teſtatiſſimum id phaenomenon habuit, quare ſic de eodem fatur in Progymnaſmate poſtumo *de Senſibus*: *Conſtat olim ante annos duos ſupra quinquaginta Veſuvium ingentibus ferventium aquarum torrentibus exundaſſe. Vulgo crediderunt hauſtas ex adiacenti mari aquas, & ignis vi in altum proiectas ex montis faucibus erupiſſe, ea ducti coniectura, quod e proximo litore deceſſiſſe mare proſpicerent. Sed decepti ſunt non animadvertentes receſſum maris contigiſſe ob litorum incrementa ex aggeſtu cinerum glebarumque, quae ex ipſo monte ad mare nimis copioſe defluxerant. Ego ſane facile adducor, ut credam, aquas illas, quas Veſuvii fauces eructavere, non aliunde proveniſſe, quam ex ipſis gurgitibus, qui in anterioribus montis cavernis reconduntur, & amnibus fontibuſque perennia aquarum agmina ſubminiſtrant.* Quibus in verbis id ſolum Philoſopho non concedimus, quod maris receſſum ex adgeſtu cinerum glebarumque repetat. Namque, ſi vera ſunt, quae conſtantiſſime ſcriptores omnes illius aetatis narrarunt, alia profecto cauſa inquirenda eſt. Quippe uno ore tradiderunt, mare adeo decreviſſe, ut in Neapolitano navali in ſicco naves haeſerint. Quomodo autem hoc phaenomenon ex adgeſtis in Herculanenſi ſinu eiectationibus repetas? Cum potius ex litoris illius incremento, aquae in viciniis litoribus excreſcere debuerint. Praeterea neſcio, cur ipſe Phyſicus neget, e proximo mari aquas abſorberi potuiſſe, utpote qui montis meatus in mare paullo infra admittat. En eius verba *pag.* 41: *Complures vidimus & in montis iugo, & in clivo patere fonticulos diſtillantes quamdam naphthae ſpeciem . . . . Petraelaeon, vel Petroleum vulgo nuncupant, cuius inſignis quandoque copia per occultos meatus ad proximum mare delabitur, undiſque ſupernatans tetrum odorem longe lateque diffundit.* Si enim ex eius ſententia mons per occultos meatus mari communicat, quid mirum, ſi in maximis inflammationibus, rarefacto aëre in montis concavo, ſubpoſitae aquae veluti per ſyphonem adſurgant? Mare autem cum ipſomet monte communionem aliquam habere poſſe facile concedet, cui ea hypoteſis probetur, hunc ſcilicet ignivomum ex ipſomet mari olim adſurrexiſſe, totumque circumpoſitum telluris tractum, quo nunc a mari diſtat, ex ipſiuſmet eructationibus ortum habuiſſe, quae identidem in mare delapſae eius ſpatia per vim coanguſtarunt. Sed ſatius eſt intacta haec Phyſicis relinquere.

(25) Illud pro certo haberi poteſt, quod noſmet oculati teſtes in nuperrima anni 1794 eructatione conſpeximus, aquam ſcilicet ei phaenomeno non defuiſſe. Nam & principio, cum ignis diffracto monte erupit, ſimul cum arena, ſive minutis ſcoriis aqua, rarae pluviae inſtar, decidit: tum vero inſequutis diebus cinis aliquando tam humidus depluit, ut in tenacem maſſam redigi poſſet: denique ſemel, atque iterum ſudo caelo luteus rivus ſpumae inſtar e montis orificio ſe effudit, totumque conum conſpurcavit.

mittit, ſine humore creari poſſe, nemo ſanus adſtruet. Quid vero, ſi mari per ſubterraneos meatus communicet? Videant igitur phyſici, & rem adcuratius expendant.

XXXII. Quid veteres tum opinati ſint.

Illud unum, antequam manum de tabula, quod videre viſi ſumus, coronidis loco ſubiungendum remur: nempe eam opinionem ne veteribus quidem fuiſſe improbatam. Niſi enim vehementer fallimur, ſybillina illa verba apud Plutarchum ζεσεις θαλασσιας, *ebullitiones marinas* id innuere videntur, huiuſmodi ſcilicet marinae aquae ebullitiones in ſummo montis vertice adparuiſſe, aliter nec iſtas ebullitiones eo ordine commemorare debuerat, nec inter cauſas excidiorum recenſere. Maris enim aeſtus nullum urbibus detrimentum adtulit, ſed tantum piſcibus, qui in ſicco haeſerunt. Cur igitur eo ordine illius vaſtitatis portenta enumerat: εκρηξεις πυρος ορειου, και ζεσεις θαλασσιας, και πετρων και φλεγμονων υπο πνευματος αναρριψεις, h. e. *ignis eruptiones, marinas ebullitiones, & ſaxorum pumicumque eiaculationes?* Profecto ſi iſtas *ebullitiones* in ipſo mari factas dices, nullam certam rationem adſignare poteris, cur a montis vertice ignem eructante ſtatim ad mare enarrator deſcendat, ut eius fervorem (qui non adeo inſolitum phaenomenon eſt, praeſertim ſi nullo cum hominum, & terrarum detrimento fiat) narret, & deinde iterum ad montem adſcendat, ut petras inde eiaculatas deſcribat. Si vero eas *aquarum ebullitiones* inter ignis eruptionem, & ſaxorum, pumicumque igni exeſorum poſitas, pro aquis ab iſto monte eructatis adcipies, rem ſuo ordine narratam habebis. Aquam enim procul dubio in ſe pluere miſeri illi, & in ſua damna coniuraſſe ſenſerunt. Quare nihil pronius fuit, quam ſuſpicari, ex ipſa montis voragine eas emerſiſſe, ut reapſe poſteriores opinati ſunt; cumque mare decreſcere inſpexerint, ex ipſo mari aquas abſorptas dicere. Sic igitur a Pſeudo-Sybilla doceberis iſtam aquae effuſionem, quam Xiphylinus omiſit, & Plinius reticuit, utpote cuius nec ipſe, qui Miſeni erat, nec avunculus morte ſublatus, antequam aqua diffluerет, teſtes fuerant; & habebis etiam, quo pacto phaenomenon iſtud tunc temporis interpetratum fuerit: bene, necne Phyſici viderint.

CAP. XII.

De aliis eadem eruptione obrutis urbibus.

I. Praeter duas urbes aliae tum periere.

Cum ex Dionis teſtimonio duas tantum urbes Herculaneum, & Pompeios Veſuvii adgeſtionibus ſepultas legimus, non alíorſum adcipere debemus, quam ſi duas magni nominis, & ſpecioſas populoſaſque urbes commemorare ſatis habuerit, neglectis aliis urbeculis, vel pagis minoris pretii. Et quidem ne ſuſpicari quidem poſſumus in ampla illa, beataque camporum planitie circa Veſuvium villas, vicoſque, & caſtella creberrima, & oppida quamplurima, invitante maxime regionis amoenitate, & opulentia, non paſſim exſtitiſſe. Itaque ſub iiſdem eiectamentis, quae late in ſubpoſitum campum, ut iam oſtendimus, incubuere, oppida bene multa conſepulta iacere procul dubio adſerere poſſumus; quando vidimus etiam Stabias periiſſe, etſi ſatis diſſitas. Quid vero, quod Pſeudo-Sybilla apud Plutarchum (cuius locum iam *Cap. praec.* recitavimus) haud paucas fuiſſe docet? cum ait ανατροπας τοσουτων, και τηλικουτων πολεων, *tot, & tantarum urbium everſiones*. Cum enim dixit *tot*, non ſane binas tantum ob oculos habuit. Videamus ergo, ſi quas ex oblivione eruere quoquo modo poſſimus.

II. Retina, Veſuvio ſubiacens.

I. Prima ſeſe offert *Retina villa*, quae teſte iuniore Plinio *lib. VI ep. 16* Veſuvio *ſubiacebat;* etſi eruditorum non pauci (1), praecipue exterorum, totam epiſtolae ſententiam convellentes, illam Miſeni locaverint. Sed audiamus Plinii verba: *Erat* (avunculus) *Miſeni . . . hora fere ſeptima, mater mea indicat ei adparere nubem inuſitata & magnitudine, & ſpecie . . . Magnum, propiuſque noſcendum, ut eruditiſſimo viro, viſum. Iubet liburnicam aptari: mihi, ſi venire vellem, fecit copiam. Reſpondi, ſtudere me malle: & forte ipſe, quod ſcriberem, dederat. Egreditur domo, adcipit codicillos* (2). *Retinae*

(1) Retinam Villam Miſeni ſtatuit Hermolaus Barbarus, cui fraudem fecit Aelius Neapolitanus, qui eius villae ſub Miſeno poſitae nomen adhuc ſuperſtes eſſe falſo docuit· niſi potius dicas a Barbaro Aelium non bene fuiſſe intellectum, vel Miſenum pro Veſuvio ei excidiſſe; quippe qui dicat tribus circiter paſſuum millibus a *Calaſtro* diſtare. Attamen fidentiſſime Barbarum ſequuti ſunt Catanaeus, Sacyus, Maffeius, Belgradius, & in primis Cellarius, qui Retinam ſcripſit fuiſſe *proxime ſub Miſeno Veſuvium verſus poſitam*. Cluverius contra Retinam ſub Miſeno nullam agnoſcit, de *Reſina* autem ſub Veſuvio meminit *Ital. lib. IV cap. 3*. Conſentientes autem nobis habemus Cl. Hoſpitalium, Artanaeum, Munterum, Quintium, Cochinium, Belieartum, alioſque, qui omnes *Diſquiſitionum Plinianarum* Auctorem minime fugerunt.

(2) Si ita interpungas, evaneſcet ſtatim ea difficultas, quam videre ſibi viſus eſt Cl. Comes a Turre

tinae (3) *claſſiarii imminenti periculo exterriti (nam villa ea ſubiacebat, nec ulla niſi navibus fuga), ut ſe tanto diſcrimini eriperet, orabant. Vertit ille conſilium, & quod ſtudioſo animo inchoaverat, obit maximo. Deducit quadriremes, adſcenditque non Retinae modo, ſed multis (erat enim frequens amoenitas orae) laturus auxilium: properat illuc, unde alii fugiunt, rectumque curſum, recta gubernacula in periculum tenet.* E quibus verbis, etſi alii aliter vexatiſſimum illud comma legant, & interpungant, id manifeſto eruitur: I. nubem illam, quae poſtea cognita eſt e Veſuvio oriri, nullum adhuc Miſenatibus metum ingeſſiſſe, cum C. Plinius propius cognoſcendi ſtudio iuſſit liburnicam aptari. II. Eum, cum domo egrederetur, epiſtolium adcepiſſe (id enim valet vox *codicillos* (4)), quo claſſiarii Retinae orabant, ut ſe ipſos ab imminenti periculo eriperet, nam *villa ea Monti eructanti ſubiacebat*: III. epiſtola adcepta eum vertiſſe conſilium, & pro liburnica quadriremes deduxiſſe, quibus auxilium ferret non modo *exterritis Retinae claſſiariis, ſed multis*; noverat enim eam oram pro ſua amoenitate frequentem eſſe. Verum neſcio, quomodo a cordatis viris ea verba ſic diſtorta fuerint, ut ſibi perſuaſerint Retinam villam ibidem, ubi C. Plinius erat, h. e. Miſeni, ſtetiſſe, eique promontorio, unde nihil ſane erat timendum, fuiſſe ſubpoſitam. Quare quidam interpetrati ſunt, claſſiarios Miſeni poſitos Ducem ſuum oraſſe, ut ſe ipſos tanto diſcrimini eriperet, quapropter is pro liburnica quadriremes deduxerit, multis auxilium laturus. Sed quaeſo, quae illic erat timoris occaſio? undenam effugium Miſenates petebant? Sed fuerit: anne Miſeni tam longe a Veſuvio poſiti nulla niſi navibus fuga? Sed ſine, id quoque prae formidine, quae ſenſus obturbat, dixerint; quid vero dux, qui phaenomenon, ut propius conſideraret, liburnicam ſolvebat? Non metum diſpellit, non animos facit, ſed, ex iſtorum ſententia, quaſi ipſemet periculum imminens ſuſpicaretur, vertit conſilium, deducit quadriremes, ut his perter-

a Turre Rezonicus in ſuis *Diſquiſitionibus Plinianis*, cum ait *lib. IV pag.* 115: *Neque enim Villa Plinio codicillos mittere poterat, ut illam imminenti periculo ſubduceret*. Patrius enim *Retinae* caſus non ad *codicillos*, ſed ad *claſſiarios* pertinet.

(3) Sic edidit Catanaeus; eaque hodie vulgaris eſt lectio. Mirum tamen, quantum veteres codices hoc in commate variant, ut iampridem Cortzius animadvertit *in Longolii editione Amſtelodami an.* 1734. Alibi enim *Rectinae naſci*, alibi *Rectinae Taſci*, alibi *Rectinae iraſci imminenti periculo exterritae* invenit: apud Gryphium *Retinae amici imminenti periculo exterriti*: in editione veteri: *Retinere Claſſiarii imminenti periculo exterriti*. Ipſe vero eo argumento potiſſimum motus, quod in mss. haberetur *exterritae*, & *orabat*, legere maluit: *Retinae claſſis imminenti periculo exterrita (nam villae ei ſubiacebat, nec ulla, niſi navibus fuga) ut ſe tanto periculo eriperet, orabat*. Quae ſane lectio nobis minime adverſatur. Barbarus etiam adnotaverat: „ſunt qui legant ita: adcepit „ codicillos Retinae Caeſii: *ea imminenti pericu-* „ *lo exterrita, nam villa eius ſubiacebat* .... ut „ Retinam intelligant uxorem Caeſii Baſſi". Sed editio princeps anni 1471 eam habet lectionem: *Egrediebatur domo, adcepit codicillos Retinae Itaceſiae imminenti periculo exterritae, nam villa eius ſubiacebat, nec ulla niſi navibus fuga, ut ſe tanto diſcrimine eriperet, orabat*. Quibus varietatibus permotus laudatus Auctor *Diſquiſ. Plinian. l. c.* apud quem haec omnia fuſius collecta habes, *Rectinae Ithaceſiae* lectionem eſſe reliquis anteferendam, utpote quae plurium codicum calculis probaretur, autumavit; nec enim e conruptis illis & nihili vocibus *Taſci*, *Naſci*, *Iraſci* aliud, quam *Ithaceſiae* elici poſſe duxit: atque hinc *Rectinam* eſſe arguit illius Rectinae matrem, quae Voconio utriuſque Plinii amiciſſimo nupta litteratum monumentum a Viro promeruit, quod ipſe e Grutero excerptum, referre non neglexit. Verum ſi iſthaec lectio prae vulgata eruditis magis, probabitur, nobis certe numquam eripiet, eam Rectinae villam ſub Veſuvio ſecundum Herculaneum olim ſtetiſſe, hodiernumque *Reſinae* pagum non aliunde, quam ab illo Rectinae fundo ſuum duxiſſe nomen ad noſtra uſque tempora ſuperſtes. Magis enim veroſimile eſt a *Rectina Reſinam* effluxiſſe, quam a *Poetina*, ſcilicet Poëti villa, ut Auctor Thecae Calamariae hariolatus eſt *pag.* 568. Mihi tamen (ut, quae ſentio, libere promam), cui admodum probabile ſit, ex adlatis coniecturis, claſſiarios in Herculanei portu ſtationem habuiſſe, retinendum duxerim *Retinae* nomen, quod nulla prorſus mutatione *Reſinae* reſpondet, & ex illis monſtroſis vocibus *Naſci*, & *Taſci*, ſi non *claſſiarii*, certe *claſſis* cum Cortzio erui poſſe duxerim. Non aliunde enim tot varietates ortum habuiſſe in iis vocibus puto, quam quia deſcriptores & pagum, qui vetuſtum *Retinae* nomen adhuc retinet, ignoraverint, &, quomodo *claſſis*, vel *claſſiarii*, qui Miſeni eſſent, a periculo imminenti eripi poſtularent, non intellexerint. Hinc factum, ut quiſque ad ſuum captum verba illa refingeret, quae ſenſu vacua putabat, & totam deinde periodi ſyntaxin recuderet.

(4) Palam exempla ſunt apud lexicographos, e quibus colligitur, *codicillos* pro brevibus epiſtoliis ex tempore ſcriptis apud Latinos optimae aetatis ſcriptores ſumi, aliquando etiam pro veris epiſtolis calamo exaratis; ut ecce tibi Sulpicius in *IV Fam. ep.* 12: *Puer Acidini mihi obviam venit cum codicillis*; & idem Plinius in *Paneg.* §. 70: *Volo ego, qui provinciam rexerit, non tantum codicillos amicorum ... ſed decreta coloniarum, decreta civitatum adleget*. At veroſimile admodum eſt, veros codicillos, h.e. pugillares ſtylo perſcriptos prae feſtinatione a claſſiariis exterritis Praefecto ſuo miſſos. Qui igitur heic *codicillos* pro pugillaribus in ephemeridum uſum adcipiunt, omnia inaniter turbant, ſententiam abrumpunt, & Plinium ineptum narratorem faciunt; quippe & tantillam rem, qualis erat pugillarium adceptio fruſtra narraſſet, nec ſuo loco; etenim huiuſmodi pugillares non domo *egreſſus*, ſed antequam egrederetur adcipere debuerat.

territis, & aliis quamplurimis ibidem manentibus auxilium ferat. Optime quidem: ſed quid demum? Aſcendit ſolus, curſumque eo dirigit, ubi re vera metus, & periculum erat imminentiſſimum, h.e. ad Veſuvinam oram. Id vero eſt rem maximo animo obire: id vero eſt multis auxilium ferre. Niſi malint dicere, ad Retinam ipſam ſub promontorio poſitam, unde alii ex ipſorum ſententia fugam maturabant, properaſſe *eo rectum curſum, & recta gubernacula dirigendo*. At Dii vos donent tonſore diſertiſſimi interpretes. Alii vero oraſſe aiunt Miſenates claſſiarios, ut ſe ipſe dux tanto diſcrimini, in quod ſe ſponte coniicere volebat, eriperet, nec eo contenderet, unde alii fugiebant: ſed illum maximo animo conſilium *non* vertiſſe (negationem enim de ſuo (5) addunt), quo multis in ea frequenti ora poſitis auxilium ferret. Id quidem minus abſonum eſſet. Sed quid facient de illis verbis: *nam villa ea ſubiacebat, nec ulla niſi navibus fuga?* De qua villa loquitur? De Retina. Poſita ergo ibi erat, quo ſine diſcrimine venire non poterant; nam eructanti monti, non Miſenati promontorio ipſa ſubiacebat. Secus ſi Retina Miſeni eſſet poſita, & ibidem periculum, quid Plinium iam ſolventem claſſiarii averterent? Valeant igitur cum lepidis iſtis interpretamentis, quotquot Retinam Miſeni poſitam argutantur. Ea enim ibi fuit, ubi hodierna *Reſina*; quare & Veſuvio ſubiacebat, & adeo imminenti diſcrimine laborabat, ut non multo poſt fuerit conſepulta.

III. Claſſiarii Retinae ſtationem habebant.

Claſſiarios autem ea in ora ſtationem habuiſſe veriſimillimum eſt. Siquidem Pompeiis illos etiam fuiſſe, certiſſima indicia docent. In cubiculis enim circa Porticum Pompeianam poſitis militum contubernium fuiſſe in dubium revocari nequit, cum ibidem clypeos, ocreas, loricas, galeas, gladios, imo & compedes, qui ſontes continerent, invenerimus. Ea autem arma ad claſſiarios milites pertinuiſſe, argumento ſunt anchorae, gubernacula, tridentes tum in armis ipſis inſculpta, tum in porticus columnis graphio paſſim ab otiantibus delineata (quiſque enim ſuae artis inſtrumenta, quae ſaepe tractat, etiam ludendo cogitat), tum denique in pariete coloribus picta, e quibus quaſi in faſcem convolutis marina fuſcina non abeſt. Sed prae reliquis indiciis eſt quoddam armorum genus eruditis adhuc ignotum, quod parvae peltae ſpeciem refert uno in latere arcuatae, in reliquis vero rectae, unius palmi Neapolitani menſuram vix excedentis; habetque inferius cavitatem, qua brachiis e cubito humerum tenus aptari commode queat: cuius ſchema depictum habes *Tab.XVII* marinis emblematis onuſtum, nempe cancro, delphino, tridente, clavo, & anchora (6). Huius autem armaturae genus cum terreſtri militiae inopportunum ſit, navali percommodum eſſe poterat; cum ſcilicet milites pluteo navis protecti bonam corporis partem, ea tantum armatura indigebant, quae humeros, & caput obduceret, interea dum iaculos & glandes in hoſtes immitterent. Scutulum enim illud ſiniſtro inligatum humero, & ad caput uſque adſurgens militem ab ictibus tutum faciebat, ſtatim ac ipſe laevum latus opponeret. Si igitur Pompeiis ſtationem claſſiarii Miſenates habebant, quidni Herculanei? Et quidem honeſta miſſio, ſeu diploma militis, qui in eadem claſſe ſub Veſpaſiano ſtipendia confecerat, a nobis inventum eſt; ſicuti aliud eiuſdem exempli Herculanei a Claudio datum repertum eſt Stabiis illi prorſus ſimile, quod ibidem inventum refert Milantius *de Stabiis*, & Eminentiſſimo Portocarero dono datum (7). Quibus indiciis veriſimile ſit, in tota Crateris ora ſtatarios e Miſenati claſſe fuiſſe vel toto anno, cum pax eſſet, in ſtativis ad ſubita rerum procurſuros, vel certe hyberno tempore, cum mare clauſum erat, ad hiemandum in hybernis, ubi & litus tutarentur, & cuſtodiis, aliiſve exercitationibus operam darent.

IV. Ubi Retina ſteterit.

Retinam igitur ſub Veſuvio ſecus mare fuiſſe, ibique claſſiarios, qui ab imminenti diſcrimine eripi cupiebant, fuiſſe tam verum eſt, quam quod veriſſimum. Quaeres nunc, ubinam potiſſimum ea villa ſteterit. Id ſi quaeris, dicam, ibidem prorſus, ubi hodierna *Reſina*, fuiſſe; non quidem in eo tractu, ubi Herculaneum ſub-

(5) Mss, editique fere omnes habent *vertit*; Catanaeus praefert *non vertit*: non alia utique de cauſſa, quam quia ſuſpicatus, Claſſiarios Retinae ibidem, ubi Praefectus aderat, fuiſſe, & eumdem, ut ſe ipſe tanto diſcrimine eriperet, exoraſſe: qua praeconcepta opinione, Plinius profecto conſilium *non* vertit, quippe recte Veſuvinam petiit regionem, periculumque obivit. Sed re vera conſilium vertit, cum pro liburnica *quadriremes deduxit non Retinae modo, ſed multis laturus auxilium*.

(6) Eadem marina emblemata cernere licet in uno ſcutulorum, quos in eadem tabula adpinximus. Eos autem ſimul cum parva ocrea ibidem adpicta non alii uſui militibus inſerviſſe putamus, quam ornamento; fortaſſe enim catenulis illis, quibus ſinguli inſtructi ſunt, e balteo pendentes geſtabant.

(7) De hiſce diplomatis, aliiſque eiuſdem exempli fuſe diſputatum in *Praef. Tom. I. de' Bronzj*.

ſubeſt, ſed in adiacenti ora, quae poſt Herculaneum ad uſque hodiernum Turris Graeci caſtellum protenditur, ut in tabula deſcripſimus. Quibus autem rationibus fretus id adſtruam, tene.

V. Quae veteris ſitus indicia.

Principio *Reſinae* nomen quam minima unius elementi mutatione ei plagae ſuperſtes id exſerta voce teſtari videtur. Praeterea ex ipſius Plinii iunioris narratione facili negotio eruitur. Cum enim eius patruus & Retinae Claſſiariis, & multis in ea frequenti ora habentibus opem ferre decreviſſet, non alio utique, quam in Herculanei oram tetendit, ut abunde *Cap. XI* docuimus. Verum cum *ſubitum vadum, montiſque ruina* eo adpellere prohibuiſſent, haeſitavit aliquantiſper, deinde ut Stabias peteret gubernator, imperavit. Retina igitur nonniſi in continenti ea plaga, ubi Herculaneum, poſita erat. Denique cum Herculaneo plures portuoſos ſinus adiacuiſſe oſtenſum ſit, quos λιμενας vocat pro illorum temporum ratione Dionyſius, non aliam certe opportuniorem ſtationem claſſiariis adſignaveris, quam horum portuum alterutrum, & ex iis eum ſeliges, qui vetuſtum nomen adhuc retinet.

VI. Suburbana erat villa.

Erat igitur ea villa in agro Herculanenſi, imo in ſuburbio, & proinde eius peculii, qualis erat pagus Felix in ſuburbano Pompeiorum, de quo mox. Proinde nihil mirum, ſi de ea villa altum apud veteres reliquos ſilentium. Unum enim idemque cum Herculaneo municipio haberi poterat, ſi pro illius navali ſumerent: villa autem, vel pagus erat, ſi eius incolas extra oppidi muros conſiderarent; ut de Pyraeo, aliisque portubus adcidit, qui modo ut urbium partes, modo ut diverſa oppida habita ſunt. Cum enim Herculaneum ſatis anguſta urbs eſſet, nihil pronius fuit, quam ut piſcatores, remiges, & quicumque a mari victum quaererent, circa eum portum domos exſtruerent, unde pagus, ſive *villa* ſenſim ſine ſenſu adſurgeret (8).

VII. Retinae etymon.

Quaeres fortaſſe etiam, unde *Retinae* nomen, quodve etymon. Id enim vero non laboramus. Sed ſi facili coniecturae in huiuſmodi rebus eſt aliquid indulgendum, duxerim *Retinae* nomen non aliunde arceſſendum, quam a *retibus*, quae ibidem in piſcoſo ſinu & panderentur, & conficerentur. Quod ſi quis longius derivare malit, της ρητινης litus illud dictum fuiſſe, h. e. *reſinae*, admodum veriſimili coniectura adfirmare poterit. Etenim, ut notum eſt, in tota illa ora quoddam petrolei genus liquidae *reſinae* ſimile innatat, odoremque capiti ſuccurrentem fundit. Adeoque *Rhetinae* nomen Graecum, *Reſinae* Latinum erit.

VIII. Cur ſuperſtes cladi fuerit.

Si vero quaeras, cur Retina, quantilla Herculanei adceſſio, ſuperſtes fuerit, cum florens Municipium penitus interierit, veriſimillima in promptu eſt ratio. Obruta enim urbe, eiuſque agro, quotquot Herculanenſes, qui vel civilibus muniis, vel urbanis poſſeſſionibus, vel agrorum reditu, vel denique artibus vivebant, ſuperſtites cladi fuere, alio divertere neceſſe habuerunt, itaque oppidum interiit contra vero Retinates, qui vix parvam caſam, & retia amiſerant, ſtatim ab exitio ad ſuos fundos, h. e. mare excolendum redierunt, eamque iterum villam Veſuvinis adgeſtionibus, retento nomine, impoſuerunt. Etſi tractu temporis etiam veteri Herculaneo novum *Herclanium* impoſitum fuiſſe compertum habuerimus, ut infra diſſeremus.

IX. Cur inde *nulla* erat *fuga*.

Unum modo reſtat expendendum, eccur, Retina in continenti poſita, claſſiarii non ſibimet fuga conſuluere, ſed claſſis praefectum, ut ſe eriperet, exorarunt? vel cur Plinius ſcriptitet, *nullam* inde *fuiſſe, niſi navibus fugam*? Hic autem nodus minime inextricabilis videri debet, ſi quis conſideret, non licuiſſe claſſiariis e ſtatione ſine praefecti venia diſcedere; quare eum, ut ſe tanto diſcrimini eriperet, exorabant: ſevera adeo erat tunc temporis Romanorum militum diſciplina. Id, quod tuto, ni fallor, ex altera Pompeiana ſtatione, de qua nuper, colligimus. In eo enim contubernio trigintaſeptem & amplius ſceletos hominum invenimus, tot nempe, quot vix in toto urbis reliquo, quod adhuc effoſſum eſt, deprehendimus; nullus igitur locum deſeruit. Id quidem, inquies, veriſimile eſt, ſed quomodo

(8) *Villa* proprie fundi habitatio fuit, eaque duorum generum, tum *ruſtica*, tum etiam *urbana* in domini uſum. Heic autem *villa* idem, quod *vicus*. In Gloſis veteribus *villa* tantumdem, quod κωμη. Id inde factum, quod cum in villas praeter ſervos, etiam mercenariorum multitudo conflueret, ibidem promercalia exponi multa, nec artificum tabernas defuiſſe neceſſe erat. Hinc villae paullatim in vicos coaleſcebant: ex quo poſtremo factum, ut *villa* ſynonymon *vici* evaſerit, uti apud Plinium uſurpatum vides. Necdum enim antiquius exemplum mihi occurrit: niſi forte illud Horatii huc referas, *I. ſerm.* 5:

Proxima Campano ponti quae villula, tectum
Praebuit, & parochi, quae debent, ligna, ſalemque.

Confer, quae Mazochius noſter de *Spuriano Vico* (qui ex villa Spuriana in vicum concreverat) habet in notatis ad Averſanum marmor *in Diſſert. de Cath. Neap. pag.* 212. Adde, quod Rutilius urbes maiores *villas* vocavit:

Nunc Villae ingentes oppida parva prius.

modo *nulla niſi navibus fuga*? Equidem ſi medicas textui manus liceret adhibere, quam medica emendatione pro *nec ulla*, reſtituerem *nec tuta niſi navibus fuga*; vel certe eodem ſenſu illud *nec ulla* adcipiendum autumo. *Nullum* enim Latini dicunt, quidquid nullius momenti eſt, & ad propoſitum finem non conducit. Talis autem erat fuga, quam Retinates adripuiſſent Neapolim verſus, vel Pompeios; circumeundo ſcilicet Veſuvii debacchantis radices, unde idem uſque periculum plus minus immineret, vel fortaſſe etiam maius. Tunc enim temporis Retina a Veſuvii cratere magis, quam orae reliquum aberat. Et re quidem vera in praeſenti diſcrimine nullum potuit amplius eſſe miſeris incolis effugium, ſiquidem tantum telluris tractum, ut ſupra docuimus, una eiectatione mons obruit. Sapienti igitur conſilio orabant, ut naves mitteret, quibus unis ſibi, rebusque ſuis in extremo diſcrimine conſulerent.

X. Alia villa in Herculanenſi agro ex Seneca.

Fuerat & alia villa in Herculanenſi agro, & quidem ad mare expoſita, de qua Seneca meminit *lib. III de Irae cap.* 22, ſed cave cum Retina confundas. Senecae verba ſunt: *Caius Caeſar villam in Herculanenſi pulcherrimam, quia mater ſua aliquando in illa cuſtodita erat, diruit: fecitque eius per hoc notabilem fortunam, ſtantem enim praenavigabamus, nunc cauſa dirutae quaeritur.* Non eſt dubium, quin haec olim villa in Herculanenſi territorio fuerit; id enim ea loquendi ratio, *in Herculanenſi*, ſonat. Sed quanam notione haec villa capienda eſt? Illa ne, qua in Gloſſis *Villa* reſpondet voci Κωμη, i. e. *vicus, pagus*? An potius eſt fundus cum ſuo aedificio tam ruſtico in villici, & agricolationis uſum, quam urbano in domini oblectamentum? Hoc potius altero ſignificatu heic villam adceperim, qui & magis obvius eſt, & huic loco convenientior; etſi raro villae ſine adiuncto aliquo vico fuerint. Ceterum haec eadem villa inter principales, ſeu fiſcales videtur fuiſſe numerata. Ea igitur a rerum potito Caio Caligula ſolo aequata fuit, quod aliquando Agrippina eius mater in eam detruſa fuiſſet, cum a Tiberio fraude Seiani relegata fuerat.

XI. Seneca cum Suetonio, & Tacito conciliatur.

At enim Senecae narratio quo pacto cum Suetonio in Tiberio, & Tacito *Ann. XIV* conciliabitur? ex quibus oſtenditur Caligulae matrem in inſulam (9) Pandatariam fuiſſe relegatam, ibique inedia (10) voluntaria conſumptam? Nec enim Senecam (cuius aetate adhuc villae rudera praeternavigantibus monſtrabantur, & dirutae cauſa enarrabatur, nec Tacitum, atque Tranquillum, hiſtoricos tam φιλαλήθεις, tantaque rerum notitia praeditos fas eſt falſi accuſare. Profecto aliud nunc mihi non ſuccurrit, niſi ut ducamus, Agrippinam principio, cum adhuc clementius cum ea agi viſum fuiſſet, in villae Herculanenſis receſſum fuiſſe amandatam; at gliſcente in dies magis magiſque in eam odio Tiberii, poſtremo in Pandatariam inſulam fuiſſe detruſam, quo poſtea & a Claudio Iulia, & a Nerone Octavia relegatae fuerunt. Haec de villa Herculanenſis agri, quam quidem Caius Caligula ſolo aequavit, eoque facto nobilitavit, dum *cauſa dirutae quaereretur*, ut ſcite Annaeus ait. De cuius ſitu ſi quaeras, haud dubium mihi videtur, quin ea ad mare fuerit poſita, ita ut

(9) Tacitus Ann. XIV 63: *Nero . . . inſula Pandataria Octaviam claudit. Non alia exſul viſentium oculos maiore miſericordia affecit. Meminerant adhuc quidam AGRIPPINAE a TIBERIO, recentior Iuliae memoria obverſabatur a Claudio pulſae. Sed . .* (hae) *. . laeta aliqua viderant &c.* Tranquillus Tiberio *cap.* 53 ultima Agrippinae fata ordine ſic exponit: *Nurum Agrippinam* (Tiberius) *poſt mortem mariti* (Germanici) *liberius quiddam queſtam . . . nec ullo mox ſermone dignatus eſt, quondam vero inter coenam porrecta a ſe poma guſtare non auſam, etiam vocare deſiit, ſimulans ſe veneni crimine arceſſitum: cum praeſtructum utrumque* (a Seiano) *conſulto eſſet, ut & ipſe tentandi gratia offerret, & illa quaſi certiſſimum exitium caveret. Noviſſime . . . Pandatariam relegavit; convitiantique oculum per centurionem verberibus excuſſit. Rurſus mori inedia deſtinanti, per vim ore diducto, infarciri cibum iuſſit. Sed & perſeverantem, atque ita abſumptam criminoſiſſime inſectatus eſt.*

(10) Iis, quae de exitu Agrippinae ex Suetonio proxime recitavimus, licebit, & haec ex Tacito *Ann.* VI 25 adiicere: *Nondum is dolor* (de Druſi Germanici Agrippinae mariti caede) *exoleverat, cum de Agrippina auditum, quam interfecto Seiano ſpe ſuſtentatam provixiſſe reor; & poſtquam nihil de ſaevitia remittebatur, voluntate extinctam: niſi ſi, negatis alimentis, adſimulatus eſt finis, qui videretur ſponte ſumptus. Enim vero Tiberius foediſſimis criminationibus exarſit, impudicitiam arguens . . . ſed Agrippina aequi impatiens, dominandi avida, virilibus curis foeminarum vitia exuerat.* Illud *aequi impatiens*, cum non concoqueret Acidalius, varie ſollicitavit, *regi*, reſtituens, vel *iugi impatiens*. Nihil mutandum. Agrippinae ambitio (quam hoc ipſo loco ei Tiberius, recitato graeco verſiculo, exprobravit: *Si non dominaris*, inquit, *filiola*, *iniuriam te accipere exiſtimas*) candide a Tacito agnoſcitur, dum ait, *Aequi* (Gr. ἰσοπολιτείας, h. e. aequo cum aliis iure vivendi) *impatiens*, *dominandi avida*. Sequitur: *Eodem die defunctam* (Agrippinam) *quo biennio ante Seianus poenas luiſſet, memoriaeque id prodendum, addidit Caeſar: iactavitque* (Suetonius, dum haec eadem narrat, pro *iactavit*, poſuit *imputavit*: horum utrumque eſt *beneficii loco adpoſuit*), *quod non laqueo ſtrangulata, neque in gemonias proiecta foret.* Ceteris abſtineo.

ut a praenavigantibus eius poſtea ruinae cerni potuerint, & excidii cauſa requiri. Hoc enim Seneca non obſcure ſignificat, dum ait exciſione clariorem evaſiſſe; *ſtantem enim praenavigabamus, nunc cauſa dirutae quaeritur*. Quae vere dici non poterant, ſi ita a mari reducta fuiſſet, ut illius cadaver oculos praeternavigantium effugeret. Ortivum ne, an occiduum Herculanei latus ea villa occupaverit, ne Sibylla quidem conſulta ediderit. At cum *pulcherrimam* laudatus Seneca (qui unus notitiae villae eius auctor, & fundus eſt) dixerit, huius breviloquentia ſatis innuit, nihil ad illius elegantiam, & magnificentiam defuiſſe.

XII. *Pagus Felix in Suburbio Pompeiorum.* II. Eiuſdem autem naturae, ac Retina, fuit *Pagus Felix* in Pompeiorum ſuburbio, quem licet in veterum ſcriptis inauditum, nuper in excavandis Pompeiis deteximus. Etenim extra urbis portam, qua ſatis amplae villae pars pſeudurbana detecta eſt, inſcriptio parieti adfixa legitur:

M.ARRIVS.Ɔ.L.DIOMEDES
SIBI.SVIS.MEMORIAE
MAGISTER.PAG.AVG.FELIC.SVBVRB

Et ne quid ambigas, in marmorea herma, cui caput aereum impoſitum eſt, & in Regio Muſeo adſervatur:

C. NORBANI
SORICIS
SECVNDARVM (11)
MAG. PAGI
AVG. FELICIS
SVBVRBANI
EX. D. D
LOC. D

Ubi autem proprie conſtiterit is pagus, num extra occidentalem portam, quae eruta eſt, & ubi Arrii monumentum cum epigraphe viſitur, an ad boream, an ad ortum manſerit, explorare adhuc non licuit.

XIII. *Cur dictus Auguſtus Felix.* Eccur vero eidem *Auguſti Felicis* nomen haeſerit, id iucundius foret divinare. Et quidem ſupra *Cap. X* coniecturam produximus, *Felicem* fortaſſe dictum a Sp. Felice, quem vidimus tam vaſta latifundia poſſediſſe, ut nongentum tabernas in ſuis praediis haberet; ſiquidem Iulia eius filia & haeres una proſcriptione cum balneo, & venerio locandas edixerat. Tam magnus enim tabernarum numerus cum coenaculis, & pergulis, ſi in ſuburbio fuit, pagum non infrequentem conſtituere poterat, & a *Felice* domino nomen obtinere. Sed altera *Auguſti* adpellatio aliorſum nos ducit; quippe cum compertum ſatis ſit, *Felices Auguſtas* dictas colonias fuiſſe (ut ὁ πάνυ Mazochius in immortali opere de *Camp. Amphith.* fuſe docet), quae Sylla auctore deductae fuerant, & ab Octavio Auguſto ſupplementum adceperant. Sic Capua *Iulia Felix Auguſta* apud eumdem Mazochium, ſic *Col.Fel.Aug. Nola* apud Gruterum *p. 1085 n. 14* dictae inveniuntur, in quibus de huiuſce nomenclationis ratione dubitare non licet. Itaque cum oſtenſum ſit, pari fortuna Pompeianos agri parte multatos fuiſſe, eamque veteranis fuiſſe adſignatam, quid pronius, quam ſuſpicari pagum illum, qui ex hiſce novis colonis conſtiterit, *Felicis* agnomen ſibi ſumſiſſe? Quod ſi id veriſimillimum adpareat, pari ratione concludes, & *Auguſti* adpellationem inde derivandam, quod & ab Auguſto ſupplementum eodem fuerit immiſſum. Si autem quaeras, cur non *Colonia*, ſed ſimpliciter *Pagus* dictus fuerit, ſtatim reponam: quia *Coloniae* cognomentum ante Neronem Pompeii numquam habuerunt; imo vero hinc validius argumentum adcedet iis, quae *Cap. VIII* protulimus. At inquies, non *Felix Aug.*, ut Capua, & Nola, ſed *Aug. Felix*, inverſo temporum ordine, dictus eſt Pagus. Id autem nullum negotium faceſſere debet; ſiquidem nihil facilius, quam ut adſentatione in Auguſtum vivum, eius agnomen demortui Syllae agnomini praeponerent. Quod ſi exemplum quaeris, en apud Peregrinium in *Camp. p. 745*: COLONIA. IVLIA. CONCORDIA. AVG. FELIX. BENEVENTVM. Interim dubitari nequit, quin ſub continuo adgeſtionum tumulo Pagus ille iaceat, qui olim Pompeiorum adceſſio fuit.

III. In aevi Theodoſiani tabula, quae ſibi *Peutingerianae* nomen a ſuo poſſeſſore quaeſivit, ad Veſuvii radices magnum depingitur aedificium, quod quidem ab Nola circiter quinque paſſuum millibus, novem a Nuceria removetur; ita ut ibi ferme fuiſſe videatur, ubi hodie vicus non ignobilis *Palma* dicitur. Adſcriptum autem legitur *ad Teglanum*. Procul dubio praepoſitio *ad* notat, ibi aliquando *Teglanum* oppidum conſtitiſſe. Sed pro *Teglanum* ſcribendum, ſive potius legendum fuiſſe *Tegianum* dubitari non ſinit Neapolitanum elegans marmor apud Gruterum *pag. 484 num. 6*, & apud Engenium *pag. 55* po-

(11) Qui ſcilicet ſecundas partes in ſcena ageret.

poſitum cuidam *A. Veratio A. F. Severiano Equiti Rom. Cur. Reip. Tegianenſium*. Et urbis quidem nomen Holſtenius, media ſyllaba eiecta, in *Teanenſium*, alii in aliud refinxerunt. Sed fruſtra ſunt, cum marmor ipſum Neapoli in templo S. Ioannis Maioris exſtans de ſe ſic loquatur. Et ea igitur urbs eiectamentis Veſuvii oppreſſa in perpetuum latuit.

XIV. *Oplontis* ubi ſteterit.

IV. In eadem tabula inter Herculaneum, & Pompeios locus alius depingitur cum inſcripto nomine *Oplontis*, & nota VI, ita ut ſex vetera milliaria (IV ſcilicet noſtratia, & paſſus LXXX) ab Herculaneo diſtaret, & tria a Pompeiis: atque adeo ferme reſpondeat ei pago, qui hodie dicitur *Torre dell' Annunciata*, ubi Pompeios fuiſſe poſitos noſtrates Eruditi olim putarunt, ut fuſe diſſeruimus *Cap. IV*. Hoc autem oppidulum tenuis fortunae, a reliquis Geographis praetermiſſum, fortaſſe poſt Titi tempora adſurrexit; ſed ſi antea exſtitit, & tabulae auctor ex veteribus deſcripſit, communi inundatione tum periiſſe adfirmabimus.

XV. *Coſa*, vel *Cora* ubi poſita.

V. *Coſam* neſcio quam Herculaneo, & Pompeiis proximam fuiſſe oſtendit Velleius Paterculus *lib. II c. 2* de Minatio Magio atavo ſuo ſic loquens: *Tantam hoc bello* (ſociali) *Romanis fidem praeſtitit, ut . . . Herculaneum . . . caperet, Pompeios cum L. Sulla oppugnaret, Coſamque occuparet*. At miſere de huius *Coſae* poſitu certant interpretes. Nos libenter Peregrinio ſubſcribimus (*Diſc. II*), qui unum idemque oppidum Velleii *Coſam* fuiſſe, ac *L. Flori* (*III 20*) *Coram*, ſive ut alii *Choram*, vel *Thoram*, quam a Spartaci ſatellitio pervaſtatam narrat. Vtraque profecto, ut ex ipſorum verbis conficitur, ad Veſuvii radices eſſe debuit, & ultra Pompeios. Magius enim, teſte Paterculo poſt oppugnatos Pompeios *Coſam occupavit*: Spartacus vero, auctore Plutarcho in *Vita Craſſi*, e Veſuvio dilapſus verſus Pompeios exercitum duxit. Narrat enim parum abfuiſſe, quin Coſſinius Conſul Craſſi conlega a P. Varino Spartaci ſatellite interficeretur λουμενος περι Σαληνας, *cum lavaretur ad Salinas*; ubi autem hae *Salinae* ſteterint, ſcilicet ſub Pompeios, ſatis docuimus *Cap. V §. X.* Atqui, teſte Floro, Spartacus e Veſuvio egreſſus, *deinceps Coram venit*, inde *Nolam, atque Nuceriam* populatus eſt. Nulli igitur dubium, quin in orientali Veſuvii regione poſt Pompeios tum *Cora*, tum *Coſa* poſita fuerit; atque adeo pro una eademque habenda, quae tum temporis ſimul cum Pompeiis diſparuerit. Quare idem Peregrinius ſuſpicabatur, ibi poſitam fuiſſe, ubi *Civita* dicitur; ſed illic Pompeios iacere, uti ipſemet alibi felicius coniecit, iam deprehendimus. Nos vero *Coſam* potius, quam *Coram* adpellandam eſſe ducimus ex iis, quae *Cap. VII n. 3* adſtruximus. Unum tamen eius excidio opponi poſſet, quod Anaſtaſius Bibliothecarius in *Silveſtro* meminit neſcio cuius *Maſſae Stabitanae in territorio Corano*. Sed ubi haec ſteterit, quis definiet?

XVI. *Taurania* ubi poſita.

VI. De *Taurania* nihil dicam, quippe quam proxime ante Titianam exardeſcentiam Plinius (*lib. III cap. 5*) *intercidiſſe* in eadem regione ſcripſerat. At quid ſuſpicari vetat, quam uti moribundam Plinius recenſuerat, a Sylla fortaſſe, aeque ac Stabiae, de quibus ante loquutus erat, exciſam, eamdem poſtea montis vomitionibus penitus fuiſſe deletam? De ea vide Capacium, & adcuratiſſimum Peregrinium, qui iure pernegat, quod Capacio placuerat, eam olim fuiſſe poſitam, ubi nunc *Civita* dicitur, & Pompeii eruuntur; quare verſum Nolanum agrum ablegat, quod libenter admittimus. Namque hodie haud longo a Palma intervallo ad Veſuvii radices locus eſt, vulgo dictus *Tauranum*, ubi veterem Tauraniam olim fuiſſe perquam veriſimile fit.

XVII. *Veſeris* an urbs.

VII. Fuit fortaſſe & alia urbs ad Boreale montis latus, ſi credimus Cluverio, & Peregrinio, *Veſeris* nomine, & quidem non ignobilis, quando ad eam bello Latino P. Decius ſe pro exercitus ſalute devovit. Nota eſt devotionis eius ex Cicerone, Livio, Valerio Maximo hiſtoria, qui omnes *ad Veſerim*, vel *apud Veſerim* factam dicunt (12). Lis tamen eſt inter eruditos, urbs ne Veſeris fuerit, ut Cluverius contendit, an fluvius, ut Aurelius Victor diſerte ſcripſit; an potius urbs ſimul, & amnis cognomines olim exſtiterint, quod viſum eſt noſtro Peregrinio, qui Victoris teſtimonio fractus de amne Veſeri dubitare non eſt auſus (13). Sed cum comperiſſet litteratum lapi-

(12) Livius *lib. VIII cap. 8*: *Pugnatum eſt haud procul radicibus Veſuvii montis, qua via ad Veſerim ferebat*.

(13) An Veſeris idem, ac Sebethus fuerit, ut putat Peregrinius, definire non audemus; illud tamen ex Livii narratione palam fit, eam pugnam poſt ſeptentrionale Veſuvii latus fuiſſe conſertam, h. e. in agro Nolano, vel in ea vicinia; ſiquidem Latinorum caſtra prope Capuam erant poſita, indeque victi ſe Minturnas contulerunt. Atqui hodiernus Sebethus indidem e radicibus Veſuvii ſe prodit, influens in amplum illum campum, qui dicitur *la Bolla*. Neque novum eſt, unum eumdemque fluvium alio nomine in origine,

lapidem, quod Capuae proſtat, *M. Veſerio Iucundiano* poſitum, gentem *Veſeriam*, non quidem a flumine, ſed ab oppido Veſeri nomen traxiſſe ſibi perſuaſit. Quod ſi ita ſe res habuit, & urbem Veſerim eadem adgeſtione tectam ſubſediſſe dices, ut nulla amplius eius memoria exſtiterit.

VIII. Denique eadem eruptione peſſum ivit oppidum Stabiae; ſed de eo latius diſſeremus capite ſequenti.

CAP. XIII.

De Stabiarum vicibus, varioque ſitu.

I. Stabiae a Sylla deletae.

Stabiae, quo Senior Plinius ad amicum Pomponianum, debacchante Veſuvio, perrexerat, non amplius oppidum erat, ut antiquitus, ſatis celebre, ſed iam pridem a L. Sylla deletum in plures vicos per Stabianum agrum ſparſos aberat, ut idem Plinius *Natur. lib. III cap. 5* teſtatur: *in Campano agro Stabiae oppidum fuere uſque ad Pompeium, & L. Carbonem Coss. pridie Kal. Maias: quo die L. Sylla legatus bello ſociali id delevit, quod nunc in villas abiit. Villa* enim heic tantundem valet, ac *vicus*, ut obſervavimus *Cap. XII.* Itaque deleto Oppido vicatim Stabienſes habitare coeperunt; ac proinde fruſtra quaeres, ubi Stabiae oppidum ante annos centum fere & quinquaginta conſtiterit: ad mare ne, an ſupra editos colles quis divinaverit? Id unum nobis exploratum eſt, veraciſſimum fuiſſe Plinium, cum *in villas oppidum abiſſe* dixit. Etenim cum ibidem effodiſſemus, nonniſi ſparſas per agrum domus partim ruſticas, partim pſeudurbanas invenimus, ut *Parte II Cap. IV* narrabimus.

II. Sub Tito ſepultae.

Ejuſmodi autem aedificia cum pumicibus obruta deprendiſſemus, qui Pompeianis omnino ſunt ſimiles, non alio tempore id eveniſſe patet, quam cum Pompeiorum urbs deleta fuit. Ipſa enim teterrima nocte, uti iunior Plinius *lib. VI ep. 16* teſtatur, Stabiis *area, ex qua diaeta* (ubi avunculus ſe receperat) *adibatur, ita iam cinere, mixtiſque pumicibus oppleta ſurrexerat, ut ſi longior in cubiculo mora eſſet, exitus negaretur*. Et quidem poſtea ita adſurrexit, ut aedificia, ſaltem humiliora, ſemiſepeliret. Inveniuntur enim hodie pumices, & cinis ad altitudinem ferme palmorum novem.

III. Ubi primitus conſtiterint.

Ea porro rudera, quae Regio iuſſu effoſſa fuere, ibi iacent, ubi hodie adpellant *Varano*, haud longe ab hodierno *Caſtro ad mare*, & a mari abeſt vix unius milliaris ſpatio; ita ut ibidem ferme poſitam fuiſſe Pomponiani domum, quem Plinius ea nocte convenit, putem. Non longe enim a mari ipſa aberat, ut e iunioris Plinii narratione eruitur (1). Atque ibidem fortaſſe vetus oppidum ſteterat a Sylla exciſum; ſed id definire non audeo.

IV. Stabiani agri extenſio.

Ceterum eius ager hinc inde longe protendebatur. Etenim, teſte eodem Naturalium Scriptore (2) in agro Stabiano tum *Petra Herculis* (h. e. ſcopulus ille, qui medio aevo dictus eſt *Inſula Rubeliana*, & *Robilianum*, hodie *Revigliano*) tum etiam aqua, quae hodieque dicitur *Dimidia* (3) continebantur. Itaque cum eo tempore Stabiae, ut iunior Plinius ait, a Veſuvina plaga, h. e. a Pompeiis *dirimerentur ſinu medio*; *nam ſenſim circumactis curvatiſque litoribus mare infundebatur*; cumque, ut ſuperius oſtendimus *Cap. V*, totus ille ſinus in duos minores ſubdivideretur, alterum nempe minorem, qui duobus punctis Oplontide, & *Bottaro* continebatur, & ad occiduum Pompeiorum latus permeabat, alterum vero maiorem, qui inter *Bottarum*, & Stabias claudebatur, & in imo receſſu ad uſque Vallem dirutam pertinebat; nullus dubito, quin, ſicuti profundioris ſinus illius dextera, ſive meridionalis ora ad Pompeianum agrum pertineret, ſic quae in imo eſſet, ad Nucerinos, quae vero ad laevam in ſatis recurvo litore, Stabiani agri limes foret.

V. Nucerinus ager ad mare excurrebat.

Et quidem Nucerinos ad mare uſque ſuum agrum protendiſſe, Plinius ſatis oſtendit, cum *Lib. III cap. 4* ait: *litore autem hoc Neapolis Chalcidenſium . . . Herculaneum, Pompeii; haud procul, adſpectante monte Veſuvio, ager Nucerinus eſt, IX millibus paſſuum a mari ipſa Nuceria*. Quibus in verbis apertiſſime vides agrum Nu-

ne, alio in decurſu adpellari, vel diverſos eiuſdem rivulos varia nomenclatione diſtingui. Fortaſſe igitur unus idemque fluvius origine fuerunt Veſeris, & Sebethus: fortaſſe etiam, qui olim Veſeris dictus, nunc Sebethus vulgo audit ab antiquo diverſus, cui alias aquas, aliumque curſum ſubter Neapolim quidam eruditi adſignant; numquam tamen binominem eumdem fluvium dices, ut Peregrinio placuit.

(1) *Lib. VI ep. 16: Placuit egredi in litus, & e proximo adſpicere, ecquid mare iam admitteret.* Ergo non multum a mari Pomponiani domus diſtabat.

(2) *Lib. 32 cap. 2: in Stabiano Campaniae ad Herculis Petram melanuri in mare panem obiectum rapiunt.*

(3) *Lib. 31 cap. 2: in agro Stabiano aqua, quae vocatur Dimidia, calculoſis medetur.*

Nucerinum ad litus uſque procurriſſe, etſi ipſa Nuceria, ut diligentiſſimus ſcriptor monet, a mari IX millibus paſſuum diſtaret.

VI. Marmor Nuceriae, & Stabiarum fines deſignans.

Sed aliud quoque eius rei monumentum prae manibus habemus, quod nempe ex effoſſionibus Stabianis prodiit. Illud autem eſt marmor, quod licet mutilum, veteres tamen Stabiani agri terminos eo in loco fuiſſe, ubi poſitum eruimus, ſatis deſignat. Loquitur enim de duobus continuis aedificiis, quorum alterum ad Nucerinos, alterum ad Stabianos pertineret. Quod ſatis ſuperque indicat in ipſo agrorum confinium limite ſic ambo poſita fuiſſe, ut fere promiſcua eſſent. Iam vero huiuſmodi marmor, & amborum aedificiorum rudera paullo infra eum locum invenimus, ubi hodie exſtat aedicula *S. Mariae Gratiarum* ſub *Lactario monte*, (h.e. *di Lettere*). Arguimus igitur, & quae olim eſſet ſinus illius profunditas (illinc enim, ut diximus, ad *Vallem dirutam*, hinc fere ad indicata aedificiorum rudera procurrebat) & quota pars Nucerino agro adcederet, hoc eſt, quantum a *Valle diruta* ad hunc uſque locum protenderetur, & quota denique Stabiarum iuris eſſet.

VII. Suppleti marmoris ratio.

Mutilum autem marmor cum noſtro ſupplemento in *Tab. XVIII* habes, & eruti utriuſque aedificii ichnographiam. Sed operae pretium eſt eius ſupplementi rationes in medium proferre, quo carius monumentum iſtud evadat. Quod autem ad primam lineam adtinet te nihil moror. Facile enim mihi concedes, nomen AESIVS reſtituendum eſſe CAESIVS, quod paſſim occurrit. Praenomen vero, niſi adrideat M., repone SP., vel aliud quodcumque, modo exilis admodum littera non ſit, ne ſpatium redundet.

VIII. Bidental an idem, ac Puteal.

Sed altera linea plus negotii faceſſit. Principio enim reſidua ſyllaba TAL exſerta voce reſtituendum eſſe *BIDENTAL* poſcit; nec alia enim in Latinis lexicis vox cum huiuſmodi deſinentia occurret. At novi, quid oppones. *Bidental* idem ferme eſt, ac *Puteal*, ara ſcilicet, quae locis de caelo tactis imponeretur, Tuſca religione: quae ara, quia putei crepidinem referret, *Puteal*, quia vero ibidem bidentibus ſacrificaretur, *Bidental* dicebatur, ut arguere licet a Flacco in fine *Artis: utrum minxerit in patrios cineres, an triſte Bidental Moverit inceſtus*. Quomodo ergo, dices, *bidental* huiuſmodi *labantibus marmoribus vexari* poterat, ut *provide reſtitui* indigeret? Atqui aliter ſe res habet. Aliud enim eſt *Puteal*, aliud *Bidental*; etſi non negamus aliud pro alio ab Horatio, poëtica licentia, poſitum; quippe ad unam eamdemque religionem ſaepe pertinebant. Quidquid enim ſit de huiuſce vocis *Bidental* origine, quam Mazochius *in Addit. ad Voſſ.* a Chaldaico בירתא *biranta*, *palatium*, derivat, illud pro certo haberi poteſt, quod idem eruditiſſimus Vir docet, Bidental fuiſſe quoddam templi genus, quod puteali circumponeretur. Feſtus enim apertiſſime id docuit, cum ait: *Bidental dicebant quoddam templum, quod in eo bidentibus ſacrificaretur*; etſi fruſtra Scaliger (vir cetera doctiſſimus) tamquam ſpuria, & a mutilatore Paulo male textui adſuta, reiecerit verba *quoddam templum*. At Pauſanias *lib. V c. 14* genuinam Feſti ſententiam hiſce verbis tuetur: του δε καταιβατου Διος προβεβληται μεν πανταχοθεν προ του βωμου φραγμα, *Iovis Catabatae ara ſepto undique ſepimento ambitur*. Quibus verbis duo Pauſanias agnovit in ritu procurandi fulminis tum βωμον, *aram*, tum φραγμα *ſeptum* circa aram. Sic etiam Pollux *lib. IX*, 41 ait τα ενηλυσια h.e. *fulgurita loca* fuiſſe περιερχθεντα *circumſepta*. Inter Latinos vero idem erui poteſt ex Apuleio; nam quae in *De Deo Socratis* adpellat *fulgurita Bidentalia*, eadem non longe ab initio *Floridorum* dicit *colliculos ſepimine conſecratos* (fortaſſe enim colliculum h. e. humum adgeſtam loco putealis, qui parcere impenſis vellent, ibidem imponebant, quam deinde macerie conſepiebant); nec non e Sidonio *carm. 9 ad Felicem Cos.*, qui rem clarius exponit:

Nec quae fulmine Tuſcus expiato,
Septum *numina quaerit ad* Bidental.

IX. Vitruvii, & Feſti auctoritas.

Haec omnia iamdiu obſervaverat Mazochius, ut doceret Bidental a Puteali, origine ſaltem diverſum fuiſſe. His addam Vitruvium, qui *lib. I, cap. 2* omnem, puto, dubitationem aufert, cum de aedificiis, quae ſub divo conſtituebantur, verba facit: *Iovi Fulguri, & Caelo, & Soli, & Lunae aedificia ſub divo, hypethraque conſtituuntur*. Si enim *Iovi Fulgori* h. e. καταιβαται praeter aras, ſive *putealia*, aedificia conſtituebantur ſub divo, quae alia illa erant, niſi Bidentalia? Iure igitur Feſtus ait, *quoddam templum*, & quidem de illorum genere, quae *minora templa* dicebantur. Etenim, auctore eodem, *Minora templa fiunt ab Auguribus, quum loca aliqua tabulis, aut linteis ſepiuntur, ne uno amplius oſtio pateant*.

X. Puteal, & Bidental Pompeiis eruta.

Id autem veriſſimum eſſe, monumentum nuperrime Pompeiis effoſſum abunde docet. Cum enim haec ſcripſeramus, forte

for-

fortuna Puteal, & Bidental ibidem prodierunt. In eo enim clivo, qui Porticibus Pompeianis imminet ſecus regiam viam, lapides aliquot adgeſti erant, tellure cooperti, & in ſemicircularem ſedilium formam diſpoſiti, quos cum e terra eruiſſent operae, inventae ſunt columellae tophaceae aliquot, earumque epiſtylia; ac praeterea putei os, h. e. cylinder lapideus pertuſus, tornoque elaboratus; cumque deterſum fuerit ſolum illud, adparuerunt luculentiſſime totius aedificationis veſtigia, adeo ut, niſi lapides aliquot deperiiſſent, facile fuerit denuo reſtituere. Itaque eius ichnographiam, & ſcenographiam dedimus *Tab. XIX*, & *XX*. Ibi vides putei ἐπιστόμιον, non quidem hauriendae aquae adcommodatum; nec enim excavati putei veſtigium ullum exſtat, & puteal ipſum non modo nullum funium attritum, ut in veris puteis, exhibet, ſed etiam adeo rude & ſcabrum eſt poſt tot ſaecula, ut ſacrum & intactum fuiſſe ſtatim pateat. Habet praeterea exterius ſepimentum in templi rotundi formam columnis Thuſcanici ordinis ornatum, quibus tantummodo epiſtylium, ſed nullus fornex eſſet impoſitus (4).

In ipſo autem epiſtylio legere eſt epigraphen oſcis characteribus nitidiſſime impoſitam: XI. Oſca epigraphe interpretatur.

ƆVT · ЯƎW · ƋT . ZIIBƎƋTIN
ЯƎ88NNNWNN

Quae latinis elementis reddita ſonat: NITREBES. TR. MED. TVH. AAMANAPPHED (5). Quam autem ſententiam illa contineat, facili negotio adſequeris. NITREBIIS enim non aliud, quam proprium nomen exhibet, pari quidem deſinentia, ac SLABIIS in menſa Herculanenſi. Sigla illa TR prima fronte ſe prodit poſitam pro TER. Namque animadverſum eſt ab adcuratiſſimo Lanzio *Tom. I p. 118*, veteres populos ſaepe vocales reticuiſſe praeſertim eas, *quas ſyllaba nomine ſuo exprimit*, ut loquitur Quintilianus *lib. I cap. 7*; quemadmodum poſt T reticebant E, quia ipſo nomine ſonaret TE. Voculam autem TER non eſt, cur Oſcis abiudicemus; praeſertim cum in Tabulis Eugubinis occurrat *Tertie*, *tertiu*, *tertim* pro tertium. Quod ſi malis legere heic quoque *tertim*, non abnuo; idem enim eſt, *ter Meddis Tuticus*, ac *tertium Meddis Tuticus*. Nemo autem, puto, dubitaverit, quin voces MED. TVH. ſignificent *Meddis Tuticus*. Quid denique ſibi volet vox AAMANAPPHED? Per me explica: *Septum poſuit*. Etenim & verbum ipſa ſententia poſtulat, & cadentia verbalis eſt, aeque ac in voce PRVPPHED abaci Herculanenſis. Ipſam autem ab *am*, *circum* derivare pronum eſt. Sicuti enim ab *am* veteres Latini fecerunt *ambire*, & *amnis* (5), quia circumeat, ita *amanafferre* pro *ambire*, *circumdare*, *ſeptum ponere* dixerunt Oſci. Tota ergo ſententia eſt; NITREBES TER MEDDIS TVTICVS SEPTO CONCLVSIT.

Cum igitur haec pro exploratis haberi queant, nullus dubito, quin Puteal a Bidentali diverſum fuerit, atque Bidental templi genus circa puteal poſitum, quo profani ab eo arcerentur; etſi per ſynecdochen alterum pro altero aliquando ſumeretur, uti apud Flaccum *l. c.*

Iam vero in Stabiano, unde erutum eſt, de quo loquimur, marmor, duorum aedificiorum rudera invenimus: alterum quidem parvi templi formam referens cum cella, ſive ſacrario, ut habes num. 1; alterum vero duplex eſt; continet enim duo ſepta, ſingula uno aditu patentia, in quorum medio ſingulae arae ſurgunt, ut num. 2, 3. Atqui arae ſolidae illae ſunt e calce, & cementis fabrefactae, & quidem cubicae, non putealia, ſive arae cylindricae pertuſae. Praeterea bina illa ſepta ſic gemella ſunt, ut eodem tempore, eademque architectura formata eſſe adpareant, atque adeo arae illae ſic poſitae ſunt, ut prorſus parallelae ſeſe reſpiciant. Ita ut monſtroſiſſimum fuerit, & omnibus Tuſcorum piaculis vix procurandum oſtentum iſtud, ut duo fulmina ſic parallela deciderent uno eodemque tempore. Fulgurita igitur loca illa fuiſſe non videntur. XII. Quae edificia cum Stabiano marmore eruta.

Ergo,

(4) Huiuſmodi aedes ſacras, & Tuſcanicae rationis fuiſſe, & monopteras adpellatas docet Vitruvius *lib. IV cap. 7*: *De Tuſcanis rationibus aedium ſacrarum. Fiunt aedes rotundae, e quibus aliae monopterae ſine cella columnatae conſtituuntur.*

(5) Vide in breviſſima epigraphe, quae vix quinque voculis conſtat, ambo elementa Я & Ƌ; & quod caput eſt, quam conſtans ſit illa Oſcorum orthographia? In voce enim MED, & in verbi deſinentia elementum Я viſitur, aeque ac in abaco Herculanenſi. Dic nunc ambo elementa eumdem ſonum habuiſſe.

(5) Varro *lib. IV de* L. L.: *Amnis id flumen eſt, quod circuit aliquid, nam ab ambitu amnis . . . . itaque Tiberis amnis, quia ambit Martium campum, & urbem*. Et paullo ante: *Ambitur iter, quod circumeundo teritur; nam ambitus circuitus.*

XIII. *Septa Bidentalia* adpellanda.

Ergo, inquies, ne Bidentalia quidem illa ſepta adpellabis? Quidni? Inveniant Eruditi vocem aliam in TAL deſinentem, quae vacuum illud implere queat, & aedificiorum ichnographiae reſpondeat. Ego vero libenter concedam *fulgurita bidentalia* illa non fuiſſe; ſed tamen Bidentalia contendo. Etenim non de nihilo eſt, quod Scriptores, cum de bidentali circa puteal poſito verba facerent, conſtanter certis additis illud diſtinxerint; ſic *triſte* Horatius, *triſte evitandumque* Perſius *Sat. II*, & *fulguritorum bidentalia* Apuleius dixit. Sidonius vero, etſi tantummodo *ſeptum bidental* ſcribat, tamen de quo *bidentali* loquatur, ſatis indicat, cum ait *fulmine Tuſcus expiato*. Atqui, inquies, ubinam inveniſti bidentalia, quae nec *triſtia*, nec *fulgurita* eſſent? Poſſem quidem proferre Nucerina haec bidentalia, ſed ne idem per idem probare videar, teſtem do locupletiſſimum Feſtum, qui *l. c.* ſic deſinit: *Bidental dicebant quoddam templum, quod in eo bidentibus ſacrificaretur*. Ergo per Feſtum Bidental cum Puteali nullam neceſſariam adfinitatem habebat. Omnia enim minora templa quibuſcumque Diis ſacra, in cuius medio ara extollebatur, ad bidentes ſacrificandas, Bidentalia dicebantur: in quorum numero, cum eſſet templum illud, quod ſepimenti loco circa puteal, ſive aram fulguritam ſtatuebatur, Bidental ite*. adpellabant, & quidem ad aliorum diſcrimen, *triſte*, & *evitandum*. Aliter diligentiſſimus Scriptor non ſatis habuiſſet dicere *quoddam templum*, ſed utique addidiſſet, *quod in locis de caelo tactis aedificatur*, vel huiuſmodi alia, quae rem propius deſinirent.

XIV. Quinam forent *Bidentales* Sacerdotes.

Id autem manifeſtius eruitur e *Bidentalibus Sacerdotibus*, quorum mentio occurrit in duabus Inſcriptionibus apud *Gruter. pag. 96 n. 5*: *SEMONI SANCO DEO FIDIO SACRVM SEX. POMPEIVS SP. F. COL. MVSSIANVS QVINQVENNALIS DECVRIO BIDENTALIS DONVM DEDIT*, & *num. 6*: *SANCTO SANCO SEMONI DEO FIDIO SACRVM PECVNIA SACERDOTVM BIDENTALIVM RECIPERATIS VECTIGALIBVS*. Quis enim ſibi perſuadeat *Bidentales* dictos, qui *fulmina procurabant*, ut Cl. Forcellinius in ſuo locupletiſſimo lexico adnotat? An tot fulmina quotannis Romae decidere ſolebant, ut integrae Decuriae Sacerdotum ipſis procurandis forent neceſſarii, quibus pingue ſacerdotium, adſignatis vectigalibus, foret conſtitutum? Id quidem veriſimile non ſit. Sed quid tricas nectimus, ſi ex ipſis litteratis lapidibus manifeſtum ſit, cui numini huiuſmodi Sacerdotes eſſent ſacri, *Sanco* ſcilicet *Semoni Deo Fidio*, qui utique non fulgur erat, ſive *Iupiter fulgurator*, cui fulgurita conſecrabantur, ſed Hercules, *quem teſte Propertio lib. IV eleg. 9*, *quoniam manibus purgatum ſanxerat orbem*, *Sic Sancum Tatii compoſuere cures*. *Bidentales* igitur Herculi, & fortaſſe aliis *Semonibus*, h. e. Diis minorum gentium, erant ſacri, quibus minora templa ſtatuebantur. Hiſce igitur argumentis permotus duo illa aedificia *bidentalia* adpellare non dubito; itaque in marmore DVO BIDENTAL. (curtata voce, ut in quinta linea MARMORIB.) reſtituendum duco.

XV. Cur *Vetuſta* dicta aedes Genii Stabiarum.

Veniamus nunc ad quartam lineam, cuius gratia totam epigraphem illuſtrandam ſuſcepimus, ubi de *Aede Genii Stabiarum* ſit mentio. Mutilam primam vocem, quae procul dubio epitheton eſt ad *Aedem* pertinens, reſtitui VETVSTAM; namque & ſpatium complet, & rei convenire videtur. Etenim cum habeamus lapidem *Decurionum decreto* poſitum, rogo cuiates iſti Decuriones erant? Nuceriae ne, an Stabiarum? Nucerinos utique putem. Non tantum quia Bidentalia Nuceriae Stabianae Aedi in marmore praeponuntur; ſed potiſſimum quia non alia de cauſa iidem Decuriones duo diverſae iuriſdictionis loca procurare poterant, niſi alterutrum intercidiſſet. Iam vero a Syllae aetate Stabias deletas fuiſſe novimus, Nuceriam vero ſtetiſſe, & Romanorum Coloniam evaſiſſe. Igitur nullus dubito, quin de Decurionum Nucerinorum decreto marmor poſitum fuerit. Atque inde etiam arguo, deletis Stabiis, vel totum agrum, vel certe eius partem Nucerinis Colonis fuiſſe adſignatam. Et quidem characterum forma, & praecipue adcentuum notae Tiberii aetatem, ut infra docebimus (6), praeferunt, cum ſcilicet Nuceria floreret, & Stabiae in villas abierant. *Vetuſtam* igitur aedem Genii Stabiarum una religionis gratia & ſervaverant Nucerini, & reſtituendam poſtea decreverunt.

XVI. Ibi igitur ſtatuendi utriuſque agri fines.

Hinc porro exploratum eſt, eouſque ſaltem litoralem Stabiani agri oram antiquitus pertinuiſſe, reliquum Nucerinorum fuiſſe ad uſque Vallem dirutam, ubi Sarnus influebat; poſt exciſas vero Stabias, deductamque Nucerias Coloniam veteris Stabiani agri partem Nucerino adceſſiſſe: quod noſtri penſi erat deſinire.

 Verum

(6) De hiſce adcentuum notis vide, quae *Parte III* ſuſe tractabimus.

XVII. Stabiae alterae in Lactario monte.

Verum totus ille ſinus, aeque ac Pompeianus alter, poſt Titianam eruptionem pumicano illo grandine obcaecatus diſparuit, & eam fere formam ſumſit, quae hodie comparet. Tum vero etiam Stabiae iterum ſurrexerunt, ſed alio in loco. Totum id colligere licet ex Galeno, qui ſexaginta & amplius annos poſt illam calamitatem floruit. Libro enim V θεραπευτικης μεθοδ. υ *cap. 12* de Stabiarum oppido ſic ſcribit: ὁδος επ' αυτον απο της θαλαττης εις τριακοντα σταδια, και τι πλεον ου πολλῳ. το δε χωριον αυτο το επι τῃ θαλαττῃ αἱ Σταβιαι κατα τον πυθμενα του πολπου, ὁς (7) μαλιττα εστι του μεταξυ Σουρεντου τε, και Νεαπολεως εν τῃ πλευρᾳ μαλλον τῃ κατα Σουρεντου. αυτη δε ἡ πλευρα πατα λοφος ευμεγεθης, μακρος εις το Τυρρηνον εξηκον πελαγος; *via, quae ducit ad ipſum* (*locum* nempe, quem deſcribit aegris ſaluberrimum) *a mari diſtat triginta ſtadiis, & amplius etiam, ſed non multum: oppidulum autem ſupra mare poſitum Stabiae ad receſſum illius ſinus, qui potiſſimum eſt inter Surrentum, & Neapolim, ſed magis in ea coſta, quae eſt ad Surrentum: ipſa vero coſta omnis mons eſt quam magnus, longitudine in Tyrrhenum mare porrectus*. Ex hac autem graphica deſcriptione diſcimus Galeni aetate χωριον, *oppidulum* Stabiarum in montano loco, επι τῃ θαλαττῃ *ſupra mare* fuiſſe, ſed ab eo triginta & amplius ſtadiis diſſitum, & proprie ſupra fundum illius ſinus, qui eſt inter Surrentum, & Neapolim. Iam vero maior illius ſinus profunditas hodie eſt ad urbem *Caſtri ad mare*. Hinc autem ſi recta adſcendas montem verſus per ſtadia triginta & paullo plus, ſcilicet quatuor antiqua milliaria, ipſum *Lactarium* montem, ſeu hodiernam urbem *Lettere*, invenies, qui ſcilicet a lactis celebritate nomen ſumſit. Atqui Galenus de lactis ipſius ſalubritate ſermonem eo capite inſtituit (8), quare ad eum locum petendum, quotquot exulcerata aſpera arteria laborarent, hortatur, ideoque tam exacte eum deſcribit. Itaque in dubium revocari nequit, quin in Lactario monte Stabiae tum poſitae fuerint, & ſinus, prout eſt hodie, repulſo mari, vix ſub *Caſtro ad mare* aliquantulum profundior fieret. Secus enim ſi ex antiqui ſinus profunditate triginta ſtadia dimetiaris, te ducent ultra montes in planam regionem prope a Nuceria. Galeno concinit Symmachus, qui quarto labente ſaeculo ſcripſit *lib. IV ep. 18*: *Stabias ire deſiderant, ut reliquias longae aegritudinis armentali lacte depellant*. Et ſane ſub idem tempus oppidum Epiſcopale evaſit; namque anno 499. invenitur Urſus Epiſcopus Stabianus Romanae Synodo ſub Symmacho Papa ſubſcripſiſſe. Fortaſſe monumentorum inopia altiorem eius ſedis antiquitatem occulit.

XVIII. An ibidem conſtiterint ſexto ſaeculo.

En igitur altera Stabiarum poſitio in *Lactario monte*, quo Procopius *lib. IV de Bell. Goth.* narrat Gothos a Graecis fuſos confugiſſe (9). Sed ex Procopii verbis id etiam coniici poteſt, iam ſexto Eccleſiae ſaeculo, cum ipſe ſcribebat, Stabias alio commigraſſe. Si enim in Lactario monte oppidum Epiſcopale Stabiarum adhuc ſtetiſſet, non utique diligens Hiſtoricus dicere omiſiſſet, Gothos in illud oppidum ſe recepiſſe.

XIX. Nova urbs *Caſtri maris de Stabia.*

Atqui in dubium vocari nequit, quin in ſubpoſito maris ſinu portum, & ſuburbium commercii gratia conſtituerint Stabiani, quod ſuburbium e maris opportunitate paullatim creſcens, iuſtam urbem poſtea conſtituit, quae in veteribus membranis dicitur *Caſtrum maris*, vel *Civitas Caſtri maris de Stabia*: quae adpellatio ſatis innuit, eam urbem principio nihil aliud fuiſſe, quam *Caſtrum* principis urbis ad mare poſitum. Id autem Graeca epigraphe ibidem inventa, & a Capacio in *Appendice* ſic relata docet:

ΠΡΟΑΣΤΕΙΑ · ΛΙΜΙΝΤΕ · ΠΡΟΣ · ΠΟΛΙΤΗΙΟΝ · ΚΑΙ · ΝΑΥΤΙ
ΛΟΙΟΝ · ΕΠΙΤΗΔΕΙΟΤΗΝ · ΒΟΥΛΕΥΤΑΙ · ΣΤΑΒΙΟΙ Σ · Σ
ΔΙΦΙΛΟΣ · ΚΑΙΤΟΙ · ΒΡΑΔΗΣ · ΑΡΧΙΤΕΚΤΩΝ · ΠΡΟΣ . ΠΡΟΣΤΑΓΜΑ
ΟΜΩΝ · ΤΑΧΥΣ · ΕΡΓΑ · ΟΛΙΜΠΙΑΔΙ · Α

Quam ipſemet Capacius vertit: *Suburbia, portumque ad civium, & nautarum commoditatem, Senatores Stabienſes conſtrui curarunt. Diphilus, quamvis tardus Architectus, ad iuſſum tamen celer, quinquennio abſolvit* (10). Cum enim ipſius orthographia,

(7) Relativum ὁς (quod e vulgatis excidit, ſed ſyntaxis requirit) ad τον πυθμενα refertur. Non enim totus ſinus, ſed eius pars receſſior eſt ad Surrentinam coſtam. Male etiam in editis legitur Ταβιαι, pro Σταβιαι.

(8) L. c. *Pervenit* (aegrotus) *ad Stabias, uſuſque eſt lacte, quod & mirificam plane vim habet, nec ſine cauſa praedicatur . . . Igitur ad lac, quod in Stabiis habetur, commendandum multa concurrunt, & locus ipſe ſatis editus, & aër illi circumlatus, ſiccus, & paſcuum pecoribus ſalubre.*

(9) *Lactarii montis* meminit etiam Caſſiodorus.

(10) Inde tamen minime colliges, quod Capacio placuit, ſatis prope eum portum veteres Stabias fuiſſe.

graphia, & dictio ingenium quinti ſaeculi prodat, quo tempore ea loca Orientis imperio adceſſerant; iam tum civitas *Caſtri maris*, ſeu novae *Stabiae* ſurgere coeperunt: in quam demum tum Optimates, tum Epiſcopus ipſe Stabienſis montana peroſi domicilia tranſtulerunt. Adeo ut anno 984, diviſo territorio Stabiano, duae Epiſcopales Cathedrae ibidem conſtitutae fuerint; altera nempe in veteri Lactarii montis oppido, quae dicta eſt *Litterenſis*; altera vero *Stabienſis* in nova Caſtri maris urbe, ubi iamdudum Stabienſes Epiſcopi ſedem fixerant. Itaque, etſi Stabienſes Epiſcopi antiquitate ſua Litterenſibus praecellerent, vetuſtior tamen Epiſcoporum ſedes fuit oppidum *Lettere*, quam *Caſtrum maris de Stabia*; quamobrem, puto, ne priſco honore illud orbaretur, proprium Epiſcopum habere contendit, atque obtinuit. Sed de Stabiis hactenus.

C A P. XIV.

An poſt cataſtrophen illam Herculaneum, & Pompei caput rurſus e ruinis emerſerint.

I. Quid eruditi aliquot de obrutis urbibus opinati ſunt.

Huiuſmodi tractatio ſuperflua fortaſſe videri poterit, poſteaquam ipſas urbes in tantam altitudinem defoſſas noſtris oculis adſpeximus. Sed quoniam, pro vario hominum ingenio, nihil tam luculentum eſt, quod obfuſcari eloquentiae, & doctrinae abuſu non queat; unus atque alter eruditorum fuit, qui vel in dubium revocavit (1), vel pervicaciter contendit (2) rudera illa, immenſamque ſupellectilem, quae Caroli Auguſti Regis imperio primitus effoſſa fuerunt, nequaquam ad Herculaneum Titiana inflammatione obrutum pertinere, eo potiſſimum argumento, quod Herculaneum, & Pompeii minime ex hominum oculis tum diſparuerint, ſed, licet adciſae, diu ſteterint ad uſque Theodorici tempora (3), atque adeo tum veterum teſtimoniis, tum ipſis Herculanenſibus monumentis in lucem eductis ſuam opinionem confirmare ſtuduerunt. Non abs re igitur erit, huiuſmodi ſophiſmata heic omnino exſufflare; praeſertim cum ea ab aliis levi, ut aiunt, brachio oppugnata fuerint: ne, ſi forte in eiuſmodi ſcripta incidant lectores, de noſtra fide minus certi haereant, aſſenſumque ſuum, donec iteratis ſtudiis res liqueat, ſuſpendant. Principio igitur quid de ea re teſtatum reliquerint coaevi incendio ſcriptores, vel qui paullo poſt floruere audiamus; poſtea vero teſtimonia, quibus illi abuſi ſunt, expendemus.

II. Quid Statius teſtatum liquerit.

Primus prodeat Neapolitanus noſter Poëta P. Papinius Statius αὐτόπτης. Hic enim *Sylv. V Carm. 3.* montem ipſum, non paullum cineris, ut illi fabulati ſunt, ſed montem ipſum in miſeras urbes conruiſſe cecinit:

Cum Pater exemtum terris ad ſidera montem
Suſtulit, & late miſeras deiecit in urbes.

Quare admirabundus *Sylv. IV Carm. 4* ita Marcellum adloquitur;

Mira fides! Credet ne virûm ventura propago,
Cum ſegetes iterum, cum iam haec deſerta virebunt.
INFRA VRBES POPVLOSQVE PREMI? proavitaque toto
Rura abiiſſe mari?

III. An hic Poëta ſibi conſtet.

Sed obiiciet fortaſſe quis, Papinium ipſum alibi aliter ceciniſſe, cum *Sylv. III Carm. 5* ait:

Non adeo Veſuvinus apex, & flammea diri
Montis hyems trepidis exhauſit civibus urbes:
Stant, populiſque vigent.

At ibi Poëta non de urbibus ſtatim Veſuvio ſubiectis loquebatur; ſed, ut uxorem Claudiam ad repetendos patrios lares adhortaretur, non adeo ſaeviiſſe Veſuvium reponebat, ut omnes Campaniae urbes in ſolitudinem redegerit, quemadmodum formidoloſa mulier putabat, vel fama exaggeraverat. Hinc *ſtare* & *vigere* veriſſime aiebat Campaniae urbes. Sed quas urbes? Num Pompeios, & Herculaneum commemorat, quod ad diſpellendum timorem omnem, & ad cladem extenuandam quam maxime valuiſſet? Minime gentium: ſed Puteolos, Capuam, & Neapolim ſuam commemorat; ulterius vero, ubi vaſtitas erat, non procedit: itaque ſequitur:

. . . . Heic auſpice condita Phoebo
Tecta Dicarchei portus, & litora mundi
Hoſpita; at heic magnae tractus imitantia Romae,
Quae Capys advectis implevit moenia Teucris:
Noſtra quoque haud propriis tenuis nec rara colonis Parthenope.

De-

(1) Vide Scipionis Maffei epiſtolam in Gorianis Symbolis Romanis *p.* 27.

(2) Huiuſmodi fuit Joannes Lamius Ephemeridum Florentinarum ſcriptor, quem vide, ſi lubet, in volumine Joſephi M. Mecatti; cui titulus: *Racconto Storico Filoſofico del Veſuvio. Napoli* 1752.

(3) *V. Mecatti ibid. pag.* 279.

Denique cum Neapolis laudes multis carminibus ceciniſſet, ſic pergit:

Nec deſunt variae circum oblectamina vitae,

quae dum exſequitur, Baias recenſet, Puteolos, Capreas, Surrentum, & Aenariam, de tota autem orientali plaga amoeniſſima, quam *Veneris ſedem* Martialis rite adpellat, ne mutit quidem. Cur ita? niſi quia vaſtam deſolatamque Veſuvius fecerat?

IV. Quid Martialis. Prodeat alter coaevus Valerius Martialis, qui in pulcherrimo epigrammate *lib. I cuncta iacere flammis merſa* cecinit:

Hic eſt pampineis viridis modo Veſvius umbris:
Preſſerat heic madidos nobilis uva lacus:
Haec iuga, quam Niſae colles plus Bacchus amavit:
Hoc nuper Satyri monte dedere choros:
Haec Veneris ſedes, Lacaedemone gratior illi:
Hic locus Herculeo nomine clarus erat.
Cuncta iacent flammis, & triſti merſa favilla;
Nec Superi vellent hoc licuiſſe ſibi.

V. Quid Dion Caſſius. At iſti, inquient, Poëtae ſunt, qui enthuſiaſmo perciti hyperbolis utuntur. Conſulamus ergo hiſtoricos, & proſae orationis ſcriptores. Audiamus Dionem Caſſium graviſſimum hiſtoricorum, quem quidem, utpote in vicino commorantem (4) loca adfecta luſtraſſe omnia, & in rem praeſentem contemplatum neceſſe eſt. Is igitur in *Tito* poſt plurimas clades enumeratas, quas cinis Veſuvinus intulit, ait: και προσετι και πολεις δυο ΟΛΑΣ, το τε Ηρκουλανεον, και Πομπειους ΚΑΤΕΧΩΣΕ, *ad haec duas urbes TOTAS, Herculaneum, atque Pompeios SEPELIVIT*. Atqui, inquient, iſta non e Dionis manu prodiere, ſed ex eius breviatore Xyphilino. Ita. Sed cui bono Xyphilinus rem ſuo aevo notiſſimam exaggeraſſet? Potius crediderim εμφατικωτερα Dionis verba emollitum iviſſe, ſi ipſe urbes illas non omnino ſepultas compertum habuiſſet. Sed ſi alii teſtes coëvi, minimeque ſuſpecti concinant, nonne res erit exploratiſſima?

VI. Quid Plutarchus. Nonne Plutarchus, ut *Cap. XII* diſſeruimus, Sybillini oraculi de eo excidio canentis veritatem poſt rei eventum adſtruit, & inter alia ex perſona Zoi praedictas ait: φθορας πολεων ἁμα τοσουτων, και τηλικουτων, ὡς μεθ' ἡμεραν επελθουσιν αγνοιαν ειναι και ασαφειαν, ὁπου κατῳκηντο, της χωρας συγκεχυμενης, *tot tantarumque urbium interitus, ut, qui ea loca interdiu adeunt, ubinam conditae fuerint, decernere nequeant: uſque adeo illius regionis confuſa eſt facies*. Nonne ita factum oportuit, ut Zous narrabat, quo fidem Oraculis conciliaret?

VII. Quid Tacitus. Nonne ad eamdem omnimodam locorum converſionem reſpexit Tacitus *Ann. IV, 67* cum de Tiberii villa Capreis poſita ſcripſit: *proſpectabat pulcherrimum ſinum, antequam Veſuvius mons ardeſcens faciem loci verteret?* An modicus cinis pulcherrimum ſinus proſpectum ita inverterat, ut e Capreis diverſa eius facies adpareret? Nonne id ſatis indicat, urbes in proſpectu poſitas diſparuiſſe?

VIII. Quid M. Aurelius Antoninus. Anne ab his abludit ſuppar Philoſophus M. Aurelius Antoninus, qui *lib. IV c. 30* inter alia mundanae caducitatis exempla refert: ποσαι δε πολεις ΟΛΑΙ, ἱν' οὑτως ειπω, τεθνηκασιν; Ελικη, και Πομπηιος, και Ηρκλανον, και αλλαι αναριθμητοι, *quot urbes TOTAE, ut ita dicam, mortem obierunt? Elice, & Pompei, & Herculaneum?* Ubi, ne cavilleris, cum Elice, quae a mari abſorpta diſparuit, noſtras urbes componit.

IX. Quid Tertullianus. Adde his denique Chriſtianum Philoſophum Tertullianum, quum *lib. De Poenis c.ult.* Veſuvium ob oculos habens, qui ſub Severo, h. e. ipſo Scriptoris aevo, novas ſtrages ediderat, ita loquitur: *Quid illum theſaurum ignis aeterni aeſtimamus, cum fumariola quaedam eius tales flammarum ictus ſuſcitent, ut proximae urbes aut iam NVLLAE EXSTENT, aut idem ſibi de die ſperent?* Inveniant, quaeſo, Eruditi iſti urbes Veſuvio proximiores, quae *nullae exſtarent* flammarum impetu ſublatas Tertulliani aevo, praeter noſtras.

X. Quid Geographi. Quaerent fortaſſe Geographorum calculum: ne is quidem deſideratur. Percurrant Ptolemaeum, percurrant Antonini Itinerarium, altum invenient de Herculaneo, & Pompeiis apud veteres ſcriptores celebratiſſimis ſilentium, quas neque Strabo, neque Mela, neque Plinius omiſerant.

XI. L. Flori teſtimonio male Adverſarii abutuntur. Ohe, inquies, ſatis teſtium eſt pro illarum urbium interitu: audiamus potius, quos adverſarii pro diuturniore exſiſtentia producant. Cient ergo primum L. Florum M. Aurelii Antonini coaevum, qui *lib. I cap. 16* de cauſa, cur bellum cum Samnitibus Campaniae dominis incoeptaverint Romani, ſic ſcribit: *Omnium non modo Italia, ſed toto Orbe terrarum pulcherrima Campaniae plaga eſt. Nil mollius caelo; denique bis floribus vernat. Nihil uberius ſolo, ideo Liberi, Cererisque certamen dicitur. Nihil hoſpitalius mari.*

Heic

(4) Capuae enim ſaepe degebat, ut ipſemet teſtatur.

Heic illi nobiles portus Caieta, Miſenus, & tepentes fontibus Baiae, Lucrinus, & Avernus, quaedam maris otia. Heic amicti vitibus montes, Gaurus, Phalernus, Maſſicus, & pulcherrimus omnium Veſuvius, Aetnei ignis imitator. Urbes ad mare Formiae, Cumae, Puteoli, Neapolis, Herculanum, Pompeii, & ipſa caput urbium Capua, quondam inter tres maximas, Romam, Chartaginemque numerata. Pro hac urbe, iis regionibus Pop. Rom. Samnitas invaſit. En igitur, aiunt, Florus de ambabus urbibus, tamquam exſtantibus ſuo aevo meminit. Cur ita? Quia praeſenti verbo utitur. O inexpugnabile argumentum! Non negaverim quidem, Florum minus diſertum, ſapientemque ſcriptorem importune in Campaniae laudes excurrere voluiſſe, ac proinde omnia miſcuiſſe; quare ipſe merito a Perigrinio vapulavit, quod eo tempore, de quo loquitur, cum ſcilicet Campani ſe Romanis dediderunt, Capuam caput urbium fecerit, quaſi tum Herculaneum, & Pompeii in Campanorum ditione adhuc forent: merito, inquam, ſed non quia id ignoraverit, potius quia tam male ſe expreſſerit. Eius enim mens fuit, ut *Cap. VI* §. *XIV* oſtendimus, docere, quid potiſſimum Romanos ad capienda in Samnites arma moverit, nempe Campania potiundi ſpes: id autem putavit luculentius ſe palam facturum, ſi univerſas Campaniae laudes ſimul adgereret. Adtendenda igitur unice eſt eius ſermonis concluſio: *Pro hac urbe, iis regionibus Pop. Rom. Samnitas invaſit.* Si enim ſingula expendas, Scriptoris levitatem illico adgnoſces. In *iis* utique *regionibus* tum erant Herculaneum, & Pompeii de Samnitum ditione, & erat Capua, quae olim caput duodecim urbium fuerat: eae ſcilicet urbes, ut Florus autumat, cum reliqua Campania Romanorum ſalivam ciebant, quare occaſionem movendi in Samnites, totius fere Campaniae dominos arma praeſtolabantur. Ipſe vero deſcriptionem adornare voluit, in qua nova veteribus cumulavit. Herculaneum igitur, & Pompeii exſtabant, cum Capua Romanis dedita fuit, non vero, cum Florus ſcribebat, & Veſuvius *Aetnei ignis imitator* erat. Secus dicendum, ſuo adhuc aevo, poſt tantas clades Capuam caput urbium fuiſſe.

XII. *Nec Servius ipſis favet.* Quod ſi Flori teſtimonium ne hilum quidem ſuffragari adverſariis valet, quid valebunt Servii verba, quae *Cap. III* recitavimus: *Veniens autem Hercules de Hiſpania per Campaniam, in quadam Campaniae civitate pompam triumphi ſui exhibuit, unde Pompeii dicuntur Civitas.* Anne Pompeios illius Grammatici aevo incolumes ſtetiſſe perſuadebitur, reclamante tot productorum teſtium nube, idcirco quia ipſe praeſens tempus *dicuntur* pro *dicta eſt* poſuit? Anne novum eſt praeſens, quod hiſtoricum adpellant, pro praeterito uſurpari? Cur non potius illius urbis interitum e Grammatici verbis eruamus? Ait enim *in quadam Campaniae civitate*: ſed ſi ea Civitas ſtabat, & Pompeii adhuc dicebatur, ſcribere potius debuiſſet: *in ea Campaniae civitate, quae Pompei dicuntur.*

XIII. *Quae Servii verbis ſententia ſubſit.* Sed in eruditorum gratiam, nugatores enim iſtos non moror, parumper in haec doctiſſimi Grammatici verba commentari ne pigeat, & coniecturam fortaſſe minime poenitendam proponere. Mirari quidem non deſinebam eorum verborum improprietatem. Principio ſi Pompeii, ut vulgo ferebatur, ab Hercule fundati fuere, & ab Herculea boum *pompa* nomen urbi factum eſt, quae inepta Servii προλεψις, *in quadam Campaniae civitate?* nonne dicendum potius erat *in quodam loco*, vel *agro*? Praeterea, ut animadvertimus, quid ſibi vult vaga illa loci deſignatio *in quadam*? Tertio cur *civitatem* improprie dixit, non *urbem*? Etſi enim *civitatis* nomen metonymice pro *urbe* ponatur; tamen ignorare Grammaticus non poterat notiſſimum inter *urbem*, & *civitatem* diſcrimen; nam *conventicula hominum*, ait Tullius *pro Sext.*, *civitates nominatae ſunt, domicilia coniuncta urbes dicimus*: quod utique diſcrimen ad tollendam ambiguitatem heic erat ſervandum. Ad haec ſi ea *civitas* a boum pompa Pompeiorum nomen obtinuit, cur non potius dixit, *Pompei dicitur illa civitas*, quam *Pompeii dicuntur civitas*? Scio equidem, quod tyrones non ignorant, huiuſmodi ſyntaxin Graecorum imitatione a Latinis uſurpari, ut verbum inter duos rectos poſitum cum utrovis copulent, etſi ad alterutrum proprie pertineat; ſed novi etiam ſermonis perſpicuitatem adprime ſervandam, quae in hiſce Servii verbis ſic interpretatis omnino deperiit. Denique cur rurſus inculcat *Civitas*? Nonne ſatis erat, *unde Pompeii dicuntur*? Adeone illo *Civitatis* nomine oblectabatur? Haec omnia igitur ſimul conlecta in eam ſuſpicionem me adduxere, aliquam Servii verbis ſubeſſe ſententiam, quae primo intuitu ſe non proderet. Itaque, ne te amplius morer, conieci, & mordicus teneo, non alia de cauſa eum dixiſſe in *quadam Campaniae Civitate*, niſi quia ſua iam aetate, uti nunc, Pom-

Pompeii vulgo dicebantur *Civitas*. Et ſane cum locus, ubi Pompeii tumulantur, poſt hominum noſtrorum memoriam ſemper in vulgus audierit latino nomine *Civita*, licet ſubpoſitae urbis memoria obliterata penitus eſſet; procul dubio ab uſque eo tempore, cum homines recenti clade ibi urbem tumulatam eſſe noverant, nomen invalere debuit, quod poſteri traditum, etſi nomenclationis vim ignorarent, retinuere. Quod cum animadvertiſſem, Grammaticorum optimo ſuccenſere deſii; imo gratias ei maximas habui, quod eam quoque memoriam nobis ſervaverit. Conſultiſſime igitur ipſe ſcripſit: *in quadam Campaniae CIVITATE pompam triumphi ſui exhibuit, unde Pompeii dicuntur CIVITAS*. Hoc pacto ſi Servium explices, non eſt, quod in eo praeter breviloquentiam ſugilles. Quomodocumque tamen eius verba adcipias, numquam profecto Pompeios ſua aetate incolumes ſtetiſſe concludes.

XIV. Nec Martianus Capella. Cient etiam Martianum Capellam, ut de utriuſque urbis exſiſtentia quarto ſaltem Chr. ſaeculo teſtetur. Ipſe vero *lib. VI c. 18 De conditoribus urbium* ſermonem inſtituens, inter cetera ſic ſcribit, prout in editis habemus: *Ab Hercule Herculanium ad radicem Veſuvii, a quo haud procul Pompeios, cum boum pompam duceret Iberorum.* Macti tanto teſte eſtote. Quid inde conficitur? Urbes illas Martiani aetate adhuc ſtetiſſe. O lepida capita! Sed ſi iam excidiſſent, quomodo aliter dicere oportebat? Addendum erat, *quae amplius non exſtant*. Probe. Verum Lamius religioni duxit reticere, eum locum aliter a Salmaſio emendari, ita ut Herculaneum inde abradendum duceret, tum quia mss. optima non habent, tum etiam quia Martianum e Solino, qui de Pompeiis tantum loquitur, profeciſſe patet. Itaque dat victas Salmaſio manus de Herculaneo; continuo tamen Solinum inter ſuos teſtes enumerat, quippe ſcripſerat: *quis ignorat conditos ab Hercule in Campania Pompeios?* Papae. Ad ſummam igitur, cum lis de Herculaneo eſſet, praeter Florum, hoſce teſtes pro unis Pompeiis produxit; quaſi vero, dum Pompeii ſtarent, Herculaneum obrui non potuerit.

XV. Multo minus Dion. At at Dionem ipſum Lamius producit, ut probet Titianam eructationem talem tantamque non fuiſſe, ut *integras urbes obrueret*, quare praeteriens diſertiſſima eius verba modo recitata, δυο πολεις ὁλας κατεχωσε, producit ea, quae de cinere Romam uſque delato Hiſtoricus habet: ἡ μεν ουν τεφρα αὑτη ουδεν μεγα τοτε κακον αυτους ειργασατο· ὑστερον γαρ νοσον σφισι λοιμωδη δεινην ενεβαλε; *verum cinis ipſe nequaquam magnum malum tum ipſis adtulit; ſed poſtea peſtem eis diram creavit*. Pompeii igitur, & Herculaneum cinerem facili negotio per Lamium excuſſere, quia ille magnum malum Romae non adtulit. Riſum teneatis amici. Adeone Eruditi in contentionis aeſtu inſaniunt?

XVI. An Peutingeriana tabula Adverſarios tueatur. Sed amplius fortaſſe, quam par erat, hiſce nugis recitandis lectores diſtinui. Veniamus ad illud unum, quod momenti aliquid habere videtur. Auguſtana Tabula, aiunt, inter reliqua oppida *Herclanium*, & *Pompeios* depingit, eorumque diſtantias ſignat. Nonne igitur Theodoſii iunioris aevo, adhuc ſtabant? Ita quidem, niſi aliunde illorum excidium conſtaret. An uno teſte ab illa aetate remotiſſimo tot coaevos minime ſuſpectos in re tam luculenta mendacii arguemus? Ampliandum potius, & res melius perpendenda. Et re quidem vera ille infelicis aevi Geographus, qui penſi habuit eam tabulam adornare, cum hinc longe gentium degeret, ſatis fortaſſe duxit ex antiquioribus tabulis, vel itinerariis haſce regiones deſcribere, parvi faciens, exſtarent, nec ne ea loca, quae adpingeret: ob quam ſupinitatem ei quoque gratias habeamus, oportet.

XVII. An Tabulae *Herclanium* idem ſit, ac vetus *Herculaneum*. Verum, quominus huic coniecturae omnino adquieſcam, vox illa *Herclanium* intercedit. Cum enim ipſa barbariem, vel graeciſmum ſequioris aevi redoleat, non videtur ex optimae aetatis tabulis profecta. Quare illud potius adſtruerem, quarto labente ſaeculo non quidem Herculaneum ſtetiſſe, ſed *Herclanium* illi fuiſſe impoſitum. Etenim neque ratio ſuadet pulcherrimam oram diu incolis deſertam iacuiſſe, & rudera, quae ibidem ſuper Titiana egeſtione ſuperſtructa invenimus, ſatis docent, homines illius cladis oblitos, nec periculo deterritos, tractum illum, cui Herculaneum ſuberat, rurſus incoluiſſe. Nec ſane multo poſt id factum dixeris, ſi ea rudera inviſes, quae poſt *Incurabilium* valetudinarium ſub dio adhuc exſtant (4). Ea enim etſi

(4) Huiuſmodi rudera in aperto ſupra Titianam egeſtionem, & extra priſcum oppidi ambitum poſita ſunt, adeo ut ad illud minime pertinuiſſe palam ſit: nihilo tamen minus antiquae ſtructurae certos characteres praeſeferunt. Idem cernere eſt in eo loco vulgo dictus *Sora* in altera mappa deſignato, ab antiquo pago Sola, de quo mentionem fecimus *Cap. IV §. IX*, ubi etiam veteris aedificationis veſtigia Herculanenſi topho impoſita paſſim viſuntur. Adeo verum eſt, non diu a clade in vaſta illa ora aedificia denuo adſurrexiſſe, quae poſtea item exciderunt.

etſi ſuper veteri tellure ſint impoſita, & a Titiani aevi elegantia diſtent; tamen reticulatum opus, & teſſellata pavimenta, & picti parietes ſupparem Tito aetatem praeſeferunt.

XVIII. *Herclanîum ſive Herculis Porticus* quando ſurrexerit.

Et quidem ſi *Herculis Porticum*, de quo Petronius Arbiter *cap. 106* meminit (5), & quem in Neapolis vicinia fuiſſe non eſt ambigendum, pro ipſo Herculaneo adcipias, ut Burmannus ibidem coniecerat, & poſtea Martorellius in *Th. Calam.* & Cl. Ignarra in *Pal. Neap.* eruditiſſime confirmarunt; habebis certe, exeunte altero a Chriſto nato ſaeculo, h. e. centum & amplius annos poſt Titum (quae Petronii aetas fuit (6)) eo in loco, ubi vetus Herculaneum iacebat, alterum oppidum ſurgere coepiſſe, quod *Herculis Porticum* vocitabant; atque ad illud ea rudera ſepultae urbi denuo impoſita pertinuiſſe facile concludes; unde hodiernum nomen *Portici* pago ſuperſtes haeſerit. Nam cur novus ille pagus *Porticus* nomine ſalutaretur, optime adſtruit doctiſſimus Paleſtrae Scriptor, h. e. *ab Herculis templo, ac porticu, quam Sacrorum Herculeorum cauſſa adcolae frequentaverint. Ex hac porro Porticu nomen pago* Portici *dicto, qui in ea vicinia ſuccrevit, quaeſitum, puto, fuit*. Unum tamen tanto Viro non conceſſerim, Herculeum illud templum cum aliquibus veteris Herculanei reliquiis *ſuperſtes* Titianae cladi fuiſſe. Ex iis enim, quae hactenus diſputavimus, abunde liquet, nihil non obrutum in illo tractu fuiſſe: tam modica enim fuerat veteris ſoli inaequalitas, eaque eruptionis indoles, forma, atque altitudo, ut impoſſibile fuerit, quantumvis ingens aedificium caput emergere: itaque & templa, & theatrum ipſum in profundo poſita invenimus. Quamobrem putaverim potius, poſt cladem illam Herculis templum illic denuo excitatum, ne cum Herculea urbe Herculis religio periret, illudque amplis porticibus munitum, idcirco prorſus, quia in deſerta ora poſitum, indigebat, quo ſe peregre advenientes Numinis cultores ab aëris inclementia tutarentur. Interim extructo templo, quod adcolae religioſiſſime celebrarent, conſequens fuit, ut illi in amoeniſſima ora pagus adgregaretur, qui *Herculis Porticus*, vel Graecanica forma Ηρκλανειον *Herclanîum*, utique a Graecis Neapolitanis (7), quorum in agro pagus ille tum erat, compellaretur. Atque hoc nempe eſt illud Peutingerianae tabulae *Herclanîum*, quod utique ab antiquioribus Geographis deſcribi non potuiſſe patet. Neque oggeras, nos inconſulta huius tabulae auctoritate veteris Herculanei ſitum, & diſtantias firmaſſe; ſiquidem illa de prorſus alio oppido loqueretur. Etenim & novum Herculis templum ibidem religionis gratia poſitum oportuit, ubi alterum obrutum fuerat, ipſo Herois adventu ſacrum; & rudera illa cum humanorum oſſium cemeterio, certiſſimo villae indicio, de quo ſemel atque iterum memini, ibidem detecta fuere, h.e. ſub Auguſtinianorum nemore; ita ut illis ſubpoſita eſſet pſeudurbana domus, ubi papyracea volumina deliteſcebant.

XIX. Anonymus Ravennas noſtram ſententiam firmat.

Totam autem hanc noſtram coniectationem mirifice confirmat Anonymus Ravennas, qui *lib. IV cap. 32* inter maritima loca non ſolum *Pompeios*, ſed & *Merclanium* recenſet; pro *Merclanio* enim, reponendum, ut in Auguſtana tabula, *Herclanium*, quis dubitet? Namque cum hic ſcriptor non ante ſaeculum VII floruerit, quippe qui S. Iſidori Hiſpalenſis meminit (ut critice obſervat *Franciſcus Chriſt. de Sceyb* in *Tabula Peuting. cap. 2*), anne ſaeculo VII adhuc Pompeios, & Herculaneum incolumes ſtetiſſe concludent? Minime quidem; Theodorici enim aevo tumulatas fuiſſe ducunt. Igitur vel Ravennatem ex antiquioribus itinerariis ſua ſomnolenter deſcripſiſſe, minime ſollicitum, exſtarent, nec ne ea loca, quae adnotabat, dicent; atque ego reponam: eccur non tantumdem Tabulae auctorem feciſſe pernegabimus? vel nobiſcum fateantur, illis urbibus olim ſub Tito conſepultis alias cognomines poſtea fuiſſe impoſitas.

XX. Pompeii non aeque adſurrexerunt.

Hoc autem de Herculaneo tantum intelligas velim ob ea, quae huc uſque diſſerui, minime vero de Pompeiis, ubi nulla recentiorum aedificiorum veſtigia comparent; niſi forte in ſubpoſita illa planitie vicus aliquis adſurrexit, qui ſibi Pompeiorum nomen ob vicinae obrutae urbis memoriam quaeſivit. Sed potius crediderim urbem ipſam, licet deſertam, vetus nomen & famam diu retinuiſſe, utpote quae non tam alte obruta, ut Herculaneum, ſed ſemiſepulta & altiorum aedificiorum capita oſtentaret, & fortaſſe pau-

pe-

(5) Petronii verba ſunt: *Sed Lycas memor adhuc uxoris conruptae, contumeliarumque, quas in Herculis Porticu adceperat*.

(6) Conſule Cl. Nicolaum Ignarra *de Pal. Neapol. pag.* 204.

(7) Vide, quae de Herculanenſibus Neapolim receptis *Cap. ſequenti* differemus.

perioribus domicilium aliquod praeberet; cumque in altitudine eſſet poſita a tranſeuntibus monſtraretur vel ſub proprio *Pompeiorum* nomine, vel adpellativo *Civitatis*, quod ad nos uſque pervenit; etſi opaco nemore totus ille collis poſtea fronduerit.

XXI. Eruta monumenta omnem effugium Adverſariis negant.

Haec autem omnia idcirco fuſe diſſeruimus, ut videant Lectores, in quanta Scriptorum luce Philologi iſti coecutierint, & ut minime poenitendas coniecturas e Servii verbis, & Peutingeriana tabula, queis abutuntur, proponeremus. Quid vero illis reſpondebimus, cum ex ipſiſmet erutis monumentis ſuam opinionem firmare ſatagunt? Ignoſcamus oportet, propterea quia tunc temporis ſcripſerunt, cum primitus Herculaneum effodi coepit, atque pauca vix monumenta in lucem venerant, de quibus fando tantum audiebant, utpote quae caute cuſtodirentur. Nam nemo, putem, hodie in tanta monumentorum copia publici iam iuris facta in dubium revocaret, Pompeios, & Herculaneum ſub Tito fuiſſe obrutas. Ecquid enim ex ambabus urbibus erutum eſt, quod non certos Titianae aetatis characteres praeferat? Quid in aedificiis ſive privatis, ſive publicis inventum eſt, quod inſequentium ſaeculorum barbariem redoleat? Nonne architectura, domorum forma, tectoria, reticulata opera, teſſellata pavimenta felix Titi ſaeculum ſapiunt? Quid de pictis, & ſculptis monumentis dicam? Stipes ſane erit, qui non illorum aetatem primo intuitu noverit. Ecquid in tot picturis, & anaglyphis, quod vel chriſtianiſmum, vel aliud tertii, & quarti ſaeculi monimentum exhibeat? Ecquod nomen in tot lapidibus viſitur, quod ad inſequutam Tito aetatem referri queat? Omnium Imperatorum ad Titum uſque nomina inſculpta exſtant, poſteriorum nullus omnino comparet, praeter Domitianum *Caeſarem*, qui eo titulo multis ante illud excidium annis, ut notum eſt, fuerat decoratus (8). Idem in nummorum ſerie obſervatur, quae in ipſo Domitiano *Caeſare* conquieſcit. Sed quid dico nomen? ecqua ſigla, ecquod elementum inſculptum cernitur, quod forma ſua inficetis temporibus tribui poſſit? Stetit igitur Herculaneum, ſteterunt adhuc Pompeii tria & amplius ſaecula, ſi hoſce Eruditos audies; ſed ita ſteterunt immobiles, ut & nihil a primaeva elegantia deſciſcerent, & nullum amplius litteratum monumentum ponerent, &, quod caput eſt, nummos amplius praeter veteres illos non tractarent. Id vero eſt portentorum omnium portentoſiſſimum. Sed in hujuſmodi nugis ſatis ſuperque temporis trivimus.

CAP. XV.

Quodnam ſolatium Herculanenſium, & Pompeianorum ſuperſtitibus Titus Caeſar adtulerit.

I. *Curatores* reſtituendae Campaniae a Tito miſſi.

Imperatorem Titum poſt illam Campaniae vaſtitatem in rem praeſentem veniſſe, ut omnia damna per ſe conluſtraret, & deinde Duoviros conſulares in eius ſubſidium miſiſſe των οικιστων nomine, & poteſtate auctor eſt Dion *in Tito*: Τιτος τοις μεν Καμπανοις δυο ανδρας εκ των ὑπατευκοτων οικιστας επεμψε, και χρηματα αλλα, και τα των ανευ κληρονομων τεθνηκοτων εδωρησατο, quae ſic Reimarus *pag. 1097* vertit: *Titus ad Campanos miſit duos viros conſulares, reſtituendae regioni, iiſque praeter aliam pecuniam dedit eam potiſſimum, quam reliquiſſent ii, qui ſine heredibus mortui eſſent* (1). At hac ver-

(8) Inſcriptio ſcilicet *Domitiae Cn. F. Domitiani Caeſaris* tranſverſum egerat Lamium; ſed ipſemet poſtea errorem confeſſus eſt, etſi ſententiam non mutaverit. Ea de re ſic Iacobus Belgradius *Epiſt. V ad Gorium in Symb. Rom. pag. 96: Verum exiſtimo non ad Domitianum iam Imperatorem, ſed ad eumdem longe antea Caeſarem, & Conſulem monumenta huiuſmodi referri oportere. Domitianus eodem anno, quo Herculanium excidit, ſeptimum Conſulatum obtinuit, Caeſar longe antea dici coeptus. Inſcriptio recens inventa, ubi adverſarii tot fluctus, velut in ſimpulo, excitant, Domitianum Caeſarem unice memorat.*

(1) Idem Titi facinus ſic narrat Suetonius in eius *Vita cap. VIII: Curatores reſtituendae Campaniae e conſularium numero ſorte duxit. Bona oppreſſorum in Veſevo, quorum heredes non exſtabant, reſtitutioni adflictarum civitatum adtribuit.* Quos ergo Dion vocat Graece οικιστας, Suetonius adpellat *Curatores*. Ab eo autem, quod *ſorte* ductos narret, evincitur muneris amplitudo; id enim fieri ſolitum erat, *ne*, ut ait Tacitus *IV Hiſt. c. 8*, *ambitioni, aut inimicitiis locus foret*; quod rem magni momenti ſupponit. Illud unum fortaſſe in hiſce Suetonii verbis noſtrae opinioni adverſari videbitur, nempe caduca oppreſſorum bona *reſtitutioni adflictarum civitatum* fuiſſe adtributa; quaſi civitates peſſumdatas paterna Titi cura reſtituerit: atque id quidem ſonare poſſent verba illa, niſi facto abunde conſtaret, numquam urbes illas, de quibus ſermo eſt, caput erexiſſe, ſed tantummodo vicos quoſdam ſero nimis eiſdem fuiſſe impoſitos. Quapropter verbum illud *civitatum*, heic proprie ſtricteque ſumendum putarem pro civium *corpore*, non pro *urbibus*, h. e. aedificiorum congerie, ut vel tyrones norunt. *Civitates* autem fortaſſe, non *cives* appoſite dixit Hiſtoricus, quia plures *civitates* profugi illi conſtituebant, quibus reſtituendis nihil opportunius excogitari poterat, quam Colonorum more aliis civitatibus adgregare. Quod ſi id minus placeat, reponam, bona oppreſſorum reſtitutioni *adflicta-*

rum

verſione non totam reddidit Vir doctus vim vocis οικιστης. Nam qui vel mediocriter graece norunt, probe tenent, ecquos οικιστας antiqui vocarint. Sane hoc vocabulum, quamvis vi ſua meros *aedificatores* ſonare videatur; tamen perpetuus uſus obtinuit, ut tam Graecorum οικιστης, quam Latinorum *Conditor* non de meris parietum ſtructoribus uſurparetur, ſed ſignaret eos, qui colonias deducerent, conderentque, idcirco *Conditores*, vel ut ait Suetonius, *Curatores* uno verbo latine adpellatos (2).

II. Quodnam eorum officium.

Igitur hoc loco Conditores iſti non tam ad centenorum aliquot huius, aut illius adhuc ſtantis oppidi civium, quorum aedes conciderant, commodum praecipue referebantur (nam horum reſarcire damna ſine ſplendido των οικιστων Magiſtratu proclive fuerat); verum ad eas potiſſimum urbes pertinent, quas in totum obrutas conſediſſe conſtabat; in quarum certe numero Herculaneum, & Pompeii primas ferebant. In earum igitur gratiam civium potiſſimum neceſſe fuit aut novas a fundamentis urbes exſtruere, aut vicinas prolatis pomeriis amplificare, quo novae ad habitandum inſulae novis colonis, uti quique ex viciniore deleta civitate deiecti fuerant, cederent. At novas tum quidem urbes, vel ſupra conſepultas, vel in ea vicinia ſtatuere nec expeditum erat, nec alicubi ſtatim factum legimus; ſed effoſſa monumenta id tantum oſtendunt, tractu temporis in Herculanenſi ora fieri coeptum, ut *praeced. Cap.* obſervavimus. Alterum igitur placuiſſe neceſſe eſt, nempe ut vicinarum ſpatia in palantium confugium laxarentur. Et in harum quidem duarum urbium maxime gratiam duoviros illos Conditores fuiſſe ab Imperatore delectos, etiam numerus docere poſſit; nec enim a vero abhorret, eorum unum Pompeianis, alterum Herculanenſibus deducendis ſuam navaſſe operam. At nolo de his argutari, & lectorem per coniecturarum incerta delaſſare.

III. Quo profugi Pompeiani deducti ſint, incertum.

Verum quonam Pompeiani deducti a ſuo Conditore fuerint, quis nobis alius, quam augur Apollo divinaverit? Potuere Acerris, potuere Nolae, vel Nuceriae in paratis ſibi ſedibus collocari; harum enim urbium ternio praeter vicinitatem commerciorum ſocietate cum Pompeianis, Strabone teſte, coaluerat. Nos quidem pro Nola ſtamus, eo uno argumento ducti, quod Pompeii in agro Nolano ad hunc uſque diem exſtent; ut coniiciendum ſit, nonniſi Pompeianis Nolae receptis, Nolano agro Pompeianum adceſſiſſe; ut Neapolitano Herculanenſis. Sed monumentis omnino deſtituti nihil certi adſerere audemus.

IV. Herculanenses Neapolim deductos inſcriptio docet.

At non idem de Herculanenſibus ſermo. Eos enim in proximam urbem Neapolim tunc cum maxime florentiſſimam deductos fuiſſe non ſola veriſimilitudine, ſed certo documento tenemus. Epigramma enim illud a Grutero relatum *pag. 439 num. 6*, quod ex *Georgio* Fabricio didicerat, *in agro Neapolitano* (3) *in Villa Bernardi Martirani Petra-alba dicta* olim ſtetiſſe (unde in atrium templi D. Antonii Abbatis, ubi hodieque viſitur, translatum fuit) L. Munatio Conceſſiano poſitum, ſat lucis huic inveſtigationi offundit; quippe cum illud, etſi veteri Herculaneo abiudicandum, ut iam *Cap. IX* adſtruximus, tamen & ad Herculanenſes, de quibus in eo ſit mentio, pertinuiſſe ambigi non poſſit, & Neapoli ſtetiſſe certiſſimum ſit. Operae igitur pretium erit illud iterum producere, atque ad trutinam revocare.

rum civitatum, non vero penitus obrutarum fuiſſe adtributa. Novimus enim praeter urbes illas, quae omnino conſederant, alias vicinas fuiſſe terraemotibus quaſſatas, nec ſine multorum civium exitio. Et ne longe abeamus, Neapolim hanc noſtram terraemotibus ſic male habitam fuiſſe; ut multa aedificia conruerint, abunde teſtatur mutilum Graeco-Latinum marmor a Grutero relatum *pag.* 173 *n.* 8, in quo ſupplendo tum Mazochius, tum Martorellius, tum Ignarra inſudarunt. In eo enim palam fit, Titum aedificia (quaecumque tandem ea fuerint) *terraemotibus conlapſa* Neapoli *reſtituiſſe*, idque anno ſtatim poſt Veſuvinam cladem; quippe ſignatum habet VIII eius Imperatoris conſulatum. Praeterea in eo excidio plures Neapoli fuiſſe oppreſſos docet Papinius *Sylv. IV carm.* 8, cum Patriae ſuae gratulatur ob Menecratis prolem, qua oborta Veſevi damna reparari occoeperint:

Parthenope clari genus ecce Menecratis auget
Tertia iam ſoboles: procerum tibi nobile vulgus
Creſcit, & inſani ſolatur damna Veſevi.

Numquid ita ceciniſſet, niſi magna mortalitas ex Veſuvii inſania Neapoli fuiſſet? De huiuſmodi igitur adflictis civitatibus reſtituendis loquitur, ni fallor, Hiſtoricus; non vero de conſepultis, quae nullo pacto reſtitui poterant: ſed tantummodo profugis civibus ſine tecto & lare erat conſulendum.

(2) Doctus *Thaecae Calamariae* Auctor *lib. II cap. V p.* 441 in interpretatione vocis οικιστης nobiſcum fere ſentit, vertit enim *Coloniae dux*. Sed perverſo nimis ratiocinio inde concludit, novos Colonos a Tito Herculaneum tunc immiſſos, quaſi diruta & ſepulta urbs, ut ipſe fatetur, civium numero compleri poſſet.

(3) Petralba Villa ſeſquimilliario a Neapoli diſſita eſt.

L·MVNATIO CONCESSIA
NOV·P·PATRONO COLO
NIAE PRO MERITIS EIVS
ERGA CIVES MVNIFICA
LARGITATE OLIM HONO
REM DEVITVM PRAESTAN
TISSIMO VIRO PRAESENS
TEMPVS EXEGIT QVO ETIAM
MVNATI CONCESSIANI FILII
SVI DEMARCHIA CVMVLATI ÞRE
SVMPTV LIBERALITATIS ABVN
DANTIA VNIVERSIS EXIBVIT CIVIBVS
OB QVE TESTIMONIA AMORIS SINCERIS
SIMI·REG PRIMARIA SPLENDIDISSI
MA HERCVLANENSIVM PATRONO MIRA
BILI STATVAM PONENDAM DECREVIT

Mort: *Scar:*

V. Veteri Herculaneo ea inſcriptio abiudicanda.

Principio eius marmoris dictio, ſiglae, orthographia, & characterum forma ea eſt, ut exſerta voce aetatem Tito longe ſequiorem oſtentet; itaque nec antiquius medio ſaeculo tertio, nec diu recentius aevo Conſtantiniano fuiſſe videtur. Praeterea, cum *Demarchia*, h. e. Graecanico Magiſtratu Munatium Filium functum exhibeat, neutiquam ad Herculaneum noſtrum pertinere poteſt, utpote quod Romanum Municipium ad ultima uſque tempora omni Graecitate alienum fuiſſe ſatis ſuperque oſtendimus. Id etiam dicendum de appellatione *Coloniae*, quam minime Herculaneo convenire ſupra docuimus. Denique ipſa vox *Regio Herculanenſium* ab Herculaneo illam epigraphen abiudicat. Nam ſi ad Herculaneum Coloniam illa pertineret, quid ineptius, quam unam eius Regionem *Herculanenſium* dicere, & ipſum Regionis nomen reticere? Quod ſi reponas Regionem illam proprio nomine dictam fuiſſe *primariam*, tum illud *Herculanenſium* ſuperfluum erit (4). Etſi igitur Herculanenſes proferat, illi profecto eſſe nequeunt, qui olim ſepultam urbem inhabitaverant. De aliis ergo Herculanenſibus, ſive potius eorum nepotibus, qui poſt ſuae urbis fatum alio tranſmigraverant, lapidem loqui neceſſe eſt.

VI. Neapoli adferenda.

Contra vero Graeci Magiſtratus mentio, & ſingillatim *Demarchi* (5) Neapoli optime quadrat: ita etiam *Coloniae* adpellatio, qua per id temporis urbem noſtram gaviſam eſſe docti Viri (6) demonſtrarunt. Denique *Regionis* (7) deſignatio Neapolim intento digito oſtendit. Hanc enim urbem in

(4) *Primaria* autem dicta eſt illa Regio, non quia primas ſupra reliquas omnes regiones ferret, ſed quia inter primarias ad ſecundariarum diſtinctionem cenſeretur; ea eſt enim eius vocabuli notio. Et quidem ea Regio, quae univerſam urbem Herculanei veluti repraeſentabat, conveniens fuit, ut primariis Neapolitanae urbis aequaretur.

(5) *Demarchum* principem fuiſſe Neapoli magiſtratum, teſtibus firmare non eſt opus. Satis ſit meminiſſe, e Spartiano *Hiſt. Aug. p.* 174 Hadrianum Neapoli fuiſſe ſalutatum *Demarchum: per Latina oppida Dictator, & Aedilis, & Duumvir fuit; apud Neapolim Demarchus*. Eodem honore apud Neapolitanos ornatum fuiſſe & Titum, acutiſſime coniectatur Cl. Nicolaus Ignarra in *Pal. Neap. Cap.V p.*108.

(6) Vide Reineſium . . . . , Mazochium in *App. ad Cath. Diatr. III*, & prae reliquis noſtrum doctiſſimum Conlegam Nicolaum Ignarra in de *Pal. Neap. Part. II cap.V ſect.* 2 ubi hanc patriae antiquitatis partem in ſummam lucem revocavit.

(7) Conſule Mazochium *l. c. p.* 241, ubi & de Diaconis *regionariis* etiam diſſerit.

in *Regiones* fuiſſe diſtinctam haud ſecus ac Roma, aliunde conſtat. Alium enim eiuſdem prorſus aevi Neapolitanum titulum apud Gruterum *pag.* 430. *n.* 6 habemus, quem REGIO THERMENSIVM *Alfio Licinio Patrono Coloniae* poſuit (8). Ad haec Magnus Gregorius epiſtola ad Fortunatum Neapolitanum Epiſcopum, & Acta S. Agrippini Epiſcopi Neapolitani eiuſdem *Herculanenſium* regionis meminerunt; niſi quod ab utroque ſcriptore curtato nomine *Herculenſium* dicitur. Sed & ex iiſdem S. Agrippini Actis novimus, ubi ea regio ſteterit, in ortivo ſcilicet noſtrae urbis latere, eademque dictam etiam fuiſſe *Plateam Furcillenſem*: quod nomen hodieque illi regioni ſuperſtes eſt, in qua S. Agrippini templum colitur (9).

VII. Herculanenſium Neapoli receptorum veſtigia.

Quod ſi ita ſe res habet, unde quaeſo Herculanenſes iſti in urbem Neapolim commigrarunt, & regioni nomen dederunt? Nemo fortaſſe non providet. Nimirum conſepulto ſub vulcanica ſtrue Herculaneo, alter, ambove Duoviri a Tito deducendae profugorum coloniae miſſi, non alibi eos, quam in vicina Neapoli collocandos putarunt, rati eos ex vicino poſſe avita praedia curare ſua: quae quoniam montis eiectamentis obruta fuerant, viſa ſunt nova tunc adſignatione more coloniarum opus habuiſſe. Prolato igitur urbis pomoerio eo in latere, quod obrutum Herculaneum reſpiceret, profugos ibidem veluti novos Colonos ſtatuerunt. Hinc illa Regio *Herculanenſis* dicta: hinc Herculis cultus, veluti patrii Divi, ibidem maxime viguit, ut ad ſera uſque tempora ibidem manſerit locus dictus Sanctae Mariae *ad Herculem*, & *compitum Herculeum*, qua ad D. Auguſtini aedem itur (10), & extra Portam Nolanam aedicula dicta Sancti Salvatoris *ad viam Herculeam* (11). Ex huius igitur marmoris teſtimonio, & priſcis urbis noſtrae nomenclationibus ſatis, ni fallor, de Herculanenſium Colonia Neapoli poſt illam cladem recepta conſtat.

VIII. Idem e Statio eruere licet.

Sed & ipſa colonia praeſidium e Statii auctoritate adſciſcit, & contra inde Poëtae verbis lux offunditur. Papinius enim *Sylv. III carm.* 5, ut animos uxori adderet Neapolim Veſuvii cauſa redire timenti, ſic ait:

Non adeo Veſuvinus apex, & flammea diri
Montis hyems trepidis exhauſit civibus urbes:
Stant, populiſque vigent. Heic auſpice condita Phoebo
Tecta Dicarchei portus, atque litora mundi
Hoſpita: at heic magnae tractus imitantia Romae,
Quae Capys advectis implevit moenia Teucris;
Noſtra quoque haud (12) *propriis tenuis, nec rara* COLONIS
Parthenope.

Dictitabat ergo non adeo Veſuvium ſaeviiſſe, ut omnes Campaniae urbes omnino exhauſerit; ſtabant enim adhuc, atque vigebant Dicaearchia, Capua, atque Neapolis non tenuis propriis *civibus*, nec rara COLONIS. Quare praeter ſuos Cives, *Coloni* etiam Neapolim tum temporis celebrabant Statio auctore. Unde autem Colonos iſtos advectos dixeris, niſi ab obruta Hereulaneo, poſtquam vidimus Herculanenſium regionem inter primarias noſtrae urbis diu ſtetiſſe? Novi equidem *Colonos* a Poëtis aliquando pro *incolis* ſumi; ſed tamen de iis dicunt, qui lares ſuos alicubi fixerint. Nec enim nego Herculanenſes iſtos *incolas* potius, quam ſtricte *Colonos* dici potuiſſe; ſiquidem nova prorſus Coloniae ſpecies erat illa, nec ab Urbe propagata, nec ſolitis de cauſis. Coloni vero idcirco dicti ſunt recepti a Neapolitanis Herculanenſes, quia & Duumvirum auctoritate deducti fuerunt, & in civitatis iura colonorum more admiſſi. Ceterum neſcio, an Papinius Colonorum vocem alio, quam ſtricto ſenſu uſurpet. Illud certum eſt, alibi ea fuiſſe uſum, cum de Pu-

(8) Apud Hadr. Guilielmum olim ſtetiſſe dicitur; eiuſmodi autem eſt:

LICINI
ALFIO . LICINIO
V. P. PATRONO CO
LONIAE . EX . COMI
TIBVS
REGIO.THERMENSIVM.VERE.PATRONO

(9) In Mazochiana Diſſertatione de SS. Epiſcopis Neapolitanis in Appendice inter miracula S. Agrippini *p.* 340. *n.* 6. memoratur quaedam *Paſſara* in civitate Neapolitana habitans REGIONE HERCVLENSE, quae ſanata ab Agrippino fuit. Rurſus *pag.* 342 (quo ex loco ſcriptio Petri ſubdiaconi auctoris X ſaeculi incipit) legitur: *Dum* (S. Agrippinus) . . . . *ad ſuos conſanguineos viſitandi gratia pergeret in regionem videlicet HERCVLENSEM PLATEAM FVRCILLENSEM, ex qua idem originem nativitatis ſumſerat.* Ergo ubi *Platea Furcillenſis* nunc eſt, ibi & *Regio Herculenſis* (primitus *Herculanenſium*) fuerat.

(10) Conſule Jul. Caeſ. Capacium in ſua *Hiſtoria Neapol. cap. XIV.*

(11) Vide eumdem Capacium in libro, cui titulus *il Foraſtiero pag.* 84.

(12) In vulgatis habetur:

Noſtra quoque & propriis tenuis, nec rara colonis.

Sed nos Gaſpari Barthio libentiſſime adſentimur, qui pro & reponit *haud*, atque ſic adnotat: *Miror neminem doctorum hominum vel indicaſſe tantam hanc horum verborum conruptionem. At plane evidenterque contra mentem Poëtae eunt; ſententia enim eius eſt, nec propriis, nec advenis habitatoribus raram eſſe ſuam Neapolim: haec autem contrarium omnino tinniunt.* Nobis tamen vulgata lectio minime incommodat; vel ſic enim nobis magis ſuffragatur. Quippe ſenſus alius eſſe non poſſet, quam ille: Noſtra Neapolis etſi propriis civibus terraemotu abſumtis ſit infrequens, colonis tamen aliunde advectis non eſt rara.

Puteolanis, quos Colonorum iura, & cognomentum a Nerone adcepiſſe novimus, & de Neapolitanis loqueretur; h. e. *Sylv. II carm.* 2:

Inde Dicarcheis multum venerande Colonis,
Hinc adſcite meis, pariter his largus, & illis.

Si igitur Puteolanos ſtricto ſenſu *Colonos* dicit, cur non eodem pacto Neapolitanos? qui, licet Coloniae iura non adhuc obtinuerant, Coloni tamen iam tum adpellari ob Herculanenſium deductionem geſtiebant, quod denique cognomentum Imperatoris reſcripto adepti ſunt.

IX. Hinc Porticus Herculis Neapolitani peculii fuit. Atque hinc datur intelligere, cur Neapolitani *Herclanîum*, ſive *Porticum Herculis*, quam ſupra ipſum obrutum Herculaneum ſtetiſſe non futili coniectura ex Petronio arguimus *Cap. ſuperiori*, celebrabant, & fortaſſe ſtata die ſacra ſupplicatione adibant. Imo vero non ab aliis, quam ab ipſis Neapolitanis Herculanenſibus templum illud cum Porticu fuiſſe denuo excitatum pronum eſt ſuſpicari; quippe cum ager Herculanenſis Neapolitano ipſo iure adceſſerit.

X. Hinc etiam Coloniae iura Neapolis poſtea impetravit. Et quidem ex recepta hac Herculanenſium colonia factum fortaſſe arbitramur, ut olim Neapolis Coloniae cognomentum & iura petierit, atque obtinuerit; non tamen ſub ipſo Tito, neque ſub Nerva (ut Mazochius in *Diſſertat. de Cathedr.* coniectavit), ſed potius, ut luculentiſſime oſtendit eruditiſſimus Ignarra in *De Pal. Neapol. Cap. V*, Antoninorum tempore. Cum enim communicata foret, celebri Antonini Imperatoris conſtitutione, toti Orbi Romano civitas, tum maxime vetera Municipia in ius Coloniarum mutari geſtierunt, quippe Coloniarum ius, & adpellatio melioris notae eſſe diu ante coeperat. Id vero ut Civitates ab Imperatoribus impetrarentur, nihil opportunius, quam praetendere, ſe olim colonos re vera recepiſſe. Hoc igitur praetextu cum Neapolitani iam primum Municipes (13) facti minime carerent, utpote qui ſub Tito Herculanenſium coloniam intra moenia recepiſſent ſua, haud difficile ipſis fuit ad Coloniae dignitatem eo obtentu pervenire.

Quandoquidem igitur ſplendidiſſimum illud Municipium, veluti nobilis ſurculus, in noſtram Neapolim inſitum aliquando fuit; ad domeſtica decora hoc ſane non ultimum adcedit. Itaque nobiſmet iure gratulamur, quod Herculanenſes memorias exſequendo, patrias ſimul antiquitates inluſtrare, & maiorum noſtrorum hiſtoriam e tenebris vindicare opportuniſſime datum fuerit. XI. Concluſio.

FINIS PARTIS PRIMAE.

IN-

(13) Temperare heic mihi non poſſum, quin Patriae antiquitati conſulam, & ex Tullio locum proferam, quod adhuc neſcio, quomodo eruditorum ſollertiam fugerit, quotquot pro Neapolitano Municipio adverſus Martorellium digladiarunt. Pluribus enim in locis Tullius de Neapoli ad Municipii honorem evecta poſt civitatem Sociis, & Latinis datam meminit; ſed eorum omnium auctoritatem declinare callidiſſime Martorellius ſategit, & cum nihil ultra ſuppeteret librarios negligentiae, vel ſubleſtae fidei accuſavit, quaſi verba vel tranſpoſuerint, vel de ſuo infarciverint. At nihil clarius, nihil ineluctabilius, quam quod idem orator habet in *Oratione pro Archia*, ubi ut probaret Archiam Civem Romanum iure factum, narrat *cap.* 3 eum *Tarentinos*, & *Rheginos*, & *Neapolitanos civitate donaſſe*; mox vero cum docuiſſet ipſum Heracleae etiam fuiſſe idoneo tempore h. e. *tum, cum lex ferebatur* adſcriptum, & domicilium in Italia habuiſſe, & intra ſexaginta dies apud Praetorem fuiſſe profeſſum, quare ex lege ei civitas deberetur, ut argumentum cumulet, ſic *cap.* 5 concludit: *Quae cum ita ſint, quid eſt, quod de eius civitate dubitetis, praeſertim cum aliis quoque civitatibus fuerit adſcriptus? Etenim cum mediocribus multis . . . . gratuito civitatem in Graecia homines impertiebantur, Rheginos, credo, aut Locrenſes, aut Neapolitanos, aut Tarentinos, quod ſcenicis artificibus largiri ſolebant, id huic ſumma ingenii praedito gloria, noluiſſe. Quid? cum ceteri non modo poſt civitatem datam, ſed etiam poſt legem Papiam aliquo modo in eorum MVNICIPIORUM tabulas inrepſerint: hic, qui nec utitur quidem illis, in quibus eſt ſcriptus, quod ſemper ſe Heraclienſem eſſe voluit, reiicietur?* Tantumdem enim per Tullium erat ſcriptum fuiſſe civem *Neapolitanum*, vel *Rheginum*, vel *Tarentinum*, quam Heraclienſem, ut ad Romanam civitatem aditum quis iuridice haberet. Dicat nunc Martorellius confidentiſſime, oborta Neapoli contentione (ut Tullius idem *Corneliana cap.* 8 narrat), aeque ut Heracleae, *cum magna pars in iis civitatibus iuris ſui libertatem civitati anteferrent*, a Neapolitanis publice repudiatam fuiſſe civitatem, ab Heraclienſibus non item. Verum & e Papinio Statio duo proferam loca eruditis nondum obſervata, quibus plane conficitur, Neapolim ſua aetate Romanum Municipium fuiſſe, & quidem pleno iure. *Sylvarum* enim V, *carm.* 3. quo Patri epicedion canit, ut eius generis nobilitatem extollat, inter alia eum infantem praetexta fuiſſe indutum, & aurea bulla inſignitum, quod Romano more honeſtioribus pueris fuiſſe conceſſum, nemo ignorat:

. . . . . *Etenim te divite ritu*
Ponere purpureos infantia adegit amictus,
Stirpis honore datos, & nobile pectoris aurum.

Sylvarum autem IV *carm.* 8. Neapolitanis etiam in Romanum Senatum aditum patuiſſe, modo ſenatorius cenſus, & nobilis ſtirps adeſſent, teſtatur; eam enim dignitatem Neapolitani Menecratis filiis auguratur:

Quippe & opes, & origo ſinunt, hac lampade prima
Patritias intrare fores, hoc pube ſub ipſa
(Si modo prona bonis invicti Caeſaris adſint
Numina) Romulei limen pulſare ſenatus.

Adeo verum eſt Neapolitanos, etſi Graecitatem in moribus retinere mordicus ſtuduerint; Romanam tamen civitatem poſt legem Juliam fuiſſe adeptos, καιπερ οντων Ρωμαιων, ut loquitur Strabo.

INDEX CAPITUM

PARTIS PRIMAE.

PRaefatio. *pag. 1.*

§. I. *Quid Veſuvio debeamus*. II. *Herculanenſis Academiae inſtitutum*. III. *Cur primi Academici de effoſſis urbibus non differuerint*. IV. *Quot fabulae de hiſce effoſſionibus prodierint*. V. *In quod tempus eam tractationem diſtulerint*. VI. *Mazochio ea provincia demandata*. VII. *Reſtituta Academia Auctori obtigit*. VIII. *Summaria huius diatribes partitio*.

CAPUT I.

Quid de antiquioribus Tito Caeſare Veſuvinis incendiis ſcriptum, ſive traditum olim fuerit. *pag. 5.*

§. I. *De priſcis Veſuvii eructationibus Hiſtorici ſiluerunt*. II. *Non ita de Aetnae incendiis*. III. *Quid Strabo de Veſuvio tradiderit*. IV. *Quid Vitruvius*. V. *Quid Diodorus Siculus*. VI. *Quodnam Diodorus vocet Cumanum ſolum*. VII. *Gigantomachia pro Veſuvinis incendiis vulgo adcepta*. VIII. *Prima Veſuvii incendia ad mythicum tempus referenda*.

CAPUT II.

Indubia vetuſtiſſimarum eruptionum monumenta, quae in Regiis effoſſionibus deprehendimus, unde remotiſſimam earum aetatem licet arguere. *pag. 9.*

§. I. *Materies eructata veterrimas inflammationes indicat*. II. *Quomodo eructata dignoſcatur ante Herculaneum conditum*. III. *Quomodo ante Pompeios conditos*.

CAPUT III.

De priſcis Herculanei, & Pompeiorum conditoribus cum ex hiſtoricorum fide, tum ex ipſius adpellationis indicio. *pag. 10.*

§. I. *Quid de harum urbium fundatione veteres tradiderint*. II. *Quiſnam Hercules earum urbium fundator*. III. *Quomodo Strabo eius aetatem deſignet*. IV. *Non Graecus Hercules, nec Graeca urbium nomina*. V. *Quod hiſtoriae praeſidium ab illa Herculis fabula*. VI. *Phoenicum in haſce oras adventus*. VII. *Incerta Veſuvii orthographia remotam originem adſtruit*. VIII. *Orientalis Veſuvii etymon*. IX. *Incerta Herculanei ſcriptura, eiuſque etymon*. X. *Pompeiorum etymon*. XI. *Strabonis locus de Pompeiis reſtituendus*. XII. *Quid* Πομπεῖον *Athenis fuerit*.

CAPUT IV.

De Herculanei ſitu, & ambitu. *pag. 17.*

§. I. *Quis noſtrae inveſtigationis ſcopus*. II. *Veterum de Herculaneo teſtimonia*. III. *An veterum deſcriptio detectae urbi quadret*. IV. *Quo pacto primaevi ſoli facies dignoſci queat*. V. *Qua ope exploravimus*. VI. *Duplicis mappae adornatio*. VII. *Alterius mappae ſubſidium*. VIII. *Veriſſima Veterum deſcriptio e mappa adparet*. IX. *Conſtans fluviorum memoria*. X. *Falſae de fluminibus opiniones*. XI. *Ortivi fluminis documentum*. XII. *Eius alveus inquiritur*. XIII. *Occidui fluminis veſtigia*. XIV. *Quo tempore diſperiit*. XV. *An Herculanei ſitus Peutingerianae tabulae reſpondeat*. XVI. *Sexti lapidis adhuc ſuperſtitis teſtimonium*.

CAPUT V.

De Pompeiorum ſitu, & magnitudine. *pag. 27.*

§. I. *Quid recentiores de Pompeiorum ſitu opinati ſint*. II. *Veteres omnes maritimam urbem dixerunt*. III. *Strabonis de eius ſitu teſtimonium*. IV. *Amnenſem etiam dixerunt.*

runt. V. *Tentando veriſſimus eius ſitus deprehenſus eſt*. VI. *Inſpicientibus veteris ſitus veſtigia comparent*. VII. *C. Plinii teſtimonio, quo uſque mare procederet diſcimus*. VIII. *C. Plinii iunioris, & Senecae verba magnam nobis lucem offundunt*. IX. *Sarnus laevam urbis partem lambebat*. X. *Ubi ſteterit* Pompeia Palus, & Herculis Salinae. XI. *Qui fuerint* Salinienſes. XII. *Quae Pompeiorum magnitudo*.

CAPUT VI.

De Herculanei, & Pompeiorum aliis alio tempore incolis, dominiſque, antequam ad Romanos devenirent. *pag*. 31.

§. I. *Strabonis ſententia de primis earum incolis*. II. *Oſci primi incolae variis nominibus adpellati*. III. *Cumani a Strabone illinc merito excluſi*. IV. *Dionyſius, & Conon Straboni concinunt*. V. *Tyrrheni & Pelaſgi pro eodem populo a Strabone adcepti Oſcis ſucceſſerunt*. VI. *Antiquiſſimus utriuſque populi adventus, & dominatio*. VII. *Alii Scriptores facile cum Strabone, & Dionyſio conciliantur*. VIII. *Capuae fundatio ab Etruſcis noſtram opinionem firmat*. IX. *Plinii, & Dionyſii auctoritas Peregrinio non favet*. X. *Imo Dionyſius aperte adverſatur*. XI. *Nullus igitur Cumanis locus*. XII. *Samnitibus deinde ceſſerunt*. XIII. *Quo id tempore evenerit*. XIV. *Flori mens explicatur*. XV. *Samnitica monumenta in effoſſis urbibus inventa*. XVI. *Variae Herculanenſis epigraphes interpretationes*. XVII. *Noſtra lectio, & interpretatio*. XVIII. *Pompeiana epigraphe legitur, & interpretatur*. XIX. *Alia Samnitica epigraphe nuperrima effoſſa*.

CAPUT VII.

Quo tempore utraque urbs Romanis ceſſerit. *pag*. 41.

§. I. *Quandonam Romani Pompeios occuparint*. II. *Quando Herculaneum*. III. *Utraque urbs iterum a Romanis devicta*. IV. *Omnium viciſſitudinum epilogus*.

CAPUT VIII.

De politico Herculanei, & Pompeiorum ſtatu praeſertim ſub Romanis. *pag*. 43.

§. I. *Quae politia ſub Oſcis, Tyrrhenis, & Samnitibus*. II. *Sub Romanis primum Sociae urbes*. III. *Deinde Municipia*. IV. *Tullius* Municipiorum *nomine deſignat*. V. *Marmora conſentiunt*. VI. *Tacitus Pompeianos* colonos *dixit*. VII. *Quomodo Tacitus intelligi poſſit*. VIII. *Tullius difficultatem ſolvit*. IX. *Quaenam Pompeiana Colonia ex Tullio*. X. *An militares Coloniae urbium conditionem immutarent*. XI. *Huiusmodi fuit Colonia Capuenſis*. XII. Militum *Coloniae etiam ante Syllam ſtatum urbium non immutabant*. XIII. *Livii teſtimonium*. XIV. *Quae de Puteolis narrantur, nos confirmant*. XV. *Puteoli Municipium, ſed non fundanum*. XVI. *Cur, & quando Colonia evaſerint*. XVII. *Eiuſmodi Coloniae quomodo adpellatae*. XVIII. *Municipiis aliquando iuriſdictio extra murum ademta*. XIX. *Pompeiani adcepta Colonia Municipes manſerunt*. XX. *Idem evincitur ex eius Coloniae Patronis*. XXI. *Cur Sylla Pompeianis infenſus*. XXII. *Etiam civitatem, qua iam fruebantur, ademtam voluit*. XXIII. *Fortaſſe novos Colonos ab Auguſto Pompeii adceperunt*. XXIV. *Sed non ante Neronem colonica iura adquiſivere*.

CAPUT IX.

Ex erutis Herculanei inſcriptionibus politici eius regiminis forma luculentius adſtruitur. *pag*. 53.

§. I. *Inſcriptiones Herculanenſes duplicis generis*. II. *Lapis a Capacio male tributus Herculaneo*. III. *Cur Herculaneo abiudicandus*. IV. *Alia inſcriptio a Capacio edita*. V. *Haec utique Herculanei Remmiis poſita fuit*. VI. Ponderale *Herculanei exſtitiſſe novimus*. VII. *Herculanenſes igitur Municipes*. VIII. *Id ipſum aliae inſcriptiones teſtantur*. IX. *Magiſtratus item Municipales*. X. *Fundanum fuiſſe Municipium inſcriptio docet*. XI. *Herculanenſes Romanis tribubus adlecti*. XII. *Munera Romae ceperunt Herculanenſes*. XIII. *An Balbus fuerit Proconſul*. XIV. *An Praetor*.

XV. *Balbus Patronus*. XVI. *Ergo Herculanenſes pleno iure Municipes*. XVII. *Tituli in Imperatorum honorem*. XVIII. *Veſpaſianus de Herculaneo bene meritus*.

CAPUT X.

Pompeianae epigraphae ad declarandum politicum illius urbis ſtatum quamplurimum valent. *pag.60.*

§. I. *Inſcriptiones antiquitus erutae*. II. *Inſcriptiones recenter inventae*. III. *Primae inſcriptionis ſententia*. IV. *Quid ex altera erui poſſit*. V. *Tertiae ſupplementum*. VI. *Quonam tempore Pompeii* Colonia *evaſerint*. VII. *Alia eiuſdem rei documenta, quae Tacito concinunt*. VIII. *Quis novae Coloniae Patronus.* IX. *Municipium Pompeiorum Fundanum*. X. *Qui fuerint Tribuni a populo*. XI. *Pompeiani in tribus relati*. XII. *Pompeiani Magiſtratus Municipales.* XIII. *Programmata Pompeiana duplicis generis*. XIV. *Quaedam publica auctoritate propoſita*. XV. *Locationis programma deſcribitur.* XVI. *Quo loco inventum.* XVII. *Quid ſit* Venerium. XVIII. *Quid* tabernae, pergulae, coenacula. XIX. *An certa ubique forent locationum tempora*. XX. *Locatio in quinquennium*. XXI. *Programma illud aedilitium*. XXII. *Siglae explicantur*. XXIII. *Paullo diverſa explicatio*. XXIV. *Aliae epigraphae alterius generis*. XXV. *Cur eae proponerentur*. XXVI. *Honoris tituli ſiglis concepti*. XXVII. *Adclamationes adiectae*. XXVIII. *Fauſtae adprecationes*. XXIX. *Concluſio.*

CAPUT XI.

De ultimo Herculanei, Pompeiorum, Stabiarumque exitio: deque illius vaſtitatis phaenomenis. *pag.67.*

§. I. *Quo anno Titiana vaſtitas adciderit*. II. *Quo anni tempore, quo die*. III. *E quibus Hiſtoricis petenda*. IV. *Plutarchi luculentiſſimum teſtimonium*. V. *Tria illius cladis phaenomena praecipua*. VI. *Terraemotus praenuncii*. VII. *Quando coeperint*. VIII. *Inventa a nobis eorum indicia*. IX. *Eruptionis exordium*. X. *Quae materies eructata*. XI. *Noſtrae in eam materiem obſervationes*. XII. *Ipſa materia dicta ignis*. XIII. *Eius inflammationis indicia*. XIV. *Quomodo fuerit exploſa*. XV. *Nec aquis, nec vento fuit delata*. XVI. *Quo pacto infra deſcenderit*. XVII. *Disrupta tum montis latera*. XVIII. *Ante Titum rimae in monte exſtabant*. XIX. *Plinius, & Silius aperte teſtantur*. XX. *Caſſiodorus ſimilem eruptionem deſcribit*. XXI. *Eius celeritatis indicia*. XXII. *Pumicum, & cineris imber ex Dione*. XXIII. *Ex Plutarcho*. XXIV. *E Statio*. XXV. *Ex Plinio*. XXVI. *Quae pumicani imbris monumenta habeamus.* XXVII. *Cinis aquis mixtus ſtatim poſt pumices decidit.* XXVIII. *Quid homines exanimaverit*. XXIX. *Cinerem aqua mixtum decidiſſe compertum habemus*. XXX. *Cur in globulos cinis redactus inveniatur.* XXXI. *Num e monte aqua prodierit*. XXXII. *Quid veteres tum opinati ſint.*

CAPUT XII.

De aliis eadem eruptione obrutis urbibus. *pag.79.*

§. I. *Praeter duas urbes aliae tum periere*. II. Retina *Veſuvio ſubiacens*. III. *Claſſiarii Retinae ſtationem habebant*. IV. *Ubi Retina ſteterit*. V. *Quae veteris ſitus indicia*. VI. *Suburbana erat villa*. VII. *Retinae etymon*. VIII. *Cur ſuperſtes cladi fuerit*. IX. *Cur inde* nulla *erat* fuga. X. *Alia villa in Herculanenſi agro ex Seneca.* XI. *Seneca cum Suetonio, & Tacito conciliatur*. XII. *Pagus* Felix *in Suburbio Pompeiorum*. XIII. *Cur dictus* Auguſtus Felix. XIV. Oplontis *ubi ſteterit*. XV. Coſa, *vel* Cora *ubi poſita*. XVI. *Ubi* Taurania. XVII. Veſeris *an urbs*.

CAPUT XIII.

De Stabiarum vicibus, varioque ſitu. *pag. 80.*

§. I. *Stabiae a Sylla deletae*. II. *Sub Tito ſepultae*. III. *Ubi primitus conſtiterint*. IV. *Stabiani agri extenſio*. V. *Nucerinus ager ad mare excurrebat*. VI. *Marmor Nuceriae, & Stabiarum fines deſignans*. VII. *Suppleti marmoris ratio*. VIII. *Bidental*

tal an idem, ac Puteal. IX. *Vitruvii, & Feſti auctoritas.* X. *Puteal, & Bidental Pompeiis eruta.* XI. *Oſca epigraphe interpretatur.* XII. *Quae aedificia cum Stabiano marmore eruta.* XIII. Septa Bidentalia *adpellanda.* XIV. *Quinam forent* Bidentales *Sacerdotes.* XV. *Cur* vetuſta *dicta Aedes Genii Stabiarum.* XVI. *Ibi igitur ſtatuendi utriuſque agri fines.* XVII. *Stabiae alterae in Lactario monte.* XVIII. *An ibidem conſtiterint ſexto ſaeculo.* XIX. *Nova urbs* Caſtri maris de Stabia.

CAPUT XIV.

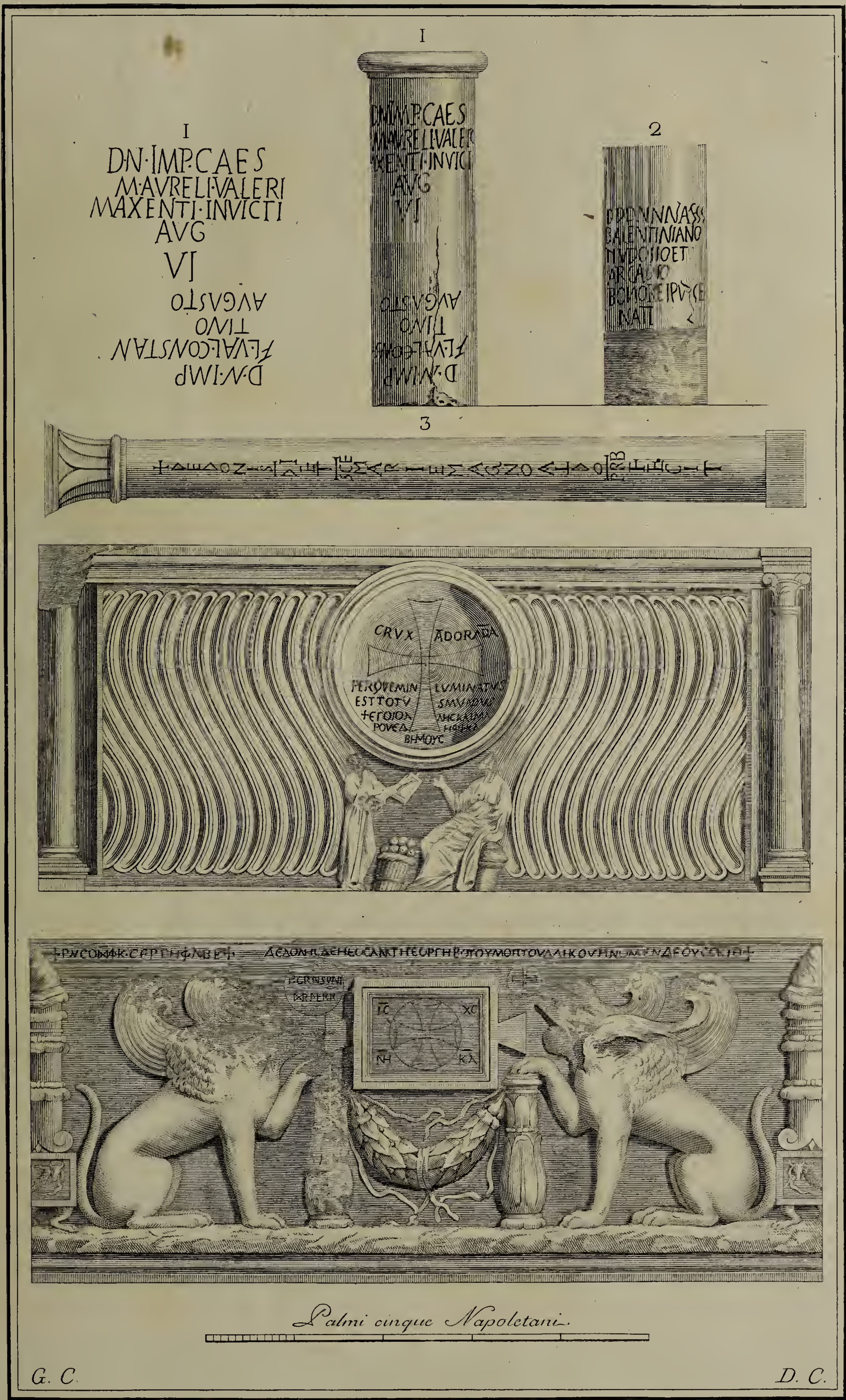
An poſt cataſtrophen illam Herculaneum, & Pompeii caput rurſus e ruinis emerſerint. *pag.91.*

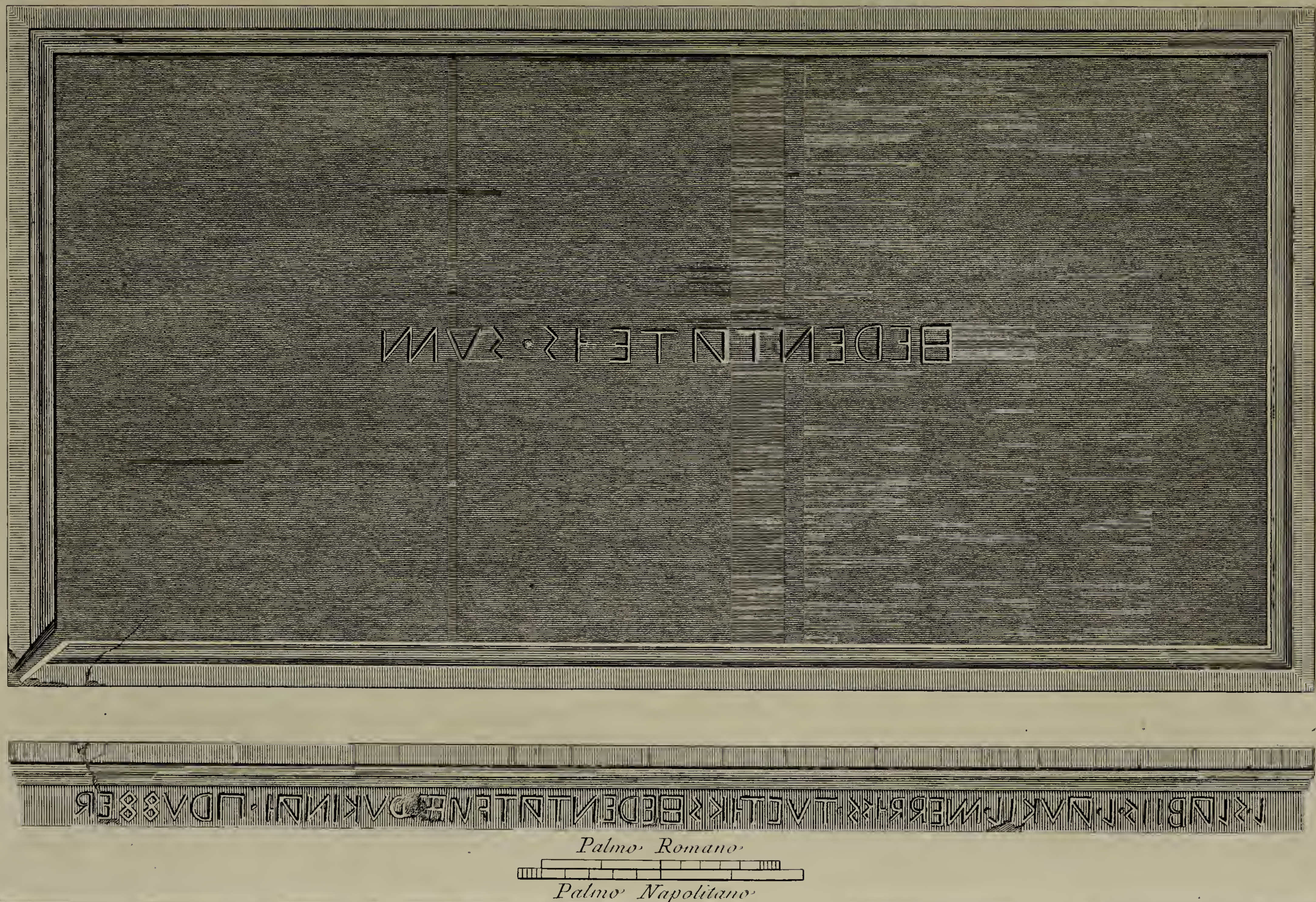
§. I. *Quid eruditi aliquot de obrutis urbibus opinati ſint.* II. *Quid Statius teſtatum reliquerit.* III. *An hic Poeta ſibi conſtet.* IV. *Quid Martialis.* V. *Quid Dion Caſſius.* VI. *Quid Plutarchus.* VII. *Quid Tacitus.* VIII. *Quid M. Aurelius Antoninus.* IX. *Quid Tertullianus.* X. *Quid Geographi.* XI. *L. Flori teſtimonio male Adverſarii abutuntur.* XII. *Nec Servius ipſis favet.* XIII. *Quae Servii verbis ſententia ſubſit.* XIV. *Nec Martianus Capella.* XV. *Multo minus Dion.* XVI. *An Peutingeriana tabula adverſarios tueatur.* XVII. *An Tabulae* Herclanium *idem ſit, ac vetus* Herculaneum. XVIII. Herclanium, *ſive* Herculis Porticus *quando ſurrexerit.* XIX. *Anonymus Ravennas noſtram ſententiam firmat.* XX. *Pompeii non aeque adſurrexerunt.* XXI. *Eruta monumenta omne effugium Adverſariis negant.*

CAPUT XV.

Quodnam ſolatium Herculanenſium, & Pompeianorum ſuperſtitibus Titus Caeſar adtulerit. *pag.96.*

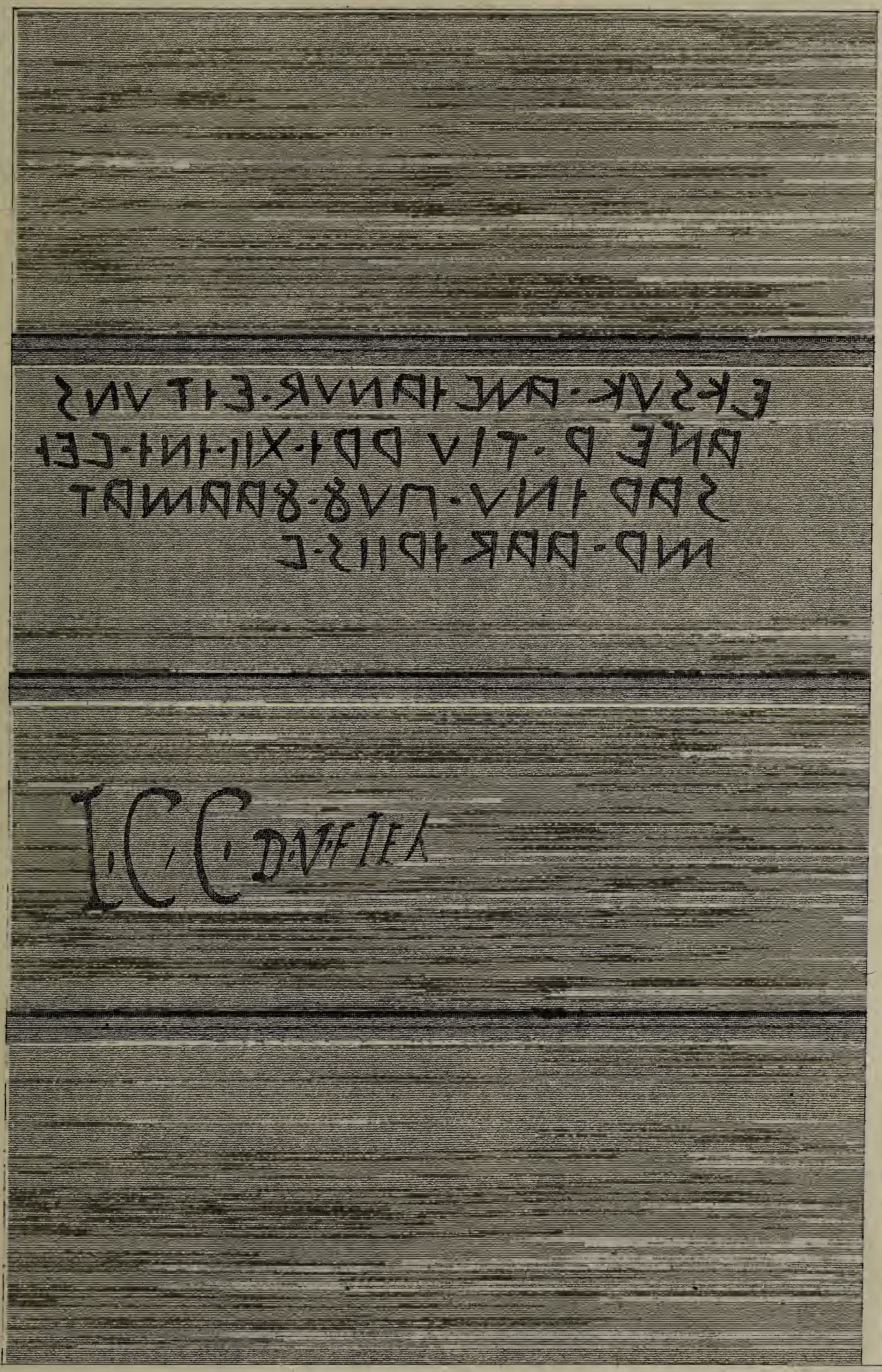
§. I. Curatores *reſtituendae Campaniae a Tito miſſi.* II. *Quodnam eorum officium.* III. *Quo extorres Pompeiani deducti ſint, incertum.* IV. *Herculanenses Neapolim deductos inſcriptio docet.* V. *Veteri Herculaneo ea inſcriptio abiudicanda.* VI. *Neapoli adſerenda.* VII. *Herculanenſium Neapoli receptorum veſtigia.* VIII. *Idem e Statio eruere licet.* IX. *Hinc* Porticus Herculis *Neapolitani peculii fuit.* X. *Hinc etiam Coloniae iura Neapolis poſtea impetravit.* XI. *Concluſio.*

I
D.N·IMP.CAES
M.AVRELI.VALERI
MAXENTI·INVICTI
AVG
VI
2
3
CRVX ADORANDA
Palmi cinque Napoletani
G. C.
D. C.

G. Casanova dis.

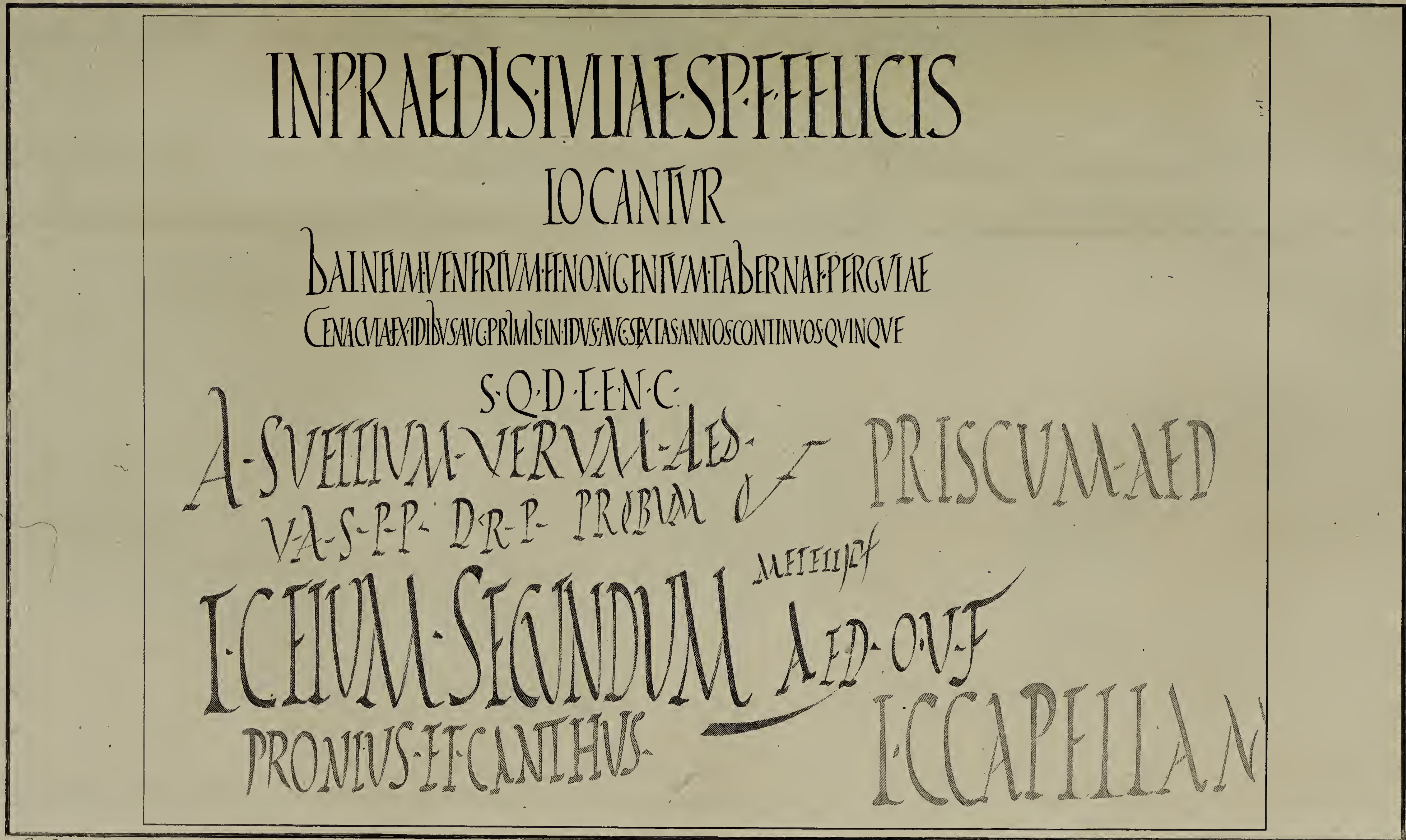
D. Casanova inc.

Palmi due Romani

Palmi due Napolitani

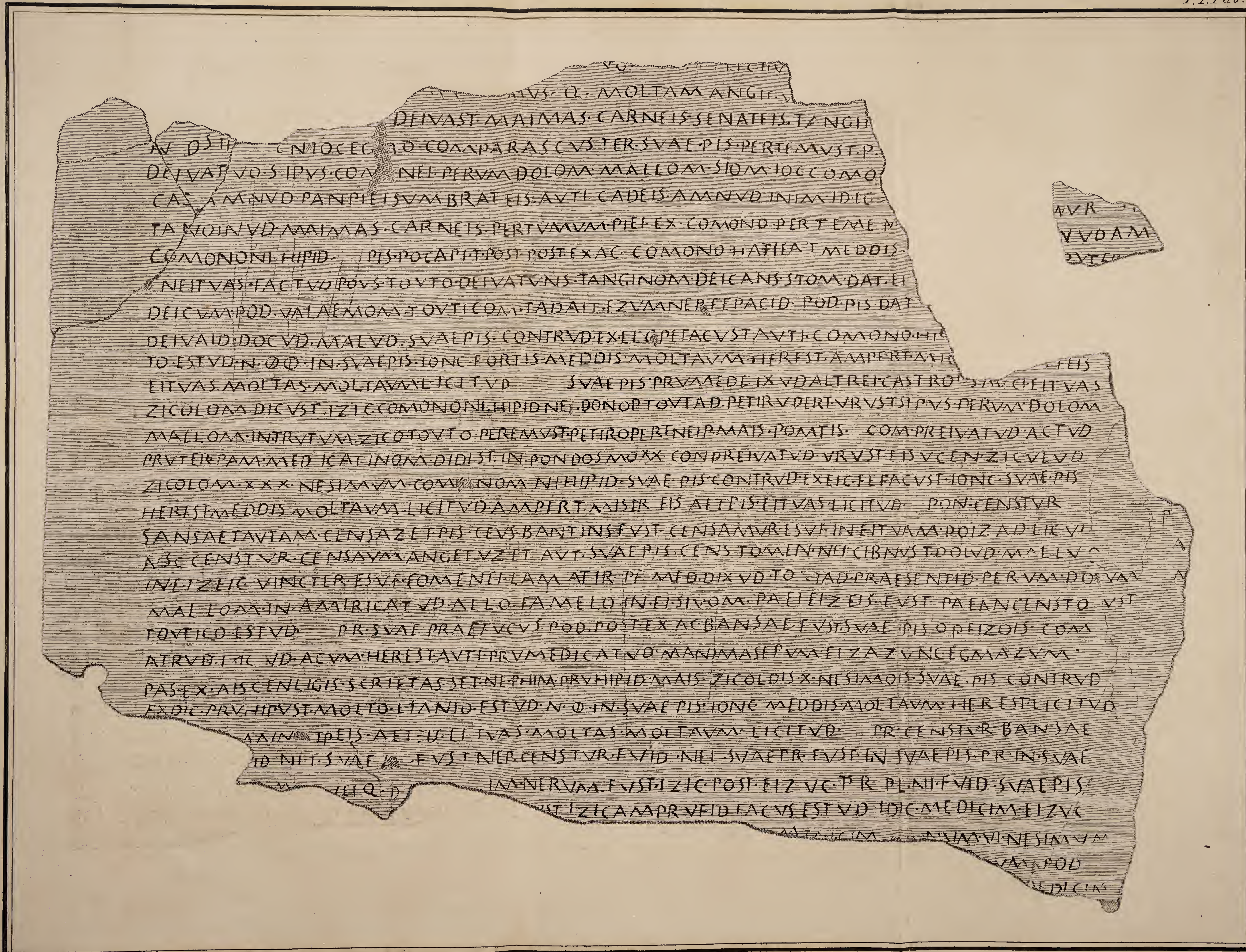
Casanova. *Fiorillo.*

G. C.

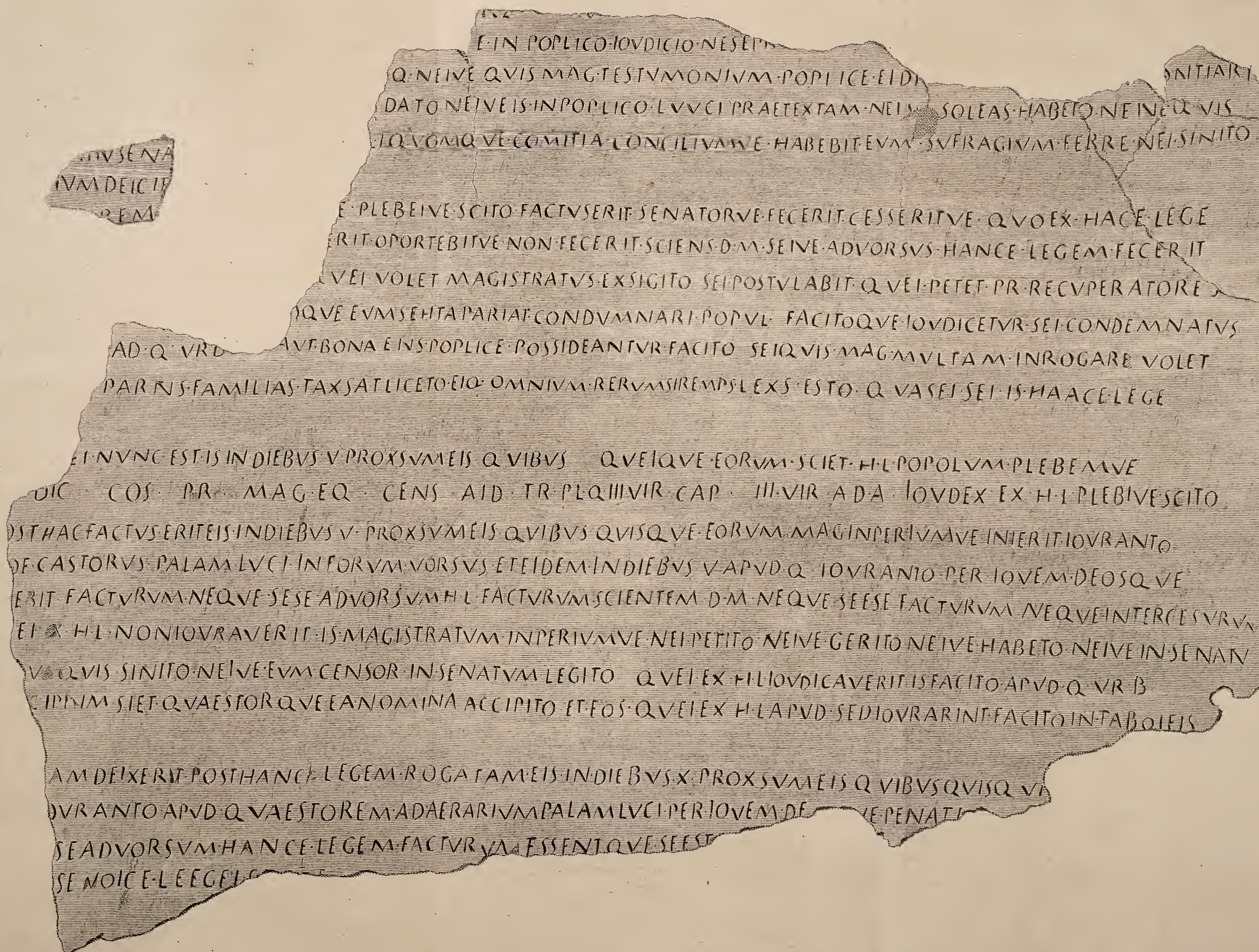
Palmi Quattro Napolitani

V. S.

Gio: Casanova del.

Gius: Guerra inc.

...IVS SENA
...IVM DEICI...
...REM

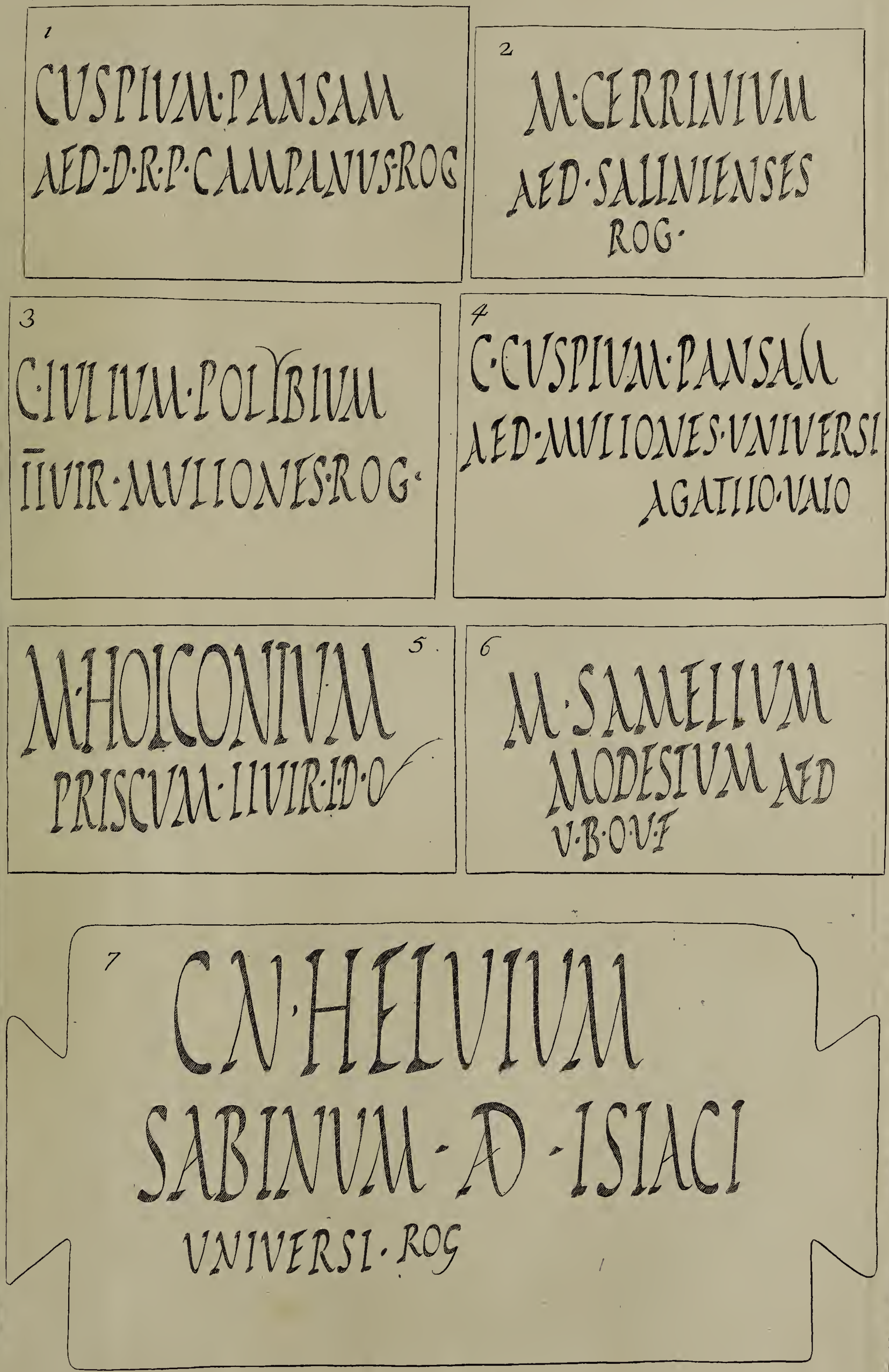
E·IN POPLICO·IOVDICIO·NE SEI...
Q·NEIVE QVIS MAG·TESTVMONIVM·POPLICE·EI DI... ...ONITIARI
DATO NEIVE IS IN POPLICO LVVCI PRAETEXTAM·NEI... SOLEAS·HABETO·NEIVE QVIS
...IQVOMQVE·COMITIA·CONCILIVMVE·HABEBIT·EVM·SVFRAGIVM·FERRE·NEI·SINITO.

...E·PLEBEIVE·SCITO·FACTVS ERIT·SENATORVE·FECERIT·GESSERITVE·QVOD EX·HACE·LEGE
...ERIT·OPORTEBITVE·NON·FECERIT·SCIENS·D·M·SEIVE·ADVORSVS·HANCE·LEGEM·FECERIT
...VEI VOLET MAGISTRATVS·EXSIGITO SEI·POSTVLABIT·QVEI·PETET·PR·RECVPERATORE...
...QVE EVM SEHTA PARIAT CONDVMNARI POPVL· FACITOQVE·IOVDICETVR·SEI·CONDEMNATVS
AD·Q·VRB... AVT·BONA EIVS·POPLICE·POSSIDEANTVR·FACITO SEI QVIS·MAG·MVLTAM·INROGARE VOLET
PAR... NS·FAMILIAS·TAXSAT LICETO·EIQ· OMNIVM·RERVM SIREMPS LEXS·ESTO·QVASEI SEI·IS·HAACE·LEGE

...EI·NVNC EST·IS IN DIEBVS V PROXSVMEIS QVIBVS QVEIQVE·EORVM·SCIET·H·L·POPOLVM·PLEBEMVE
...DIC COS· PR· MAG·EQ· CENS· AID· TR·PL·Q·IIIVIR·CAP· III·VIR A·D·A· IOVDEX EX H·L PLEBEIVE·SCITO
...OSTHAC FACTVS ERIT EIS IN DIEBVS V· PROXSVMEIS QVIBVS QVISQVE·EORVM·MAG·INPERIVMVE·INIERIT·IOVRANTO
...DE·CASTORVS·PALAM·LVCI·IN FORVM·VORSVS·ET EIDEM·IN DIEBVS V APVD·Q· IOVRANTO PER IOVEM·DEOSQVE
...ERIT FACTVRVM·NEQVE SESE ADVORSVM H·L· FACTVRVM SCIENTEM D·M·NEQVE·SE ESE FACTVRVM NEQVE INTERCESVRVM
EI... H·L·NON IOVRAVERIT·IS MAGISTRATVM·INPERIVMVE·NEI PETITO·NEIVE·GERITO·NEIVE·HABETO·NEIVE·IN SENAT...
...VE QVIS SINITO·NEIVE·EVM CENSOR·IN SENATVM LEGITO QVEI EX H·L·IOVDICAVERIT IS FACITO·APVD·Q·VRB
...IPSVM SIET·QVAESTORQVE EA NOMINA ACCIPITO ET·EOS·QVEI EX H·L·APVD SED IOVRARINT·FACITO IN TABOLEIS

...AM DEIXERIT·POSTHANC LEGEM·ROGATAM·EIS·IN·DIEBVS·X·PROXSVMEIS QVIBVSQVISQVE...
...IOVRANTO APVD QVAESTOREM AD AERARIVM PALAM LVCI PER IOVEM DE... ...VE PENATI...
SE ADVORSVM HANCE LEGEM·FACTVRVM ESSENTQVE SEEST...
SE NOIC E·LEEGEI...

Casanova del. — Cataneo inc.

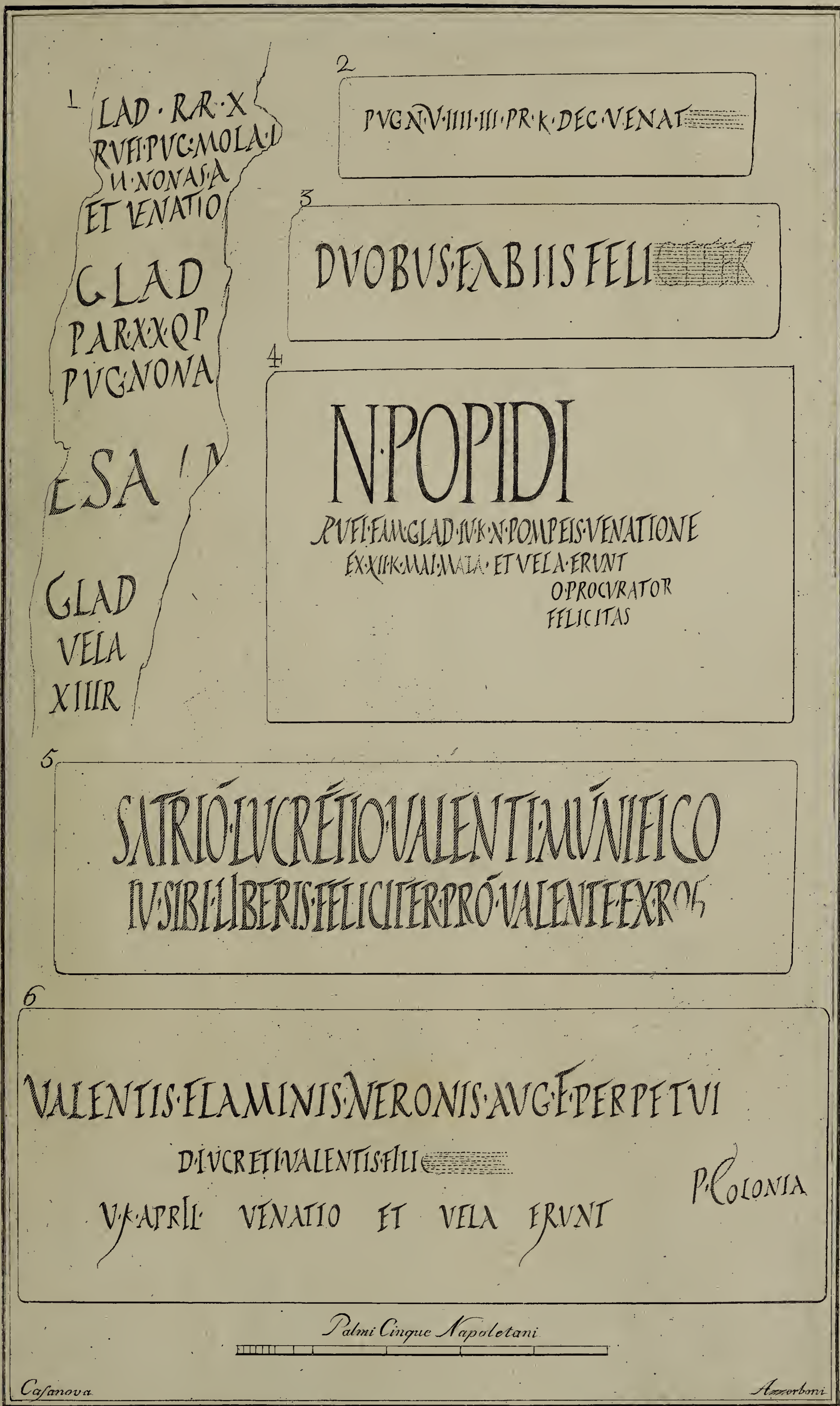

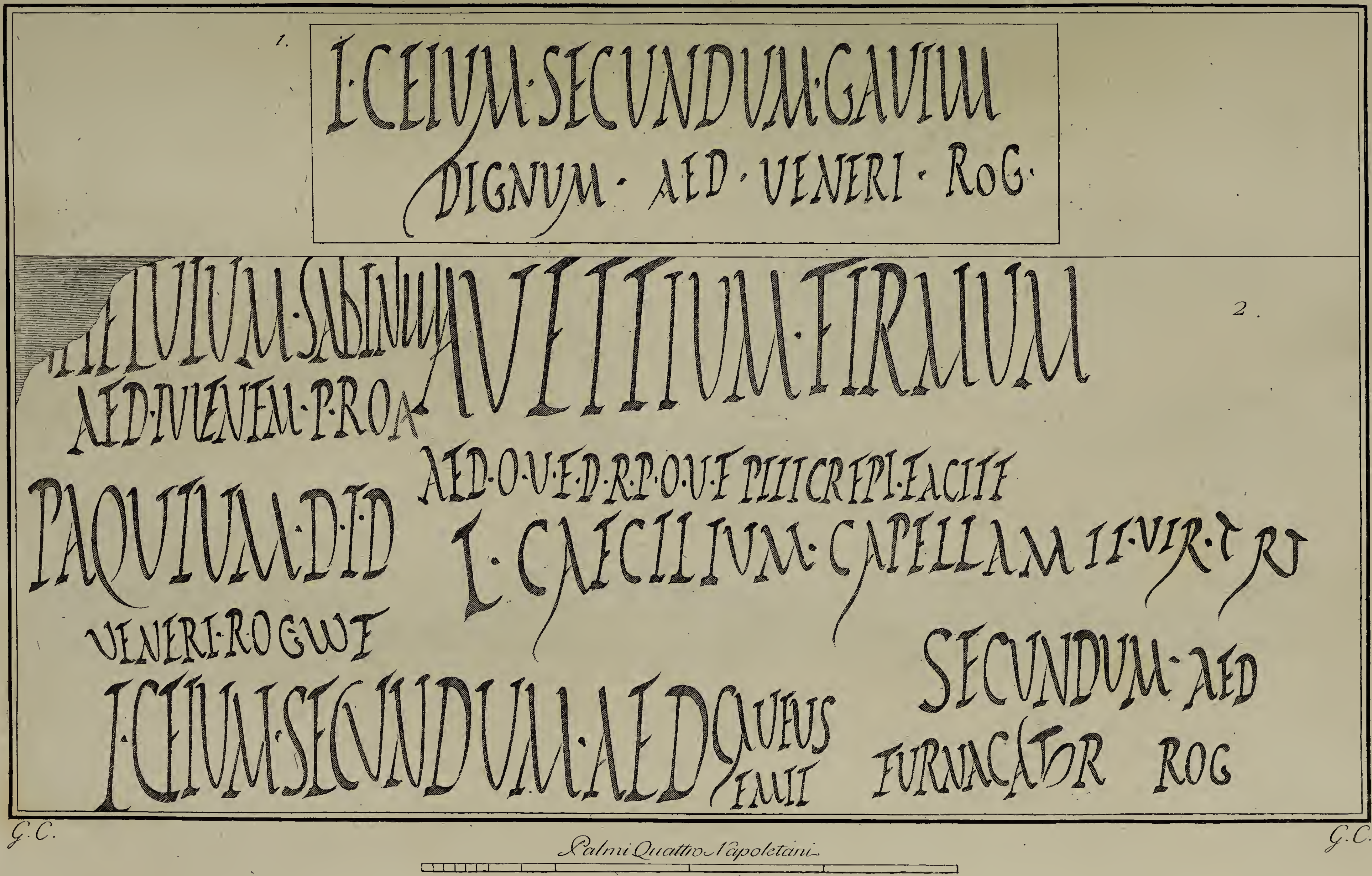
Palmi cinque Napoletani

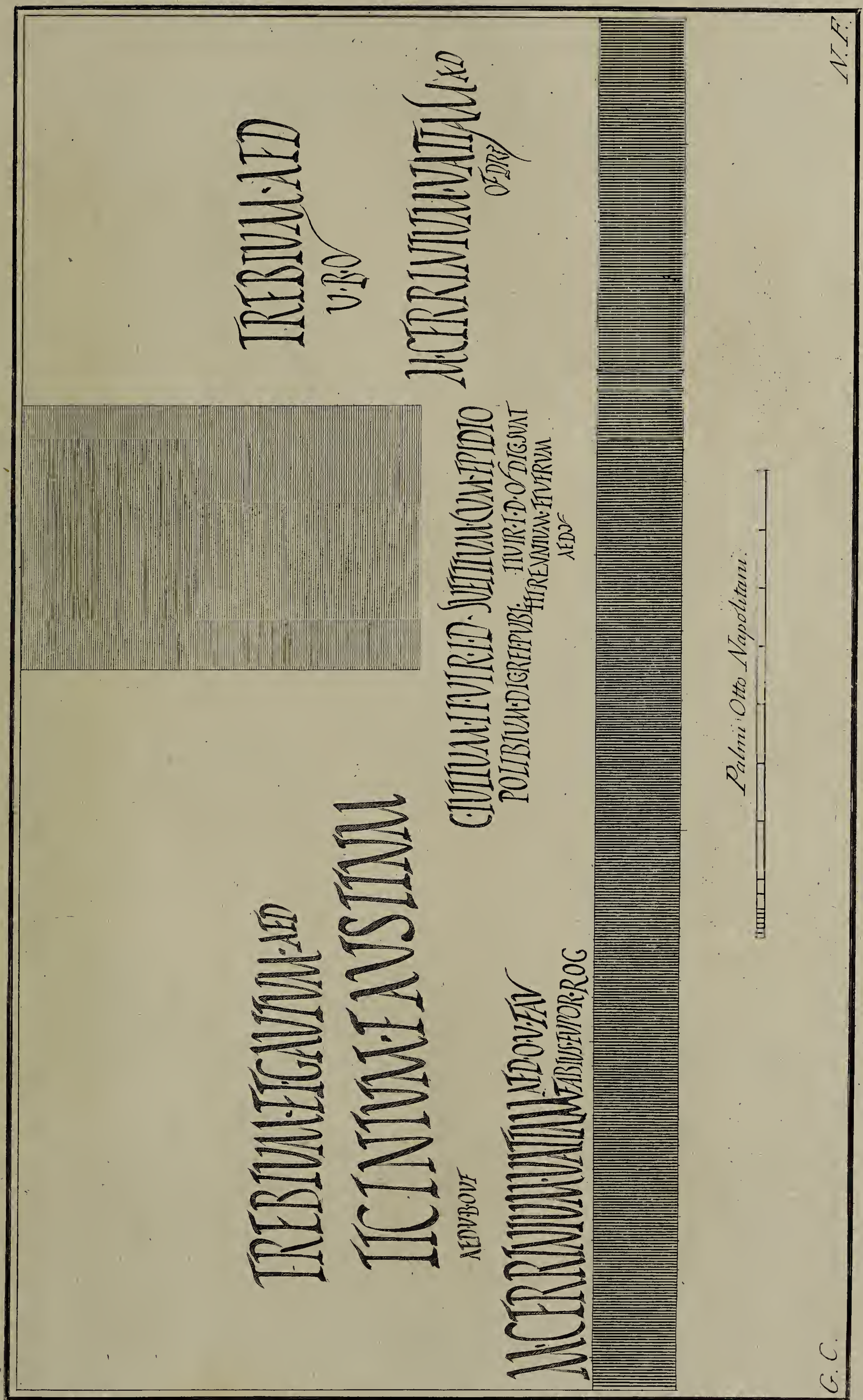
Gio. Casanova dis. *Car. Geri inc.*

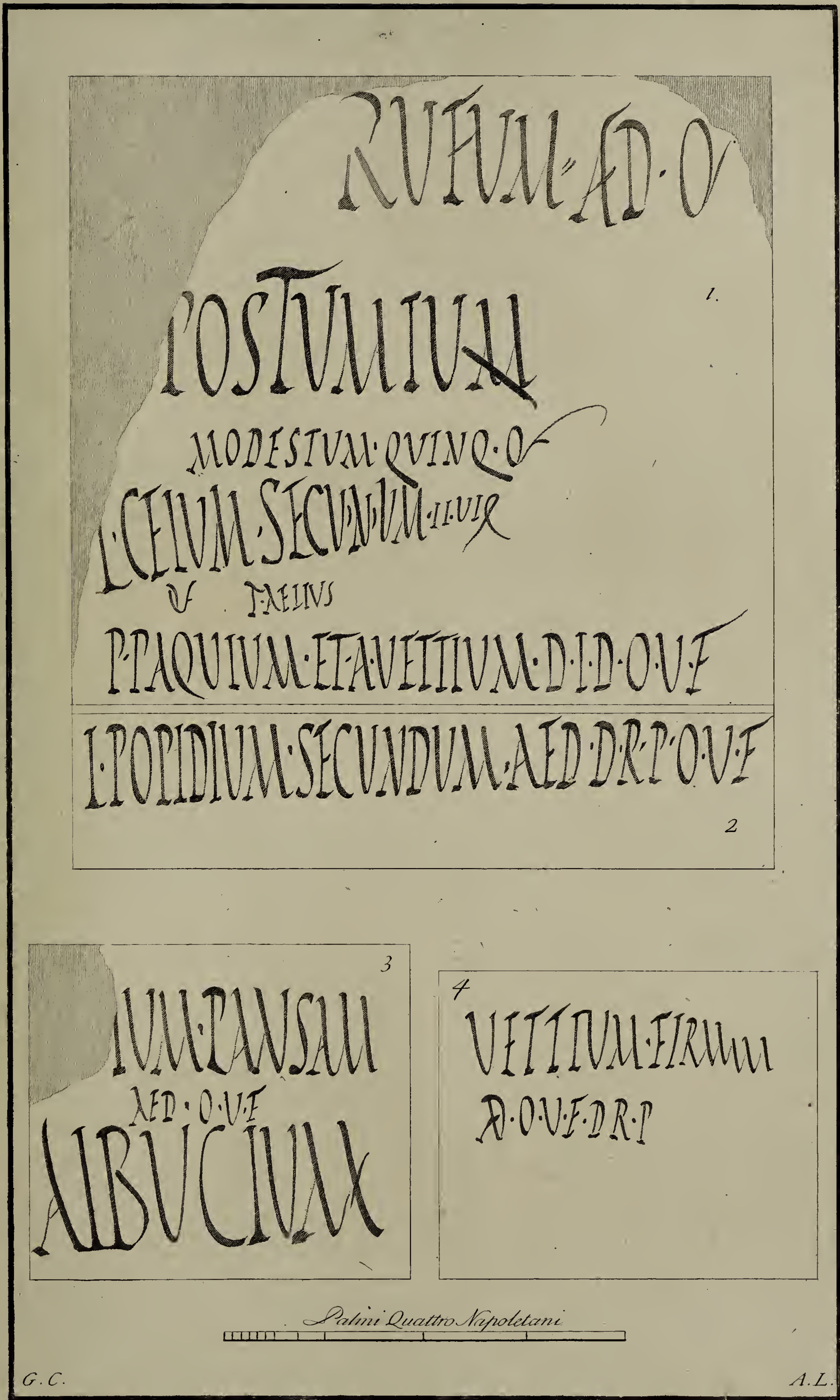

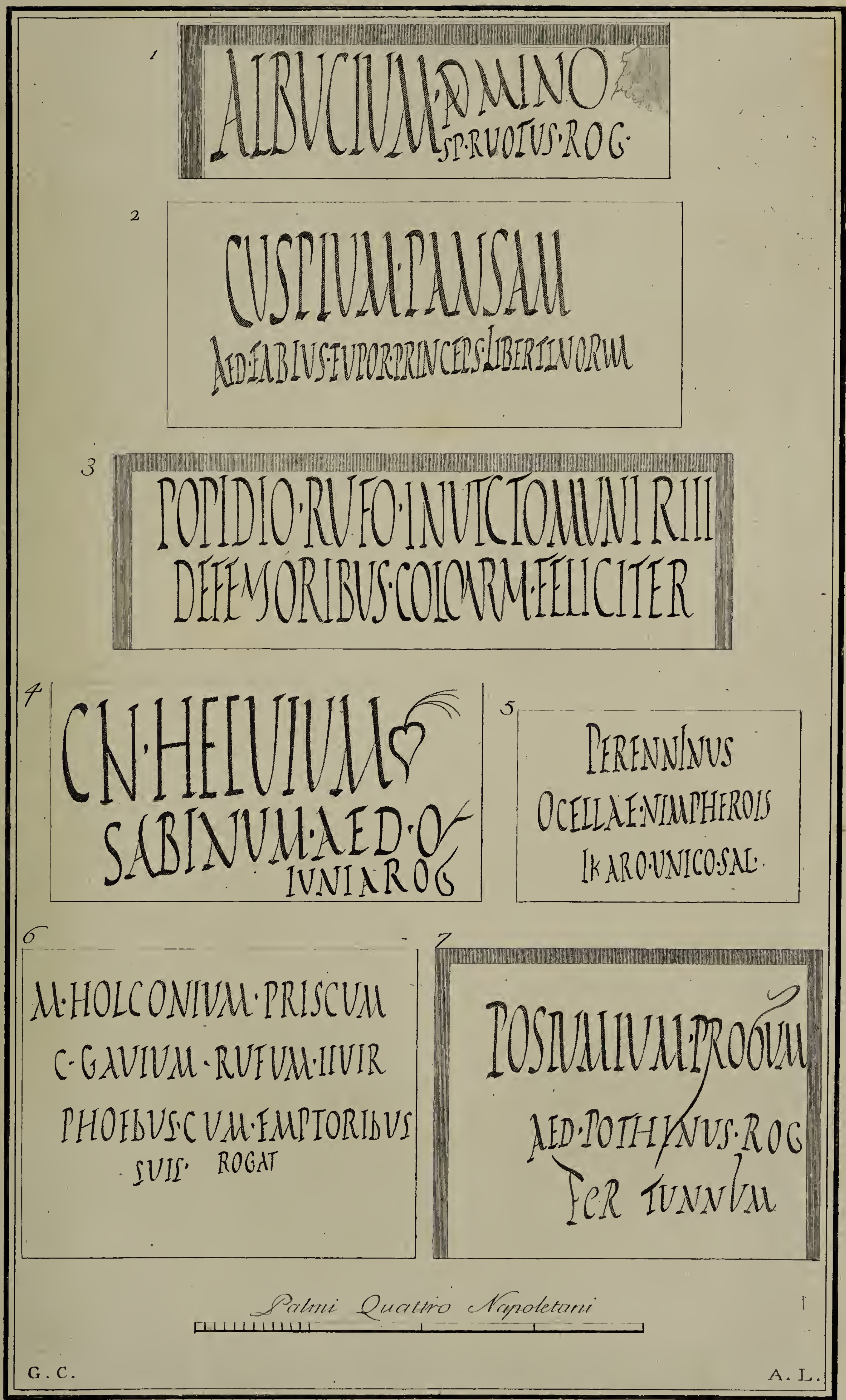
Gen. Casanova dis. Nic. Cesarano inc.

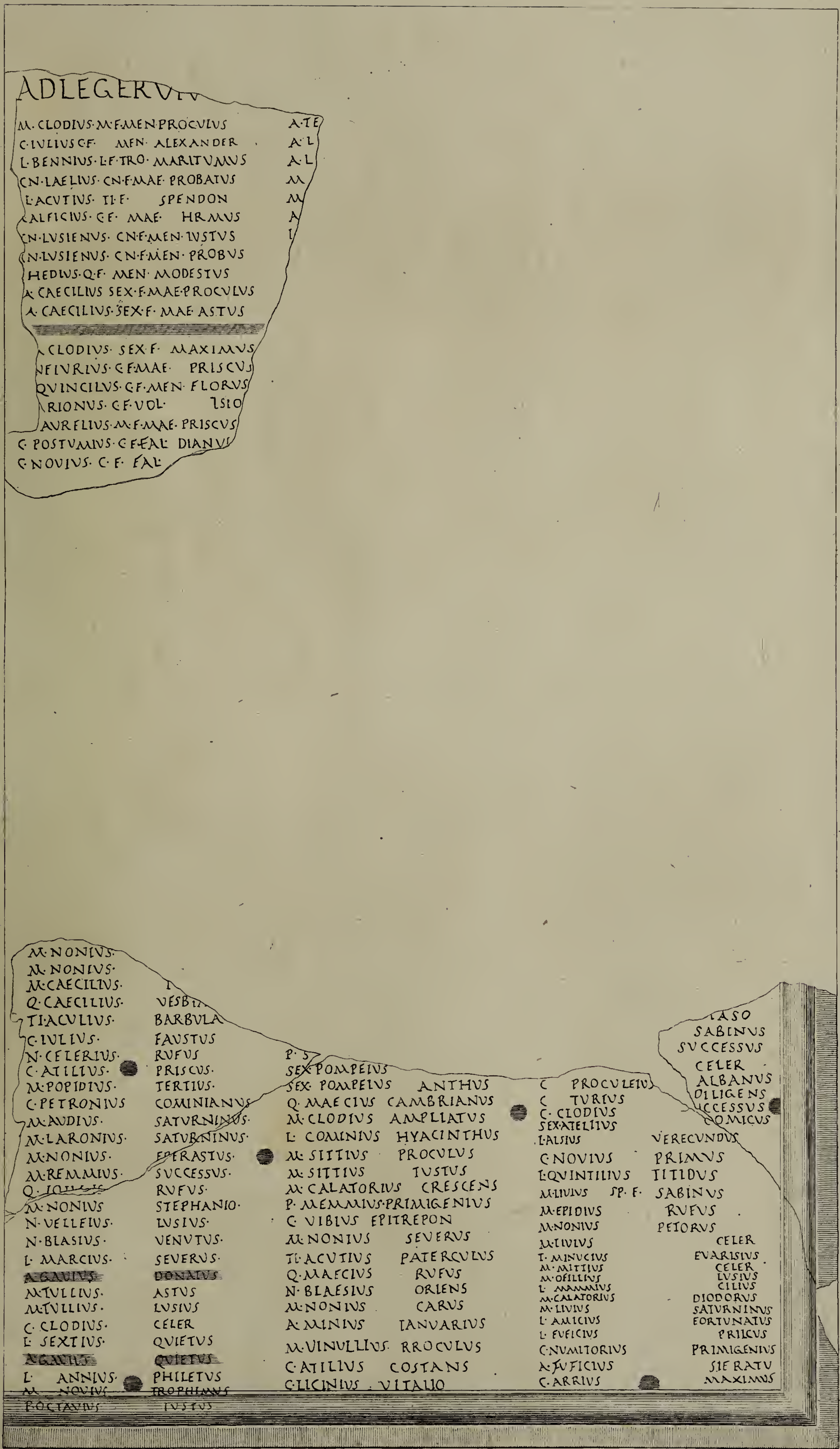

1
LAD · RÆ · X
RVFI·PVG·MOLA·I
U·NONAS·A
ET VENATIO
GLAD
PAR·X·X·Q·P
PVG·NONA
ESA
GLAD
VELA
XIIIR
2
PVG·N·V·IIII·III·PR·K·DEC·VENAT
3
DVOBVS·FABIIS·FELI
4
N·POPIDI
RVFI·FAM·GLAD·IV·K·N·POMPEIS·VENATIONE
EX·XII·K·MAI·MALA·ET VELA·ERVNT
O·PROCVRATOR
FELICITAS
5
SATRIO·LVCRETIO·VALENTI·MVNIFICO
IV·SIBI·LIBERIS·FELICITER·PRO·VALENTE·EX·ROG
6
VALENTIS·FLAMINIS·NERONIS·AVG·F·PERPETVI
D·LVCRETI·VALENTIS·FILI
V·K·APRIL· VENATIO ET VELA ERVNT
P·COLONIA
Palmi Cinque Napoletani
Casanova
Azzerboni

1.
L·CEIUM·SECUNDUM·GAVIUM
DIGNUM · AED · VENERI · RoG·
2.
AVETTIUM·FIRMUM
AED·IUUENEM·P·R·O·A
AED·O·V·F·D·R·P·O·V·F
PAQUIUM·D·I·D
VENERI·ROG
L·CAECILIUM·CAPELLAM·II·VIR
SECUNDUM·AED
ROG
G.C.
G.C.
Palmi Quattro Napoletani

N. F.
Palmi Otto Napolitani
G. C.

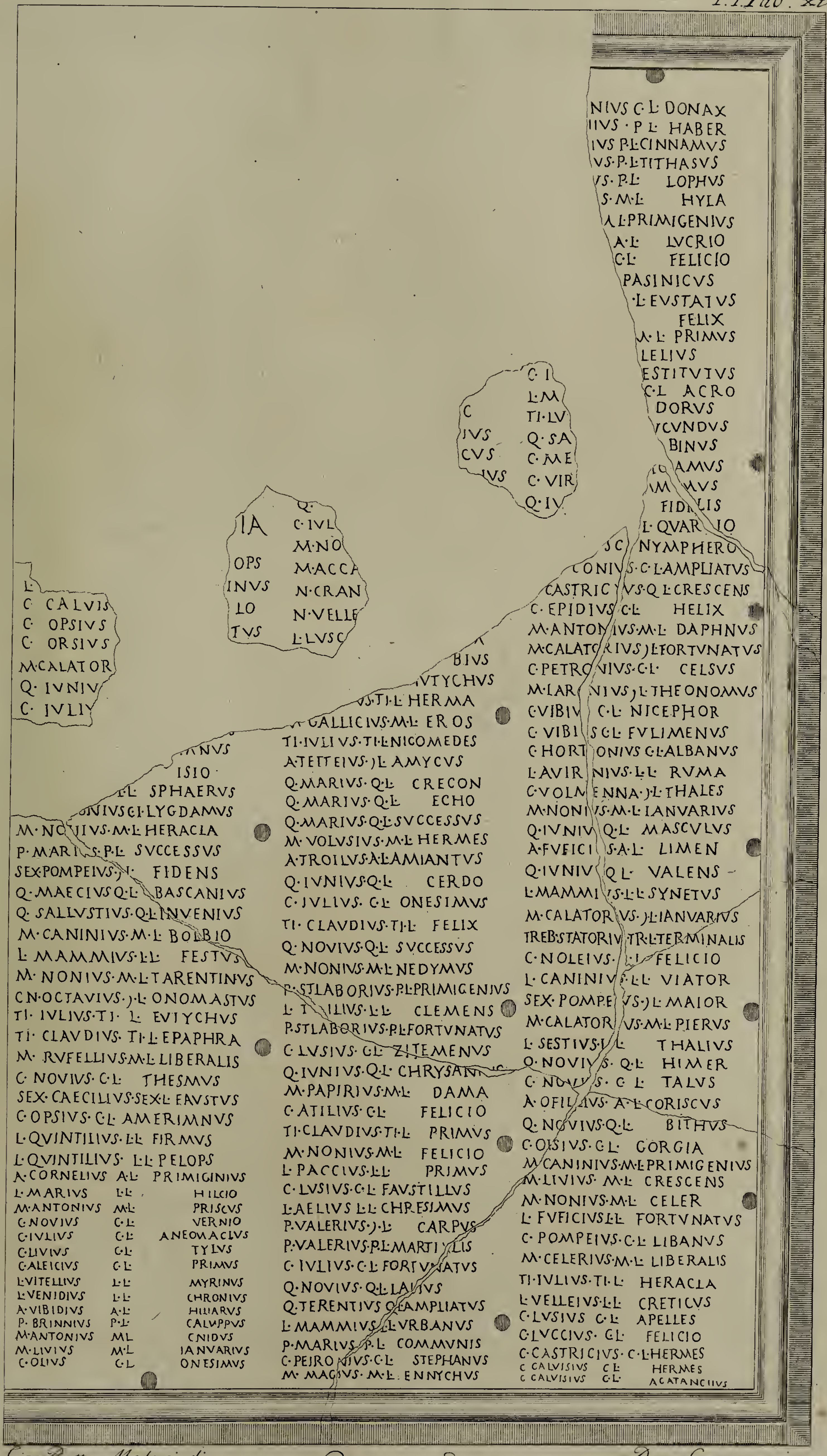

RVFVM·AED·O
POSTVMIVM
MODESTVM·QVINQ·O
L·CEIVM·SECVNDVM·II·VIR
OF P·AELIVS
P·PAQVIVM·ET·A·VETTIVM·D·I·D·O·V·F
1.
L·POPIDIVM·SECVNDVM·AED·D·R·P·O·V·F
2
3
IVM·PANSAM
AED·O·V·F
ALBVCIVM
4
VETTIVM·FIRMVM
AED·O·V·F·D·R·P
Palmi Quattro Napoletani
G.C.
A.L.

1
ALBVCIVM·DOMINO
SP·RVOTVS·ROG·
2
CVSPIVM·PANSAM
AED·FABIVS·EVPOR·PRINCEPS·LIBERTINORVM
3
POPIDIO·RVFO·INVICTO·MVNI RIII
DEFEMORIBVS·COLONORVM·FELICITER
4
CN·HELVIVM
SABINVM·AED·O
IVNIA·ROG
5
PERENNINVS
OCELLAE·NIMPHEROIS
IKARO·VNICO·SAL·
6
M·HOLCONIVM·PRISCVM
C·GAVIVM·RVFVM·IIVIR
PHOEBVS·CVM·EMPTORIBVS
SVIS· ROGAT
7
POSTVMIVM·PROBVM
AED·POTHINVS·ROG
PER IVNNIVM
Palmi Quattro Napoletani
G. C.
A. L.

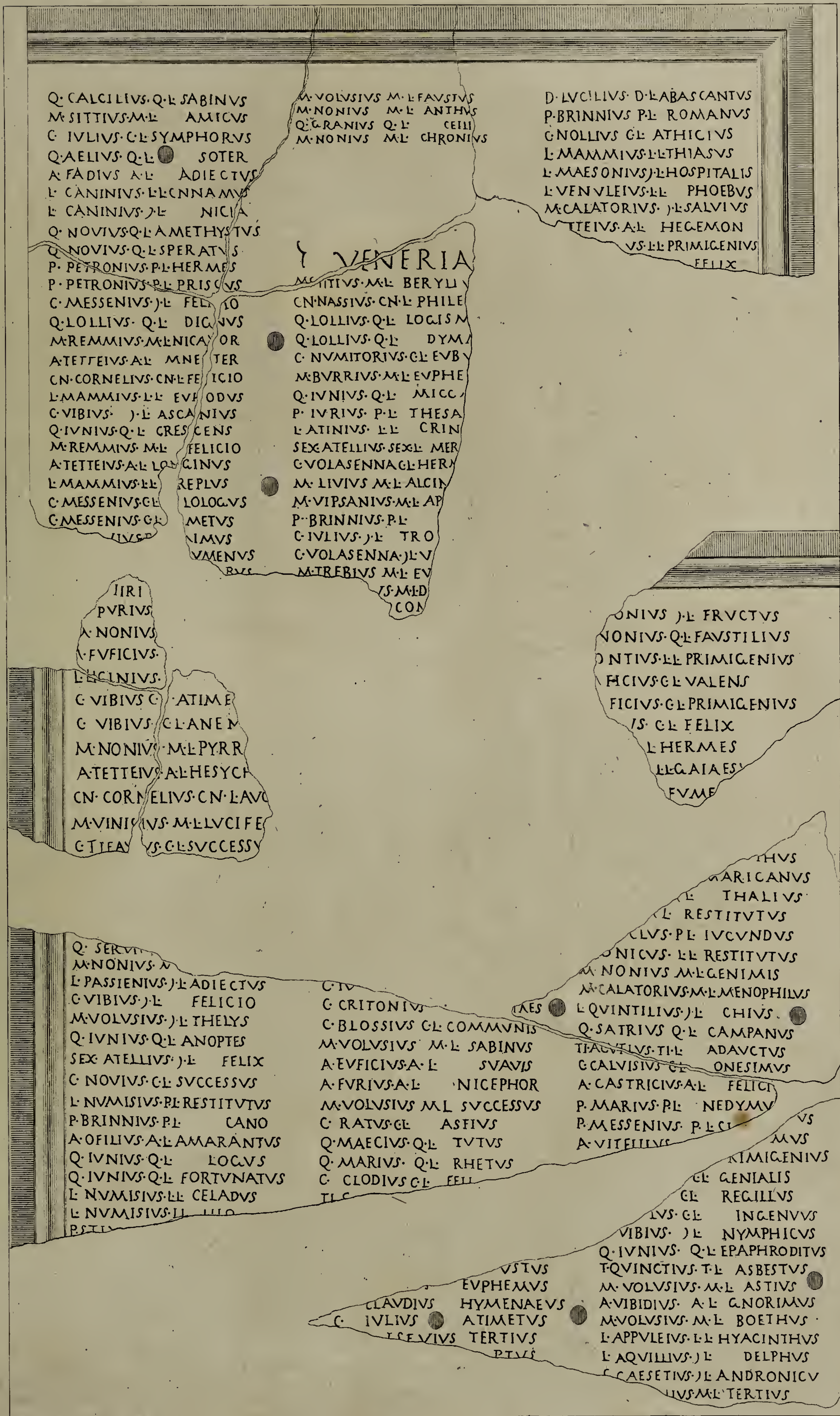

Gio Batta Malesci dis. Vin Segoni inc.

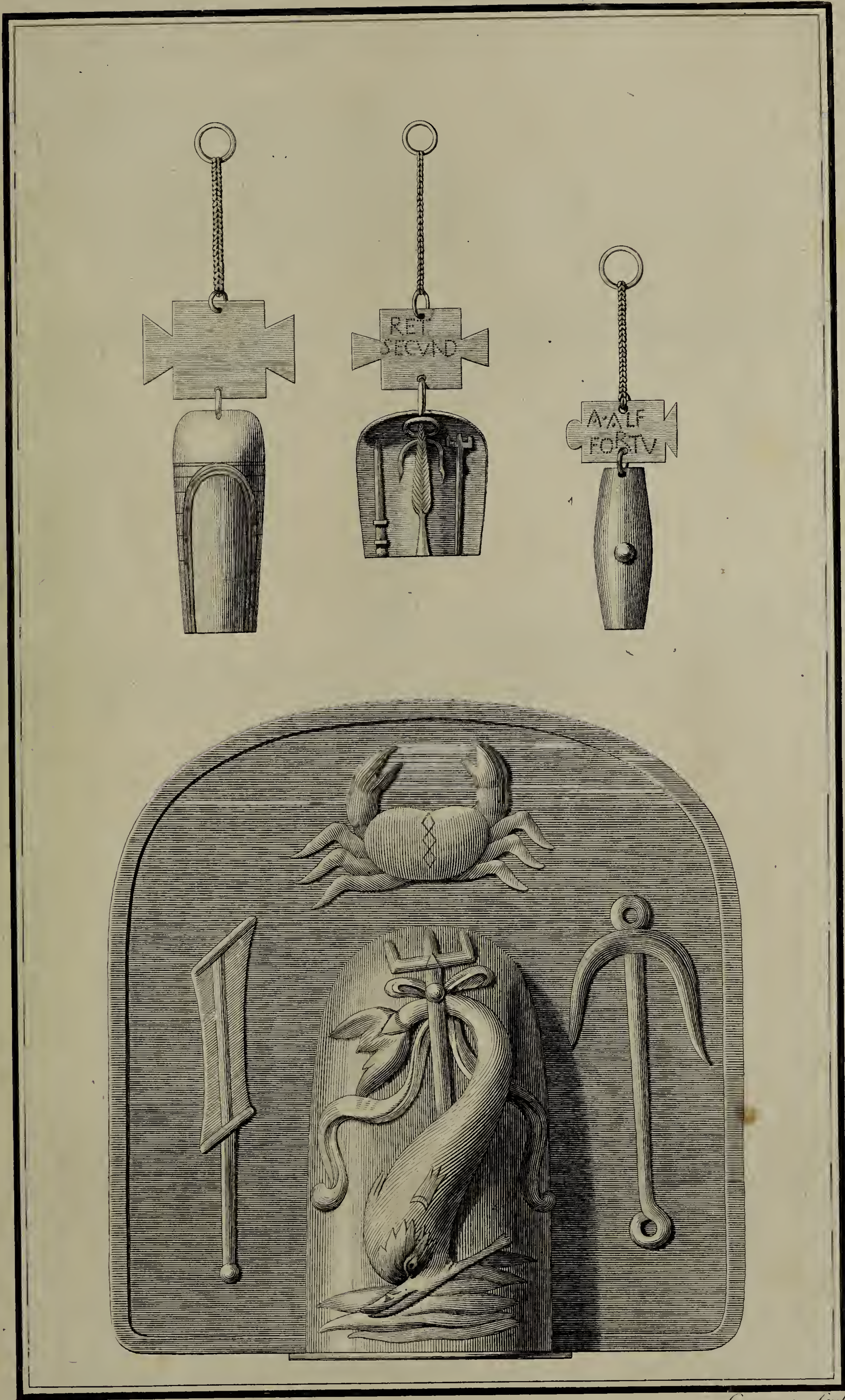
1. 2.

Gio. Batta Malosci dis. — Palmi duc — Dom. Casanova inc.

Gio. Batta Malosci dis. Palmi due Dom. Casanova inc.

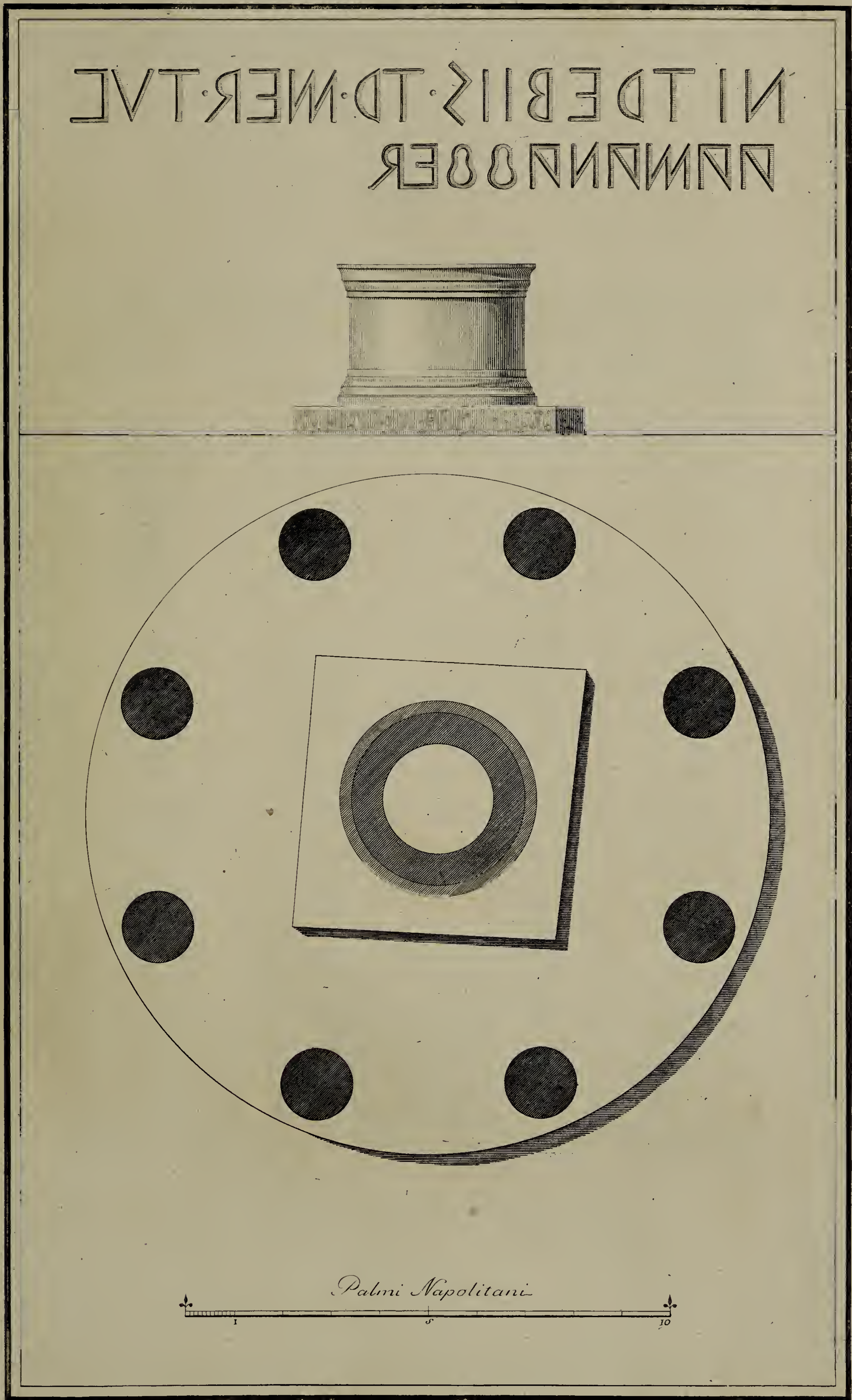
Casanova deli.

Cesarano Scul.

I

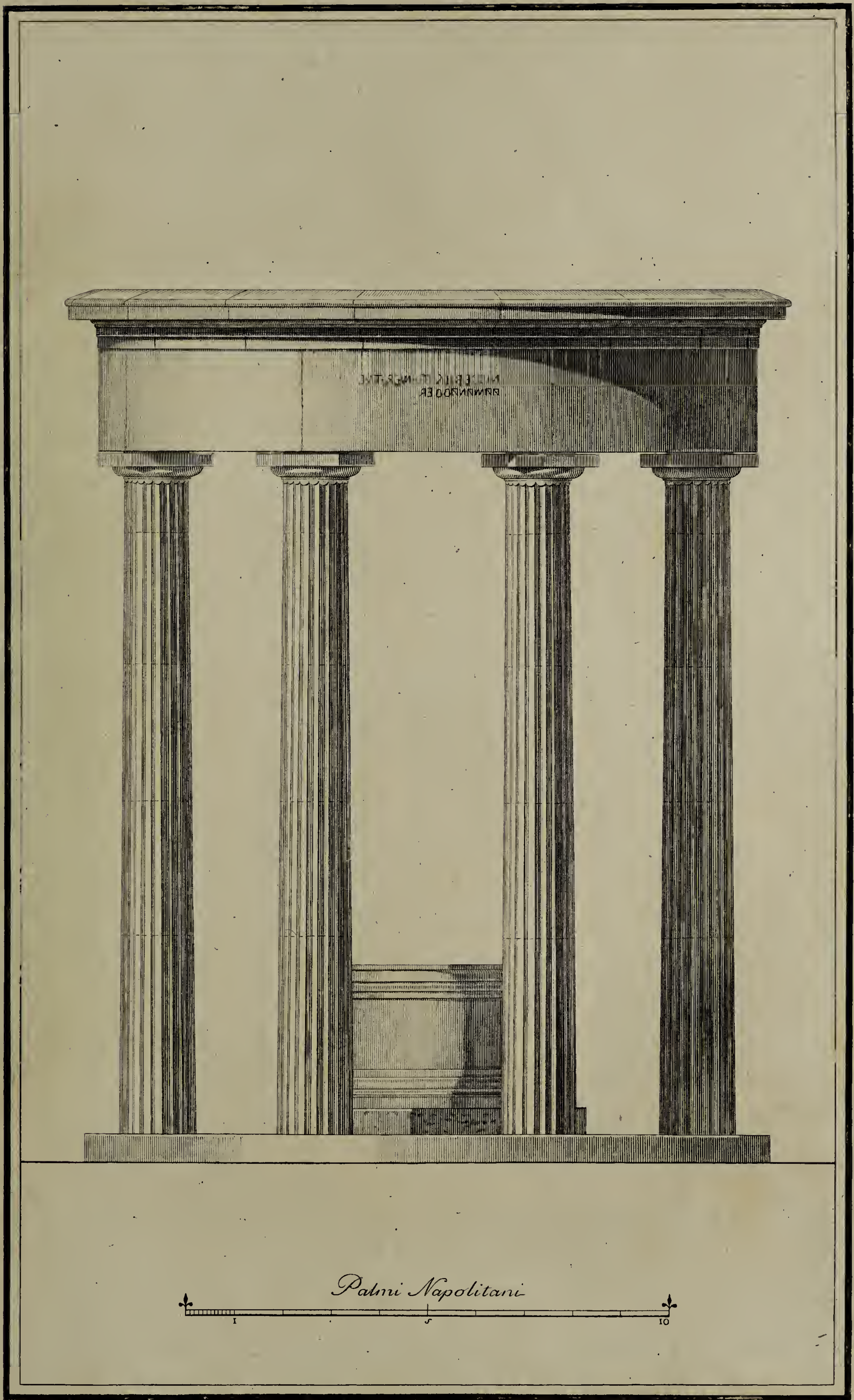

Pietro la Vega dis. *Car. Geri inc.*

P. la Vega

G. Casanova

P. la Vega G. Casanova